

HANDELINGEN
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
GESTICHT ONDER DE BENAMING

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN

DEEL CII VAN DE VERZAMELING

JAAR 1965

Uitgegeven met steun van de Regering
de Provincie en de stad Brugge

BRUGGE 1966

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

SOCIÉTÉ D'EMULATION

Secretariaat : Koningin Elisabethlaan 63, Brugge.

Redactie : St.-Gilliskerkstraat 10, Brugge.

Postcheckrekening: Société d'Emulation Brugge, nr. 107939.

Abonnement op de «Handelingen» : 150 fr. per jaar.

INHOUD

I. BIJDRAGEN

R. Wellens, <i>La révolte brugeoise de 1488</i>	5- 52
R. Degryse, <i>De crisis in het haringbedrijf te Oostende en te Damme van 1437 tot 1441</i>	53- 68
E. Defoort, <i>De Staten van West-Vlaanderen ; 1787-1791</i>	69-105
F. Simon, <i>De «Journal de la Flandre Occidentale» (26 aug. 1818 - 27 febr. 1820)</i>	106-124

II. OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

E. Warlop, <i>De «Scheldeburcht» te Scalafie</i>	125-134
L. Devliegher, <i>De bouwrekeningen van het stad-huis te Damme. 1461-1470</i>	134-202
J.A. Mertens, <i>De bouwrekening van de schuur te Scueringhe. 1333</i>	202-206
A. Schouteet, <i>Een onbekende Brugse druk van Quirinus van Belle</i>	206-211

III. BOEKBESPREKINGEN

W. Prevenier, <i>De oorkonden der graven van Vlaanderen (E. Warlop)</i>	212-215
M. Coornaert, <i>Koudekerke - Heist. De topografie en de toponymie van Heist-aan-Zee (J. De Smet)</i>	215-216

IV. KRONIEK	217-235
-------------	---------

V. BOEKENSCHOUW	236-258
-----------------	---------

ANNÉES
DE LA
GENEESCHAP VAN GESCHIEDENIS
GESTICHT ONDER DE BENAMING
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

HANDELINGEN

VAN HET

GENEESCHAP VOOR GESCHIEDENIS

GESTICHT ONDER DE BENAMING

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

TE BRUGGE

TOME III DE LA COLLECTION
ENLUMINÉE DE LA SOCIÉTÉ
ANNÉE 1867

1867

BRUGGE 1867

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

ANNALES

DE LA

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

DE BRUGES

VAN HET

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

REVUE TRIMESTRIELLE

POUR L'ETUDE

DE L'HISTOIRE ET DES ANTIQUITES

DE LA FLANDRE

TOME CII DE LA COLLECTION

ANNEE 1965

DE WETENSCAPEN

W. Frencken, De oorkonden der graaf van Vlaanderen (E. Warlop)	115-117
M. Govaert, Koudkerke - Naam De tempelen en de kapellen van Middel-Zee (J. De Bont)	117-121
H. KEMPEN	121-123
V. KEMPEN	123-125
BRUGES 1966	125-127

HANDELINGEN
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
GESTICHT ONDER DE BENAMING

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

VOOR DE STUDIE

VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN

VAN VLAANDEREN

DEEL CII VAN DE VERZAMELING

JAAR 1965

BRUGGE 1966

GENOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
GESTICHT ONDER DE BIJNAMING
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION
DE BRUGES

DEEL CII VAN DE VERZAMELING

JAAR 1883

BRUGES 1883

La révolte brugeoise de 1488

Les troubles de la Flandre pendant la régence de Maximilien constituent une période intéressante mais confuse et encore peu étudiée de notre histoire nationale. Il faut remonter au drame de Nancy pour trouver la cause première des bouleversements qui agitèrent le comté de Flandre pendant le dernier quart du XVe siècle. Avec l'échec et la mort de Charles le Téméraire, le 5 janvier 1477, s'écroule le vieux rêve de Philippe le Bon de faire des Pays-Bas une grande puissance indépendante entre la France et l'Allemagne en même temps qu'apparaît sur la scène politique de l'Europe la maison d'Autriche, grâce au mariage de la fille et héritière du Téméraire, Marie de Bourgogne avec l'archiduc Maximilien, le 19 août 1477. Union très courte d'ailleurs, car la jeune duchesse meurt en 1482 et sa disparition, aussi prématurée qu'imprévisible, soulève aussitôt une question constitutionnelle de la plus haute importance. En effet, d'après les stipulations de leur contrat de mariage, l'autorité de Maximilien expirait à la mort de son épouse. Aussi celui-ci réunit-il aussitôt les Etats généraux à Gand le 28 avril 1482 pour se faire reconnaître en qualité de régent des Pays-Bas ¹. La Flandre s'y refuse immédiatement ; néanmoins, le 3 mai, les états de ce comté lui reconnaissent le titre de tuteur de son fils, l'archiduc Philippe ² mais avec la réserve que la Flandre serait gouvernée au nom de ce dernier par un conseil de seigneurs du

1. La relation de cette assemblée due à Jeannet de la Ruyelle, bourgeois de Namur, a été publiée par L.P. Gachard, *Analectes historiques*, 8e série, dans *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, 3e série, t. Ier, 1860, pp. 311 à 341.

2. L'archiduc Philippe était né à Bruges, le 22 juin 1478; voir A. De Ridder, *Philippe d'Autriche, dit le Beau*, dans *Biographie Nationale*, t. XVII, 1903, col. 178.

sang ³. Dans cette question, la Flandre agit seule car, d'une manière générale, les autres provinces des Pays-Bas étaient disposées à reconnaître Maximilien en qualité de régent, alors que les représentants du comté de Flandre estiment que ce serait là remettre le pouvoir entre les mains d'un étranger ⁴.

La prise de position de la Flandre et en particulier de la ville de Gand revêt une grande importance, car à la fin du XVe siècle, Gand est une grande cité dont l'ampleur de la population peut inspirer au prince une crainte justifiée ⁵.

Le principe de centralisation introduit dans les Pays-Bas par la maison de Bourgogne devait tôt ou tard provoquer une crise grave de la part des villes, trop jalouses de leur autonomie; la situation délicate créée par le décès de Marie de Bourgogne allait permettre à la ville de Gand de se mettre à la tête de l'opposition. Ce sont les Flamands que Maximilien trouve sans cesse devant lui et ceux-ci sont d'autant plus intransigeants qu'ils savent pouvoir compter sur l'appui de Louis XI puis de son successeur Charles VIII. De son côté, Maximilien préfère suivre une politique de temporisation en accordant aux Flamands ce qu'ils désirent y compris l'humiliant traité d'Arras, signé à la fin de l'année 1482 qui livre au roi de France l'Artois et la Bourgogne ⁶.

Le 10 janvier 1483, le jeune archiduc Philippe est inauguré à Gand en qualité de comte de Flandre ⁷ et aussitôt entouré de quatre conseillers: Adolphe de Clèves ⁸, Philippe

3. V. Fris, *Histoire de Gand depuis les origines jusqu'en 1913*, Gand, 1930, p. 138.

4. Maximilien essaya de se faire accepter particulièrement à Bruges et à Ypres mais sa tentative échoua; voir Ph. Wie'ant, *Recueil des Antiquités de Flandre*, éd. J.-J. De Smet, dans *Corpus Chronicon Flandriae*, t. IV, Bruxelles, 1865, p. 329.

5. H. Van Werveke, *Gand. Esquisse d'histoire sociale*. Bruxelles, coll. «Notre Passé», p. 64.

6. J.-E. Vandendriessche, *L'empereur Maximilien et la Flandre*, Toutoing, 1936, pp. 9-10; V. FRIS, *o.c.*, p. 139.

7. V. Fris, *o.c.*, p. 139.

de Beveren ⁹, Louis de Gruythuyse ¹⁰ et Adrien de Rasseghem ¹¹.

La lutte entre Maximilien et la Flandre fut longue et sanglante, cette dernière s'opposant toujours d'une façon inébranlable à toute initiative qu'elle considérait comme une ingérence dans les droits de l'archiduc Philippe ¹². Maximilien sortit victorieux de ce combat et parvint à faire reconnaître ses prétentions à la tutelle par les villes de Flandre. Celles-ci n'avaient cependant pas dit leur dernier mot. Maximilien, aussitôt, afficha partout son désir d'exercer pour son propre compte une autorité qui appartenait officiellement à son fils, ce qui causa rapidement en Flandre un grand mécontentement. De plus, l'archiduc d'Autriche n'avait pas oublié les clauses désastreuses de la paix d'Arras et ne pensait qu'à reconquérir les territoires perdus. Il voulait la guerre. Malheureusement pour lui, son expédition

8. Adolphe de Clèves, seigneur de la Marck et de Ravesteyn, chevalier de la Toison d'Or, mort en 1492.

9. Philippe de Bourgogne, fils d'Antoine, grand bâtard de Bourgogne, seigneur de Beveren et de la Vere, conseiller et chambellan de Maximilien d'Autriche, puis de Philippe le Beau; mort en 1498.

10. Louis de Bruges, seigneur de Gruythuyse, comte de Winchester, chevalier de la Toison d'Or. Son fils Jean fut écoute de Bruges en 1484 et épousa en premières noces Marie d'Auxy, sœur d'Isabelle, épouse de Philippe de Crèvecoeur, voir A. Wauters, *Les seigneurs de la Gruythuyse*, dans *Biographie Nationale*, t. VIII, 1884-1885, col. 383 à 387 et J. Gailliard, *Bruges et le Franc ou leur magistrature et leur noblesse*, Bruges, 1857, t. Ier, p. 77.

11. Adrien Vilain, seigneur de Rasseghem, un des principaux promoteurs de la révolte contre Maximilien en 1485. Il s'exila à Lille puis fut enfermé au château de Vilvorde d'où il s'échappa; voir J. Molinet, *Chroniques*, éd. G. Doutrepoint et O. Jodogne, Académie Royale de Belgique, coll. des anciens auteurs belges, Bruxelles, 1935, t. Ier, p. 581; V. Fris, *Jan van Coppenhole*, dans *Bull. de la Soc. d'Hist. et d'Arch. de Gand*, 14e année, 1906, p. 103; A. De Behault de Dornon, *Le château de Vilvorde, la maison de correction et les prisonniers célèbres (1375-1918)*, dans *Annales de l'Acad. Royale d'Archéologie de Belgique*, t. 70, 1922, pp. 253 à 256. Voir aussi V. Fris, *Adrien Vilain II, dit le sire de Rasseghem*, dans *Biographie Nationale*, t. XVIII, 1905, col. 748 à 755.

12. J.-E. Vandendriessche, *o.c.*, pp. 9-10. - Sur ces luttes, voir J.J. De Smet, *Mémoire historique sur la guerre de Maximilien, roi des Romains, contre les villes de Flandre (1482-1488)*, dans *Mémoires de l'Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique*, t. XXXV, Bruxelles, 1865.

contre Charles VIII annoncée à grand fracas, se solda par un échec, ce furent, au contraire, les Français qui, reprenant l'offensive, s'emparèrent de Théroouannes et de Saint-Omer. Une autre tentative pour enlever Béthune échoua également ¹³. Un peu partout, des bandes d'Allemands rançonnent constamment la population. Enfin, les demandes réitérées d'argent et l'altération des monnaies expliquent en partie les murmures des Flamands.

La guerre éclate donc de nouveau, les frontières sont menacées et le pays en butte à une invasion imminente. Aussi les mois d'août et de septembre 1487 se passent-ils en préparatifs de guerre. En même temps, des négociations commencent à se nouer entre les diverses provinces pour sortir de l'état critique où elles se trouvent ¹⁴. En fait, les Flamands qui jouent à fond la carte française, voient à ce moment une occasion de s'opposer une nouvelle fois à Maximilien et de lui imposer une paix durable avec la France; des villes brabançonnnes se joignent à eux et Nivelles accepte même la présence d'une garnison française ¹⁵, Gand, dirigée par Adrien Vilain, seigneur de Rasseghem ¹⁶ et Jean van

13. E. Duchesne, *Maximilien, archiduc d'Autriche*, dans *Biographie Nationale*, t. XIV, 1897, col. 138; L. Devillers, *Le Hainaut sous la régence de Maximilien d'Autriche, 2e partie, 1486-1488*, dans *Bull. de la Commission Royale d'Histoire*, 4e série, t. XIV, 1887, p. 198; J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, pp. 568 à 577. - Surprise et pillée le 9 juin 1486, Théroouannes resta peu de temps entre les mains de Maximilien; l'année suivante, Philippe de Crèvecœur, maréchal d'Esquerdes, s'en empara; voir Ch. Taverne de Tersud, *Théroouannes, sa destruction*, Hazebrouck, 1890, p. 335. A ces revers, il faut encore ajouter le fait que les Flamands n'hésitent pas à introduire de leur propre chef des troupes françaises dans certaines villes comme ce fut le cas à Deinze, le 23 avril 1485; voir A. Cassiman, *Geschiedenis der stad Deinze*, dans *Bijdragen tot de geschiedenis der stad Deinze en van het Land van Leie en Schelde*, t. XX et XXI.

14. Entretiens, les électeurs de l'Empire réunis à Francfort avaient conféré à l'archiduc Maximilien le titre de roi des Romains le 16 février 1486; il fut sacré à Aix-la-Chapelle, le 10 avril suivant; voir L. Devillers, *o.c.*, p. 191 et 193; J.-E. Vandendriessche, *o.c.*, p. 10; L. Bresin, *Chroniques de Flandre et d'Artois. Analyse et extraits pour servir à l'histoire de ces provinces de 1482 à 1560* par E. Mannier, Paris, 1880, p. 34.

15. L. Devillers, *o.c.*, p. 198.

16. Sur ce personnage, voir la note n° 11.

Coppenhole¹⁷, entre dans la voie de la rébellion en démettant de leurs fonctions les magistrats nommés par Maximilien. Dans une lettre adressée aux échevins de la ville de Mons, les Gantois tentent de justifier leur conduite en même temps qu'ils dévoilent leurs intentions: maintenir coûte que coûte la paix avec la France, faire jouir les villes flamandes de tous leurs privilèges et notamment préserver les habitants de toutes les tailles non consenties par les états, enfin obtenir pour le commerce flamand un débouché en France et en Angleterre. C'est d'ailleurs pour examiner ces problèmes que les états de Flandre convient ceux de Hainaut à assister à une assemblée qu'ils veulent tenir à Gand, le 24 novembre 1487¹⁸.

Devant cette situation qui se détériore constamment, le roi des Romains se décide à convoquer les Etats généraux à Bruges où il fait son entrée par la porte des Baudets¹⁹, venant d'Ypres²⁰, le 16 décembre 1487, à la tête d'une troupe assez imposante de deux cents hommes d'armes²¹.

17. Sur ce personnage, voir V. Fris, *Jan van Coppenhole, o.c.*, pp. 93 à 114.

18. L. Devillers, *o.c.*, p. 199; E. Duchesne, *o.c.*, col. 139.

19. Cette porte est aussi appelée «Porte d'Ostende»; voir L. Gilliods Van Severen, *Bruges ancienne et moderne*, Bruxelles, 1890, p. 60.

20. Archives Générales du Royaume à Bruxelles (A.G.R.), *Chambre des Comptes* (C.C.), n° 32.539, f° 108 v°, «Item, XV in decembre, ghesonden Aernoud Breydele 't Ypre ende met hem Jacob Coolbrant ende andre omme de comste van den coninc vanden Romeynen... (Compte de la ville de Bruges du 1er septembre 1487 à la fin de février 1488).

21. Voir *Vlaamsche Kronijk. Diversche zaken hieronder verclaert getrocken uut zekere cronicken ende andere boecken in kort als volgt, mitsgaders tguens tmijnen tijd gepasseerd*, publ. par Ch. Piot, *Chroniques de Brabant et de Flandre*, Bruxelles, 1879, p. 279; N. Despars, *Cronijcke van den lande ende graefsepe van Vlaenderen van de jaeren 405 tot 1492*, Bruges, 1840, t. IV, p. 303. La chronique de Despars doit être utilisée avec prudence, aussi ne la citons-nous que lorsque les affirmations du chroniqueur concordent avec d'autres sources. Sur la valeur de cette chronique, voir V. Fris, *La Cronycke van den lande ende graefsepe van Vlaenderen de Nicolas Despars*, dans *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, 5e série, t. XI, 1901, pp. 545 à 564 et E.-I. Strubbe, *Overzicht van de historische Critiek*, Gand, 1953. Voir encore Delepierre, *Précis*

L'arrivée de Maximilien ne plaît guère aux Brugeois qui craignent de devoir subir toutes sortes d'avaries, voire de pillages, tant de la part de la garde personnelle du roi des Romains que des Allemands qui l'accompagnent ²². Une fois dans la ville, Maximilien se rend à son hôtel par la rue Saint-Jacques ²³.

A Bruges, le roi des Romains trouve une population indécise et soupçonneuse. La ville est en pleine agitation politique d'une part et, de plus, elle perd peu à peu son caractère de marché mondial au profit d'Anvers ²⁴.

La décadence de Bruges fut longtemps attribuée au seul ensablement du Zwin, or, on sait maintenant que celui-ci n'était pas récent et datait même de bien avant la prospérité de la ville ²⁵. En fait, Anvers fit preuve d'une plus grande habileté commerciale que Bruges, ne fût-ce que par son attitude en face du commerce du drap anglais: Bruges interdit la vente de ce drap sur le marché intérieur tandis que, au contraire, Anvers persista à lui en permettre l'entrée et cette politique plus souple lui assura le monopole du transit sans cesse croissant du drap anglais. C'est ainsi que dès le début du XVe siècle déjà, les Allemands et plus tard les Italiens, les Portugais et les Espagnols achètent des étoffes à Anvers ²⁶. Il a souvent été observé que lorsque la situation économique d'un pays ou d'une ville laisse à désirer, les habitants, à tort ou à raison, en rejettent la

des annales de Bruges depuis les temps les plus reculés jusqu'au commencement du XVIIIe siècle, Bruges, 1838, p. 78.

22. J. Molinet, *o.c.*, t. Ier, p. 583.

23. Voir *Het Boeck van al 't gene datter geschiedt is binnen Brugghe sichtent jaer 1477, 14 februari tot 1491*, publié par C. C(arton), Gand, 1859, pp. 171-172.

24. H. Van Werveke, *Bruges et Anvers. Huit siècles de commerce flamand*, Bruxelles, 1944, p. 51.

25. H. Van Werveke, *Bruges et Anvers...*, p. 52; sur la question du Zwin, voir L. Dendooven, *Brugge in de gloed van het Westen*, Ter Doest, Lissewege, 1957 et surtout A. De Smet, *De geschiedenis van het Zwin*, Anvers, s.d. Voir également J.D. Chastellain, *Vie et mort du pays du Zwin*, Bruxelles, 1949.

26. E. Sabbe, *Anvers, métropole de l'occident (1492-1566)*, coll. «Notre Passé», Bruxelles, 1951, p. 51.

responsabilité sur leurs gouvernants. A Bruges, les artisans s'en prennent à leurs magistrats: ils les accusent ouvertement de comploter avec le gouvernement contre leurs intérêts. C'est le chancelier Carondelet ²⁷, c'est le trésorier Pierre Lanchals ²⁸, c'est le roi des Romains lui-même, qu'ils rendent responsables du déclin de la prospérité brugeoise ²⁹. Effectivement, l'industrie drapière brugeoise ne traînait plus qu'une existence languissante tandis que les petits métiers vivaient surtout du commerce local. Aussi sont-ce principalement ces derniers, maçons, tourneurs, charpentiers et menuisiers qui vont s'instituer les défenseurs acharnés du régime urbain médiéval pour tenter de revenir à un ancien état des choses qu'ils ne peuvent s'imaginer périmé. Pour y arriver, ils vont tenter un des coups de main les plus spectaculaires de l'histoire de cette époque: l'emprisonnement dans leurs murs de Maximilien d'Autriche ³⁰.

27. Jean Carondelet, seigneur de Champvans et de Solre, chancelier de Bourgogne, né à Dôle vers 1428, mort à Malines en 1502. Prisonnier des Brugeois, peu de temps après, il ne fut libéré que contre rançon payée aux Gantois, en juillet 1489; voir Gachard, *Jean Carondelet*, dans *Biographie Nationale*, t. III, 1870, col. 341 à 348; Gachard, *Notice historique et descriptive des archives de la ville de Gand*, dans *Mémoires de l'Acad. Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux Arts de Belgique*, t. XXVII, 1953. Voir aussi G. Coquibus, *Jean Carondelet, agent diplomatique de Charles le Téméraire, chancelier de Bourgogne*, Nogent-le-Rotrou, 1938.

28. Pierre Lanchals, magistrat brugeois, ancien favori de Charles le Téméraire, écoutète de Bruges; voir E. Baes, *Pierre Lanchals*, dans *Biographie Nationale*, t. XI, 1890-1891, col. 248 à 251. On trouvera un portrait de Lanchals dans le t. II du *Messenger des Sciences et des Arts de la Belgique*, Gand, 1834.

29. H. Pirenne, *Histoire de Belgique*, Bruxelles, La Renaissance du Livre, t. II, p. 37.

30. Il n'existe pas d'étude relative à la captivité de Maximilien d'Autriche à Bruges. Je signalerai uniquement pour mémoire F.A. Snellaert, *Maximiliaen van Oostenrijk in gewangenschap te Brugge ten jare 1488*, dans *Belgisch Museum*, t. Ier, Gand, 1837, pp. 231 à 238 et Van Beveren, *Les Brugeois en 1488*, dans *Revue de Bruxelles*, décembre 1841, pp. 1 et ss. La Bibliothèque Nationale d'Autriche conserve une relation encore inédite et que nous espérons pouvoir publier un jour, de la captivité de Maximilien. Elle est due à Jean Roll, un des membres de l'escorte du roi des Romains; voir *Bibliothèque Nationale d'Autriche à Vienne. Manuscrits et Livres imprimés concernant l'histoire des Pays-Bas (1475-1600)*, Bruxelles, 1962, n° 16, pp. 11-12.

Au début de l'année 1488, toutes les tentatives de réconciliation entre Maximilien et les Gantois ont échoué et la situation s'envenime tout-à-coup. En effet, Gand qui cherche tous les prétextes possibles pour donner l'impression de soutenir les droits de l'archiduc Philippe au comté de Flandre, passe à l'action directe. La grande cité flamande sait qu'elle peut compter sur l'appui total du roi de France Charles VIII qui la prend officiellement sous sa protection et déclare même qu'il veut rester l'allié des Flamands, même au prix d'une guerre avec Maximilien ³¹. Le 5 janvier 1488, Charles VIII confirme les privilèges des Gantois ³² et le 17 janvier, il leur accorde le droit de battre monnaie d'or et d'argent aux armes du prince Philippe, en qualité de comte de Flandre et d'instituer en Flandre les fonctionnaires comtaux ³³.

Fort de ce soutien, la Flandre cherche à dominer par la force, s'il le faut, les villes de son quartier ³⁴, pour asseoir plus sûrement sa puissance. Elle se voit ainsi précipitée avec une effrayante rapidité dans une terrible guerre intérieure. Le 9 janvier 1488, les Gantois s'emparent de

31. E. Duchesne, *o.c.*, col. 137; G. de Jaligny, *Histoire de Charles VIII, roy de France et des choses mémorables advenues de son règne depuis l'an 1483 jusqu'en 1498*, Paris, 1617, p. 75.

32. P. Van Duyse et E. De Busscher, *Inventaire analytique des chartes et documents appartenant aux archives de la ville de Gand*, Gand, 1867, p. 264.

33. Gachard, *Notice descriptive...*, p. 58; P. Van Duyse et E. De Busscher, *Inventaire analytique...*, p. 264. La permission accordée aux Gantois de battre monnaie est évidemment une réponse au fait que Maximilien avait fait frapper monnaie à Bruges en son nom seul comme archiduc d'Autriche et comte de Flandre avec la mention «Roi des Romains», suivie des mots «père de Philippe»; voir Ed. Van Hende, *Un plomb des Innocents et deux jetons inédits trouvés en 1866*, dans *Bulletin de la Commission Historique du Département du Nord*, t. X, 1868, p. 94.

34. Déjà, au début du mois de décembre 1487, une tentative avait été faite par Rasseghem et de Liedekerke pour tourner Alost contre Maximilien. Bruges, à ce moment encore fidèle au roi des Romains, craignit un coup de force contre la ville et les magistrats ordonnèrent le renforcement des fortifications et ne permirent plus à personne de s'en aller à Gand sans leur consentement; voir Despars, *Cronijcke...*, t. IV, pp. 302-303.

la ville de Courtrai, le 10, ils sont maîtres de la citadelle ³⁵.

La nouvelle de la prise de Courtrai se répand rapidement; aussitôt Philippe de Clèves, à la tête de trois cents hommes d'armes, se dirige sur la ville, mais arrive trop tard. Il se rend alors à Ypres dans le but d'y placer une garnison mais se heurte au refus ferme des Yprois ³⁶. De leur côté, les Français déclenchent une offensive et pillent Bourbourg et Bergues-Saint-Winoc ³⁷, ce que voyant, les soldats de la garnison de Hulst font de même aux environs de Gand, enlevant de nombreux particuliers qu'ils gardent en otages jusqu'à payement d'une rançon ³⁸.

Devant la gravité de la situation, le roi des Romains convoque, le 12 janvier 1488, une réunion dans la grande salle de l'hôtel de ville de Bruges, au cours de laquelle il fait savoir aux notables assemblés qu'il a envoyé des émissaires aux Gantois mais que ceux-ci ont déclaré ne vouloir parler qu'avec des représentants des membres de Flandre

35. F. De Potter, *Geschiedenis der stad Kortrijk*, Gand, 1873-1876, t. IV, pp. 79 à 81; *Jaerboeck der stad en oude kasselrij van Kortrijk*, t. Ier, p. 180; *Dagboek der Gentsche Collatie*, publ. par A.G.B. Schayes, Gand, Rotterdam, 1841, p. 498. Voir aussi J.J. De Smet, *Mémoire historique...*, pp. 23 et 24 ainsi que le chapitre consacré à la prise de Courtrai dans J. Molinet, *o.c.*, t. Ier, pp. 584 à 586. - Les échevins de Gand furent immédiatement prévenus de la chute de Courtrai: «Item, Victor Stoutins die tijdinghe brachte an scepenen dat de stede van Curtrijcke ghenomen was, den 10sten dach van lauwe LXXXVII [1488 n. st.] (Archives de la ville de Gand, n° 29, Comptes de 1485 à 1488). Voir aussi V. Fris, *Dagboek van Gent van 1447 tot 1470 met een vervolg van 1477 tot 1515*, t. II, Gand, 1904, p. 265.

36. J. Molinet, *o.c.*, t. Ier, p. 585; Despars, *Cronijcke...*, t. IV, p. 307. Sur Philippe de Clèves, le fils d'Adolphe de Clèves, voir E. Pouillet, *Philippe de Clèves et de la Marck*, dans *Biographie Nationale*, t. IV, 1873, col. 152 à 163 et surtout l'étude de A. De Fouw, *Philips van Kleef. Een bijdrage tot de kennis van zijn leven en karakter*, Groningen, Batavia, 1937.

37. *Vlaamsche Kronijk*, pp. 258-259; Despars, *Cronijcke...*, t. IV, p. 305; A. De Fouw, *o.c.*, p. 109.

38. Despars, *Cronijcke...*, t. IV, p. 305. - Les Flamands auraient d'ailleurs bien voulu se rendre maîtres de Hulst dont la possession revêtait pour eux une importance stratégique capitale mais ils n'y réussirent pas; voir J. Du Cherrier, *Histoire de Charles VIII, roi de France*, Paris, 1868, p. 168.

et il leur demande donc d'envoyer quelques-uns d'entre eux à Gand³⁹. Maximilien, par la même occasion, annonce aux Brugeois que par la prise de Bourbourg, les Français ont délibérément enfreint le traité de paix de 1482 et qu'il est donc urgent de songer à protéger les frontières du pays, c'est pourquoi, il réclame de la ville un subside de six mille livres et l'entretien de deux mille hommes d'armes⁴⁰. Le magistrat de Bruges acquiesce au premier désir du roi des Romains mais manifeste ouvertement son opposition devant ses exigences en hommes et en argent. Il déclare que si Maximilien veut honnêtement maintenir la paix, la ville de Bruges ferait tout ce qui est en son pouvoir pour l'aider à y parvenir, mais en attendant, les Brugeois refusent de donner leur consentement sans connaître l'avis des autres membres car ils ne désirent nullement se poser en ennemis des Gantois⁴¹; ils ne doutent d'ailleurs pas que les préparatifs de Maximilien ne soient en fait dirigés contre eux⁴². Les Brugeois, par la même occasion, font aussi savoir au roi des Romains qu'ils souhaitent le départ des soldats allemands entrés dans la ville au mois de décembre précédent⁴³, ils désirent aussi que la garde des portes leur soit entièrement confiée et non aux Allemands comme le demande Maximilien.

Ces réponses irritent considérablement le roi des Romains, particulièrement la question de la garde des portes. En effet, si celles-ci sont confiées à ses soldats allemands,

39. Les députés brugeois furent conduits à Gand sous la direction de Willem Houtmaert, bourgmestre des échevins et Jean Roegiers, pensionnaire de la ville. Un sauf-conduit de huit jours leur fut délivré à cet effet; voir L. Gilliodts - Van Severen, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, Bruges, 1876, t. VI, p. 294.

40. Delepierre, *Précis analytique....*, p. 78; Despars, *Cronijcke....*, t. IV, p. 308.

41. Despars, *Cronijcke....*, t. IV, p. 308; Ch. Custis, *Jaerboecken der stadt Brugge*, t. II. Bruges, 1765, pp. 278 à 280; E. Duchesne, *o.c.*, col. 140.

42. Kervyn De Lettenhove, *Histoire de Flandre*, Bruxelles, 1850, t. V, p. 403.

43. Despars, *Cronijcke....*, t. IV, pp. 308-309; Kervyn De Lettenhove, *o.c.*, p. 403.

il pourrait avoir tout le loisir d'introduire des hommes d'armes et par là même tenir la ville à sa merci, mais les Brugeois demeurent intraitables sur ce point.

Le 14 janvier, Maximilien réunit une nouvelle fois le magistrat de Bruges et essaie encore de le convaincre. Sa demande, appuyée par Paul de Baenst ⁴⁴, président du Conseil de Flandre et par Pierre Lanchals, se heurte à un nouveau refus catégorique. La garde des portes de la ville est donc confiée à trois bourgeois et douze gens des métiers ⁴⁵.

En exécution de la décision prise le 12 janvier, les députés brugeois quittent la ville, le 19 janvier ⁴⁶ pour se rendre à Gand où ils rencontrent la délégation yproise, conduite par le pensionnaire Jean Coene. Le Franc de Bruges aurait bien voulu envoyer également des représentants à cette réunion, mais les Gantois ne voulurent pas leur donner de sauf-conduit, vu qu'ils ne reconnaissaient pas le Franc en qualité de quatrième membre de Flandre.

Dans les instructions données par Maximilien aux délégués brugeois ⁴⁷, le roi des Romains insiste sur le fait que depuis un certain temps, les Gantois se sont soustraits à

44. Paul de Baenst, seigneur de Voormezele, né à Bruges vers 1442 et mort à Gand en 1497. Pendant l'emprisonnement de Maximilien à Bruges, il fut son principal conseiller dans les négociations avec le magistrat de la ville; voir Britz, *Paul de Baenst*, dans *Biographie Nationale*, t. Ier, 1866, col. 620-621.

45. J.J. De Smet, *Mémoire historique...*, pp. 23-24; Kervyn de Lettenhove, *o.c.*, p. 404.

46. A.G.R., C.C. n° 32539, f° 109 r° «Item, 19 in lauwe [19 janvier 1488 n. st.], zo trac Willem Houtmaert, burchmeester van scepenen ende met hem Lievin van Viven, Jacop Dheere, filius Anthuenis als scepenen ende meester Jan Roegiers, pensionnaris, te Ghend, omme te communicuierne van den paeyse, daerin zij vacierden te tween stonden, elc 10 daghen...; doe ghesonden Jacop Coolbrant metten voirs. burchmeester ende was ute omme de zelve cause, 10 daghen...».

47. I.-L.-A. Diegerick, *Inventaire analytique et chronologique des chartes et documents appartenant aux archives de la ville d'Ypres*, Bruges, 1859, t. IV, pp. 131-132 et du même, *Correspondance des magistrats d'Ypres pendant les troubles de la Flandre sous Maximilien*, Bruges, 1853, annexe A, pp. I-VII. La publication de Diegerick se termine par la relation en bas allemand de la captivité de Maximilien à Bruges qui contient de nombreux détails curieux sur cet épisode.

son autorité ainsi qu'à celle de son fils Philippe et il les met en garde contre les dangers d'une telle politique qui ne peut amener que la ruine en Flandre. Maximilien rappelle aussi que les Gantois ont fait serment d'obéissance et qu'ils l'ont reconnu comme tuteur de son fils. Il affirme aussi qu'il a toujours été favorable à des pourparlers mais que les Flamands ont toujours contrarié toutes ses tentatives de conciliation. Le roi des Romains critique l'attitude des Gantois qui prétendent soumettre toute négociation à la reconnaissance préalable du maintien de la paix avec la France. Selon lui, les dernières semaines ont largement prouvé les desseins menaçants de la France à son égard et envers son fils et il se sent donc en droit d'exiger des Flamands qu'ils prennent sa défense, vu que l'infraction à la paix d'Arras ne peut lui être imputée, au contraire. Par leur action subversive, les Gantois se trouvent, selon le roi des Romains, en pleine rébellion contre son autorité, car ils n'hésitent pas à prendre les armes contre lui et à s'emparer par la force d'une ville comme Courtrai.

Les Gantois avaient toujours donné comme prétexte à leur politique la défense des droits du jeune archiduc Philippe. Maximilien leur conteste ce pouvoir, attendu qu'ils n'ont pas charge de gouvernement, celui-ci lui appartenant de droit pendant la minorité de son fils et le roi des Romains de conclure que les Gantois ne désirent en fait pas tellement la paix avec la France, mais qu'ils n'invoquent ce motif que pour trouver une justification à leur rébellion. Tel est le dossier, délicat s'il en fût, que les députés de Bruges et d'Ypres sont chargés de présenter aux Gantois. Ils doivent aussi leur demander de quitter le parti de la France, seule solution raisonnable, dans l'optique de Maximilien, pour parvenir à une paix durable.

La séance s'ouvre à l'hôtel de ville de Gand, le 20 janvier 1488⁴⁸. Jean Roegiers, le pensionnaire de Bruges, ex-

48. D'après Despars, *o.c.*, t. IV, p. 311 et Ch. Custis, *o.c.*, t. II, pp. 282-283, la séance ne s'ouvrit que le 22 janvier. Il semble néan-

pose aux Gantois les motifs de la venue de délégués des deux autres membres de Flandre et il invoque une ancienne coutume dans le comté de Flandre qui veut que lorsqu'un différend éclate entre un des membres et le prince naturel, les autres membres interviennent en qualité de médiateurs⁴⁹; or, comme les villes de Bruges et d'Ypres ont appris que Gand s'était soulevée contre Maximilien en lui refusant l'obéissance qu'ils lui avaient jurée comme tuteur de son fils et en engageant contre lui une campagne militaire, les deux autres villes flamandes se présentent donc comme intermédiaires entre le roi des Romains et les révoltés pour tâcher de rétablir la paix en Flandre⁵⁰. Les échevins, doyens et notables gantois délibèrent sur ces paroles et donnent leur réponse le lendemain⁵¹. Après avoir remercié les députés brugeois et yprois, ils déclarent que la base de leur différend avec Maximilien est d'une telle gravité qu'il ne peut être résolu par leur médiation et ils affirment ouvertement ne vouloir à aucun prix encourir la réprobation du roi de France Charles VIII. Les Gantois ne se sentent d'ailleurs pas coupables car ils ajoutent qu'ils n'ont fait que défendre les droits de leur prince naturel⁵². Ils ne tardent d'ailleurs pas à passer aux accusations: ils reprochent au roi des Romains d'avoir délibérément violé la paix d'Arras et se déclarent fatigués d'être entraînés dans des guerres continuelles. Dans l'intérêt même de la Flandre, les Gantois souhaitent voir Bruges et Ypres se ranger à leurs côtés et ils estiment le temps venu de changer un

moins que la date exacte soit le 20 janvier, si l'on tient compte du fait que les députés brugeois ont quitté leur ville le 19 janvier. Cette date est de plus confirmée par I.-L.-A. Diegerick, *Correspondance...*, annexe B, pp. VII à XIV et du même, *Inventaire analytique...*, p. 132. Voir aussi A. Baltyn, *Nauwkeurige beschrijving van het land van den Vryen* (1664), dans F. Priem, *Documents extraits du dépôt des archives de l'Etat et de la province à Bruges*, 2e série, t. IX, Bruges, 1858, pp. 191-192.

49. Despars, *Cronijcke...*, t. IV, p. 311.

50. Diegerick, *Correspondance...*, p. 11.

51. Diegerick, *Correspondance...*, annexe B, pp. VII à XIV.

52. Despars, *Cronijcke...*, t. IV, p. 313.

certain nombre de choses dans le gouvernement du pays ⁵³: d'abord, selon eux, le comté de Flandre est mal administré ce qui est une des principales causes de la décadence générale des villes flamandes, à laquelle la rapacité des fonctionnaires établis par le roi des Romains n'est pas non plus étrangère. Les Gantois leur reprochent, en effet, d'appauvrir consciemment le pays dans l'unique but de s'enrichir personnellement; ils s'insurgent aussi contre le fait que le prince Philippe reste constamment à Malines au lieu de se déplacer de ville en ville pour mieux connaître ses sujets et leur témoigner plus d'affection. Les Gantois se montrent hostiles aux officiers étrangers placés par Maximilien dans le comté au mépris de tous les droits et privilèges; enfin, ils exigent de savoir à quoi servent les impôts, les aides extraordinaires et les subsides qu'ils versent en si grand nombre au roi des Romains ⁵⁴ et proposent à leurs interlocuteurs de convoquer à Bruges et à Ypres tous les manants de leur territoire respectif, au son de la cloche, pour recevoir d'eux le serment de fidélité au traité d'Arras, d'en établir des actes dûment scellés et de les communiquer au roi de France ⁵⁵. Dans leur déclaration, les Gantois se demandent d'ailleurs si les deux autres membres sont réellement décidés à maintenir la paix et ils ne sont pas loin de les accuser de trahison s'ils persistent à soutenir le roi des Romains ⁵⁶. C'est d'ailleurs en vertu de ce fait que les Gantois contestent aux deux autres membres le droit de se présenter comme médiateurs impartiaux. Les Brugeois et les Yprois, très étonnés de la tournure que prend la conversation, croient alors de leur devoir de remettre aux représentants gantois une déclaration par laquelle ils leur reprochent de les accuser aussi légèrement de violation de

⁵³. Despars, *Cronijcke...*, t. IV, p. 314.

⁵⁴. Despars, *Cronijcke...*, t. IV, pp. 314-315; Ch. Custis, *o.c.*, t. II, pp. 283 à 286.

⁵⁵. P. Van Duyse et E. De Busscher, *Inventaire analytique...*, p. 266.

⁵⁶. P. Van Duyse et E. De Busscher, *o.c.*, p. 265.

la paix de 1482 alors que les Gantois eux-mêmes avaient contribué à l'aide demandée par Maximilien au moment de l'expédition contre Lens sous la forme d'une participation à la solde de quinze mille hommes d'armes pendant trois mois⁵⁷; ils ajoutent qu'ils n'ont aidé Maximilien que dans la mesure où il s'agissait de défendre les frontières, donc dans l'intérêt général, comme de bons et loyaux sujets se devaient de le faire⁵⁸. Ils proposent aussi de se réunir à Bruges à la fin du mois de janvier pour réconcilier le roi des Romains avec les Gantois. Pour ce qui est des accusations portées contre Maximilien, les Brugeois et les Yprois déclarent qu'ils n'ont pas pouvoir d'y répondre mais doivent d'abord en faire rapport à leurs commettants. Les Gantois marquent leur accord à condition de rendre leurs revendications publiques⁵⁹. De retour à Bruges, les délégués se rendent auprès de Maximilien pour lui rendre compte des résultats de leur mission. En présence de Pierre Lanchals et d'autres magistrats de la ville, il déclarent que les Gantois ne veulent pas entendre parler de négociation à moins que Bruges et Ypres ne reconnaissent la paix de 1482⁶⁰. Lors d'une nouvelle réunion, le roi des Romains, par la bouche de Paul de Baenst, engage les députés à demander un nouveau sauf-conduit aux Gantois de manière à pouvoir se rendre chez eux pour leur apporter l'assurance de leur adhésion aux clauses de la paix d'Arras⁶¹. Le roi des Romains y accuse les Gantois de trahison s'ils persistent à ne pas vouloir entrer en pourparlers avec les deux autres membres de Flandre et ce, malgré l'hostilité déclarée

57. I.-L.-A. Diegerick, *Correspondance...*, pp. 11 à 13.

58. I.-L.-A. Diegerick, *o.c.*, pp. 29 à 32.

59. Despars, *Cronijcke...*, t. IV, p. 316. Les conversations avec les Gantois se terminèrent le 22 janvier. Ce fut à cette date que les députés d'Ypres firent rapport à leurs commettants; voir Diegerick, *Correspondance...*, p. 11.

60. Diegerick, *o.c.*, pp. 14-15.

61. Diegerick, *o.c.*, pp. 16 à 18. Les deux membres de Flandre adhèrent effectivement au traité d'Arras; voir P. Van Duyse et E. De Busscher, *Inventaire analytique...*, p. 266.

du roi de France. Il rappelle aussi que la paix d'Arras a été signée, d'une part, entre lui-même et son fils Philippe et de l'autre, par le roi de France; or, c'est précisément ce dernier qui n'a tenu aucun compte des clauses de ce traité en ordonnant à ses troupes de se livrer à des actes de guerre contre les frontières des Pays-Bas. Maximilien propose donc, pour régler tous les litiges, une réunion des Etats généraux à Bruges, pour le 31 janvier. Cette ambassade du roi des Romains ne rencontra pas plus de succès que la précédente et, le 28 janvier, les députés brugeois et yprois sont de retour à Bruges⁶². Entretemps, Maximilien est néanmoins parvenu à convaincre son entourage de ne pas rendre publics la plupart des griefs exposés par les Gantois. Il était toutefois impossible que le mémoire de ceux-ci, ramené par les députés du roi des Romains, restât encore longtemps secret. Il est d'ailleurs probable qu'à ce moment Maximilien ne vit là qu'une occasion de gagner du temps, de manière à pouvoir retourner la situation en sa faveur, par la force, si besoin.

La position de Maximilien est donc bien nette: il estime que ni les Gantois ni les deux autres membres du comté n'ont le droit de juger s'il a enfreint ou non la paix d'Arras et il pense que si les premiers désirent vraiment la fin des hostilités, ils n'ont qu'à présenter un projet de résolution qui serait discuté avec les autres états. Il a aussi pu constater la volonté bien arrêtée des Gantois de suivre le roi de France jusque dans ses projets les plus belliqueux. On peut dire que le 28 janvier 1488, avec l'échec de la seconde députation envoyée à Gand par Maximilien, tout espoir de voir aboutir une négociation disparaît.

Pendant ce temps, le roi de France n'est pas resté inac-

62. Diegerick, *o.c.*, annexe C, pp. XV à XIX.

63. A.G.R., C.C. n° 32.539, f° 123 r° «Item, betaelt 28 in lauwe, van costen ghedaen... van eene heerlicke maeltijt ghegheven den ghedeputeirden van Ypre, doe zij quamen van Ghend met die van Brughe, daer oec bailliu, scoutheet, burchmeester, scepenen, tresorier ende meer andre vergadert waren...».

tif. Dans une lettre envoyée de Paris et datée du 27 janvier ⁶⁴, il rappelle que c'est à la suite du décès de Marie de Bourgogne que le comté est échu au fils de celle-ci, l'archiduc Philippe et que par le traité de 1482, il a été stipulé que Maximilien et les trois membres de Flandre lui rendraient foi et hommage au nom de jeune héritier. Il ajoute que Maximilien a lui-même autorisé ce serment et que les difficultés survenues avec la Flandre sont uniquement dûes aux exactions commises par le premier au détriment de la seconde, notamment en ce qui concerne le droit qu'il s'est arrogé de faire battre monnaie en son nom.

De son côté, le roi des Romains se rend assez rapidement compte que la situation tourne à son désavantage, mais il croit avoir encore assez de pouvoir pour ne rien devoir craindre de la part de la population brugeoise. C'est néanmoins avec soulagement qu'il apprend que le sire de Gaesbeek ⁶⁵ est arrivé avec des troupes aux environs de Bruges. Dès lors, il décide de passer à l'action et ordonne à ses cavaliers allemands et hennuyers de faire mouvement vers la ville ⁶⁶. Les métiers brugeois, pris de soupçons, évincent la manœuvre et occupent les portes ⁶⁷.

Le 31 janvier 1488, vers quatre heures de l'après-midi, Maximilien, accompagné de quelques cavaliers, se rend à la porte de Gand ⁶⁸ pour la faire ouvrir à ses troupes ⁶⁹. Ceux qui la gardent refusent. Le même refus lui est opposé

64. P. Van Duyse et E. De Busscher, *Inventaire analytique...*, p. 267.

65. Philippe de Hornes, seigneur de Gaesbeek.

66. J.J. De Smet, *Mémoire historique...*, p. 25; V. Fris, *Histoire de Gand...*, p. 143.

67. Despars, *Cronijcke...*, t. IV, p. 321; V. Fris, *o.c.*, p. 143. Il est à peu près certain que Maximilien conçut le projet audacieux de s'emparer de la ville de Bruges. Olivier de la Marche conteste néanmoins cette hypothèse; voir O. De La Marche, *Mémoires*, éd. H. Beaume et J. d'Arbaumont, Paris, 1885, t. III, p. 288.

68. Pour les différents noms de rues, portes et maisons de Bruges, voir Ch. Verschelde, *Etude sur les noms des rues et des maisons de la ville de Bruges*, Bruges, 1876.

69. *Het Boeck...*, p. 177.

à la porte Sainte-Croix ⁷⁰. A la porte Sainte-Catherine, le roi des Romains est sur le point de réussir, mais le gardien flaire le piège à temps et referme la porte ⁷¹. Ses tentatives aux autres portes de la ville se soldent également par un échec mais elles ont pour conséquence de déchaîner le tumulte dans la ville; les métiers courent aux armes. Le plan de Maximilien échoue donc, malgré l'intervention de certains magistrats, notamment Pierre Lanchals et l'un des bourgmestres, Jean van Nieuwenhove ⁷². Saisi de crainte devant la brutalité de la révolte, le roi des Romains retourne à son hôtel, accompagné de son escorte ⁷³.

Dans la nuit du 31 janvier au 1er février, la révolte gronde dans les rues de Bruges. Le soir, Maximilien réunit ses principaux conseillers pour faire le point de la situation et le lendemain, 1er février, vers cinq heures du matin, accompagné de quelques gentilshommes dont les deux seigneurs de Polheim ⁷⁴, le seigneur de Maingoval ⁷⁵ et leur suite, il se rend successivement aux portes de Gand et de Sainte-Catherine qu'il trouve gardées par les métiers en armes ⁷⁶. A la porte de Gand notamment, tenue par les charpentiers qui avaient été parmi les premiers à se révolter, Maximilien

70. A l'une des portes de la ville, on abassa même brutalement la herse devant son cheval; voir J. Surquet, *Mémoires en forme de chronique ou Histoire des guerres et troubles de Flandres, mutinations et rebellions des Flamens contre Maximilien, roy des Romains*, éd. J.J. De Smet, *Corpus Chronicon Flandriae*, t. IV, Bruxelles, 1865, p. 509.

71. *Kronijk of tijdrekenkundige beschrijving der stad Brugge*, publ. par B.J. Gailliard, Bruges, 1849, p. 178.

72. Jean van Nieuwenhove, bourgmestre de Bruges, né le 21 novembre 1450, créé chevalier par Maximilien en 1479; conseiller de Bruges depuis 1472 et bourgmestre des échevins en 1476; trésorier en 1485; voir J. Gailliard, *Bruges et le Franc...*, t. IV, p. 90.

73. J.J. De Smet, *Mémoire historique...*, pp. 26-27; *Excellente Cronike van Vlaenderen*, Anvers, s.d., f° 229 v°.

74. Martin de Polheim, conseiller et chambellan de l'empereur Frédéric III, mort en 1498 et son fils Wolfgang, également chambellan de Frédéric III, puis de Maximilien d'Autriche, mort en 1502.

75. Jean III de Lannoy, seigneur de Maingoval, premier maître d'hôtel de Maximilien, mort en 1498.

76. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 587; Despars, *Cronijcke...*, t. IV, p. 321.

essuie un refus brutal ⁷⁷. Le roi des Romains se trouve donc bel et bien prisonnier au milieu des Brugeois. Ceux-ci craignent, d'ailleurs à juste titre, qu'une fois sorti, son intention soit de rallier les garnisons de Damme et de l'Écluse qui jointes aux troupes du seigneur de Gaesbeek, pourraient tenir la ville de Bruges en échec ⁷⁸.

Maximilien conçoit alors probablement le projet de frapper l'imagination de la foule par un spectaculaire déploiement d'hommes d'armes sur la place du Bourg. Les Brugeois qui y sont rassemblés croient que l'on veut les charger. Beaucoup s'enfuient chez eux, fermant portes et fenêtres, d'autres courent se mettre à l'abri, qui dans l'église du Saint-Sang, qui à Saint-Donat. Quant à Maximilien, comprenant qu'il ne ferait qu'aggraver les choses en insistant, il retourne à son hôtel ⁷⁹.

Entretemps, une autre démarche malheureuse est faite par Pierre Lanchals. Il convoque les doyens des métiers pour leur demander les raisons de leur révolte. Maladroitement, il le prend de très haut avec eux et indispose encore davantage ces gens déjà excités ⁸⁰.

Le même matin, vers midi, les métiers, au commandement de leurs doyens, s'assemblent en armes sur la place du marché, chacun sous sa bannière. Devant le beffroi flottent l'étendard du comte de Flandre, de drap d'or à un lion

77. J. Surquet, *Mémoires en forme de chronique...*, p. 509; Delepierre, *Précis analytique...*, p. 79.

78. Le gouverneur de Damme, Josse van Vaerssenae, paraissait dévoué à Maximilien. Il fut d'ailleurs remplacé par la suite par Jacques De Vooght. Entre 1480 et 1488, la ville de Damme s'était éloignée de Maximilien et les Brugeois qui la considéraient comme la citadelle avancée de leur ville en avaient fait relever les remparts et y avaient placé une garnison; voir Macquet, *Histoire de la ville de Damme*, Bruges, 1856, p. 153.

79. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, pp. 587-588. Ce chroniqueur donne une autre explication à la cause du tumulte; il n'est pas d'avis qu'il s'agit là d'un plan prémédité par Maximilien. Selon lui, quelques soldats de la suite de Maximilien se seraient livrés à des jeux guerriers en guise de passe-temps, ce qui aurait fait croire aux Brugeois qu'on voulait les attaquer. L'arrivée du roi des Romains sur la place du Bourg les effraya encore davantage.

de sable et celui de la ville de Bruges. Le marché est bientôt barricadé et fortifié au moyen de quarante-neuf pièces d'artillerie ⁸¹. La garde aux portes de la ville est doublée pour empêcher de sortir sans l'autorisation de la commune ⁸² et pour achever de couper aux éventuels fugitifs toute possibilité de sortir des murs, la glace des fossés est brisée ⁸³. En même temps, les Brugeois avertissent les Yprois et les Gantois de ce qui vient de se passer et demandent de l'aide ⁸⁴. C'est au milieu de ce tumulte que les premiers députés convoqués aux Etats généraux arrivent; ils trouvent la ville en pleine effervescence et se rendent compte que l'assemblée des états devient très problématique ⁸⁵.

Maximilien tente un nouvel effort pour sortir de la situation dangereuse dans laquelle il s'est mis. Replié dans son hôtel, entouré de ses fidèles en armes, il envoie deux d'entre eux, les seigneurs de Beveren ⁸⁶ et de Maingoval au marché pour demander aux métiers la cause de leur révolte et les engager à se retirer chez eux ⁸⁷. S'ils obéissent à ces injonctions, Maximilien promet de ne pas leur tenir rigueur de leur insubordination. Son attente est déçue; non seulement, ses émissaires se voient accueillis avec une hostilité non déguisée par les métiers, mais ceux-ci affirment leur intention de ne quitter le marché qu'après avoir eu raison des officiers du roi des Romains ⁸⁸. Ils ne

80. *Excellente Cronike...*, f° 229 v°; J.J. De Smet, *Mémoire historique...*, p. 26.

81. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 588; *Excellente Cronike...*, f°s 229 v°, 230 r°; *Het Boeck...*, pp. 177-178.

82. Despars, *Cronijcke...*, t. IV, p. 325.

83. H. Pirenne, *Histoire de Belgique*, t. II, p. 38.

84. J.J. De Smet, *Mémoire historique...*, p. 27; Delepierre, *Précis analytique...*, p. 79; Despars, *Cronijcke...*, t. IV, p. 324; Ch. Custis, *o.c.*, t. II, p. 294.

85. Gachard, *Des anciennes assemblées nationales de la Belgique*, dans *Revue de Bruxelles*, 3e année, novembre 1839, p. 12; L. Devillers, *Le Hainaut...*, p. 202.

86. Philippe de Bourgogne, fils d'Antoine, bâtard de Bourgogne, seigneur de Beveren et de la Vere, chambellan de Maximilien et de Philippe le Beau, mort en 1498.

87. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 589.

88. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 589.

cachent pas qu'ils n'ont nul besoin de la grâce de Maximilien, vu qu'il est bien plus coupable qu'eux⁸⁹. Ce dernier dépêche alors auprès des révoltés, Paul de Baenst, le président de Flandre, pour essayer de découvrir leurs véritables intentions. La réponse ne se fait pas attendre: la commune exige que l'on rende publics tous les articles et accusations portés par les Gantois contre le gouvernement du roi des Romains et que l'on démette de leurs fonctions l'écouterie Pierre Lanchals et le bourgmestre Jean van Nieuwenhove.

Après avoir entendu le rapport de Paul de Baenst, Maximilien décide de déférer aux désirs de la commune et il lui fait demander si elle souhaite une copie des revendications gantoises. Les Brugeois, méfiants, exigent d'avoir l'original tandis que le roi des Romains devra se contenter d'une copie.

Le 2 février, la commune nomme Charles de Halewijn⁹⁰ en qualité de capitaine de la ville⁹¹ et, le jour suivant, elle procède au remplacement de Pierre Lanchals et de

89. Kervyn De Lettenhove, *Histoire de Flandre*, t. V, p. 411; Despars, *Cronijcke...*, t. IV, pp. 324-325; *Kronijk of tijdrekenkundige beschrijving...*, p. 180.

90. Il s'agit de Charles de Halewijn, seigneur d'Uytkerke. Cette famille tirait son nom d'une seigneurie située non loin de Menin; voir J. Gailliard, *Bruges et le Franc...*, t. Ier, p. 213.

91. D'après l'*Excellente Cronike van Vlaenderen*, f° 230 r°, Halewijn prêta d'abord serment au nom de Maximilien, comme tuteur de son fils, ce qui provoqua la colère des Brugeois. Le jour suivant, en compagnie de Pierre Metteneye et de Josse De Deckere, il refit serment, mais cette fois au nom de l'archiduc Philippe seul. Voir aussi J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 590. Le 16 avril 1488, la ville de Bruges décida de donner une gratification à Charles de Halewijn pour les services qu'il avait rendus: «Item, betaelt bij ordonnancie van mijnen heeren de commissarissen, hoorende den rekeninghe ende bij mijnen heeren van der wet, hoofmannen ende dekenen van deser stede, meester Karel van Haelwin, ridder, heere van Huutkercke ende bailliu van Brugghe, voor zine moyte, cost ende aerbeyt van dat hij bij ordonnancie van onser alder ghenadichest heere de coninck van den Romeynen, zinen hoeghe ende edelen Raed ende bij advise vanden ghemeene bancke.... den eersten van spoorcle LXXXVII [1488 n. st.] gheordonneert ende ghestelt was ten generalen governemente als capiteyn vander voorn. stede die aldoo in zulker beroerte stond als elc weet.... 60 l.» (A.G.R., C.C. n° 32539, f° 126 r°).

Jean van Nieuwenhove par Pierre Metteneye et Josse de Deckere ⁹². Le même jour, des récompenses sont offertes à ceux qui aideront à faire arrêter les anciens magistrats ⁹³. Le 4 février, Maximilien décide de se rendre lui-même sur le marché, au milieu de l'assemblée de la commune ⁹⁴. Là, il se déclare prêt à faire certaines concessions. Aux griefs qu'on lui énumère, il répond avec calme que son intention a toujours été de respecter les clauses de la paix d'Arras, mais que ce n'est pas lui qui l'a enfreinte. Il marque son accord pour faire séjourner son fils en Flandre. Les Brugesois estiment à ce moment qu'il n'est plus de leur ressort de décider seuls et qu'il faut attendre les avis des deux autres membres, en fait uniquement des Gantois ⁹⁵. L'humiliation du roi des Romains, pour vive qu'elle soit, n'est cependant pas achevée: on lui lit une lettre des Gantois annonçant la défaite et la mort du sire de Gaesbeek devant Courtrai et, en sa présence, les têtes de ses principaux conseillers sont mises à prix ⁹⁶: Pierre Lanchals, Roland Le Febvre, receveur général de Flandre, Thibaut Barradot, un conseiller bourguignon, Nicolas van Delft, ancien pensionnaire de Bruges, Adrien Drabbe, Jean de Taye, Pierre Daris, ancien lieutenant de Lanchals et Josse de Hert, son clerc. La commune va encore plus loin: elle décide de loger le roi des Romains devant les Halles, au milieu des métiers et lui désigne comme nouvelle habitation, le Cranenburg, sur le marché ⁹⁷, où Maximilien restera prisonnier du 5 au 27 février.

92. *Excellente Cronike van Vlaenderen*, f° 230 r°; Diegerick, *Correspondance...*, pp. 33-34.

93. *Excellente Cronike...*, f° 230 r°.

94. Il semble que cette démarche de Maximilien était surtout destinée à démentir certains bruits selon lesquels il était parvenu à quitter la ville; voir Diegerick, *Correspondance...*, p. 43.

95. *Kronijk of tijdrekenkundige beschrijving...*, pp. 180-181.

96. Diegerick, *Correspondance...*, p. 36.

97. Le Cranenburg se trouvait sur la place du marché, au coin de la rue Saint-Amand. Il s'agissait vraisemblablement d'une boutique où l'on fabriquait et vendait des poteries de terre; voir Gilliodts-Van Severen, *Bruges ancienne et moderne*, p. 66; Diegerick, *Cor-*

On devine aisément l'allégresse que la capture de Maximilien provoque à Gand. Dès le moment où les Brugeois sollicitent l'appui des Gantois ⁹⁸, ces derniers les engagent à faire bonne garde autour du prisonnier et des membres de sa suite ⁹⁹. Adrien de Rasseghem se met lui-même à la tête d'une importante délégation pour se rendre à Bruges, peut-être avec l'intention de se faire livrer les prisonniers ¹⁰⁰ et, le 6 février, vers quatre heures de l'après-midi, les députés gantois se présentent aux portes de Bruges encadrés d'une impressionnante escorte d'hommes d'armes ¹⁰¹. Les Brugeois, tout en appréciant l'appui de leurs alliés à sa juste valeur, ne montrent pas un enthousiasme particulier à laisser entrer cette véritable armée dans la ville. Déjà, quelques marchands étrangers interviennent auprès des dirigeants brugeois car ils craignent pour leurs biens; aussi demandent-ils un sauf-conduit pour pouvoir s'en aller avec leurs marchandises ¹⁰². Quant aux Gantois, ils prétendent entrer avec tous leurs hommes ou rester dehors ¹⁰³, alors que les Brugeois ne veulent laisser pénétrer qu'une trentaine d'hommes ¹⁰⁴. La discussion continue et la nuit tombe. Les Gantois restent donc dehors et passent la nuit à peu de distance de Bruges, tandis que la ville leur fait parvenir des victuailles ¹⁰⁵. Les Brugeois renforcent néan-

respondance..., p. 8. A ce même endroit s'élève encore actuellement un café-restaurant à l'enseigne du Cranenburg.

98. Les Brugeois avaient aussi demandé l'aide d'autres villes comme l'Ecluse ou Oudenbourg. Certaines villes se refusèrent et d'autres firent traîner les choses en longueur.

99. Diegerick, *Correspondance...*, p. 42.

100. V. Fris, *Histoire de la ville de Gand...*, p. 144 et du même, *Jan van Coppenhole...*, p. 103.

101. Diegerick, *Correspondance*, p. 46; d'après l'*Excellente Cronike van Vlaenderen*, f° 230 r°, les Gantois étaient au nombre de huit cents; d'autres sources disent deux mille hommes (voir ci-dessous la note n° 105).

102. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 593.

103. *Mémoire en forme de chronique...*, p. 510; J. Molinet, *o.c.*, t. Ier, p. 594.

104. J. Molinet, *o.c.*, p. 593.

105. A.G.R., C.C. n° 32.539, f°s 119 r°, v° «Item, betaelt Michiel van Theimseke ter causen van den costen bij hem verleyt 6 in

moins le guet dans la crainte que leurs dangereux alliés ne mettent la nuit à profit pour tenter un coup de force contre la ville ¹⁰⁶. De son côté, Maximilien se montre très satisfait de cet incident, une scission entre Bruges et Gand lui étant de toutes façons profitable. Aussi ne manque-t-il pas de remercier la commune de ne pas avoir permis aux délégués gantois de pénétrer dans la ville. Le même soir, un trompette parcourt la cité en criant que chacun se réunisse sur la place du marché, en armes, et qu'on ne permette à personne de franchir l'enceinte de celui-ci. Aux abords de Bruges, les Gantois délibèrent également. Cet état de tension dure jusqu'au 9 février ¹⁰⁷; finalement les députés de Gand décident d'entrer dans Bruges avec une vingtaine de cavaliers et environ quatre-vingts hommes d'armes ¹⁰⁸, tandis que le reste de la troupe retourne à Gand ¹⁰⁹. L'espoir de Maximilien s'évanouit donc, les Gantois

sporckle anno 1488, ter causen van mijnen heeren den ambassadeurs van der stede van Ghend hemlieden wesende buten der Ghendpoorte ende mids den grooten volcker dat hemlieden ghevolcht ende toecommen was wel tot XXc [2.000] personen of der boven. Dat verstaende, zo was ter stond den voirs. Michiel ghelast bij den wet ende 9 leden van deser stede hemlieden te voorsiene van vitailgen, doe hij bij hem verleyt 't naervolghende eerst te broode, 4 l. 19 d. gr., 9 thonnen dobbel bier te 42 gr. de tonne, comt 31 s. 6 d., drie thonnen bruchsche keyte metten voerghelde, 6 s. 6 d. gr., van drie cuppen butteren ende 9 canen, 6 l. 1 s. 6 d., comt als midsgaders 8 s. 9 d. gr., verleyt van der voirs. vitailge te voerne van der heere van den waghenaers ende anders cleene oncosten, zo 't acquijt verclaerst ter somme van 12 l. 12 s. 9 d. gr. en het ghebuerde doe dat de voirs. Ghendpoorte niet open gedaen ende worde omme zekere zaken der wet daertoe porrende....». Voir aussi Diegerick, *Correspondance*, p. 47.

106. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 594.

107. A cette date, les troupes gantoises sont toujours devant la porte de Gand; voir A.G.R., C.C. n° 32.539, f° 119 v° «Item, 't sanderdaechs daernaer in sporckele 9 [9 février 1488], de ghedeputeirde van Ghent wederomme commen zijnde buten der Ghendpoorte... was den voirs. Michiel ghelast als vooren hemlieden te zendene vitailge voor 's noens, 't savonts ende 't sanderdaechs, mids dat zij zouden buten bleven, doe betaelt van costen binden voirs. twee daghen midsgaders zekere cleene oncosten van voerne....».

108. Diegerick, *Correspondance*, p. 54; Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 594.

109. Diegerick, *Correspondance*, p. 50. Il semble que les Gantois

ayant préféré céder aux exigences des Brugeois plutôt que d'étaler au grand jour une divergence de vue qui aurait pu être considérée comme un point faible de l'alliance entre les membres de Flandre. Brugeois et Gantois ne tardent donc pas à fraterniser. Le 10 février, de bon matin, les délégués de Gand s'adressent aux Brugeois et leur définissent les buts de leur mission qui est de discuter de l'avenir du pays qui depuis trop longtemps se trouve plongé dans la guerre et la misère ¹¹⁰; ils leur expliquent aussi la mauvaise administration du pays et en rejettent l'entière responsabilité sur Maximilien et son entourage ¹¹¹; de plus, les Gantois refusent d'engager des pourparlers avec les membres du magistrat en fonction pendant les trois dernières années et exigent le renouvellement de la loi de Bruges. Par la bouche de Willem Zoete, premier pensionnaire de la Keure, ils déclarent encore que l'archiduc Philippe devra établir sa résidence à Bruges ou à Gand et ils ne reconnaissent pas non plus le Franc comme quatrième membre de Flandre. C'est le 12 février que la loi de Bruges est renouvelée ¹¹². D'autres décisions sont encore prises au cours de ces réunions; la plus importante est celle d'arrêter Maximilien et les membres de son entourage ainsi que tous les anciens magistrats de Bruges ¹¹³,

auraient voulu se faire accompagner d'au moins deux cents hommes, mais les Brugeois s'y opposèrent; voir Diegerick, *o.c.*, p. 50.

110. Diegerick, *Correspondance*, p. 55.

111. *Excellente Cronike van Vlaenderen*, f° 230 r°.

112. «Item, 12 in sporcle [12 février 1488 n. st.], betaelt van costen ghedaen int huus van der tresorye, daer mijn heere de bailliu, scoutheete, mijn heeren van Ghend in grooten ghetale, burchmeestren, scepenen, tresoriers, pensionnarissen ende anderen vergadert waren 's noens ende 't savonts up den dach dat men de wet vermaect...» (A.G.R., C.C., n° 32.539, f° 123 r°). Les nouveaux magistrats prêtèrent serment de fidélité à l'archiduc et aux trois membres de Flandre. Dans le compte de la ville de Bruges, du 1er mars au 31 août 1488, déposé aux archives de la ville de Bruges, on trouve au f° 130 r° «Eerst, den 12en dach van spoerle anno 87 [1488 n. st.], betaelt Anthuenis van Merendre, clocludre, up 'd houde Halle, van der clocke te ludene up den zelven dach dat men de wet van deser stede vermaecte...».

113. *Excellente Cronike van Vlaenderen*, f° 230 v°.

dans le but de faire leur procès. Le roi des Romains se voit donc confirmer sa détention au Cranenburg ¹¹⁴. En même temps que lui sont notamment arrêtés Jean Carondelet, chancelier de Bourgogne ¹¹⁵, Martin de Polheim et son fils Wolfgang ¹¹⁶, Georges de Falkenstein ¹¹⁷, Jean de Jaucourt, seigneur de Villarnoul, Jean de Lannoy, abbé de Saint-Bertin, l'abbé de Saint-Bénigne de Dijon, Jacques de Ghisteltes ¹¹⁸, Renier de Mey, capitaine de Gavre, Philippe Loette ¹¹⁹, le seigneur de Maingoval ¹²⁰ et le président du Conseil de Flandre, Paul de Baenst ¹²². Seuls le comte de Zollern ¹²³ et Philippe de Falkenstein sont admis à rester auprès du roi des Romains ¹²⁴.

114. Au Cranenburg, Maximilien fut étroitement surveillé et des mesures de sécurité furent prises pour empêcher toute tentative d'évasion; voir J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 595; Delepierre, *Précis analytique....*, pp. 79-80.

115. Voir la note 27.

116. Voir la note 74.

117. Georges de Falkenstein était un seigneur allemand de la suite de Maximilien.

118. Jacques de Ghisteltes, seigneur de Dudzeele et de la Motte, chevalier, conseiller et chambellan de Maximilien. Il avait épousé Catherine de Stavele et fut bourgmestre des échevins de Bruges en 1481; voir J. Gailliard, *Bruges et le Franc....*, t. Ier, p. 96.

119. Philippe Loette, maître d'hôtel de Maximilien, créé chevalier en 1486.

120. Voir la note 75.

121. Philippe de Nassau était le frère bâtard du comte Engelbert de Nassau; comte de Weilbourg, il mourut en 1492. Englebert de Nassau était chevalier de la Toison; il fut comte de Vianden, Seigneur de Bréda, Gouverneur de Brabant et lieutenant général de Maximilien d'Autriche; il mourut en 1504; voir E. de Borchgrave, *Engelbert, comte de Nassau*, dans *Biographie Nationale*, t. XV, 1899, col. 473 à 480.

122. Voir la note 44.

123. Eitel-Frédéric de Zollern, fils de Josse-Nicolas, président de la Chambre impériale, chevalier de la Toison d'Or, mort en 1512. Quelques jours plus tard, le comte de Zollern parviendra à quitter Bruges sous un déguisement de femme; voir J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 599.

124. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 599. On arrêta également et on fit garder à vue la plupart de ceux qui, depuis trois ans, avaient fait partie du magistrat; ils furent relâchés sous caution par la suite, voir *Excellente Cronike van Vlaenderen*, f° 230 v°; Delepierre, *Précis analytique....*, p. 80. Les diverses chroniques ne sont souvent pas d'accord sur le nombre des prisonniers arrêtés ce jour-là.

Une fois maîtres de la personne de Maximilien, les révoltés brugeois mettent sur pied un système de terreur dirigé contre les partisans du roi des Romains ou ceux qui, éventuellement, seraient tentés de les secourir. Il est décidé que tous les Allemands de sa suite doivent se faire connaître et que tous les hôtels et auberges doivent livrer les noms de leurs pensionnaires ¹²⁵. Les Flamands songent aussi à prendre toutes assurances du côté de la France. Ils demandent à Charles VIII s'il a toujours l'intention de garantir l'ancien traité de paix de 1482 et implorant sa protection. Dans ses instructions ¹²⁶, données au bailli de Lens, Michel de Bellefrière ¹²⁷, envoyé de sa part auprès des Gantois, le roi de France les remercie de ce qu'ils ont spontanément décidé de faire respecter le traité d'Arras dont ils ont été les principaux instigateurs et il estime que les autres provinces ne feraient que leur devoir en y adhérant une nouvelle fois, à leur tour. Il constate, en outre, que le maintien de ce traité a toujours été bénéfique pour tous les Pays-Bas jusqu'au jour où Maximilien, unilatéralement, a décidé de l'enfreindre; aussi Charles VIII ne fait-il aucune difficulté pour prendre en mains les intérêts du duc Philippe, du moins selon son optique, et à accorder à la Flandre toute l'aide dont elle a besoin. En conséquence, le roi de France ordonne au maréchal d'Esquerdes ¹²⁸ d'offrir son appui à la ville de Gand et aux places sous domination gantoise; il enjoint aussi aux Gantois de ne signer

125. Despars, *Cronijcke...*, t. IV, p. 336.

126. Diegerick, *Correspondance*, annexe D, pp. XIX à XXII; voir aussi Diegerick, *Inventaire analytique et chronologique des chartes et documents appartenant aux archives de la ville d'Ypres*, Bruges, 1859, t. IV, p. 134.

127. Michel de Bellefrière, fils de Perceval, seigneur de Bellefrière, conseiller et chambellan du roi de France, bailli de Lens en Artois.

128. Philippe de Crèvecœur, maréchal d'Esquerdes, s'attacha d'abord à la fortune de Charles le Téméraire et fut fait chevalier de l'Ordre de la Toison d'Or, puis il passa au service de Louis XI qui lui donna le gouvernement de la Picardie. Il devint maréchal de France et mourut en 1494.

aucun accord avec le roi des Romains sans son consentement et il promet de faire cesser toute action militaire contre les villes, châteaux et places-fortes qui se rallieront au traité d'Arras ¹²⁹.

Le peuple de Bruges n'avait pas attendu l'arrestation de Maximilien et de ses conseillers pour se livrer aux dernières violences contre les anciens magistrats de la ville, ou à leur défaut, contre leurs habitations. C'est ainsi que, dès le 2 février, tout au début de la révolte, la fureur populaire se tourne immédiatement contre Pierre Lanchals. La foule se rend à son domicile ¹³⁰ dans le but de le traîner sur la place du marché pour lui faire avouer toutes les exactions dont elle l'accuse de s'être rendu coupable pour son profit personnel. A ce moment, il n'est pas chez lui mais les portes et les fenêtres de sa demeure sont brisées tandis que la maison elle-même est saccagée et pillée ¹³¹. De là, les émeutiers se rendent chez Roland Le Febvre, receveur général de Flandre, chez Jean van Nieuwenhove, chez Thibaut Barrabot où tout est également mis au pillage ¹³².

Quoique surveillé dans sa prison, Maximilien n'a néanmoins pas trop à se plaindre des Brugeois qui s'efforcent de concilier les égards dûs à sa personne avec les précautions indispensables à prendre pour éviter toute évasion. Ils lui donnent des pannetiers, des échansons, des écuyers tranchants et veillent à ce que sa table soit toujours bien garnie ¹³³. Les conseillers de Maximilien ne jouissent pas, pour leur part, de cette espèce d'immunité attachée à la

129. Jean van Coppenhole et Jacques de Steenwerpere, pensionnaires, étaient allés en France pour recevoir confirmation de la paix d'Arras et des avantages accordés à ceux qui voudraient s'y rallier; Archives de la ville de Gand, comptes de 1485 à 1488 (n° 29), f° 390 r°.

130. Pierre Lanchals habitait rue du Vieux Bourg; voir I. Strobbe, *Over de Brugsche zwanen*, Steenbrugge, 1924, p. 17.

131. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 589; J.J. De Smet, *Mémoire historique...*, p. 27.

132. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 589.

133. J.E. Vandendriessche, *L'empereur Maximilien d'Autriche et la Flandre*, Tourcoing, 1936, p. 11.

personne royale du roi des Romains et sont, au contraire, impitoyablement poursuivis. Forts de l'appui de la France, les démagogues gantois n'observent plus aucun ménagement et n'hésitent pas à envoyer à l'échafaud, sans autre forme de procès, les partisans de Maximilien ¹³⁴, tandis que les pires châtimens sont promis à ceux qui les aideraient à s'évader. Des récompenses sont promises aux délateurs et chacun se met à rechercher les fugitifs; même les couvents sont perquisitionnés ¹³⁵. Dès le 7 février, un échafaud est dressé en permanence sur la place du marché, tandis qu'un tribunal du peuple entame une longue suite de procès.

Depuis le début du mois de février jusqu'à la fin du mois de mars 1488, l'échafaud fonctionne presque quotidiennement et le roi des Romains, des fenêtres de sa prison, peut voir ainsi régulièrement ses plus fidèles serviteurs torturés publiquement pour leur arracher l'aveu de crimes commis à l'encontre des intérêts de la ville et de la Flandre. Dans leur haine pour le régime instauré au nom du roi des Romains, les révoltés flamands sacrifient à leur vengeance les magistrats communaux et les fonctionnaires de Maximilien. Successivement, Jean van Nieuwenhove ¹³⁶,

134. *Vlaamsche Kronijk*..., p. 259; V. Fris, *Histoire de Gand*, p. 144.

135. Malgré la surveillance exercée aux portes de la ville, certains accusés purent néanmoins quitter la ville sous un déguisement quelconque; parmi eux figuraient Roland Le Febvre et Thibaut Barradot; voir J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, pp. 592-593. Le 2 février, on avait même découvert tout un attirail destiné à pouvoir jeter un pont sur les fossés et permettre ainsi d'entrer et de sortir clandestinement de la ville; *Het Boeck*..., p. 178.

136. Sur Jean van Nieuwenhove, voir la note 72. Arrêté le 4 février 1488, il fut interrogé et torturé sur le marché pour lui faire avouer qu'il s'était entendu avec Lanchals pour livrer la ville aux troupes de Maximilien (J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 600). On ne l'exécuta pas immédiatement, espérant l'obliger à faire de nouvelles révélations. Le 18 février, sous la torture, il avoua que le magistrat avait eu connaissance des revendications gantoises, mais qu'il les avait cachées à la commune et il dénonça notamment Lanchals, Thibaut Barradot, Roland Le Febvre et Nicolas Van Delft. Il fut décapité sur le marché de Bruges, le 29 février (Despars, *Cronijcke*..., t. IV, p. 355; *Vlaamsche Kronijk*..., p. 260; *Het*

Pierre Daris ¹³⁷, Georges Ghiselin ¹³⁸, Jacques de Ghistel-les ¹³⁹ et Victor Huyghens ¹⁴⁰ sont appréhendés, interrogés, torturés et finalement exécutés ¹⁴¹. De leur côté, les Gantois exigent qu'on leur livre un certain nombre de prisonniers pour ouvrir leur procès à Gand même ¹⁴². Les Brugeois y consentent, moyennant certaines conditions, notamment qu'ils seraient bien traités et rendus à ceux-ci, s'ils les réclamaient ¹⁴³. C'est ainsi que neuf détenus sont chargés sur quatre chariots et menés à Gand où ils sont enfermés au Château des Comtes ¹⁴⁴.

Le 22 février, l'angoisse s'installe à Bruges; un grave

Boeck..., p. 197). Sur le supplice de Jean van Nieuwenhove, voir Diegerick, *Correspondance*, p. 60-61.

137. Pierre Daris fut arrêté le 4 février dans le cloître des Augustins et décapité le 29 février 1488; J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 609; Diegerick, *Correspondance*, pp. 60-61. Voir aussi A.G.R., C.C., n° 32.539, f° 119 r° «Item, betaelt bij laste van der wet, Jan Mancoot, voor hem ende voor dandere zine medeghesellen, van ghevanghen 't hebbene Janne van Nieuwenhove, den watergrave, 50 l.; item, betaelt bij laste als voren, den ghesellen die vynghe Pieter Daris, 20 l.».

138. Georges Ghiselin, chevalier, bailli de Syssele, arrêté le 5 février. Il fut accusé de ne pas avoir fait un rapport honnête de ce qui s'était passé à Gand en janvier. Il fut exécuté le 29 février sur le marché; Despars, *Cronijcke*..., t. IV, p. 355; *Vlaamsche Kronijk*..., p. 260; *Het Boeck*..., p. 197; J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 609.

139. Jacques de Ghisteltes, seigneur de Dudzeele, fut pris le 14 février et décapité le 8 mars suivant; *Vlaamsche Kronijk*..., p. 260; Diegerick, *Correspondance*, p. 71.

140. Victor Huyghens, bailli de Male, fut décapité le 29 février; *Vlaamsche Kronijk*..., p. 260; *Het Boeck*..., p. 197, J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 609.

141. A.G.R., C.C., n° 32539, f° 123 v° «Item, betaelt broeder Willem Themmerman, priester capelaen van der doncker camere, over de visentacie bij hem ghedaen an Jan van Nieuwenhove, watergrave, meester Jooris Ghiselin, Victor Hughens, Pieter Daris ende Guillebert du Homme, alle ghejusticiert up de maerct metten zwerde...».

142. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 604.

143. Despars, *Cronijcke*..., t. IV, p. 352; J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 604; *Het Boeck*..., p. 192.

144. D'après Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 604, les prisonniers transférés à Gand étaient le chancelier de Bourgogne, l'abbé de Saint-Bertin, les deux seigneurs de Polheim, Philippe Loette, le seigneur de Villarnoul, Renier de Mey, Philippe de Nassau et le seigneur de Maingoval.

revers vient en effet de frapper les révoltés: Guillebert Dhomme, un partisan de Maximilien, s'empare du château de Middelbourg avec l'aide d'une troupe d'Allemands et d'Hennuyers ¹⁴⁵. La réaction est immédiate. Les Brugeois tentent de reprendre la place en y envoyant quatre cents hommes d'armes et de l'artillerie, sous la conduite d'Antoine Van Nieuwenhove. L'expédition réussit: le 25 février, la ville est reprise et Guillebert Dhomme fait prisonnier ¹⁴⁶. De leur côté, les Gantois sont moins heureux: une tentative pour s'emparer de la place-forte de Hulst échoue lamentablement ¹⁴⁷.

Pendant ce temps, l'archiduc Philippe et ses conseillers qui n'avaient rien pu obtenir de ceux qui gardaient son père prisonnier, décide de convoquer les Etats généraux à Malines pour le 24 février dans le but de rétablir la paix et surtout d'obtenir la délivrance du roi des Romains ¹⁴⁸. Dans la lettre qu'il adresse, le 14 février, au grand bailli de Hainaut ¹⁴⁹, il rappelle que c'est à la demande des Flamands que son père s'est rendu à Bruges et que les Brugeois ont profité de cette circonstance pour se soulever et le retenir prisonnier.

La plus grande crainte des Brugeois et des Gantois était

145. Guillebert Dhomme était originaire de Normandie. Ancien bourgmestre du Franc, capitaine de la ville de Middelbourg en Flandre, il fut fait prisonnier et décapité à Bruges le 29 février 1488; voir la note 141 ci-dessus et K. Verschelde, *Geschiedenis van Middelburg in Vlaanderen*, Bruges, 1867, p. 67.

146. *Excellente Cronike van Vlaenderen*, f° 231 v°, 232 r°; Diegerick, *Correspondance*, p. 65.

147. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 610-611; *Excellente Cronike van Vlaenderen*, f° 233 r°.

148. Gachard, *Des anciennes assemblées....*, p. 12; Th. Juste, *Histoire des Etats généraux des Pays-Bas (1465-1790)*, Bruxelles, Paris, 1864, t. Ier, p. 31.

149. Cette lettre est publiée par Gachard, *Lettres inédites de Maximilien, duc d'Autriche, roi des Romains et empereur sur les affaires des Pays-Bas*, 1ère partie (1478-1488), Bruxelles, Gand, Leipzig, 1851, pp. 74-75. Elle est également signalée dans Gachard, *Lettre à Messieurs les Questeurs de la Chambre des Représentants sur le projet d'une collection de documents concernant les anciennes assemblées nationales de la Belgique*, Bruxelles, 1841, p. 34.

de voir le roi des Romains s'échapper du Cranenburg. Ils décident donc de le changer de prison et de le transférer dans l'hôtel de Philippe de Ravesteyn qui avait autrefois appartenu à Jean Gros¹⁵⁰. Cette demeure quoique fortifiée ne semble pas encore assez sûre et on y place des treillis de fer et de bonnes serrures¹⁵¹. Tout d'abord, Maximilien refuse de quitter le Cranenburg¹⁵², mais tout change au moment où Coppenhole lui-même vient à Bruges; il y est accueilli le 26 février, par de grandes démonstrations de joie¹⁵³, non seulement parce qu'il vient assurer les Brugeois de l'appui du roi de France, mais aussi parce qu'il est le grand ennemi du roi des Romains¹⁵⁴. Peu après, le 28 février, les Brugeois, dans une lettre par laquelle ils déclarent avoir arrêté la paix sur la base du traité de 1482, invitent toutes les provinces des Pays-Bas à une assemblée générale à Gand pour le 12 mars¹⁵⁵. Outre la publication

150. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 602; *Het Boeck...*, p. 195. Jean Gros, chevalier, était originaire d'une famille de Dijon, en Bourgogne. Secrétaire de Philippe le Bon en 1442, il occupa des postes importants sous Charles le Téméraire et Marie de Bourgogne et devint maître d'hôtel de Maximilien; il mourut le 13 décembre 1484; sur la famille Gros, voir J. Bartier, *Légistes et gens de finances au XVe siècle*, Mémoires de l'Académie Royale de Belgique, Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques, t. L, fasc. 2, 1955, pp. 363 à 381; voir aussi F. Van De Putte, *Notice historique sur le mausolée de la famille de Gros en l'église Saint-Jacques à Bruges*, dans *La Plume*, 1ère année, n°s 47-48. La maison de Jean Gros était située rue Saint-Jacques; voir Gilliodts-Van Severen, *Bruges ancienne et moderne*, p. 65.

151. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 602. Olivier de la Marche dans ses *Mémoires* (t. III, p. 292 et n. 1) parle même d'une cage en bois munie de serrures de fer qui aurait été fabriquée pour le roi des Romains, mais il s'agit là, à coup sûr, d'une exagération.

152. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 603.

153. *Excellente Cronike van Vlaenderen*, f° 232 r°; Diegerick, *Correspondance*, p. 64.

154. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, pp. 604-605; *Het Boeck...*, p. 194.

155. A.G.R., C.C. n° 32.539, f° 123 v° «Item, 28 in sporcle [28 février 1488 n. st.] betaelt van costen ghedaen ten voirs. huse bij 14 clercken ter vierschare, de welcke daer scrivende waeren bij bevele van mijnen heeren van der wet zekere lettren missiven, in alle de steden van onsen natuerlicken heere ende prinche hertoghe Philips...». Ces lettres furent reçues à Mons le 6 mars (L. Devillers,

de la paix avec la France ¹⁵⁶, on déclare ennemis ceux qui occupaient un poste en Flandre au nom du roi des Romains et on enjoint fermement à ce dernier de gagner sa nouvelle résidence où il loge donc à partir du 27 février ¹⁵⁷. En quittant le Cranenburg, Maximilien demande aux Brugeois de ne le livrer ni aux Gantois ni aux Français, affirmant qu'il préférerait mourir à Bruges plutôt que de se retrouver entre les mains des Gantois ¹⁵⁸.

Dans les discussions entre le roi des Romains et les Flamands, nous avons toujours insisté sur le rôle joué soit par les représentants de Gand, soit par ceux de Bruges, mais il convient de souligner ici l'attitude des députés de la ville d'Ypres. Bruges et Gand adoptent envers Maximilien une politique de force et de violence tandis que dans tous les débats, les Yprois montrent une modération qui d'ailleurs n'est pas sans péril pour eux. En fait, il est

Le Hainaut..., p. 204). Entre le 26 février et le 1er mars, de nombreuses lettres de convocation furent envoyées notamment à Dunkerque, Bergues, Lille, Douai, Valenciennes, à toutes les localités de la West-Flandre, en Hollande et en Zélande; voir Archives de la ville de Bruges, Compte du 1er mars au 31 août 1488, f° 109 r°. En général, la West-Flandre resta fidèle à Maximilien; ce fut notamment le cas de Furnes et des habitants d'Oudenbourg, malgré les menaces des membres de Flandre; voir *Jaerboeken van Veurne en Veurnambacht*, publ. par E. Ronse, Furnes, 1854, t. II, p. 177 et E. Feys et D. Van De Castele, *Histoire d'Oudenbourg*, t. Ier, Bruges, 1873, pp. 242-243.

156. Archives de la ville de Bruges, Compte du 1er mars au 31 août 1488, f° 120 r° «Item, betaelt Jan van Riebecke, 't ghuent dies hiernaer volcht: eerst, van dat hij bij laste van mijnen heeren van der wet, 12 in maerte anno 87 [1488 n. st.] trac te Ghend met meer andre ghedeputeerde van deser stede omme aldaer metten leden 's lands van Vlaendren communicierne ende besich te wesene ende te vercrighene pays metter croone van Vranckericke, welken pays vercreghen worde ende bij den voirs. Jan alhier binder stede ghebrocht beseghelt...».

157. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 605. Il est certain que la décision brutale prise à l'encontre du roi des Romains n'est pas étrangère à la présence du chef du parti gantois à Bruges. Ce dernier se considérait comme un véritable souverain et fit même frapper des deniers de six gros appelés «coppenhole», V. Fris, *Histoire de Gand*, p. 144.

158. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 606; Despars, *Cronijcke...*, t. IV, p. 357; *Kronijk of tijdrekenkundige beschrijving...*, p. 183; *Excellente Cronike van Vlaenderen*, f° 232 r°.

faux de penser que toutes les décisions se prenaient réellement au nom des trois membres de Flandre et en leur présence. Les Yprois refusèrent toujours d'assister aux scènes de torture qui se déroulaient sur la place du marché et en déclinent toute responsabilité. Leur désapprobation est telle que les deux autres membres les accusent d'agir sans franchise ¹⁵⁹. A un moment donné, les députés d'Ypres craignent même d'être malmenés et se réfugient dans l'église Saint-Gilles pour se soustraire aux instances pressantes des Brugeois et des Gantois ¹⁶⁰. Ils refusent aussi de participer à la garde du roi des Romains.

La position des délégués d'Ypres est clairement définie dans la protestation qu'ils rédigent le 26 février, en présence de Jacques Bevele, notaire impérial du diocèse de Liège ¹⁶¹. Ils s'élèvent vivement contre l'alliance de la Flandre avec le roi de France et contre l'intrusion dans le comté de la cavalerie française pour faire la guerre aux villes qui n'adhèrent pas au traité d'Arras. Ils critiquent aussi la conduite des Brugeois qui, à la demande des Gantois, leur ont livré un certain nombre de prisonniers et persistent à garder le roi des Romains détenu chez eux. Ils déclarent enfin ne se joindre aux deux autres membres de Flandre que contraints et forcés et protestent même contre toute mesure qui serait prise à l'encontre de l'autorité de Maximilien ou de son fils. L'attitude modérée des députés d'Ypres n'échappe d'ailleurs pas aux partisans de Maximilien: le 15 février, Philippe de Clèves, dans une lettre envoyée de l'Ecluse, marque sa satisfaction envers les échevins d'Ypres pour leur bon vouloir à l'égard du roi des Romains et il les engage à persévérer dans ce sens ¹⁶². Les Yprois, néanmoins, ne parvinrent pas à calmer les révoltés pour autant.

159. Diegerick, *Correspondance*, pp. 85 à 88.

160. Diegerick, *Correspondance*, pp. 77-78.

161. Diegerick, *Inventaire analytique...*, t. IV, pp. 134-135.

162. Gachard, *Lettres inédites...*, p. 76.

Au début du mois de mars, le magistrat de Bruges se réunit avec les deux autres membres de Flandre sur la place du marché pour écouter la lecture des comptes de la ville à partir de septembre 1487¹⁶³. Ils découvrent dans ceux-ci un grand nombre d'anomalies et de dépenses jugées inutiles, des gaspillages de deniers publics en voyages et présents de vin multiples de sorte que le mécontentement général augmente encore¹⁶⁴. Tous les magistrats qui ont dirigé la ville depuis 1485 se voient contraints de venir justifier publiquement leur gestion¹⁶⁵, car pour la seule année 1485-1486, il est trouvé un déficit de 22000 livres de gros¹⁶⁶.

Le 7 mars, les révoltés flamands reçoivent un nouvel appui du roi de France: par lettres écrites d'Amboise, Charles VIII déclare qu'il prend sous sa protection ses sujets de Flandre et pardonne toutes les infractions qui ont été commises au traité d'Arras; en outre, il permet à tous les marchands flamands de circuler librement dans son royaume¹⁶⁷.

163. A.G.R., C.C. n° 32.539, f° 124 r° «Item, betaelt bij laste van mijnen heeren den commissarissen hoorende de rekeninghe van den jaere voorleden, meester Jooris Ghijselin, ruddere, in hoffscheden, ghesien zijnen scamelen staet... 4 l.». *Excellente Cronike van Vlaenderen*, f° 233 r°.

164. Delepierre, *Précis analytique...*, p. 80.

165. Despars, *Cronijcke...*, t. IV, p. 371; *Kronijk of tijdrekenskundige beschrijving...*, p. 184. La vérification des comptes montra de nombreuses dépenses inexplicables: dépenses de voyages, une somme de 3.900 livres prêtée à Jacques de Ghisteltes sans que l'on sache l'emploi qui en avait été fait, frais pour les hallebardiers chargés d'accompagner Jean van Nieuwenhove et d'autres dans les rues; voir par ex. A.G.R., C.C. n° 32.539, f° 124 v° «Item, betaelt Jan van Nieuwenhove, de watergrave, ter causen ende over betaelinghe van vier ghesellen aelbaerdiers gheconsenteert achter hem ghaende...». Quant à Jacques de Ghisteltes, il était à ce moment prisonnier à Bruges. Le 6 mars, il écrivit une lettre pour tenter de se justifier. Il fut néanmoins accusé de malversation et décapité le 8 mars 1488; voir J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, pp. 612 à 614; *Het Boeck...*, p. 201; Despars, *Cronijcke...*, t. IV, pp. 371-372; *Vlaamsche Kronijk...*, p. 260.

166. *Excellente Cronike van Vlaenderen*, f° 234 v°.

167. Diegerick, *Inventaire analytique...*, t. IV, p. 136; P. Van Duyse et E. De Busscher, *Inventaire analytique...*, p. 267; Gachard,

Entretemps, la chasse aux coupables se poursuit; le 5 mars, Mathieu Peyaert, un ancien grand doyen de Gand, est arrêté par les Brugeois, envoyé à Gand et décapité ¹⁶⁸. Sous la torture, Peyaert mit en cause d'autres notables gantois; ceux-ci furent arrêtés à leur tour et exécutés le 8 mars ¹⁶⁹. Le 9 mars, Nicolas Van Delft est également arrêté et interrogé sur deux points précis ¹⁷⁰: d'abord savoir où se cache Pierre Lanchals, l'ancien écouteur de Bruges qui jusqu'ici a échappé à toutes les recherches, ensuite lui faire avouer à quoi a été employé l'argent levé dans le comté de Flandre de 1485 à 1488 ¹⁷¹. A ces deux questions, Van Delft répond qu'il ne sait rien préciser. Il avoue cependant avoir dîné avec Lanchals au couvent des Augustins. Aussitôt celui-ci est perquisitionné et le prieur et cinq ou six religieux sont arrêtés ¹⁷². Le 15 mars, Jacques Dheere, capitaine de Hulst est aussi exécuté ¹⁷³.

Malgré le grand nombre d'exécutions capitales, le peuple de Bruges n'est pas encore satisfait: Lanchals reste introu-

Notice historique et descriptive des archives de la ville de Gand, p. 58.

168. Il fut exécuté le 10 mars sur le marché du Vendredi; *Dagboek der Gentsche Collatie*, p. 499.

169. Les condamnés étaient Jean vander Gracht, seigneur de Mel-sene, ancien pensionnaire de la ville de Gand, Jean Utenhove, Denis vander Saren, Pierre Reyns, Liévin Van West, Josse de Rijts, Josse de Meetesone, marchand de cuir, Jean de Wilde, brasseur, Pierre Goetsone, contrôleur de la monnaie de Flandre; J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, pp. 623 à 625; *Dagboek der Gentsche Collatie*, p. 499; Diegerick, *Correspondance...*, p. 71; V. Fris, *Dagboek van Gent...*, t. II, p. 265-266.

170. Sur le point d'être exécuté, Van Delft fut néanmoins grâcié; J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 636.

171. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 635.

172. Diegerick, *Correspondance...*, p. 73. On soupçonna également Lanchals de s'être caché dans le couvent des Sœurs Grises dont un valet, Jean Van Schoore, fut arrêté; Gilliodts-Van Severen, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, t. VI, p. 294.

173. Jacques Dheere avait été fait prisonnier le 12 mars. Il fut accusé d'avoir reçu avec Guillebert Dhomme et Roland Le Febvre une somme de seize cents livres pour la donner au roi des Romains dans le but de faire reconnaître le Franc comme quatrième membre de Flandre; voir J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 636; *Vlaamsche Kronijk...*, p. 261; *Het Boeck...*, pp. 204-205.

vable. De fortes récompenses sont promises à ceux qui le livreront aux autorités tandis que les plus terribles châtiements sont réservés à ceux qui l'aideront de quelque manière que ce soit : le coupable sera pendu à la porte de sa maison qui sera abattue et sa famille bannie à jamais ¹⁷⁴. Le soir du 15 mars, Pierre Lanchals est enfin appréhendé ¹⁷⁵. Il va de soi que son arrestation causa un grand remou dans la population. Le 16 mars, un nouvel échafaud, plus grand que le premier, est construit sur le marché. Lanchals subit plusieurs fois la torture et, bien entendu, avoua tout ce qu'on voulut. Il fut condamné à avoir la tête tranchée et le corps écartelé ¹⁷⁶. L'exécution eut lieu le 22 mars 1488 ¹⁷⁷. Peu après cette condamnation, les Brugeois apprennent que de nombreuses troupes se réunissent dans le dessein de délivrer le roi des Romains par la force. Dès le 19 mars, les Gantois avertissent leurs alliés du départ du seigneur d'Ysselstein ¹⁷⁸ d'Anvers en direction de la Flandre, avec une armée. Cette nouvelle influence probablement le magistrat de Bruges qui, le 20 mars, décide de relâcher tous les échevins détenus, moyennant une cau-

174. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, p. 636; Diegerick, *Correspondance...*, p. 88.

175. Si l'on en croit la correspondance publiée par Diegerick, *o.c.*, p. 89, Lanchals fut capturé vers sept heures du soir au Lombard, près de l'église Saint-Gilles, où il s'était tenu caché. Il semble plutôt qu'il avait trouvé refuge chez un bonnetier nommé Jean Vander Keere, demeurant rue des Carmes. Celui-ci prit sans doute peur devant les risques auxquels il s'exposait et dénonça Lanchals; voir Gilliodts-Van Severen, *o.c.*, t. VI, p. 299; Delepierre, *Précis analytique...*, p. 80; *Excellente Cronike van Vlaenderen*, f° 236 r°, v^o; J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, pp. 636-637.

176. Le corps de Lanchals fut inhumé dans l'église Notre-Dame. Fidèle à leur attitude de réprobation, les Yprois refusèrent d'assister à l'exécution et les députés se cachèrent dans la foule. On en retrouva deux qui furent menés de force auprès des délégués de Gand et de Bruges, Diegerick, *Correspondance...*, p. 94; J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, pp. 638-639.

177. L'exécution de Lanchals est à l'origine de la légende des cygnes de Bruges. À la suite de cette condamnation, la ville aurait été obligée d'entretenir des cygnes à perpétuité; voir I. Strobbe, *Over de Brugsche Zwanen*, p. 17.

178. Frédéric, seigneur d'Ysselstein, amiral de Philippe le Beau en 1505.

tion ¹⁷⁹. Le 9 avril suivant, le magistrat et la commune déclarent que ceux qui ont été bannis ou se seront éloignés de la ville à cause des troubles et ceux qui ont fait partie de la magistrature depuis deux ans et sept mois ne pourront plus remplir aucunes fonctions publiques pendant six ans ¹⁸⁰.

De son côté, le roi de France suit la situation de très près ¹⁸¹. Dès le 18 mars, il envoie le bailli de Lens, Michel de Belleforrière, à Tournai pour tenter de convaincre le magistrat de cette ville de l'aider dans sa lutte contre le roi des Romains. Il semble qu'au moment où le roi de France envisage une action directe en Flandre, Maximilien, quoique prisonnier, ait tenté d'entrer en contact avec certains de ses partisans qui tiennent des places-fortes en Flandre, comme à Termonde, par exemple, pour les engager à ne pas se soumettre aux Gantois. Ce message est intercepté par les Brugeois et on peut aisément s'imaginer leur réaction : ils menacent le roi des Romains de le livrer aux Gantois, ce qui est certainement la chose qu'il redoute le plus ¹⁸².

Dans sa démarche auprès des Tournaisiens, Charles VIII

179. Gilliodts-Van Severen, *o.c.*, t. VI, p. 296. Le 26 mars, on relâcha également les anciens trésoriers de la ville.

180. Delepierre, *Précis analytique des documents que renferme le dépôt des archives de la Flandre occidentale à Bruges*, 1ère série, t. I, Bruges, 1840, pp. 139-140.

181. Voir P. Pelicier, *Lettres de Charles VIII, roi de France*, t. Ier (1483-1488), Paris, 1898, p. 307. «Le mareschal des Querdes nous escripvit hier des nouvelles de Flandres qui continuent toujours contre le duc d'Autriche et que les Gantoys ont fait coper les testes a neuf hommes dont nous envoyons cy dedans encloz le double du brevet de leurs noms. Et sont bien deliberez les Flamengs d'entretenir le traicté de la paix et de nous obeyr comme leur souverain et ja l'ont fait cryer en leur pays et si ont envoyé querir les seigneurs de Pierres et de Piennes et maistre Jehan Dauffez pour aller devers eulx a Gant ou tous les estatz des pais sont assembléz et n'y veullent riens faire sans ce qu'il y ait de nos gens...» (Lettre datée de Montils-lez-Tours, le 19 mars 1488). A ce moment, un héraut du roi de France se trouve à Bruges; voir *Het Boeck...*, p. 208.

182. P. Pelicier, *Lettres de Charles VIII*, p. 344.

leur rappelle que les états de l'archiduc Philippe lui ont promis leur assistance pour le cas où Maximilien enfreindrait la paix d'Arras et que la ville de Tournai est comprise dans cet accord. Il résume alors toutes les infractions commises par le roi des Romains, les prises de Mortagne et de Théroüannes notamment. Il ajoute que la ville de Gand a décidé de maintenir l'alliance avec la France et que cet exemple ne tarderait pas à être suivi par le Brabant, le Hainaut, la Hollande et la Zélande et qu'il a l'intention de ne pas les abandonner ¹⁸³. C'est pourquoi le roi de France demande la collaboration de la ville de Tournai à deux fins : permettre le passage de ses troupes et celles de Gand qui pourraient aussi éventuellement s'y retirer en sûreté et pouvoir mettre à Tournai deux compagnies d'hommes d'armes qui feraient entendre raison aux garnisons d'Alost, d'Audenarde, du Hainaut et de la châtellenie de Lille ¹⁸⁴. Les propositions du roi de France sont accueillies très fraîchement par les Tournaisiens; ils allèguent, en effet, que leur ville est entourée de toutes parts par des troupes obéissant à Maximilien et éloignée, en plus, de toute ville appartenant au roi de France. Il serait donc impossible de secourir Tournai en cas de nécessité ¹⁸⁵.

L'état critique de la situation incite le magistrat de Bruges à plus de modération : il demande à la commune de quitter le marché. Pour leur part, les Gantois, craignant que les Brugeois ne cèdent à la peur et ne relâchent Maximilien, exigent d'eux des lettres scellées par lesquelles ils s'engagent à ne remettre le roi des Romains en liberté qu'avec le consentement des trois membres de Flandre ¹⁸⁶. La commune, après avoir demandé les condamnations de

183. Gachard, *Extraits des registres aux consaux de Tournay, 1472-1490, 1559-1572, 1580-1581*, Bruxelles, 1846, pp. 67-68.

184. Gachard, *o.c.*, p. 68.

185. Gachard, *o.c.*, p. 69.

186. Diegerick, *Correspondance...*, pp. 92-93.

Daniel Van Praet ¹⁸⁷ et de Philippe de Hondeghem ¹⁸⁸, décide de rester sur le marché.

Dans la nuit du 27 mars, le bruit court que trois mille hommes de troupe sont réunis à l'Ecluse avec l'intention de se porter sur Damme. Aussitôt, trois cents hommes sont envoyés en renfort dans cette place ¹⁸⁹. Depuis le début de l'insurrection, les troupes fidèles à Maximilien, partant de l'Ecluse, multiplient leurs incursions en Flandre; elles parcourent la châtellenie de Gand, la pillent; Assenede est incendiée ¹⁹⁰, Bruges elle-même est menacée. Les Gantois, néanmoins, ne désarment pas. Ils promettent d'aider les Brugeois et sont décidés à utiliser tous les moyens pour empêcher la libération du roi des Romains, y compris éventuellement, sa remise entre les mains des Français, mort ou vif ¹⁹¹. Pendant ce temps, les troupes de Maximilien accentuent leur pression : Hauthem-Saint-Lievain ¹⁹² est dévasté par la garnison d'Audenarde tandis que celle de Hulst saccage successivement Bouchaute ¹⁹³, Caprijcke ¹⁹⁴, Wetteren ¹⁹⁵, Overbeke ¹⁹⁶, Denderleeuw ¹⁹⁷ et Liedekerke ¹⁹⁸. C'est à ce moment que le seigneur de Chantraine, commandant la garnison de l'Ecluse, entre en contact avec les Brugeois et leur demande de lui envoyer des députés. Arrivés à l'Ecluse, ceux-ci se voient proposer de faire relâcher Maxi-

187. Daniel Van Praet, dit de Moerkerke, seigneur de Merwede, souverain bailli de Flandre.

188. Diegerick, *Correspondance...*, p. 94.

189. *Excellente Cronike van Vlaenderen*, f° 240 v°; Diegerick, *Correspondance...*, pp. 96 à 98.

190. Despars, *Cronijcke...*, t. IV, pp. 393-394. Des démarches avaient été tentées par les Brugeois pour convaincre le gouverneur de l'Ecluse de cesser ses opérations de guerre dans le quartier de Bruges; Archives de la ville de Bruges, compte du 1er mars au 31 août 1488, f° 120 r°.

191. *Excellente Cronike van Vlaenderen*, f° 241 r°.

192. Hauthem-Saint-Liévin, prov. Flandre orientale, cant. Herzele.

193. Bouchaute, prov. Flandre orientale, cant. Assenede.

194. Caprijcke, prov. Flandre orientale, ch. - l. cant.

195. Wetteren, prov. Flandre orientale, ch. - l. cant.

196. Overbeke, prov. Flandre orientale, dépendance de Wetteren.

197. Denderleeuw, prov. Flandre orientale, cant. Ninove.

198. Liedekerke, prov. Brabant, cant. Asse.

milien sans plus tarder sous peine de voir la Flandre saccagée systématiquement¹⁹⁹. Les délégués brugeois ne quittent pas l'Écluse sans peine : on leur lance des projectiles et on les abreuve d'insultes²⁰⁰. Les Gantois n'ont nullement l'intention de rendre sa liberté au roi des Romains; au contraire, ils durcissent leur position : ils refusent de conclure une trêve avec les garnisons de Hulst, Audenarde, Alost et Termonde et n'accordent pas à l'évêque de Cambrai²⁰¹ le sauf-conduit qu'il demande pour se rendre auprès de Maximilien de manière à entendre sa confession à l'occasion de la fête de Pâques; ils ne font non plus aucun quartier aux prisonniers²⁰². Coppenhole lui-même se prépare à se rendre à Ypres et à Courtrai pour ranimer les courages défaillants²⁰³.

Les Brugeois, pour leur part, adoptent une attitude plus réservée. Le 5 avril, la commune quitte enfin le marché; on enlève aussi l'échafaud et le banc de torture dressés en cet endroit huit semaines auparavant²⁰⁴. Les Gantois tentent alors de se faire confier la garde du roi des Romains mais se heurtent à un refus catégorique de la part de leurs alliés.

L'emprisonnement de Maximilien avait causé une vive émotion par delà les frontières des Pays-Bas. En Allemagne, l'insulte faite au fils de l'empereur avait été durement ressentie et Frédéric III était d'ailleurs décidé à aller jusqu'au bout pour venger son fils. Malgré certaines oppositions de ceux qui croyaient qu'une expédition en Flandre coûterait très cher, la plupart des princes de l'Empire estiment celle-

199. Diegerick, *Correspondance...*, p. 101.

200. Diegerick, *Correspondance...*, p. 102.

201. Jean de Berghes, évêque de Cambrai, mort en 1502. Voir Diegerick, *Correspondance...*, p. 108.

202. Au cours d'une sortie des Gantois, des soldats de la garnison de Hulst furent faits prisonniers et pendus sur ordre de Coppenhole; voir Diegerick, *Correspondance...*, p. 104.

203. Diegerick, *Correspondance...*, p. 104.

204. J. Molinet, *Chroniques*, t. 1er, pp. 641-642; *Vlaamsche Kronijk...*, p. 261; *Het Boeck...*, p. 212.

ci nécessaire ²⁰⁵. Le pape Innocent VIII intervient également dans le débat. Le 6 mars, l'empereur Frédéric III écrit lui-même à son petit-fils, l'archiduc Philippe, pour l'engager à tenter un effort en faveur de la libération de son père et en même temps, il lui promet l'aide de l'Empire ²⁰⁶, mais c'est en vain que Philippe ordonne la libération de Maximilien. Frédéric III met sa menace à exécution : une importante armée est levée et dès le 22 avril, Christophe de Bade ²⁰⁷ et ses deux frères Albert et Frédéric établissent leur camp près d'Audenarde ²⁰⁸. En même temps, l'empereur écrit également aux états de Hainaut ²⁰⁹ et leur affirme que l'Empire se chargera de ramener les Brugesois révoltés à la raison; il les rend entièrement responsables des conséquences de la capture du roi des Romains ²¹⁰. L'empereur avertit aussi le magistrat de Malines et lui recommande avec insistance de faire bonne garde autour du jeune archiduc Philippe; une lettre de l'archevêque de Trèves les invite à entamer des pourparlers pour la remise en liberté de Maximilien ²¹¹. De son côté, le pape Innocent VIII envoie aux Brugesois un bref qui les menace des peines canoniques les plus sévères, l'excommunication et l'interdit, s'ils ne se décident pas à libérer le roi des Romains ²¹² et l'archevêque de Cologne ²¹³ est investi des

205. K. Kaser, *Deutsche Geschichte zur Zeit Maximilians I (1486-1519)*, Stuttgart, Berlin, 1912, pp. 43-44.

206. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, pp. 625 à 627.

207. Christophe Ier, marquis de Bade de 1475 à 1515. Il succéda à Charles Ier et mourut en 1527. En 1489, Maximilien lui donna le gouvernement du duché et de la ville de Luxembourg; par la suite, ce gouvernement devint héréditaire dans la maison de Bade. Son frère Albert mourut devant Damme le 23 juillet 1488; voir A. Krieger, *Badische Geschichte*, Berlin, Leipzig, 1921, pp. 32 et 40.

208. L. Devillers, *Le Hainaut...*, p. 207; O. De La Marche, *Mémoires*, p. 592.

209. J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, pp. 627 à 630.

210. Kervyn De Lettenhove, *Histoire de Flandre*, t. V, p. 438; J. Molinet, *Chroniques*, t. Ier, pp. 627 à 630.

211. P. Van Doren, *Inventaire des archives de la ville de Malines*, Malines, 1866, t. IV, pp. 19 à 21 et 26 à 28.

212. J. Molinet, *Chroniques*, t. II, pp. 1 à 6.

213. Herman IV, landgrave de Hesse (1480-1508), archevêque de

fonctions de légat pour l'exécution de cette sentence qui, bien entendu, cause la plus vive émotion ²¹⁴, d'autant plus que des copies de la bulle d'excommunication sont envoyées à Anvers, à Louvain et en Hollande.

Les Brugeois ne relâchent pas encore Maximilien, mais un désir mutuel de paix naît pour mettre fin à une guerre qui ruine le pays. Il va de soi que les préparatifs de l'empereur, le rassemblement de troupes de plus en plus nombreuses autour de Bruges et les menaces du pape donnent à réfléchir aux révoltés qui se trouvent en somme matériellement et politiquement isolés. Plusieurs villes flamandes désapprouvent même ouvertement la conduite des Brugeois.

Pendant ce temps, l'empereur Frédéric III et la chevalerie allemande se mettent en route avec une armée d'environ trente mille hommes. Ils sont bien décidés à libérer le roi des Romains de n'importe quelle manière ²¹⁵. Ces troupes se réunissent à Hulst avec l'intention de se porter en masse sur Bruges ; déjà, tout est ravagé à l'est de Gand ²¹⁶. C'est ainsi qu'au début du mois de mai, les troupes allemandes se trouvent aux portes de Bruges ²¹⁷ où le tocsin retentit, au grand effroi des habitants ²¹⁸. L'artillerie est menée en toute hâte sur le marché qui, une nouvelle fois,

Cologne; il succéda au comte palatin Ruprecht (1463-1480); voir E. Podlech, *Geschichte der Erzdiözese Köln*, Mainz, 1879.

214. Diegerick, *Correspondance...*, pp. 133 à 136.

215. J. Molinet, *Chroniques*, t. II, p. 38. L'empereur Frédéric III était décidé à employer les grands moyens pour arriver à ses fins. Nous possédons une lettre du stadhouder Adolphe de Nassau, du 23 avril 1488, adressée à la ville de Arnhem lui disant qu'elle n'a pas à avancer ses privilèges pour essayer de ne pas contribuer à l'entretien de l'armée chargée de délivrer Maximilien; sinon, elle encourrait la colère de l'empereur; voir P. Nijhoff, *Inventaris van het oud archief der gemeente Arnhem*, Arnhem, 1864, pp. 152-153.

216. Diegerick, *Correspondance...*, p. 156.

217. Il va de soi que la présence de ces troupes était peu appréciée; on en trouve un écho dans le compte de la ville d'Audenarde de 1488/1489: «Betaelt den trompet... die ghesonden was den 7en in meye met brieven van scepenen an den hertoghe Philips, bidende dat hij de duutschen die nederquamen, andere quartier gheven soude willen dan al hier...»; Archives de la ville d'Audenarde, reg. n° 16, f° 129 v°.

218. Surquet, *o.c.*, t. IV, p. 528.

se transforme en camp retranché ²¹⁹. La panique atteint son comble au moment où le bruit se répand qu'un grand nombre de cavaliers allemands, venant de Male ²²⁰, se dirige vers la ville; la population se porte aux remparts, quelques Brugeois sortent et sont faits prisonniers ²²¹. Des défections commencent à se faire jour dans les rangs des révoltés; certains d'entre eux, craignant l'anéantissement de la ville, parviennent à s'enfuir et à gagner Nieuport ²²². Le 4 mai, les Brugeois tentent une sortie mais sont repoussés et, le même jour, les soldats de la garnison de Hulst, viennent mettre le siège devant la ville ²²³. Le 6 mai, Gand envoie à ses alliés un secours de cent cinquante cavaliers. Malgré cela, les Brugeois ne sont nullement rassurés car ils les soupçonnent de n'avoir d'autre but que de mettre la main sur Maximilien ²²⁴.

Les trois membres de Flandre ne tardent cependant pas à se consulter sur les meilleurs moyens d'arriver à la paix ²²⁵. On se rappelle que l'archiduc Philippe avait convoqué les Etats généraux des Pays-Bas à Malines pour le 24 février. Les Flamands, de leur côté, voulaient que les discussions eussent lieu à Gand et, pour hâter la délivrance du roi des Romains, cette exigence fut acceptée ²²⁶. Dès le 25 avril, les négociations sont entamées ²²⁷. Les membres de Flandre commencent par vouloir faire reconnaître leurs principales revendications : l'union entre les provinces des

219. Surquet, *o.c.*, t. IV, p. 528.

220. Maele, prov. Flandre occidentale, dépendance de Sainte-Croix, cant. Bruges.

221. *Vlaamsche Kronijk...*, p. 261.

222. *Vlaamsche Kronijk...*, p. 262.

223. *Excellente Cronike van Vlaenderen*, f° 244 v°.

224. Surquet, *o.c.*, t. IV, p. 529.

225. Delepierre, *Précis analytique...*, p. 81.

226. Gachard, *Des anciennes assemblées...*, p. 12; Th. Juste, *Histoire des Etats généraux...*, t. Ier, pp. 31-32.

227. Nous n'entrons pas ici dans le détail des négociations entre les députés des Etats généraux et ceux des trois membres de Flandre. Nous réservons cette étude pour la thèse de doctorat que nous préparons sur l'histoire des Etats généraux des Pays-Bas au XVe-siècle.

Pays-Bas, la reconnaissance de la paix avec la France et la surveillance de l'archiduc Philippe ²²⁸. Ces prétentions sont repoussées, mais Maximilien qui s'inquiète de voir les pourparlers traîner en longueur, propose à ce moment, sa mise en liberté contre trois otages et il désigne le duc de Bavière, le marquis de Bade et Philippe de Clèves; il s'engage aussi à faire évacuer les garnisons allemandes de la Flandre ²²⁹. Les deux princes allemands seraient détenus à Bruges tandis que Philippe de Clèves se rendrait à Gand jusqu'au moment où Maximilien aurait rempli toutes ses promesses. Philippe de Clèves marque son accord mais de nouvelles difficultés surgissent du côté des princes de l'Empire, très peu enthousiastes d'être retenus prisonniers en Flandre ²³⁰. A leur place, on désigne le comte de Volqustein et le seigneur de Hanau ²³¹. A ce moment, le roi des Romains est d'ailleurs prêt à toutes les concessions pour sortir de sa prison le plus rapidement possible. Il se rend en effet compte que si sa détention se prolonge, la situation ne tarderait pas à se détériorer dans les autres provinces; déjà, à Namur, des mouvements populaires sont enregistrés ²³².

Les négociations manquent cependant d'échouer au dernier moment, car le 9 mai, l'archiduc Philippe enjoint aux députés des états réunis à Gand, de revenir à Malines et, enhardi par la promesse de secours importants, il ordonne de ne rien traiter concernant la libération de son père, sans

228. J. Molinet, *Chroniques*, t. II, p. 8.

229. J. Molinet, *Chroniques*, t. II, p. 8.

230. J. Molinet, *Chroniques*, t. II, p. 9.

231. J. Molinet, *Chroniques*, t. II, p. 10. Il s'agit soit de Philippe le Jeune de Hanau-Münzenberg (1449-1500), soit de Philippe II de Hanau-Lichtenberg (1462-1504); voir Warburg, *Zwei Szenen aus König Maximilians Brügger Gefangenschaft auf einem Skizzenblatt des sogenannten «Hausbuchmeister»*, dans *Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen*, 32e série, Berlin, 1911, p. 183, n. 1.

232. J. Molinet, *Chroniques*, t. II, pp. 63-64; J. Borgnet, *Troubles du comté de Namur en 1488*, dans *Annales de la Société Archéologique de Namur*, 1851, t. II, pp. 27 à 56.

l'assentiment de l'empereur ²³³. Cet ordre ne sera pas suivi malgré une nouvelle injonction du 13 mai ²³⁴. Les pourparlers sont sur le point d'aboutir : le 10 mai, la paix est conclue sur la base du maintien des clauses du traité de 1482; le 12 mai, un traité d'alliance est signé entre les diverses provinces des Pays-Bas et ce avec l'approbation du roi des Romains et le bon plaisir du roi de France ²³⁵. Ainsi donc, malgré les ravages exercées par les troupes allemandes, malgré les menaces de l'empereur et du pape et le désir de paix manifesté par Bruges et Ypres, les Gantois restent les véritables inspireurs de ce traité qui marque le triomphe, d'ailleurs éphémère, des revendications gantoises. Il n'entre pas dans le cadre de notre sujet d'analyser l'importance de cette confédération des Pays-Bas à la fin du XVe siècle qui est visiblement inspirée du Grand Privilège de 1477 ²³⁶.

Cet acte était la condition mise par les Gantois à la libération de Maximilien. Le 16 mai 1488, le roi des Romains ayant reconnu le traité d'union entre les provinces et accepté tous ses articles, conclut la paix avec les trois membres de Flandre, ce qui donna lieu à une imposante cérémonie officielle ²³⁷. Les trois membres promettent de

233. Gachard, *Lettres inédites...*, pp. 87-88; L. Devillers, *Le Hainaut...*, p. 207.

234. Les états de Hainaut répondirent pour leur part qu'il n'était plus en leur pouvoir de rappeler leurs députés; voir L. Devillers, *o.c.*, p. 207; Gachard, *Lettres inédites...*, pp. 88 à 91.

235. J. Molinet, *Chroniques*, t. II, pp. 24 à 31; P. Van Duyse et E. De Busscher, *Inventaire analytique...*, pp. 267 à 271.

236. Voir à ce sujet, H. Pirenne, *Le rôle constitutionnel des Etats généraux des Pays-Bas en 1477 et en 1488*, dans *Mélanges Paul Frédéricq*, Bruxelles, 1904.

237. Archives de la ville de Bruges, Compte du 1er mars au 31 août 1488, f° 134 r° «Item, 16 in meye, betaelt Gheeraerd van Malen, den waslichmakere, ter causen van 48 toortsen bij hem de voors. stede geleverd, elke toortse weghende 4 l., te 10 gr. 't pont, de welke gedreghen waeren metten processie ghedreghen met waer den heleghe Sacramente, 't hout der crucen ons Liefs Heeren Jhesus Christus ende 't lichame van mijnen Heere Sinte Donaes, als de conync van den Romeynen bezwoer den pays up de maerct... 8 l.».

remettre Maximilien en liberté à condition de garder comme otages les seigneurs de Volquestein et de Hanau et Philippe de Clèves ²³⁸. Ces derniers prêteront serment sur les évangiles de rester en otages jusqu'au parachèvement du traité de paix. En cas de non-observance de celui-ci par Maximilien, Philippe de Clèves serait considéré comme délié de son serment et tenu de prendre le parti des Gantois. De son côté, le roi des Romains doit promettre de retirer les troupes étrangères de Flandre endéans les trois jours et quatre jours pour les autres provinces. Les Flamands s'engagent à faire cesser toute action militaire. Pour permettre un départ rapide des gens de guerre, les états accordent même un subside de vingt-cinq mille livres de quarante gros. Cette paix est donc très dure pour le roi des Romains car il est obligé de consentir à oublier toutes les vexations qu'on lui a faites, de renoncer au titre de comte de Flandre et à la mambournie sur le comté qui sera gouverné directement au nom du prince Philippe ²³⁹.

La conclusion de la paix donna lieu à une grande cérémonie sur le marché de Bruges. On y avait dressé une grande estrade, tendue de draps d'or et de tapisseries de haute lice; on y plaça un autel et un trône et là, le roi des Romains, en présence du magistrat, des états et des métiers, après lecture du traité de paix, jura solennellement d'en respecter les termes. Ensuite, un *Te Deum* fut chanté ²⁴⁰, puis, Maximilien, après avoir prié un moment

238. Le même compte de la ville de Bruges mentionne à deux reprises, au moins, les 21 et 24 mai 1488, des dépenses faites pour deux grands dîners aux deux seigneurs retenus en otages (f° 134 v°) «Item, betaelt 21 in meye, van costen ghedaen in scepenuus, up de groote zale, ter causen van eene heerlike maeltijt ghegheven twee groote heeren ende princen, ostagiers van den conync vanden Romeynen, hier binnen der stede van Brughe...».

239. Voir J. Molinet, *Chroniques*, t. II, pp. 14 à 23; Diegerick, *Inventaire analytique...*, p. 139 à 143. Le texte flamand des traités des 12 et 16 mai a été publié dans *Verzamelingen van XXIV origineele charters, privileegien en keuren van de provincien van Vlaenderen van de XIIIe, XIVe, XVe en XVIe eeuw*, Gand, 1787-1788.

240. Sur cette cérémonie, voir notamment J. Molinet, *Chroniques*,

dans l'église Saint-Donat, quitta la ville par la porte Sainte-Croix ²⁴¹. Philippe de Clèves l'accompagna et lui demanda, au moment de le quitter, s'il avait l'intention de tenir ses engagements; Maximilien lui répondit que son serment était sacré ²⁴².

Bruges était en fête, croyant la paix assurée. Celle-ci ne dura pas, car le roi des Romains, à peine sorti de Bruges, déclara que son serment, obtenu par contrainte, ne l'engageait nullement ²⁴³. La Flandre allait bientôt redevenir le théâtre d'une guerre ruineuse et cruelle.

R. WELLENS

t. II, pp. 10 à 13; *Vlaamsche Kronijk...*, p. 262; *Het Boeck...*, pp. 224-225; Diegerick, *Correspondance...*, pp. 213 à 218.

241. J. Molinet, *Chroniques*, t. II, pp. 32-33; *Het Boeck...*, p. 225; J.J. De Smet, *Mémoire historique...*, p. 39.

242. J.J. De Smet, *Mémoire historique...*, p. 39. Dans l'article cité ci-dessus de Warburg, *Zwei Szenen...*, pp. 180 à 184, l'auteur étudie deux gravures représentant Maximilien assistant au banquet et à la messe à Bruges.

243. J.J. Desmet, *Mémoire historique...*, p. 40.

De crisis in het haringbedrijf te Oostende en te Damme van 1437 tot 1441

Damme was sinds 1324 de stapelplaats van de kaakharing, die in het Zwin aangevoerd werd. In de veertiende eeuw bestond die aanvoer uitsluitend uit Schonense tonharing, een produkt, dat door de kooplui van de Duitse hanze in Scanië (heden Z.-Zweden, toen aan Denemarken) gefabriceerd en in Vlaanderen geïmporteerd werd. Vanaf 1372 mochten de Oosterlingen of hanzeaten, mits betaling van een tol van 12 groten per last van 12 tonnen, hun haring te Sluis in plaats van te Damme aan wal en aan de man brengen. Dank zij de boekhouding van deze heffing, weten we dat van 1374 tot 1383 de gemiddelde jaarlijkse aanvoer, telkens lopend over de periode najaar-voorjaar, zowat 1.700 last of 20.400 tonnen kaakharing bedroeg ¹. Nadien verminderde de import onder invloed van allerlei ongunstige omstandigheden, zodat er zich een tekort aan deze luxueuse vastenspijs deed gevoelen. Wel treffen we na 1400 in het Zwin nog hanzeaten met Schonense tonharing aan, maar het waren de laatste ².

1. R. Degryse, *Schonense en Vlaamse kaakharing in de 14de eeuw*, in *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, dl XII (1957), afl. 2, blz. 100-107.

2. «De Clais le Grote alemand bourgoiz de Lescluse lequel en tamps passe... fu sur une nef acompaigniez avec plusieurs autres... et prinrent une nef gens et biens dedens appertenant a aucuns bourgoiz de Campes... en laquelle nef il y avoit un Aleman de le hanse qui y perdi environ de six ou de sept lestz de caque harrenc...». Brusel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer nr 13.925 : *Rekening van Pieter Gherbode, baljuw van Sluis, over het termijn lopend van 8 januari tot 7 mei 1403*.

De behoefte aan kaakharing bracht de Vlaamse vissers reeds vóór 1400 er toe zelf hun vis, de Noordzeeharing, op zee te kaken en in tonnen te leggen. Dit optreden werd een eerste maal, in 1396, en een tweede maal, in 1420, door de Vier Leden van Vlaanderen, die daarin in gevaar voor de handelsbetrekkingen met de Duitse hanze zagen, verboden. De Vier Leden konden evenwel, wegens de afwijzende houding van de hertog van Bourgondië, hun verbod niet handhaven. De vorst hief inderdaad sinds 1398 te Biervliet, dat tot de hertogelijke domaniale bezittingen behoorde, een tol van één nobel per last op de aangevoerde Vlaamse kaakharing. In 1423 verving Filips de Goede deze zware heffing door een veel lichtere ten bedrage van 30 groten per last. Dit was «'s herengeld», waarvan voor de vijftiende eeuw een reeks rekeningen bewaard gebleven zijn. De oudste betreffen de heffing te Biervliet tijdens de jaren 1426 en 1427. De aanvoer van Vlaamse of beter Biervlietse kaakharing aldaar bedroeg toen respectievelijk 354 last 6 1/2 tonnen en 294 last 10 1/2 tonnen, wat op zeer goede haringseizoenen wijst³. Hoeveel de aanvoer alsdan te Damme bedroeg, weten we niet. Zeker is het dat op dat ogenblik het Vlaamse produkt het hanzische nagenoeg volledig verdrongen had. Of deze eigen aanvoer toen reeds volledig in de behoefte of het tekort aan tonharing kon verhelpen, is te betwijfelen. In 1423 inderdaad zien we de schepenen van Oostende, in overleg met die van Duinkerke, stappen aanwenden, ten einde van de hertog te bekomen, dat de vissers hun haring ook aan land zouden mogen kaken, een verzoek, waarop momenteel ingegaan werd⁴.

3. R. Degryse, *De Biervlietse kaakharingproductie in de jaren 1426 en 1427*, in *Mededelingen van de Marine Academie van België*, boek XIII (1961), blz. 43-58.

4. «Item, de 17sten dach in de voorseide maent (sept. 1423), so waren ghesend te Dunkerke Victor Ghiseliin ende Christiaen Valentijn omme raet ende avis te hebbene met der wet aldaer of beede de voorseide steden niet zoude moghen caken harync up tlant...» «Item, den 10sten dach in hoymaent, so waren ontboden by den here ende by der wet te commene alle de notabele vander stede omme met hemlieden raed ende avis te hebbene, so dat hemlieden

Afgezien van de beide genoemde rekeningen voor Bier-
 vliet, is er geen boekhouding van de opbrengst van «'s he-
 rengeld» vóór 1437 bewaard. Wat we wel kunnen nagaan,
 zijn de fluctuaties in de aanvoer van verse haring te Oosten-
 de, waar op dit soort vis een «assise» of stedelijke belasting
 drukte, waarvan de opbrengst in de stadsrekeningen geno-
 teerd staat. De opbrengst van deze «assise» bedroeg tijdens
 de periode gaande van 1418 tot en met 1423 gemiddeld
 140 pond parisis per jaar. Van 1424 tot 1426 ontbreken de
 Oostendse stadsrekeningen, maar we weten reeds, dat de
 haringvangst toen meeviel. Van 1427 tot en met 1434
 bracht de «assise» gemiddeld 233 pond parisis per jaar op⁵.
 Over de modaliteiten van de heffing zelf weten we noch-
 tans te weinig om deze cijfers voldoende te kunnen inter-
 preteren. Uit de stadsrekeningen blijkt, dat de «verssche
 harinc assise» jaarlijks in de loop van de maand september
 verpacht werd en dat de pachter de betaling van zijn pacht
 telkenmale op Kerstdag verschuldigd was. De periode sep-
 tember-Kerstdag viel samen met de «verssche saisoene» en
 begon dus op een ogenblik, dat, door het kaken op zee, reeds
 de vooruitzichten van de haringvangst bekend waren⁶.
 Indien, zoals dit vanaf 1454 de regel was, de «assise» 12

best dochte tfayt vanden kakeharinghe an tlant te makene ghevolcht
 of achter ghelaten, twelke de zelve notable verantwoorden, dat hem
 proffyt dochte ghevolcht...». Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer
 nr 37.254. *Stadsrekening van Oostende van 1423*, rubriek van de
 «dachvaerden», f° 8 v°.

Dat aan land geakaat mocht worden, blijkt uit een charter van 10
 oktober 1428 ten voordele van Gautier Poulain, ontvanger-generaal
 van Vlaanderen, die door Jan van Luxemburg te Duinkerke in het
 genot werd gesteld van «loffice de gaugier et marquier les tonneaux...
 de hareng que len fera et caquera en ladite ville de Dunkerke tant
 sur mer que sur terre». Rijsel, Arch. dép. du Nord, B 1939 / 55.740.
 Jan van Luxemburg was heer van Duinkerke.

5. Zie hierna Bijlage I.

6. De «assise» werd geheven op de verse haring. Dit blijkt uit de
 oudste stadsrekening, die bewaard bleef, die van 1403: «Item so
 cochte Heinric fs Jan Heins de varsche harync assise t vulle jaer 84
 lb. 12 s. par., beloopt van 10 maenden 70 lb. 10 s. par.». G.G. Dept.
De oudste rekening van Oostende (1403-1404), in *Ann. Soc. d'Emul.
 de Bruges*, dl LXXV (1932), blz. 180-217. Zie blz. 185.
 «Item so cochte den harinc assis Jan Dobbels van den verschen sai-

groten per last bedroeg, dan zou per jaar de basisaanvoer van verse haring, waarop de pachtsom berekend werd, nagegaan kunnen worden, maar omtrent het bedrag van die heffing vóór 1449, bestaat niet de minste zekerheid⁷. Wat er ook van zij, de stijging van de opbrengst van de «assise» in de loop van genoemde tien jaar wijst ongetwijfeld op aanhoudende goede vangsten van verse haring en op de vooruitgang van het Oostends haringbedrijf. Ook de aanvoer van kaakharing moet in verhouding bevredigend geweest zijn. Aangezien Oostende toen nog geen stapelrecht bezat, mogen we veronderstellen, dat het grootste gedeelte van de door zijn vissers op zee geaakte haring te Damme aangevoerd en aan de man gebracht werd⁸.

Zo vanaf 1420 het Vlaams haringbedrijf in de voorwaarden verkeerde om voorgoed de plaats van de hanzeatische importhandel in te nemen, dan was dat grotendeels aan de buitenlandse politiek van de Bourgondische hertog te danken. Filips de Goede handhaafde inderdaad vijftien jaar het bondgenootschap, dat hij in 1420 met de Engelse koning aangegaan had en dat een goede verstandhouding in de aan de gang zijnde Honderdjarige Oorlog

soene van desen jare van den welken tpayment gheviel te midwinter verleeden omme 105 lb. par.» — «Item den 24e dach in septembre als den versschen harinc assis vercocht was, verteert by der wet 40 s.» Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer nr 37.250: *Oostendse stadsrekening van 1419*, rubrieken van de ontvangsten en uitgaven, f° 2 r° en 9 r°.

Alleen in deze twee rekeningen komt bij «harinc assise» de voorafgaande aanduiding «varssche» of «verssche» voor. In de andere rekeningen is er alleen sprake van «harijnc assiiz», zonder meer. Het is evenwel duidelijk, dat de belasting alleen op de verse haring drukte, aangezien de kaakharing te Damme gelost moest worden.

7. «Van Jan Floore dewelke cochte de harijnc assijz 12 groten van elker last tgeheele jaer omme 64 lb. groten, beloopt 768 lb.» Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer nr 37.281: *Stadsrekening van 1454*, f° 3 v°. — Van 1450 tot 1453 werd de «assise» op de verse haring niet geheven. In 1454 werd haar heffing hersteld, waarschijnlijk op basis van modaliteiten, die verschilden van de vroegere. We kennen dus alleen de nieuwe modaliteiten.

8. We hebben heel wat namen van Oostendse stuurliu in de rekeningen van de heffing van «'s herengeld» te Damme van 1439 tot 1441 aangetroffen.

tegen de koning van Frankrijk voorzag. Aan deze, voor de Vlaamse haringvisserij, gunstige toestand kwam in 1435, met het herstel van de vrede tussen Filips de Goede en Karel VII, de zegevierende Franse koning, een einde. In dat jaar werden de Engelsen, in plaats van de Fransen, de vijanden van de Bourgondische hertog en van diens onderdanen.

De periode van 1436 tot 1442 was voor Vlaanderen en meer bepaald voor de kuststreek en het Zwin een tijd van zware nood, wegens de opeenvolgende rampen, die het land toen teisterden. Het begon in 1436 met de hertogelijke expeditie tegen Kales, de Engelse enclave en haven aan de grens van de Bourgondische gebieden. De tocht, waaraan schepen en vissers uit Vlaanderen en Zeeland deelnamen, mislukte en werd door Engelse weerwraakmaatregelen gevolgd. De vijand ondernam vanuit Kales een plundertocht in het westkwartier van Vlaanderen en landde in het Zwin, waar hij de omgeving van Damme en Brugge verwoestte. Het jaar daarop kwam Brugge, dat de heerschappij over Sluis opeiste, tegen de hertog in opstand. Dit oproer, dat met een burgeroorlog tegen Gent gepaard ging, kon eerst in 1438 onderdrukt worden. Verwoestingen, misoogsten, harde winters, graantekort, hongersnood, epidemieën en blokkade van het Zwin dwongen Brugge tot onderwerping. De Bruggelingen waren inderdaad toen ook gewikkeld in een conflict met de Oosterlingen, die de handel op het Zwin boycotten. Tot overmaat van ramp werden zowel Brugge, als de Duitse hanze daarna betrokken in de oorlog, die in 1438 tussen Holland en de Wendische steden uitbrak en waarin Filips de Goede de zijde van zijn Hollandse onderdanen moest kiezen. Alhoewel Vlaanderen met Holland niet in oorlog was, vielen de Hollandse en Zeeuwse kapers op zee niet alleen de Oosterlingen aan, die terug op Brugge vaarden, maar ook de Vlaamse vissers uit de streek van het Zwin tijdens de visvangst. Weliswaar kwam het in 1439, na herhaalde besprekingen en onderhandelingen tussen de Bour-

gondische hertog en de Engelse koning Hendrik VI, tot een wapenbestand en een handelsakkoord, die tevens de vrijheid van zeevisserij in de Engelse wateren herstelde, maar onder invloed van het Holland-Wendisch conflict bleef de noodtoestand op zee en in het land voortduren. De Wendische steden, daarin gesteund door de Deense koning, hadden de Sont voor de graantoevoer naar de Nederlanden gesloten en waren vastbesloten in die blokkade te volharden. Eerst in de loop van 1441 wijzigde de koning van Denemarken zijn houding en kwam er aan de oorlogstoestand tussen Holland en de Wendische steden een einde. Alhoewel de Deense zeestraten voor de scheepvaart van beide partijen terug open gesteld werden, deed zich het tekort aan graan in de Nederlanden nog tot 1442 gevoelen ⁹. Naderhand, tot 1445, zouden de lieden van Bremen, evenals die van Dieppe, de zee blijven onveilig maken ¹⁰.

De langdurige noodtoestand had een nadelige weerslag op de Vlaamse zeevisserij en de aanvoer van kaakharing te Damme, met het gevolg dat ook de bevoorrading aan vis in het binnenland er onder te lijden had. De Vlaamse, Zeeuwse en Hollandse havensteden en kustplaatsen zagen zich zelfs genoodzaakt, ter beveiliging van hun haringvisserij, tot konvooiëring van de vissersvloot over te gaan. Er was evenwel nog geen sprake van een onmiddellijke samenwerking. Duinkerke richtte, als eerste Vlaamse haven, die

9. E. Vlietinck, *Le siège de Calais et les villes de la côte flamande*, in *Ann. Soc. d'Emul. de Bruges*, dl XL (5e serie, dl 3) (1890), blz. 91-101.

— *Gesch. v. Vlaanderen*, onder leiding van R. Van Roosbroeck, dl III. Het Burgondisch Tijdvak. Antwerpen, 1938. Boeken I en II door F. Quicke en boek III door H. Van Werveke, blz. 176-181, 285, 290, 310 en 318.

— *Alg. Gesch. der Nederlanden*, dl III. De late middeleeuwen. Utrecht en Antwerpen, 1951. Hoofdstuk XIII door T.S. Jansma, blz. 319-322.

— T.S. Jansma, *Philippe le Bon et la guerre Hollando-Welfe (1438-1441)*, in *Revue du Nord*, dl XLII, nr 165. Lille, 1960, blz. 5-18.

10. A. Boudier, *La guerre de course au XVe siècle. Marins et corsaires dieppois au temps de Charles Desmarets*, Rouen, 1926, blz. 1-10.

daartoe het initiatief nam, in 1438, na vruchteloos overleg met Nieuwpoort en Oostende, de konvooiëring van de haringvisserij in. In 1439 en 1440 kwamen de Zeeuwse en Hollandse kuststeden er toe, in het kader van de strijd tegen de Wendische vijanden, gezamenlijk konvooischepen uit te sturen. Het waren deze vaartuigen, die als kapers optraden en de Vlaamse vissers aanvielen, zonder dat Filips de Goede, als heer van Zeeland en Holland, er veel kon aan verhelpen. Eerst in 1441 sloegen Duinkerke, Nieuwpoort en Oostende de handen in elkaar en rustten in gemeen overleg enkele «vreitscepen» ter beveiliging van de Vlaamse vissersvloot uit. In 1445 werd deze inspanning, niettegenstaande de moedwil van Duinkerke om in de onderneming financieel bij te dragen, herhaald ¹¹.

Dat de onveiligheid op zee de haringvisserij erg belemmerde, blijkt uit de opbrengst van de verpachting van de «haringassise» te Oostende. Deze daalde van 222 pond parisis in 1434 tot slechts 63 pond in 1436. Ze bedroeg 99 pond in 1437 en steeg tot gemiddeld 138 pond per jaar tijdens de periode gaande van 1438 tot 1444 om in 1445 192 pond te bereiken ¹². Zoals gezegd, kunnen we deze cijfers, bij ontstentenis van juiste gegevens over de voet van de heffing van de «assise», onvoldoende interpreteren.

Anders is het gesteld met de cijfers, waarover we beschikken voor de aanvoer van Vlaamse kaakharing te Damme tijdens de jaren 1437 tot 1441, toen de verpachting van «'s herengeld», onder invloed van de omstandigheden, door

11. A. Bijl, *De Nederlandse Convooiidienst (1300-1800)*, 's-Gravenhage, 1951, blz. 7 tot 11 en 144 tot 146, bijlagen II en III.

— P.A.S. van Limburg-Brouwer, *Boergoensche charters (1428-'82)*, 's-Gravenhage, 1869, blz. 51 tot 57.

— F. Priem et O. Delepiere, *Précis analytique des documents que renferme le dépôt des archives de la Flandre occidentale*, Brugge, 1840-1858, 2 serie, dl II, blz. 65.

— R. Degryse, *Le convoi de la pêche à Dunkerque*, in *Revue du Nord*, dl XXXIII (1951), blz. 118.

— Stadsrekeningen van Oostende. Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer nr 37.265, f° 6 r° (a° 1438), 37.268 f° 6 r° en v° (a° 1441) en 37.272 7 r° en 8 v° (a° 1445).

12. Zie hierna Bijlage I.

een heffing van ambtswege vervangen geworden was. Het is overigens aan deze directe inning, dat we het behoud van de boekhouding van genoemde tol te danken hebben. De betrokken boekhouding zelf is van tweërlei aard. Ten eerste beschikken we over vijf rekeningen van de algemene ontvangsten van de hertogelijke ambtenaar-tolheffer te Damme, Jan Rauleudre. Deze rekeningen sommen de opbrengst op van de verschillende tollén, die aldaar geïnd worden waren, waaronder «'s herengeld». Ze geven ons ook de redenen op, die tot de directe heffing aanleiding hadden gegeven¹³. Daarnaast hebben we voor de jaren 1439, 1440 en 1441 de bijzondere rekeningen van «'s herengeld», opgesteld door Jehan Ghiselin, die, in naam van de tollenaar, als ontvanger van «'s herengeld» opgetreden was en van zijn ontvangsten een gedetailleerde boekhouding gemaakt had, welke nochtans alleen als verantwoording en klad voor de algemene rekening moest dienen¹⁴. Combineren we de gegevens, die in beide soorten rekeningen voorkomen, dan kunnen we de aanvoer van Vlaamse en andere kaakharing te Damme als volgt berekenen :

Jaar	Vlaamse kaakharing (niet gepakt)	Zeeuwse en Hollandse kaakharing	Totaal in lasten van 12 tonnen
1437			minstens 692 last ¹⁵
1438			minstens 947½ last ¹⁶
1439	559 last 9 ½ tonnen	155 last 1 ton 1 kw.	714 last 10 t. 3 kw. ¹⁷
1440	498 last 10 tonnen 1 kw.	173 last 6 tonnen 1 kw.	672 last 4 t. 2 kw. ¹⁸
1441	585 last 7 tonnen 1 kw.	158 last 8 tonnen	744 last 3 t. 1 kw. ¹⁹

13. De verschillende tollén waren : «des 2 s. 6 d. gros de chacun lest de harencaque arrivant au Dam, des deux gros de chacun tonnel de cervoises de Hambourg et de Bremart, du hoppembier et queyete avec la grute et six mites..., des petiz congiez pontghelt et congie du ballast, que len appelle spelleggelt, comme aussi du courretageir du sel en leau a Lescluze...». Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer nr 22.597: *Boekdeel met rekeningen van de opbrengst van de tollén te Damme*, nrs 5 tot 9 van de reeks, zijnde 5 rekeningen over de jaren 1437 tot 1441, ingediend voor Jan Rauleudre. Voorgaand uit-treksel komt uit de rekening van 1439.

14. Zie de ontleding van deze rekeningen hierna : Bijlagen II tot IV.

15. «De la boiste ou lesdiz drois du harencaque ont este receuz a Lescluze par les collecteurs diceulx depuis la Magdelaine 1437 jus-

In het totaal werden dus gedurende deze vijf jaren zowat 3.771 last of 45.252 tonnen meestal niet gepakte kaakharing aan- en ingevoerd, wat neerkomt op een gemiddelde aanvoer van 754 last of zowat 9.050 tonnen per jaar. Het Zeeuws-Hollands aandeel daarin bedroeg ongeveer 22 %, althans tijdens de jaren 1439 tot 1441.

Het valt niet te loochenen, dat, niettegenstaande deze schijnbaar hoge cijfers, de besproken periode er een van crisis is geweest. In 1437 werd de aangevoerde kaakharing overigens niet te Damme, maar te Sluis gelost, dit wegens de opstand en de blokkade van Brugge²⁰. Dat jaar werd er

ques a la Magdelaine 1438 qui pareillement a este ouverte par plusieurs fois comme il appert par la dite certification devant rendue 86 lb. 10 s. 9 d. gros valent 1038 lb. 9 s.». Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer nr 22.597, *1ste rek. van Jehan Rauledre*. De opbrengst in geld slaat, volgens onze eigen berekening, op meer dan 692 last.

16. «De la boiste ou lesdiz 2 s. 6 d. de chacun lest de harencaque ont este receuz au Dam par les collecteurs diceulx depuis la Magdeleine mil 438 jusques a la Magdeleine mil 439, comme il appert par iadite certification cydevant rendue l. 421 lb. 5 s.». Ibidem, *2de rekening*, slaande, volgens onze eigen berekening, op meer dan 947 ½ last.

17. «De la recette des 2 s. 6 d. gr. du harencaque au Dam par les mains dudit Jehan Ghiselin qui en aste (sic) receveur depuis la Magdeleine mil 439 jusques a la Magdeleine mil 440 dont ensuivant l'ordonnance de mesdits seigneurs ledit commis rent icy par livre les parties par declaration et en a compte a icellui Jehan Ghiselin... 86 lb. 7 s. 2 d. 10 d. ob. valent 1036 lb. 6 s. 10 d. ob.». Ibidem, *3de rekening*. Voor de interpretatie van de cijfers van deze opbrengst, zie Bijlage nr II, ontleding van de desbetreffende boekhouding van J. Ghiselin.

18. «De Jehan Ghiselin, cleric et collecteur des 2 s. 6 d. gr. de harencaque au Dam, quil devoit a cause dicelle recepte depuis la Magdeleine mil 440 jusques ala Magdeleine mil 441, ainsi quil appert par le livre de icelle sa recepte cy rendu a court et singne de son seing, la somme de 84 lb. 11 d. gr. et 6 mittes valent 1.008 lb. 11 s. 3 d.». Ibidem, Rekenkamer nr 22.597, *4de rekening van Jehan Rauledre*. Zie verder onder Bijlage nr III.

19. «De Jehan Ghiselin, cleric et collecteur des 2 s. 6 d. gr. du harencaque au Dam quil devoit acause dicelle recepte depuis la Magdeleine mil 441, ainsi quil appert par le livre de icelle sa recepte cy rendu a court et signe de son saing manuel la somme de 1.116 lb. 8 s. d. ob.». Ibidem, Rekenkamer nr 22.597, *5de rekening van Jehan Rauledre*. Zie ook Bijlage nr IV.

20. «Et pareillement depuis que aucunes desdites autres parties ons este hors ferme et en tres petite valeur pour les troubles, rebellions et dissencions, qui par ledit temps ont este es parties de Bruges du Franc et d'Escluze...». Ibidem, Rekenkamer, nr 22.597, *1ste rekening van Jehan Rauledre*. — Zie ook onder noot 15.

nochtans meer van deze vis aangevoerd dan in 1440, zoals we zagen minstens 692 last tegenover 672. In 1438, na de onderdrukking van de Brugse opstand, bedroeg de geregistreerde aan- en invoer minstens 947 $\frac{1}{2}$ last of 11.364 tonnen. Dit is het hoogste cijfer van de vijf crisisjaren ²¹. Ongetwijfeld was de nieuwe inzinking, die zich van 1439 tot 1441 voordeed, aan de Hollands-Wendische oorlog te wijten ²². Toch ontkomt men niet aan de indruk, dat tijdens de betrokken periode, de hoeveelheid kaakharing, die gelost werd, nog ruimschoots voldoende was om de bevolking van vastenprijs te voorzien, vooral als men er mee rekening houdt, dat ook in andere havens, als Nieuwpoort en Duinkerke, gezouten haring aangevoerd geworden was. Hier wellicht leggen we de vinger op de wonde. De Vlaamse en Hollandse kaakharing was een weeldeartikel, dat meer voor de uitvoer, dan voor de eigen bevoorrading bestemd was. Weliswaar leed de export ervan onder de moeilijkheden met de Oosterlingen, maar eigenlijk onderbroken schijnt hij niet te zijn geworden. Dit wordt trouwens aangetoond door de Zeeuws-Hollandse import, die vrij belangrijk was en eveneens voor de uitvoer diende.

De crisis blijkt duidelijk uit de vergelijking met de cij-

21. Toch schrijft Jehan Rauledre in de inleiding van zijn 2de rekening: «lesquelles (tonlieux du Dam et de Lescluze) ont este et sont encores presentement hors ferme obstant le trouble qui a este parquoy le fait de la marchandise est comme cesse». Ibidem, Rekenkamer nr 22.597. — Zie ook onder noot 16.

22. «lesquelles parties de domaines ont este et encores presentement hors ferme et en la main de mondit seigneur parce que len a trovier ne ne trouve personne qui les vueille ou aucune dicelles mettre a pris raisonnable obstant les guerres et dissencions que ont pieca eu et encores ont les nacions dEspaigne et dAlemaigne a lencontre des Hollandais et Zellandois soubz umbre desquelles dissencions iceulx Hollandais se ont tenu et tiennent sur mer a tres grant puissance et telle maniere quilz ont pris prennent desrobent et emmeinent journalment tous les vasseaulx de marchandise quilz peuvent recouvrer sur la mer aussi bien de et sur la cote de Flandres et devant le havene comme ailleurs tellement que la marchandise na (eu) comme point cours et que les marchans se estraingent et delaisent a venir et commerser ou pays et est tailliez de faire de plus en plus...». Ibidem, 3de rekening van Jehan Rauledre. — Zie ook noot 17.

fers, die we, in zake aanvoer in het Zwin, voor de 14de en de 15de eeuw kennen. Tijdens het laatste kwart van de 14de eeuw, werden, zoals gezegd, zowat gemiddeld 1.700 last Schonense tonharing per jaar door de Oosterlingen te Sluis ingevoerd. De cijfers, die ons voor Damme voor de jaren 1468-1483, welke ook een periode van crisis waren, bekend zijn, bedragen respectievelijk

in 1468	± 1.200 last	in 1480	1.154 last
in 1475	± 1.322 last	in 1481	1.383 last
in 1476	± 1.820 last	in 1483	1.100 à 1.200 last ²³
in 1477	± 1.140 last		

Uit de vergelijking van deze verschillende statistieken blijkt, dat, gedurende de periode van 1437 tot 1441, de aanvoer van kaakharing te Damme beneden het normale peil moet gebleven zijn. Het tekort, dat daardoor ontstond, schijnt zich zowel op de buiten- als op de binnenlandse markt te hebben laten gevoelen. Aangezien toen in Vlaanderen hongersnood heerste, kan het niet anders of de haring allerhande, waaronder ook de kaakharing, minder schaars dan de andere levensmiddelen, moet alsdan een kostbaar voedsel geweest zijn. Steden als Valenciennes, in Henegouwen, en Douai, in Waals-Vlaanderen, stuurden trouwens respectievelijk in 1436 en 1439 afgevaardigden naar Oostende om er met de schepenen te onderhandelen «up tfait vander coopmanscepe vanden vissche ambochte» ²⁴.

Als bijlage publiceren we hieronder de ontleding van de drie rekeningen van Jan Ghiselin over de jaren 1439 tot 1441. Deze gegevens zijn interessant voor het bedrijf van de waarden, die te Damme de aan- en ingevoerde vis verhandelden. De rekeningen zelf sommen zowel de namen van

23. R. Degryse, *De omvang van Vlaanderens haring- en zoutevis-bedrijf op het einde van het Frans-Bourgondisch conflict (1481)*, in *Mededelingen van de Marine Academie van België*, Boek XV (1963) blz. 31-80.

24. Brussel, Alg. Rijksarchief. Rekenkamer nr 37.263, f° 6 v° en 37.266 f° 5 r° : *Stadsrekeningen van Oostende*.

de waarden, als die van hun gasten, hetzij stuurliu, hetzij koopliu op, evenwel meestal zonder aanduiding van plaats van herkomst. Belangrijk is nochtans de vaststelling, dat te Damme zowat 16 waarden instonden voor de verhandeling van de kaakharing, die door ongeveer 60 stuurliu uit zee aangevoerd geworden was en dit voor elk van de drie betrokken jaren. Dat verklaart wellicht waarom, naar het voorbeeld van het Damse bedrijf, naderhand te Oostende, bij de stichting van de haven in 1445, het waardschap ingesteld werd ²⁵.

R. DEGRYSE

BIJLAGEN

I

*Statistiek van de opbrengst van de «baringassise»
te Oostende 1403-1449*

De «assise» werd jaarlijks verpacht. In 1403 kreeg de pachter, wegens de slechte tijdsomstandigheden, een deel van de pachtsom terug. Alleen in 1404 werd de «assise» van ambtswege door de schepenen direct geïnd.

Na het jaartal volgt het nummer van de betrokken stadsrekening. De reeks rekeningen is niet volledig bewaard (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer).

1403	37.239	70 lb. 10 s. par. ¹	1410	37.246	126 lb. par.
1404	37.240	36 lb. ²	1411	37.247	92 lb. 5 s. ³
1405	37.241	44 lb. 8 s. par.	1412	37.248	92 lb. 5 s. ³
1406	37.242	43 lb. 12 s. par.	1418	37.249	132 lb. par.
1407	37.243	102 lb. par.	1419	37.250	105 lb. par. ⁴
1408	37.244	126 lb. par.	1420	37.251	144 lb. par.
1409	37.245	144 lb. par.	1421	37.252	150 lb. par.

25. Ed. Vlietinck, *Het oude Oostende en zijn driejarige belegering*, Oostende, 1897, blz. 89-98. — Id., *Cartulaire d'Oostende*, Antwerpen, 1910, blz. 28-39 en 79, oorkonde van 1445 betreffende het aanleggen van een zeehaven en de instelling van het waardschap.

1. Terugbetaling van 20 lb. niet aangerekend.
2. Heffing van ambtswege.
3. Nieuwe munt of 123 lb. oude munt.
4. Vanaf 1419 «payment te midwinter» d.i. op Kerstdag.

1422	37.253	156 lb. par.	1438	37.265	120 lb. par.
1423	37.254	156 lb. par.	1439	37.266	122 lb. par.
1427	37.255	222 lb. par.	1440	37.267	132 lb. par.
1428	37.256	234 lb. par.	1441	37.268	150 lb. par.
1429	37.257	258 lb. par.	1442	37.269	144 lb. par.
1430	37.258	258 lb. par.	1443	37.270	156 lb. par.
1431	37.259	240 lb. par.	1444	37.271	144 lb. par.
1432	37.260	228 lb. par.	1445	37.272	192 lb. par.
1433	37.261	204 lb. 15 s. ⁵	1446	37.273	186 lb. par.
1434	37.262	222 lb. par.	1447	37.274	192 lb. par.
1436	37.263	63 lb. par.	1448	37.275	204 lb. par.
1437	37.264	99 lb. par.	1449	37.276	192 lb. par.

II

*Statistiek van de opbrengst van «'s herengeld»
te Damme (1439-1440).*

De rekening loopt over het najaar 1439 en het daaropvolgende voorjaar. De rekening (in klad bewaard) is in chronologische volgorde opgesteld en geeft geen andere aanduidingen, dan de namen van de waarden en van hun gasten, hetzij stuurlui, hetzij kooplui, die kaakharing aan- of invoerden, en de geloste hoeveelheden, waarvoor de tol betaald geworden was. Papieren schrijfboekje. Tekst in het Nederlands (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer nr 49.864).

<i>Waarden</i>	<i>Aantal gasten en lossingen</i>	<i>Periode van aanvoer</i>	<i>Hoeveelh. kaakharing in lasten van 12 t.</i>
Witte van der Capelle	5-10	18 aug. - 15 nov.	52 last 8 t.
Lamsin de Crooc	11-17	24 aug. - 15 nov.	71 last 10 ½ t.
Ghelain Riquaert	6-13	24 aug. - 16 nov.	67 last 1 ½ t.
Stasin Raes	4-12	25 aug. - 2 nov.	59 last 5 t. 1 kw.
Jacob de Clerc	2- 7	29 aug. - 16 nov.	43 last 6 t.
Gillis van den Broucke	2- 7	18 sept. - 15 nov.	36 last 3 t.
Vrancke van Delft	1- 4	21 sept. - 3 nov.	19 last 3 t.
Quintin de Strickere	5- 6	21 sept. - 9 nov.	28 last 3 t. 3 kw.
Cornelis Wulpont	7-12	22 sept. - 13 nov.	72 last 1 ½ t.
Wouter Scuvelin	4-10	22 sept. - 15 nov.	38 last 1 ½ t.
Jan fs Symons	4- 7	22 sept. - 16 nov.	29 last 1 ½ t.
Pieter de Lachere	1	22 sept.	1 last 6 t.
Symon Bastien	1- 2	22 sept. - 2 nov.	2 last
Willem de Cnuut	6- 7	28 sept. - 16 nov.	18 last 5 t.
Olivier van Craynest	1- 2	16 okt. - 6 nov.	14 last 8 t.
Pieter Coolkerke	1	26 okt.	4 t.
Arnoud Ysenbaert	1- 1	7 nov.	1 last 2 t.
Jacob Anthonis van Brughe	1	3 nov.	2 last 4 t.
Jan Blavoet	1- 1	13 nov.	1 last 7 t.

5. Nieuwe munt of 234 lb. oude munt.

Totalen

Aantal waarden met gasten : 16.

Aantal gasten, meestal stuurliu : 61, waaronder 58 vernoemd met hun naam, maar zonder plaats van herkomst.

Gemiddeld aantal gasten per waard : 4.

Uiterste data van aanvoer : 18 augustus - 16 november 1439.

Aantal lossingen : 121.

Gemiddeld aantal lossingen per gast : 2.

Totale hoeveelheid aangevoerde kaakharing : 559 last 9 ½ tonnen.

Hoeveelheid Zeeuwse en Hollandse aangevoerde kaakharing, ingevoerd van 7 september tot 20 november 1439: 51 last 10 tonnen (10 lossingen).

Hoeveelheid Zeeuwse en Hollandse kaakharing, ingevoerd van 18 januari tot 26 februari 1440 : 103 last 3 tonnen en 1 kwarteroer (16 lossingen).

Totale aan- en invoer, waarop de rekening slaat : 714 last 10 tonnen 3 kwarteroenen.

Opbrengst van «'s herengeld» : 89 lb. 7 s. 2 d. groten.

Salaris van de ontvanger : 3 lb. groten.

Blijft : 86 lb. 7 s. 2 d. groten.

III

*Statistiek van de opbrengst van «'s herengeld» te Damme
najaar 1440 - voorjaar 1441*

De rekening (in klad bewaard) is in chronologische volgorde opgesteld en geeft geen andere aanduidingen, dan de namen van de waarden en van hun gasten, hetzij stuurliu, hetzij koopliu, die kaakharing aan- of invoerden, en de geloste hoeveelheden, waarvoor de tol betaald geworden was. Papieren schrijfboekje. Tekst in het Nederlands (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer nr 23.310).

<i>Waarden</i>	<i>Aantal gasten en lossingen</i>	<i>Periode van aanvoer</i>	<i>Hoeveelh. kaakharing in lasten van 12 t.</i>
Wed. Symon Bastiens	1- 2	1 sept. - 22 okt.	15 last 9 t.
Clays Eghels	3- 3	1 sept. - 9 okt.	3 last 11 t.
Ghelain Ryquaert	6-13	2 sept. - 8 nov.	75 last 9 t. 1 kw.
Quintin de Strickere	1- 4	3 sept. - 22 okt.	6 last 2 ½ t.
Stasin Raes	3-13	5 sept. - 14 nov.	58 last 10 ½ t.
Wouter Scuppelin	8-13	7 sept. - 8 nov.	69 last 4 t.
Willem de Cnuut	5-10	5 sept. - 14 nov.	25 last 2 t.
Witte van der Capelle	6-11	7 sept. - 8 nov.	42 last 4 ½ t.
Gillis van den Broucke	3- 9	7 sept. - 7 nov.	58 last 2 ½ t.
Vrancke van Delft	3- 5	8 sept. - 3 nov.	22 last 3 t.
Adriaen Lammins	5- 5	3 okt. - 24 okt.	12 last 1 t.
Jan Bousseleare	2- 3	3 okt. - 4 dec.	11 last 2 t.
Jacob de Clerc	2- 2	4 okt. - 15 okt.	8 last 3 t.
Anchel Hermare	5- 7	4 okt. - 3 nov.	17 last 3 t.

Jan fs Moons	1- 1	7 okt.	8 last	
Loy Wouters		1 8 okt.		8 t.
Gillis Sijs	1- 1	9 okt.	6 last	1 t.
Ghys Louf	2- 2	9 okt. - 13 dec.	3 last	11 t.
Joncfr. van den Walle	2- 2	9 okt. - 13 dec.	18 last	9 t.
Pieter Coolkercx	1- 2	11 okt. - 14 okt.	4 last	7 t.
Jan de Grootc		1 14 okt.		2 t.
Jan Wulpont	1- 1	24 okt.	1 last	2 t.
Jan van den Waerde	1- 1	25 okt.	3 last	1 t.
Jan Blavoet	1- 1	3 nov.	5 last	4 t.
Clement van Craynest	1- 1	7 nov.	10 last	5 t.
Aernoud Ysenbaert	1- 1	15 nov.	5 last	2 t. 1 kw.
Ghijsbrecht de Ruwe	1- 1	29 dec.	5 last	3 kw.

Totalen

Aantal waarden met gasten: 25.

Aantal gasten, meestal stuurliu: 66, waaronder 65, die met hun naam vernoemd worden. Een onder hen komt onder twee waarden voor.

Gemiddeld aantal gasten per waard: 2 à 3.

Aantal lossingen: 116.

Gemiddeld aantal lossingen per gast: 2.

Totale hoeveelheid aangevoerde kaakharing: 498 last 10 tonnen 1 kwarteroen, hoofdzakelijk aangevoerd van 1 sept. tot 15 nov. 1440.

Hoeveelheid Zeeuwse en Hollandse kaakharing, ingevoerd van 1 oktober tot 4 december 1440: 127 last 8 ½ tonnen (22 lossingen).

Hoeveelheid Zeeuwse en Hollandse kaakharing, ingevoerd van 1 januari tot 31 maart 1441: 44 last 10 tonnen 3 kwarteroenen (11 lossingen).

Hoeveelheid kaakharing door schippers te Sluis gelost, waarschijnlijk onder vorm van «portage»: 11 tonnen, in rekening gebracht op 7 januari 1441.

Totale aan- en invoer, waarop de rekening slaat: 672 last 4 ½ tonnen.

Opbrengst van «'s herengeld»: 84 lb. 11 d. groten en 6 miten.

Salaris van de ontvanger: niet aangeduid, noch in rekening gebracht.

IV

Statistiek van de opbrengst van «'s herengeld» te Damme najaar 1441 - voorjaar 1442

De rekening (in klad bewaard) is gerangschikt per waard en somt onder een afzonderlijke rubriek de opbrengst van de tol op de uit Zeeland en Holland ingevoerde kaakharing op. De rekening geeft enkel de namen van de stuurliu of de koopliu, die respectievelijk de haring aan- of invoerden, zonder aanduiding van hun plaats van herkomst, en de geloste hoeveelheden, waarvoor de tol betaald geworden was. Papieren schrijfboekje. Tekst in het Nederlands (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer nr 23.311).

<i>Waarden</i>	<i>Aantal gasten en lossingen</i>	<i>Periode van aanvoer</i>	<i>Hoeveelb. kaakharing in lasten van 12 t.</i>
Ghelain Riquaert	4-11	12 sept. - 26 okt.	41 last 1 ½ t.
Witte van der Capelle	9-18	13 sept. - 10 nov.	93 last 6 ½ t.
Staess. Raes	5-12	20 sept. - 13 nov.	60 last
Gillys van den Broucke	2- 6	25 sept. - 26 okt.	43 last 4 t.
Vrancke van Delft	3- 6	24 sept. - 9 nov.	30 last 8 t.
Wouter Scuppelin	9-21	25 sept. - 14 nov.	93 last 3 t.
Adriaen Lammins	8-11	20 sept. - 14 nov.	29 last 2 t. 1 kw.
Anchel Harmare	9-18	22 sept. - 24 nov.	59 last 8 ½ t.
Clays Eghels	2- 7	22 sept. - 24 nov.	29 last 6 t.
Wed. Symon Bastiens	1- 3	22 sept. - 25 okt.	9 last 10 t.
Willem de Cnuut	3- 5	2 sept. - 10 nov.	16 last 1 ½ t. of 41 last 1 ½ t. 6
Gillis Sys	3- 6	12 okt. - 13 nov.	19 last 3 t.
Jacob de Clerc	1- 3	14 okt. - 17 nov.	19 last 5 t.
Olivier van Craynest	1- 2	? - 25 okt.	15 last 8 t.

Totalen

Aantal waarden met gasten: 14.

Aantal gasten, meestal stuurlui, 60, waarvan 59 met hun naam ver-
noemd worden.

Gemiddeld aantal gasten per waard: 4.

Uiterste data van aanvoer: 12 september - 24 november 1441

Aantal lossingen: 129.

Gemiddeld aantal lossingen per gast: 2.

Totale hoeveelheid aangevoerde kaakharing: volgens onze eigen be-
rekening, 560 last 7 tonnen 1 kwarteroen, maar eigenlijk volgens
de rekening zelf: 585 last 7 tonnen 1 kwarteroen 6.

Hoeveelheid Zeeuwse en Hollandse kaakharing ingevoerd van 3 ok-
tober tot 17 november 1441: 110 last 11 tonnen 1 kwarteroen
(22 lossingen).

Hoeveelheid Zeeuwse en Hollandse kaakharing ingevoerd van 20
januari tot 15 maart 1442: 47 last 8 tonnen 3 kwarteroenen (11
lossingen).

Totale aan- en invoer waarop de rekening betrekking heeft: 744 last
3 tonnen 1 kwarteroen.

Opbrengst van «'s herengeld»: 1.116 lb. 8 s. d.ob.parisis, d.i. 93 lb.
groten.

6. De vijf posten, die staan onder de rubriek «Den ontfang van
Willem de Cnuut» op folio 10 recto, geven als totaal XVI last 1 ½
ton. De ontvanger schreef evenwel foutief XLI last 1 ½ ton. Van-
daar een verschil van 25 last. Het is natuurlijk mogelijk, dat de ont-
vanger toch de tol op die 25 last ontvangen heeft, maar de post of
posten zelf dienaangaande vergat aan te tekenen.

De Staten van West-Vlaanderen 1787-1791

West-Vlaanderen als «Land van Impositie», 1678 - 1787.

Het grondgebied van de Zuidelijke Nederlanden, dat in de achttiende-eeuwse archiefstukken aan de naam van «La Westflandre» beantwoordde, verschilt duidelijk van dit van de huidige gelijknamige provincie. Het «Kwartier» van Ieper, dat zeven kasselrijen omvat, is op het einde van de 17de eeuw, tengevolge van de Rijnwaartse expansiepolitiek van Lodewijk XIV, volledig Frans bezit geworden ¹. De afloop van de Spaanse Successie-Oorlog was voor de Franse kroon heel wat minder succesvol. Het Verdrag van Utrecht (1713) verplichtte Lodewijk XIV een deel van het vroeger veroverde Westkwartier terug af te staan. De «geretrocedeerde» administraties mochten echter hun plaats in de Staten van Vlaanderen niet opnieuw innemen. Ze werden daarentegen gegroepeerd in een nieuw bestuurlijk geheel dat aan de naam «La Westflandre» beantwoordde ².

De samenstelling van dit gebied ziet er als volgt uit : Stad Ieper, Kasselrij Ieper met inbegrip van het territorium van Roeselare, Stad en Kasselrij van Veurne, Stad en Jurisdic tie van Poperinge, Stad Lo, Stad en territorium van Wer- vik, Stad en Kasselrij van Waasten, Stad Diksmuide en de

1. F.L. Ganshof, *La Belgique au XVIIe siècle. (Atlas de Géographie historique de Belgique onder leiding van L. Vander Essen, afl. 4)*, Brussel, 1927, p. 3-6.

2. P. Lenders, *De politieke crisis in Vlaanderen omstreeks het midden der achttiende eeuw. Bijdrage tot de geschiedenis der Auf- klaerung in België. (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten. Klasse der Letteren. N° 25)*, Brussel, 1965 p. 7.

Stad en Roede van Menen ³, die oorspronkelijk in de Kasselrij Kortrijk thuis hoorden, doch door de Vrede van Nijmegen (1678) er definitief van werden afgescheiden ⁴.

Het einde van de Franse overheersing betekende daarom voor de Westvlaamse administraties nog niet het einde van hun zorgen. Toen zij nog een onderdeel van de Intendantie van Duinkerken waren ⁵, had Lodewijk XIV hun het recht, over beden en belastingen te stemmen, ontnomen. Op deze wijze «land van impositie» geworden verloor West-Vlaanderen ook nog zijn eigendomsrecht over de «lopende middelen», die nu bij het koninklijk domein werden gevoegd ⁶. Toen de Westhoek onder het bewind van het Engels-Nederlands Condominium kwam, werd hetzelfde procédé er toegepast. Het was immers de bedoeling van de Staten-Generaal de onkosten van de te creëren «Barrière» op de geldelijke inkomsten van de Zuidelijke Nederlanden te assigneren ⁷. Zonder enige vorm van provinciale vergadering in West-Vlaanderen te erkennen, bleef het statuut van «land van impositie» behouden ⁸.

De bestuursovername door de Oostenrijkse Habsburgers bracht in deze toestand weinig of geen veranderingen. Op 15 november 1715 werd, na lang onderhandelen, te Antwerpen het Barrièreverdrag gesloten ⁹. De Oostenrijkers werden er met financiële verplichtingen ten opzichte van de Staten-Generaal belast. Het door Frankrijk afgestane gebied, West-

3. P.F. De Neny, *Mémoires historiques et politiques sur les Pays-Bas Autrichiens et sur la constitution tant interne qu'externe des Provinces qui les composent*. 4de uitgave, 1786, dl. I; p. 136.

4. F.L. Ganshof, *op. cit.*, p. 5.

5. J. Ricommard, *Les subdélégués en titre d'office dans les Flandres et en Hainaut*, in *Revue du Nord*, dl. 42, 1960, p. 27-28.

6. G. Bigwood, *Les impôts généraux dans les Pays-Bas Autrichiens. Etude historique de législation financière*, Leuven, 1900, p. 19.

7. A.J. Veenendaal, *Het Engels-Nederlands Condominium in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de Spaanse Successieoorlog (1706-1716)*, Utrecht, 1945, p. 78.

8. *Memorandum van de Westvlaamse administraties, 5 december 1787*. U(niversiteits) B(ibliotheek) G(ent), C(ollectie) G(hesquière), Ms. 877.

9. J. Lefevre, *De Zuidelijke Nederlanden (1700-1748)*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. VII, 1954, p. 175-176.

Vlaanderen, schonk de Keizer de mogelijkheid deze plicht na te komen. In Rastatt (1714) immers had Karel VI er zich toe verbonden de bestaande vrijheden, vóór het uitbreken van de Successie-Oorlog, te eerbiedigen. Het enige wat hij nu moest doen was zich scherp aan de tekst van deze aangegane verbintenis te houden en in de Westhoek de situatie, zoals die door Lodewijk XIV werd ingesteld, te bestendigen ¹⁰. Na advies van de Opperste Raad voor de Nederlanden te Wenen, besliste Karel VI dat West-Vlaanderen, los van de Staten van Vlaanderen, en met dezelfde modaliteiten als ten tijde van Lodewijk XIV zou worden bestuurd ¹¹. Alzo werd bij de tien oude provincies, waaruit de Zuidelijke Nederlanden sedert de afstand van Artesië aan Lodewijk XIV bestonden, een elfde gevoegd: «La Westfandre».

Het statuut van «land van impositie» was niet alleen bepalend voor de verhouding tussen West-Vlaanderen en de regering op financieel gebied. Het was ook de oorzaak van de afwezigheid van een volwaardige provinciale vergadering. De kapitalen, onmisbaar voor het bestuur, moesten volgens de gangbare privilegiën aan de Staten van de verschillende gewesten worden gevraagd. Het bestaan van dergelijke statenvergaderingen was voor de vorstelijke financiën dus een noodzaak ¹². In West-Vlaanderen echter was het bestaan van een statenvergadering helemaal overbodig. De verschillende administraties konden er immers zonder voorafgaandelijke aanvraag belast en getakseerd worden (= pays d'imposition) ¹³.

Voor het bekomen van een buitengewone geldelijke bijdrage, zoals de «don gratuit» de «extraordinaire bede» en de leningen, werd evenwel gewoonlijk de toestemming ge-

10. H. Pirenne, *Histoire de la Belgique*, dl. V, Brussel, 1920, p. 181.

11. L.P. Gachard, *Histoire de la Belgique au commencement du XVIIIe siècle*, Brussel, 1880, p. 492-493.

12. J. Dhondt, «*Ordres*» ou «*Puissances*». *L'exemple des états de Flandre*, in *Annales. Economies, Sociétés. Civilisations*, dl. V, p. 298.

13. P. Lenders, *op. cit.*, p. 7.

Stad en Roede van Menen ³, die oorspronkelijk in de Kasselrij Kortrijk thuis hoorden, doch door de Vrede van Nijmegen (1678) er definitief van werden afgescheiden ⁴.

Het einde van de Franse overheersing betekende daarom voor de Westvlaamse administraties nog niet het einde van hun zorgen. Toen zij nog een onderdeel van de Intendantie van Duinkerken waren ⁵, had Lodewijk XIV hun het recht, over beden en belastingen te stemmen, ontnomen. Op deze wijze «land van impositie» geworden verloor West-Vlaanderen ook nog zijn eigendomsrecht over de «lopende middelen», die nu bij het koninklijk domein werden gevoegd ⁶. Toen de Westhoek onder het bewind van het Engels-Nederlands Condominium kwam, werd hetzelfde procédé er toegepast. Het was immers de bedoeling van de Staten-Generaal de onkosten van de te creëren «Barrière» op de geldelijke inkomsten van de Zuidelijke Nederlanden te assigneren ⁷. Zonder enige vorm van provinciale vergadering in West-Vlaanderen te erkennen, bleef het statuut van «land van impositie» behouden ⁸.

De bestuursovername door de Oostenrijkse Habsburgers bracht in deze toestand weinig of geen veranderingen. Op 15 november 1715 werd, na lang onderhandelen, te Antwerpen het Barrièreverdrag gesloten ⁹. De Oostenrijkers werden er met financiële verplichtingen ten opzichte van de Staten-Generaal belast. Het door Frankrijk afgestane gebied, West-

3. P.F. De Neny, *Mémoires historiques et politiques sur les Pays-Bas Autrichiens et sur la constitution tant interne qu'externe des Provinces qui les composent*. 4de uitgave, 1786, dl. I; p. 136.

4. F.L. Ganshof, *op. cit.*, p. 5.

5. J. Ricommard, *Les subdélégués en titre d'office dans les Flandres et en Hainaut*, in *Revue du Nord*, dl. 42, 1960, p. 27-28.

6. G. Bigwood, *Les impôts généraux dans les Pays-Bas Autrichiens. Etude historique de législation financière*, Leuven, 1900, p. 19.

7. A.J. Veenendaal, *Het Engels-Nederlands Condominium in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de Spaanse Successieoorlog (1706-1716)*, Utrecht, 1945, p. 78.

8. *Memorandum van de Westvlaamse administraties, 5 december 1787*. U(niversiteits) B(ibliotheek) G(ent), C(ollectie) G(hesquière), Ms. 877.

9. J. Lefevre, *De Zuidelijke Nederlanden (1700-1748)*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. VII, 1954, p. 175-176.

Vlaanderen, schonk de Keizer de mogelijkheid deze plicht na te komen. In Rastatt (1714) immers had Karel VI er zich toe verbonden de bestaande vrijheden, vóór het uitbreken van de Successie-Oorlog, te eerbiedigen. Het enige wat hij nu moest doen was zich scherp aan de tekst van deze aangegane verbintenis te houden en in de Westhoek de situatie, zoals die door Lodewijk XIV werd ingesteld, te bestendigen ¹⁰. Na advies van de Opperste Raad voor de Nederlanden te Wenen, besliste Karel VI dat West-Vlaanderen, los van de Staten van Vlaanderen, en met dezelfde modaliteiten als ten tijde van Lodewijk XIV zou worden bestuurd ¹¹. Alzo werd bij de tien oude provincies, waaruit de Zuidelijke Nederlanden sedert de afstand van Artesië aan Lodewijk XIV bestonden, een elfde gevoegd: «La Westfandre».

Het statuut van «land van impositie» was niet alleen bepalend voor de verhouding tussen West-Vlaanderen en de regering op financieel gebied. Het was ook de oorzaak van de afwezigheid van een volwaardige provinciale vergadering. De kapitalen, onmisbaar voor het bestuur, moesten volgens de gangbare privilegiën aan de Staten van de verschillende gewesten worden gevraagd. Het bestaan van dergelijke statenvergaderingen was voor de vorstelijke financiën dus een noodzaak ¹². In West-Vlaanderen echter was het bestaan van een statenvergadering helemaal overbodig. De verschillende administraties konden er immers zonder voorafgaandelijke aanvraag belast en getakseerd worden (= pays d'imposition) ¹³.

Voor het bekomen van een buitengewone geldelijke bijdrage, zoals de «don gratuit» de «extraordinaire bede» en de leningen, werd evenwel gewoonlijk de toestemming ge-

10. H. Pirenne, *Histoire de la Belgique*, dl. V, Brussel, 1920, p. 181.

11. L.P. Gachard, *Histoire de la Belgique au commencement du XVIIIe siècle*, Brussel, 1880, p. 492-493.

12. J. Dhondt, «*Ordres*» ou «*Puissances*». *L'exemple des états de Flandre*, in *Annales. Economies, Sociétés. Civilisations*, dl. V, p. 298.

13. P. Lenders, *op. cit.*, p. 7.

vraagd. Op last van de regering riep de Magistraat van Ieper dan de verschillende administraties bijeen om de voorstellen van een regeringscommissaris terzake te aanhoren. De deliberatie over deze «petitie» geschiedde daarna niet gemeenschappelijk, doch in iedere administratie afzonderlijk. Van een provinciale vergadering waar een gemeenschappelijk standpunt werd ingenomen was dus geen sprake ¹⁴. Het had er trouwens alle schijn van weg dat de regering slechts pro-forma West-Vlaanderens goedkeuring vroeg ¹⁵.

De aanhechting van de «lopende middelen» bij het vorstelijk domein ¹⁶ bleef evenmin zonder gevolgen. Voor het beheer der inkomsten van deze taksen was er geen West-vlaamse Statenvergadering meer nodig, aangezien deze taak nu in handen van de ambtenaren van het domein was overgegaan.

Desondanks was niet iedere vorm van gemeenschappelijk vergaderen uit West-Vlaanderen verdwenen. Zo bijvoorbeeld kwamen de administraties op 11 augustus 1749 samen om, onder leiding van een regeringscommissaris praktische schikkingen te treffen voor de inauguratie van Maria-Theresia ¹⁷. Ook de kasselrijbesturen hielden soms gemeenschappelijke vergaderingen. Hun activiteit, bijvoorbeeld het protest in 1787 tegen het uitvoerverbod van vlas, bestond hoofdzakelijk in het verdedigen van bepaalde commerciële belangen ¹⁸. Deze algemene vergaderingen hadden echter

14. *Mémoire concernant la forme qu'on est accoutumé d'observer dans la Flandre par rapport aux demandes des aides et subsides de la part de Sa Majesté et à l'égard des accords ou consentements de la part des administrations et représentants des états de la province dans les susdits aides, subsides et autres subventions quelconques.* Uitgegeven door J. Dhondt (*Locale Standenvertegenwoordiging in het Graafschap Vlaanderen. Een tractaat uit de XVIIIde eeuw, 1774-1775*); Gent, 1950, p. 43-44.

15. P. F. De Neny, *op. cit.*, dl. II, p. 186-187.

«... pour le subside extraordinaire qu'on demande le consentement des administrations de ce pays dont on se passerait même si elles s'opiniâtroient à ne pas condescendre aux demandes du gouvernement....»

16. Cfr. supra, p. 70.

17. A(lgemeen) R(ijks) A(rchief), G(eheime) R(aad), N° 11b.

18. R(ijks) A(rchief) B(rugge), Fonds Kasselrij Ieper, N° 5063.

geenszins het karakter van een Statencollege, aangezien zij niet in een constitutionele verhouding t.o.v. de vorst stonden.

Gedurende de hele 18de eeuw protesteerden de Westvlamingen tegen deze absolutistische politiek. Deze reclamaties beperkten zich echter blijkbaar tot de financiële status¹⁹. Doch de gespannen toestand in 1787 en het verlangen naar een gecoördineerd optreden tegenover de regering lagen aan de oorsprong van een serie revolutionaire vergaderingen, die als rechtstreekse voorlopers van de Staten van West-Vlaanderen kunnen worden beschouwd.

*De vergaderingen van «Het groot departement van West-Vlaanderen»*²⁰ 1787 - 1788.

De doctrinaire Jozef II legde, bij zijn strevingen naar een stevig vorstelijk absolutisme, weinig soepelheid aan de dag. Bij het doorvoeren van zijn bestuurlijke hervormingen rekende hij evenwel buiten de waard, in casu het verzet van zijn onderdanen. In iedere provincie ontpopte de Statenvergadering zich tot promotor van de verzetsbeweging. In de Westhoek daarentegen was aanvankelijk nog geen merkbaar verzet. De oorzaak hiervan lag in de afwezigheid van een eigen representatief college, zodat de verschillende administraties elk als een afzonderlijk bestuurlijk geheel tegenover de regering stonden. Het creëren van een soort provinciale vergadering was dus voor de Westvlamingen een noodzaak, indien zij op een gecoördineerde wijze aan de oppositiebeweging wilden deelnemen.

Dit geschiedde dan op 17 mei 1787. De «Grooten Gemeenen Raad» van Ieper²¹ convoceerde alle administraties

19. *Memorandum van de Westvlaamse administraties, 5 december 1787*. U.B.G., C.G., Ms. 877.

20. In regeringskringen was dit de officiële benaming voor de revolutionaire vergaderingen van 1787 in de Westhoek.

21. De «Grooten Gemeenen Raad» was samengesteld als volgt: Hoog Baljuw, Voogd, De Schepenen, Raeden van de camere, Raeden

om, in een algemene vergadering op 23 mei, de mogelijkheden tot het indienen van een verweerschrift tegen de hervormingen te onderzoeken ²². De reeks van revolutionaire vergaderingen was ingezet. De regering droeg er niet on aardig toe bij het bestaan ervan te verlengen. Inderdaad, in haar antwoord op het verweerschrift dat op 2 juni aan Belgiojoso werd overhandigd, liet de landvoogdes weten dat de afschaffing van de decreten van 1787, geen wijziging van het statuut van «land van impositie» betekende. Zij liet de Westvlamingen evenwel toe een speciaal memorandum, over het terugkrijgen van de «lopende middelen» op te stellen ²³. De vergaderingen konden dus rustig worden voortgezet, met het opstellen van een memorandum over de «lopende middelen» als nieuwe bestaansredenen.

De Keizer was niet te spreken over de toegevendheid van de regering ²⁴. De Landvoogden en Belgiojoso werden terstond naar Wenen teruggeroepen. Murray, de militaire bevelhebber in de Nederlanden, werd op 3 juli tot Gouverneur-Generaal ad interim benoemd ²⁵. Murray verloor echter al even vlug het hoofd. Toen op 20 september in Brussel woelige demonstraties plaats grepen, haastte hij zich de in juni gedane toegevingen aan de provincies te hernieuwen. Evenals in de brief van de landvoogdes van 8 juni, gaf hij de Westvlamingen te verstaan dat hier geenszins sprake kon zijn van een teruggave der «lopende middelen». De Gou-

sevenentwintig (de meest vooraanstaande burgers van de stad), Raeden Notabele Poorters, De Draperie, De Sayetterie, De gemeene neiryng.

S(stads) B(ibliotheek) I(eper), C(ollectie) H(ynderick), T II.

22. *De Magistraat van Ieper aan de Westvl. administraties, 17 mei 1787*. U.B.G., C.G., Ms. 877.

23. *Landvoogdes aan de Westvl. administraties, 8 juni 1787*.

A.R.A., K(oninklijke) R(aad) v. G(ouvernement), N° 136.

24. *Jozef II aan Kaunitz, Oostenrijks kanselier, 23 juni 1787*, in A. Darneth en J. Flammermont, *Correspondance secrète du comte de Mercy-Argenteau avec l'Empereur Joseph II et le prince de Kaunitz*, dl. II, Parijs, 1891, p. 100.

25. A. Cauchie, *Le comte L.C.M. de Barbiano di Belgiojoso et ses papiers d'Etat conservés à Milan*, in *Bulletin de la C.R.H.*, dl. 81, 1912, p. 265-269.

verneur-Generaal ad interim verklaarde zich evenwel bereid een memorandum terzake aan de Keizer voor te leggen ²⁶. Door deze verklaring bleven de Westvlamingen voor hun bijeenkomsten een bestaansreden hebben.

De zwakke Murray werd op slag door Jozef II uit zijn functies ontheven en vervangen door Trauttmansdorf ²⁷. Deze zou er in slagen, in de eerste maanden van 1788, de wettelijkheid in West-Vlaanderen te herstellen.

De Westvlaamse vergaderingen groepeerden aanvankelijk twaalf leden : Stad Ieper, Kasselrij Ieper, Stad en Kasselrij van Veurne, Stad en Kasselrij van Waasten, Stad Menen, Roede van Menen, Stad en Territorium van Roeselare, Stad en Jurisdictie van Poperinge, Stad Diksmuide, Stad Lo, Stad en Territorium van Wervik en de Generaliteit der Acht Parochies, die door een decreet van 3 april 1759 van de kasselrij Veurne werd afgescheiden en tot een zelfstandig bestuurlijk district werd verheven ²⁸. Op 16 juli deed ook de Clerus zijn intrede in de vergaderingen ²⁹, hetgeen het ledenaantal op 13 bracht.

Het stadhuis van Ieper was de vaste vergaderplaats. Gewoonlijk begonnen de bijeenkomsten om 9 u. Iedere administratie had er zijn afgevaardigden. Dit waren evenwel niet steeds dezelfde personen en hun aantal per lid varieerde van een tot vier. De bezoldiging van deze heren was de zaak van iedere administratie afzonderlijk ³⁰. Ieder lid had hoogstwaarschijnlijk één beslissende stem die niet gekoppeld was aan een bepaalde invloed ³¹. De verklaring hier-

26. Murray aan de Westvl. administraties, 21 september 1787. U.B.G., C.G., Ms 877.

27. J. Lefevre, *Het Zuiden onder Maria-Theresia en Jozef II (1748-1789)*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. VIII, 1955, p. 101.

28. A.R.A., R(aad) voor de B(esturen) en B(eden), N° 561, p. 687-690.

29. U.B.G., C.G., Ms 877, Verslag van de A(lgemene) V(ergadering) van 16 juli.

30. Ibidem, Verslag van de A.V. van 11 juli 1787.

31. Nergens werd een uitdrukkelijke bevestiging daarvan teruggevonden. Indien men echter bij de stemmingen in 1787 met de in-

van ligt in het feit dat in de loop der 18^e eeuw, de stemmingen over het toekennen van een buitengewone geldelijke bijdrage in iedere administratie afzonderlijk geschiedde. Dit had voor gevolg dat er in West-Vlaanderen geen regeling van de invloed der verschillende leden bestond ³².

Wilde men de goede en vlotte werking van de vergadering verzekeren, dan diende men over een Bestendige Deputatie te beschikken. Tijdens de bijeenkomsten van 1787 is men er echter nooit toe gekomen een dergelijk college te organiseren. De vergaderingen zijn immers van te korte duur geweest ³³ om het niet ondervingdingrijke West-Vlaanderen, op het gebied van provinciale vergaderingen, toe te laten een stevige organisatie uit te bouwen. De Magistraat van Ieper werd evenwel door een beslissing van de A.V. van 16 juli gemachtigd, voor alle dringende zaken, in de naam van gans West-Vlaanderen op te treden ³⁴.

Voor de practische werkzaamheden, welke deze vergaderingen met zich meebrachten, stond de «Actuarius» in. Hij schreef de convocatiebrieven, zorgde voor het formuleren der resoluties, het opstellen van de processen-verbaal en van allerhande brieven en memoranda. Deze functie van «Actuarius» werd onveranderlijk bekleed door Hynderick, raad-pensionaris van Ieper.

Binnen dit organisatorisch kader waren de verhoudingen echter, van de dertien leden onderling, geenszins aan een gedetailleerde regeling gebonden.

Enkele kleine administraties zoals Lo. Diksmuide en Roc-selare verwaarloosden vaak, om financiële redenen, afgevaardigden naar de vergaderingen te sturen ³⁵. Van een vijf-

vloed van ieder lid rekening had gehouden, mogen we aannemen dat dit eveneens het geval zou geweest zijn in de Statenvergaderingen van 1789-1790. Welnu in deze bijeenkomsten werd er steeds gestemd zonder met een bepaalde invloed rekening te houden. Cfr infra, p. 83

32. Cfr ; supra, p. 72.

33. De eerste A.V. dateert van 23 mei en de laatste van 29 december 1787. U.B.G., C.G., Ms. 877.

34. U.B.G., C.G., Ms. 877, Verslag van A.V. van 16 juli 1787:

35. De Magistraat van Lc aan de A.V., 8 augustus 1787. U.B.G., C.G., Ms. 877, Verslag van A.V. van 9 augustus 1787.

tal minder grote administraties, te weten Poperinge, Waasten, Wervik, de Generaliteit der Acht Parochies en de Roe-de van Menen, was het aandeel in de bijeenkomsten tot een passieve aanwezigheid beperkt.

Het actieve element werd gevormd door de Stad Ieper, Kasselrij Ieper en de Stad en Kasselrij van Veurne. De interventies in de vergaderingen konden bijna steeds op hun actief geschreven worden. De afgezanten naar Brussel, Gent of Wenen werden practisch exclusief onder de afgevaardigden van deze drie leden gerecruteerd ³⁶. De leidende rol van deze drie hield verband met hun belangrijke positie in de Westhoek. Wat betreft de uitgestrektheid van hun grondgebied overtroffen ze alle andere leden ³⁷ en in het Transport van 1631 stonden zij het hoogst «gequoteerd» ³⁸.

Het Transport van 1631 gaf evenwel geen juist beeld van de financiële positie van de stad Ieper in de 18de eeuw. De solvabiliteit van deze stad was sinds 1631 zodanig verminderd ³⁹, dat haar aandeel in verschillende extraordinaire beden van de 18de eeuw lager lag dan dit van Poperinge of van Waasten ⁴⁰. De eersterangsrol van de stad Ieper kan dus niet door een financiële meerwaarde tenopzichte van de andere leden verklaard worden. De traditie daarentegen schijnt hier de meest voor de hand liggende verklaring te zijn. Gedurende eeuwen is Ieper de hoofdstad van een «Kwartier» van Vlaanderen geweest. Als dusdanig vervulde deze stad een leidende rol in het West-kwartier ⁴¹. Het statuut van «land van impositie» nivelleerde enigszins deze ver-

36. Ibidem, Verslag van A.V. van 26 mei, 2 juni, 11 juli, 24 juli, 18 oct.

37. J. Jacquart, *Juridiction territoriale ancienne des communes de la Flandre Occidentale. D'après la carte chorographique des Pays-Bas autrichiens, dressée en 1777 par le Comte de Ferraris*. s.l., s.d.

38. Transport van 1631: Stad Ieper: 2, 1, 10½ / Kasselrij Ieper: 4, 8, 5 1/3 / Stad en Kasselrij Veurne: 4, 15, 1½.

Mémoire concernant la forme in J. Dhondt, *op cit.*, p. 53.

39. A.R.A., R.B.B., N° 561, p. 571.

40. *Mémoire concernant la forme* in J. Dhondt, *op. cit.*, p. 61.

41. J. Dhondt, *Bijdrage tot de kennis van het financiewezen der Staten van Vlaanderen*, in *Nederlandsche Historiebladen*, dl III, 1940, p. 152.

houding. Niettemin bleef Ieper een leidende functie toebedeeld, hetgeen duidelijk bleek telkens de regering de Westvlamingen om een buitengewone geldelijke bijdrage verzocht ⁴². Het actief optreden van deze stad in 1787 was derhalve niets anders dan de voortzetting van een bestaande toestand.

Een laatste belangrijk lid in deze vergaderingen was de Clerus. Hij werd niet opgeroepen voor de eerste algemene vergaderingen. Immers, wanneer de Westvlamingen in de loop der 18de eeuw op initiatief van de regering bijeenkwamen, maakte de Clerus nooit deel uit van deze vergaderingen ⁴³. Zijn afwezigheid in 1787 bestendigde dus enkel en alleen een oude regeling. Op 11 juli 1787 deed de Geestelijkheid een aanvraag om in de vergaderingen te mogen zetelen ⁴⁴. Door haar oppositie tegen de kerkelijke hervormingen onder het gezag van de Westvlaamse vergaderingen te plaatsen, hoopte de Clerus wellicht op meer schitterende resultaten dan door een zelfstandige actie. Het waren eveneens politieke berekeningen die de Westvlaamse administraties er toe aanzetten, op 16 juli de opname van de Clerus goed te keuren ⁴⁵. De toetreding van een nieuwe partner kon de gevoerde oppositie slechts ten goede komen.

Zonder dat de administraties hun onafhankelijkheid tenopzichte van elkaar verloren, bewerkten de bijeenkomsten van 1787 een zekere centralisatie van het bestuur te Ieper. De Stad en Kasselrij van Veurne, waarvan het bestuurlijk centrum, in vergelijking met dit van de andere leden, het verst van Ieper verwijderd lag, was het met deze evolutie niet eens. De meningsverschillen met de Magistraat van Veurne liepen het hoogst op tijdens de besprekingen in verband met het memorandum over de «lopende midde-

42. Cfr. supra, p. 71-72.

43. *Maroux d'Opbracle aan Trauttmansdorf, 17 februari 1788*. A.R.A., K.R.G., N° 627.

44. U.B.G., C.G., Ms. 877, Verslag van A.V. van 11 juli 1787.

45. *Ibidem*, Verslag van A.V. van 16 juli 1787.

len»⁴⁶. Midden november was de redactie van het stuk klaar gekomen. De hele vergadering keurde de tekst integraal goed, met uitzondering van Veurne die bezwaar maakte voor de eindformule. Daarin werd de Keizer gevraagd West-Vlaanderen te herstellen in zijn eigendomsrecht over de lopende middelen. De Veurnse delegatie eiste nu dat deze lopende middelen zouden worden teruggevraagd voor iedere administratie afzonderlijk, die zelfstandig en onafhankelijk van elkaar de inkomsten ervan zouden beheren⁴⁷. De Magistraat van Veurne wilde blijkbaar voorkomen dat de inkomsten van de lopende middelen onder het beheer van een soort Westvlaamse provinciale vergadering zouden worden geplaatst, zodat de administraties niet meer zelfstandig over deze gelden zouden kunnen beschikken⁴⁸. De voorgestelde tekstverandering werd echter verworpen. Een compromisvoorstel om de eindformule zodanig op te stellen, dat er later over een al of niet gecentraliseerd beheer van de inkomsten der lopende middelen nog steeds discussie mogelijk bleef, werd door Veurne van de hand gewezen⁴⁹. De andere leden hakten dan maar de knoop door en stelden een definitieve tekst op in de zin van het afgewezen compromis⁵⁰. Dit incident bewees dat een van de grootste kasselrijen uit de Westhoek de lokale zelfstandigheid, boven de mogelijke vestiging van een centraal Westvlaams gezag verkoos.

De publicatie van het stuk op 5 december 1787 was echter voor de regering het startsein, om door een kordaat optreden de groeiende onwettelijkheid in West-Vlaanderen de kop in te drukken.

Trauttmansdorf sloeg niet dezelfde weg in als de Gouverneur-Generaal ad interim, maar week daarentegen in

46. Cfr. supra, p. 74-75.

47. U.B.G., C.G., Ms. 877, Verslag van A.V. van 27 november 1787.

48. *Magistraat van Veurne aan de Westvl. administraties*, 29 november 1787. U.B.G., C.G., Ms. 877.

49. U.B.G., C.G., Ms. 877, Verslag van A.V. van 4 december 1787.

50. Ibidem, Verslag van A.V. van 5 december 1787.

niets af van zijn strenge instructies die hij van Jozef II had meegekregen. De kordate houding, welke de regering ten opzichte van de Westvlaamse vergaderingen aannam, was dus een onderdeel van de politieke actie die het herstel van het Oostenrijks gezag in de hele Zuidelijke Nederlanden tot doel had. Trauttmansdorf die de publicatie van het memorandum van 5 december «une démarche indécente» noemde⁵¹, beval de Westvlamingen onmiddellijk hun illegale bijeenkomsten stop te zetten⁵². Aan Maroux-d'Opbracle, procureur-generaal te Gent, gaf hij opdracht zich naar Ieper te begeven, om er de toestand van nabij te volgen⁵³. Deze wilskrachtige houding van de gevolmachtigde minister brak de Westvlaamse oppositie. In de loop van januari onderwierpen alle administraties zich onvoorwaardelijk aan de regering⁵⁴. Maroux-d'Opbracle vestigde evenwel nog Trauttmansdorfs aandacht op de deelname van de Clerus aan de vergaderingen. De Procureur-Generaal vreesde dat de Clerus later zou kunnen aanspraak maken op het recht van vertegenwoordiging door zijn deelneming aan de vergaderingen van 1787 als precedent in te roepen⁵⁵. Trauttmansdorf was het volkomen met hem eens; op 4 maart werd de resolutie van 16 juli, waarbij de Clerus in de vergaderingen werd opgenomen, nietig verklaard⁵⁶.

De regering had nu definitief het pleit gewonnen, de wettelijkheid in West-Vlaanderen was hersteld. De Brabant-

51. *Trauttmansdorf aan Jozef II, 17 december 1787*, in H. Schlitter, *Geheime Correspondenz Jozefs II mit seinem Minister in den Osterreichischen Niederlanden, Ferdinand Grafen Trauttmansdorf (1787-1789)*, Wenen, 1902, N° 20.

52. *Trauttmansdorf aan de Westvl. administraties, 13 december 1787*. U.B.G., C.G., Ms. 877.

53. *Trauttmansdorf aan Maroux-d'Opbracle, 3 januari 1788*. A.R.A., K.R.G., N° 627.

54. *De Westvl. administraties aan Trauttmansdorf, 9-10-11 en 12 januari 1788*. A.R.A., K.R.G., N° 627.

55. *Maroux-d'Opbracle aan Trauttmansdorf, 17 februari 1788*. A.R.A., K.R.G., N° 627.

56. *Trauttmansdorf aan de Magistraat van de Stad Ieper, 4 maart 1788*. U.B.G., C.G., Ms. 877.

se Revolutie echter zou het «Groot Departement van West-Vlaanderen» al vlug nieuw leven inblazen.

Inwendige structuur van de Staten van West-Vlaanderen.

Trauttmansdorf streefde naar een volledig herstel van het keizerlijk gezag in de Zuidelijke Nederlanden. De weerspannige Staten van Henegouwen en Brabant werden, respectievelijk in januari en juni 1789, ontbonden. De inneming van de Bastille te Parijs op 14 juli was een stimulans voor de oppositiebeweging in onze gewesten. Vanaf dit ogenblik begonnen de gebeurtenissen de regering uit de hand te lopen ⁵⁷. In West-Vlaanderen bleef de toestand betrekkelijk rustig. In de andere provincies echter groeide de revolutionaire gezindheid met de dag, zodat onder deze druk het Oostenrijks gezag ook in West-Vlaanderen zou kunnen bedreigd worden. De inneming van de stad Gent door de Patriotten betekende de definitieve doorbraak van de revolutie in Vlaanderen ⁵⁸. D'Alton, de opperbevelhebber der Oostenrijkse troepen, was verplicht zijn manschappen uit dit gewest terug te trekken, wilde hij voorkomen dat ze werden afgesneden van de andere korpsen die in Namen en Luxemburg waren gelegerd ⁵⁹. De ontruiming van Ieper door het Oostenrijks garnizoen op 15 november ⁶⁰ was een onderdeel van dit maneuver.

Samen met de militaire macht verdween ook het Oostenrijks gezag uit de Westhoek. Vele Oostenrijksgezinde notabelen zochten hun heil in de vlucht naar Rijsel ⁶¹. De weg

57. J. Lefevre, *Het Zuiden onder Maria-Theresia en Jozef II*, p. 102.

58. *Jozef II aan zijn broer Leopold, 23 november 1789*, in E. Hubert, *Correspondance des Ministres de France accrédités à Bruxelles de 1780 à 1790*, Brussel 1920-24, p. 135.

59. *Trauttmansdorf aan Jozef II, 16 november 1789*, in H. Schlitter, *op. cit.*, N° 239.

60. H. Vereecke, *Histoire militaire de la ville d'Ypres*, Gent, 1858, p. 199.

61. *Trauttmansdorf aan Jozef II, 23 november 1789*, in H. Schlitter, *op. cit.*, N° 247.

voor de revolutie in West-Vlaanderen lag open. Op 24 november riep de «Grooten Gemeenen Raad» van Ieper de administraties op voor een algemene vergadering op 27 november, «ten eynde eene generaele resolutie te trekken» voor West-Vlaanderen ⁶². Deze gebeurtenis vertoont duidelijk een overeenkomst met deze in 1787 ⁶³; er is evenwel een fundamenteel verschil met 1787 aangezien de Westvlamingen nu geen hoger geplaatst soeverein gezag meer erkennen. Op 7 december immers ontsloegen de administraties hun onderdanen van de eed van trouw aan Jozef II en eigenden zij zich alle geldelijke inkomsten toe die voorheen in de centrale staatskas te Brussel werden gestort ⁶⁴.

De Westvlaamse Statenvergadering was samengesteld uit de twaalf administraties die aan de vergaderingen van 1787 hadden deelgenomen ⁶⁵, de Clerus en het «Comité Patriotique» van Ieper. Deze laatste twee leden waren niet opgeroepen voor de eerste algemene vergadering van 27 november 1789. De Clerus formuleerde echter onmiddellijk het verzoek in de vergadering te worden opgenomen, hetgeen prompt werd ingewilligd ⁶⁶. De administraties konden het zich in deze moeilijke ogenblikken bezwaarlijk permitteren, een bondgenootschap met de Westvlaamse geestelijkheid van de hand te wijzen. Ook het lidmaatschap van het «Comité Patriotique» is een verschijnsel dat nauw met de Brabantse Revolutie verbonden is. In november en december 1789 ontstonden er in de verschillende provincies lokale «Comités Patriotiques». In de Westhoek vond men dergelijke organisaties terug te Menen, Ieper ⁶⁷, Veurne ⁶⁸ en te Roeselare ⁶⁹. Zij bestonden grotendeels uit advocaten, in-

62. «Grooten Gemeenen Raad» van Ieper aan de Westvl. administraties, 24 november 1789. S.B.I., C.H., T.I.

63. Cfr. supra, p. 73-74.

64. S.B.I., C.H., T.I., Verslag van A.V. van 7 december 1789.

65. Cfr. supra, p. 75.

66. S.B.I., C.H., T. I, Verslag van A.V. van 27 november 1789.

67. Idem.

68. R(ijks) A(rchief) G(ent), ST(aten) v. VL(aanderen), N° 1029, f° 1.

69. S.B.I., C.H., T. I, Verslag van B(estendige) D(eputatie) van 31 januari 1790.

dustriëlen en handelaars die lid waren van de democratisch georiënteerde vereniging «Pro Aris et Focis»⁷⁰. Op de algemene vergadering van 27 december meldden twee afgevaardigden van het Ieperse Comité zich aan met het verzoek als lid van de vergadering te worden opgenomen. De administraties willigden dit verzoek in en verleenden het Comité een beslissende stem⁷¹.

De afvaardiging van het Comité Patriotique bestond gedurende het hele jaar 1790 uit dezelfde personen, die daarbij dan nog steeds onder de burgers van Ieper werden gerecruteerd. De Clerus werd vertegenwoordigd door twee leden van de seculiere en twee van de reguliere geestelijkheid. De afgevaardigden van de resterende twaalf leden behoorden steeds tot de magistraat van de administratie die zij vertegenwoordigden⁷². Om een idee te hebben van de belangrijkheid van ieder lid, dient men zich te baseren op een plan tot verdeling van de invloed dat op 25 januari 1791 werd goedgekeurd: Clerus: 5, Stad Ieper: 8, Kasselrij Ieper: 12, Stad en Kasselrij van Veurne: 15, Waasten: 5, Wervik: 3, Poperinge: 5, Stad Menen: 4, Roede van Menen: 8, Generaliteit der Acht Parochies: 7, Diksmuide: 2, Lo: 2, Roeselare: 4, hetgeen een totaal maakt van 80⁷³. De algemene vergadering besliste evenwel bij de stemmingen voorlopig het «statusquo» te handhaven. Wat behelsde nu dit «statusquo» d.w.z. de manier van stemmen in de Staten van West-Vlaanderen? De stemming gebeurde per lid zodat elk slechts één stem had, ongeacht het aantal afgevaardigden⁷⁴.

Niet iedereen echter was het met deze regeling eens. De afgevaardigden van Veurne eisten dat er aan de uitgebrachte

70. S. Tassier, *Les démocrates belges de 1789. Etude sur le Votckisme et la révolution brabançonne*, Brussel, 1930, p. 197-200.

71. S.B.I., C.H., T.I.: Verslag van B.D. van 13 december 1789.

72. E. Vandenpeereboom, *Notice sur l'Assemblée de la West-Flandre, dite Vergaderingen van West-Vlaender*, Brussel, 1866, p. 127-134.

73. S.B.I., C.H., T.I.: Verslag van A.V. van 25 januari 1791.

74. Ibidem, T.I., Verslag van A.V. van 3 maart 1790.

stem een bepaalde invloed zou worden gekoppeld, in verhouding tot de bijdragen in de gemeenschappelijke geldelijke lasten. Dit voorstel werd niet gunstig onthaald ⁷⁵. De Magistraat van Veurne hield echter voet bij stuk en op 23 maart tenslotte richtte de algemene vergadering een commissie op, die als taak kreeg het probleem te bestuderen ⁷⁶. Deze werkgroep hoedde er zich echter voor een grote werkzaamheid aan de dag te leggen, zodat alles bij de oude regeeling bleef.

Van een drie Standenvertegenwoordiging blijft er in West-Vlaanderen vrijwel niets over : De Clerus is er slechts vertegenwoordigd als lid met één beslissende stem, en niet als stand. De stand van de Adel is helemaal niet vertegenwoordigd, ofschoon een groot aantal adellijke heren zetelen in de Westvlaamse Statenvergadering, maar dan als vertegenwoordigers van de verschillende Magistraten waar ze deel van uitmaken ⁷⁷. Aangezien elk van de twaalf administraties, de zogenaamde Derde Stand, een beslissende stem bezat ⁷⁸, zou men in de Staten van West-Vlaanderen kunnen spreken van een alleenheerschappij van deze Stand.

Zoals in 1787 werden de vergaderingen in het stadhuis van Ieper gehouden ⁷⁹. De zittingen begonnen gewoonlijk om 9 u. en werden desnoods in de namiddag verder gezet. Wanneer talrijke agendapunten dienden te worden besproken duurden de bijeenkomsten soms verschillende dagen ⁸⁰. De afgevaardigden, die op kosten van de generaliteit werden bezoldigd ⁸¹, waren niet bevoegd «ad omnes fines». Hun mandaat gold enkel de punten die in de convocatiebrief werden vermeld. De stemming gebeurde schriftelijk door een

75. Ibidem, Verslag van A.V. van 12 februari 1790.

76. Ibidem, Verslag van A.V. van 23 maart 1790.

77. E. Vandenpeereboom, *op. cit.*, p. 29.

78. Cfr. supra, p. 83.

79. Cfr. supra, p. 75.

80. S.B.I., C.H., T. II, Verslag van A.V. van 22 november, 9 december 1790.

81. *Rekening van Meynne, ontvanger-generaal v. West-Vl., 1790, hoofdstuk 37.* U.B.G., C.G., Ms. 879.

afgevaardigde van ieder lid ⁸². Het stemmen per brief werd niet toegestaan ⁸³.

De vergaderingen werden voorgezeten door een President. Over de wijze van benoeming werd nergens een aanduiding teruggevonden. Vast staat evenwel dat deze functie werd waargenomen door Vanderstichele de Maubus, voogd ⁸⁴ van Ieper ⁸⁵. Tijdens de afwezigheid van Vanderstichele trad De Langhe, eerste schepen van Ieper, op als waarnemend voorzitter ⁸⁶. De functie van «Actuarius» werd, zoals in 1787, waargenomen door de raadpensionaris van Ieper, J.A. Hynderick.

Op de tweede algemene vergadering werd tevens een bestendig bestuurscollege opgericht. Het zou bestaan uit twee afgevaardigden van ieder lid, die op kosten van de generaliteit zouden bezoldigd worden ⁸⁷. Zij waren bevoegd om de lopende zaken af te handelen. De bijeenkomsten zouden op maandag, dinsdag en woensdag plaats grijpen. Al spoedig bleek het echter dat de Bestendige Deputatie zeer gebrekkig functioneerde. De afgevaardigden waren verplicht iedere belangrijke zaak naar de eerstvolgende algemene vergadering te verwijzen, waar de principalen er dan kennis van namen. Pas in de daaropvolgende algemene vergadering spraken zij zich over de kwestie uit ⁸⁸. Dit had tot gevolg dat de Staten van West-Vlaanderen een traag werkend bestuursapparaat werden. Op 1 juli keurde de algemene vergadering een plan tot reorganisatie goed. Waar men vroeger slechts op drie dagen van de week bijeenkwam, zou men voortaan iedere dag vergaderen. Over belangrijke punten diende de Bestendige Deputatie de verschillende leden

82. S.B.I., C.H., T.I., Verslag van A.V. van 3 maart 1790.

83. Ibidem, Verslag van A.V. van 12 februari 1790.

84. De voorzitter van het schepencollege werd in Ieper «voogd» genoemd. A. Rembry-Bart, *Histoire de Menin*, dl. I, Brugge, 1881, p. 138.

85. S.B.I., C.H., T.I., Verslag van A.V. van 4 januari 1790.

86. Ibidem, Verslag van B.D. van 23 januari, van A.V. van 21 april 1790.

87. Ibidem, Verslag van A.V. van 7 en 23 december 1789.

88. Ibidem, Verslag van 1 januari 1790.

onmiddellijk in te lichten, zodat daarover in de eerst volgende algemene vergadering reeds kon worden gestemd. In het plan werd echter ook bepaald, dat de Bestendige Deputatie gelijk welke zaak mocht afhandelen, zodra twee derden van de aanwezigen zich daartoe voldoende gemachtigd achtten ⁸⁹. Het bestendig bestuurscollege hield zich trouw aan de nieuwe regeling, zodat de werking van de Staten heel wat aan snelheid en doeltreffendheid won ⁹⁰.

Hier stelt zich nu natuurlijk het probleem van de scheiding der machten. Ofschoon de algemene vergadering principieel de wetgevende macht bezat en de Bestendige Deputatie met de uitvoering van de besluiten van dit College belast was ⁹¹, toch is het niet zo duidelijk of er hier van een strikte scheiding kan gesproken worden. Er kon niet worden uitgemaakt, of dezelfde afgevaardigden zowel in de algemene vergadering als in de Bestendige Deputatie zetelden ⁹². Daarbij komt nog dat de Bestendige Deputatie op 1 juli de macht kreeg over alle zaken te beslissen, zodra twee derden van de leden zich daartoe bevoegd achtten. Zeker is evenwel dat de Staten van West-Vlaanderen op de eerste plaats een snelle en efficiënte werking van hun statencollege op het oog hadden ⁹³.

De groei van een dergelijk soeverein Westvlaams bestuursapparaat werd te Gent van nabij gevolgd. De Staten van Vlaanderen immers hadden met het vroegere Westkwartier gans andere plannen voor.

89. Ibidem, T. II, Verslag van A.V. van 1 juli 1790.

90. We zijn tot deze vaststelling gekomen na een vergelijking tussen de processen-verbaal van vóór en na 1 juli.

91. E. Vandenpeereboom, *op. cit.*, p. 44.

92. De processen-verbaal van de B.D. geven geen lijst van aanwezigen zoals deze van de A.V.

93. De verslagen van A.V. en B.D. bevatten herhaaldelijk uitdrukkingen in de aard van: «Het is sekerlijk nodig ende essencieel dat in de critique gestanden waer in de Nederlandsche Provintien hun bevinden, de Affairen die de Generaliteijt regarderden, met alle mogelijke celeriteijt worden getracteert». S.B.I., C.H., T. I, Verslag van A.V. van 26 mei 1790.

De Staten van West-Vlaanderen en de Staten van Vlaanderen. Een poging tot herstel der eenheid.

De afscheiding van het Westkwartier in 1713, had voor de Staten van Vlaanderen een grote financiële aderlating betekend ⁹⁴. Nu achtte het Statencollege te Gent het ogenblik gekomen, om door een hereniging de Westvlaamse kapitaalcracht terug onder zijn controle te krijgen. Toen de Staten van Vlaanderen de Westvlamingen verzochten «cause commune» te maken ⁹⁵, verklaarden zij zich onmiddellijk bereid, om op het gebied van de militaire ondernemingen samen te werken; de politieke vereniging echter wensden zij eerst aan een onderzoek te onderwerpen ⁹⁶.

Op 27 december kregen de afgevaardigden te Gent zeer gedetailleerde instructies toegestuurd, waarin de Staten van West-Vlaanderen hun visie op een mogelijke vereniging weergaven. Het vroeger Westkwartier verklaarde zich bereid de unie aan te gaan, op voorwaarde dat het zijn eigen financiën, rechten, inkomsten en schulden behield. In verband met deze financiële scheiding waren de Westvlaamse Staten reeds op 8 december van mening dat de gelden van de douanebureaus van Veurne, Diksmuide, Komen, Wervik, Menen en Roeselare niet meer in de kas van hun hoofdbureaus ⁹⁷ mochten worden gestort. De ontvangsten van deze bureaus werden immers op Westvlaams grondgebied gemaakt. Zij kwamen dus, volgens de Staten van West-Vlaanderen, aan deze toe en niet aan de vroegere hoofdbureaus die onder de Staten van Vlaanderen ressorteerden ⁹⁸. Met een dergelijk eisenprogramma wilden de Westvlamingen de discussie beginnen.

94. A. Gallet-Miry, *Les Etats de Flandre sous les périodes espagnole et autrichienne*, Gent, 1892, p. 117.

95. S.B.I., C.H., T. I, Verslag van 27 november 1789.

96. Ibidem, Verslag van A.V. van 7 december 1789.

97. Deze Westvlaamse bureaus ressorteerden onder de hoofdbureaus van Nieuwpoort en Kortrijk. G. Bigwood, *Les impôts généraux*, Bijlage N.

98. S.B.I., C.H., T. I; Verslag van B.D. van 8 december 1789.

In plaats van de besprekingen onmiddellijk te openen namen de Staten van Vlaanderen echter een ontwijkende houding aan. Iedere poging vanwege de Westvlaamse afgezanten om de zaak in discussie te brengen liep op niets uit ⁹⁹. De oorzaak van dit verstoppertje spelen vanwege de Staten van Vlaanderen, lag hoogst waarschijnlijk bij de Staten van Brabant. Deze waren druk bezig met het ontwerp van een «Belgische» grondwet die de onderlinge verhoudingen van de provincies in de latere Staten-Generaal en Congres zou vastleggen. De Staten van Vlaanderen nu hadden vernomen dat de invloed van iedere provincie in dit nieuw centraal bestuurslichaam op de bijdrage in de gemeenschappelijke lasten zou berekend worden. Te Gent wilde men schijnbaar de unie, tot na het definitief vastleggen van deze regeling, voorkomen. De Vlaamse Statenvergadering vreesde immers dat, indien de vereniging zich vóór deze datum voltrok, de Staten van Brabant naar een andere regeling zouden uitzien, die het overwicht van een verenigde Vlaamse provincie zou kunnen minimaliseren ¹⁰⁰.

Nauwelijks was te Brussel het «*Traité d'Union*» aan de verschillende provincies voorgelegd, of de Staten van Vlaanderen haastten zich de besprekingen over de vereniging met West-Vlaanderen aan te vatten ¹⁰¹. Deze ommekeer in de houding van de bewindslieden te Gent kwam echter te laat. In artikel 10 van het «*Traité d'Union*» werd bepaald dat West-Vlaanderen en de Staten van Vlaanderen zich met elkaar mochten verenigen, op voorwaarde dat ze in het Congres elk hun eigen afgevaardigden zouden hebben. De stemmen van deze twee delegaties zouden los en onafhankelijk van elkaar moeten worden uitgebracht. De afgevaardigden van de ene provincie zouden niet tegelijkertijd als vertegen-

99. *Afgevaardigden te Gent aan de Staten van West-VL.* 18 en 20 december 1789. S.B.I., C.H., T. I, Verslag van B.D. van 20 en 21 december 1789.

100. *Afgevaardigden te Gent aan de Staten van West-VL.*, 3 januari 1790. S.B.I., C.H., T. I, Verslag van A.V. van 4 januari 1790.

101. *Afgevaardigden te Gent aan de Staten van West-VL.* 13 januari 1790. S.B.I., C.H., T. I, Verslag van B.D. van 14 januari 1790.

woordigers van de andere mogen optreden ¹⁰². De Staten van Brabant hadden bij de redactie van artikel 10 wezenlijk het vermijden van een Vlaamse blokvorming op het oog.

Het bewuste artikel betekende eigenlijk de officiële erkenning van de soevereiniteit van de Staten van West-Vlaanderen. Deze gaven hun afgezanten te Gent onmiddellijk opdracht, iedere bespreking met de Staten van Vlaanderen te ontwijken ¹⁰³. Deze politieke ommekeer te Ieper laat toe te veronderstellen dat de contacten van de Staten van West-Vlaanderen met deze van Vlaanderen vóór 11 januari 1790, eigenlijk niets anders waren dan een poging om aan hun speciale situatie ¹⁰⁴ een zeker officieel karakter te geven. Nu zij dit door de gebeurtenissen te Brussel zomaar hadden verkregen, dienden zij deze officiële erkenning niet meer ten koste van toegevingen aan de Staten van Vlaanderen te verkrijgen.

Einde januari 1790 kwam het probleem van de vereniging terug in de actualiteit. De Staten van Vlaanderen hadden Cornet de Grez, oud lid van de Raad van Financiën en van de Koninklijke Raad van Gouvernement, naar Gent uitgenodigd om er hen bij het organiseren van het bestuur van raad te dienen ¹⁰⁵. Op verzoek van de Staten van Vlaanderen zou de Grez eveneens een poging doen om de Westvlamingen t.o.v. de unie tot betere gevoelens te brengen. In een persoonlijk onderhoud met de Langhe, eerste schepen van Ieper, zette hij zijn plannen voor een financiële integratie van West-Vlaanderen in de Staten van Vlaanderen uiteen ¹⁰⁶. De uiteenzetting van de Grez miste

102. *Traite d'Union, 11 januari 1790*. L.P. Gachard, *Documents politiques et diplomatiques sur la révolution belge de 1790*, Brussel, 1834, p. 117.

103. S.B.I., C.H., T. I, Verslag van 14 januari 1790.

104. De Staten van West-Vl. waren een creatie van 1790, terwijl de andere provinciale staten op een lange traditie konden bogen.

105. S.B.I., C.H., T. I, Verslag van B.D. van 15 januari 1790.

106. Wegens de louter technisch-financiële aard van bovenvermelde uiteenzetting wordt hier niet nader op ingegaan.

ieder effect bij de Langhe, die de eis tot financiële scheiding handhaafde ¹⁰⁷.

Te Ieper meende de statenvergadering dat het gepraat te Gent nu reeds lang genoeg aansleepte en riep de Langhe naar West-Vlaanderen terug ¹⁰⁸. De eis in verband met de douanebureaus kwam terug op het voorplan ¹⁰⁹. Zonder enige ruggespraak met de Staten van Vlaanderen besliste de vergadering te Ieper op 3 februari dat al de douanebureaus in West-Vlaanderen, ongeacht of zij vroeger onder een hoofdbureau van de Staten van Vlaanderen vielen, voortaan hun inkomsten in het hoofdbureau van Ieper moesten storten ¹¹⁰. Bij een dergelijke geestesgesteldheid kon een officiële breuk tussen de twee provincies niet lang meer uitblijven.

Op 16 februari 1790 riep de Bestendige Deputatie al de leden op, om in een algemene vergadering op 1 maart over de vereniging met de Staten van Vlaanderen een definitieve beslissing te treffen. Nadat op 1 maart de vergadering wegens het bezoek van generaal Vandermeersch aan Ieper werd verdaagd ¹¹¹, ging men op 3 maart over tot de stemming. Het resultaat zag er als volgt uit : **Spraken zich uit voor de vereniging** : Diksmuide-Lo ; **stemden tegen de vereniging** : Stad Ieper - Kasselrij Ieper-Stad en Kasselrij Veurne-Stad en Kasselrij Waasten-Stad en Territorium van Wervik - Roede van Menen - Generaliteit der Acht Parochies ; **onthielden zich** : De Clerus - Poperinge - Roeselare - Stad Menen ¹¹². Als men het project van 25 januari 1791 tot verdeling van de invloed ¹¹³ op deze uitslag toepast, dan behaalde de groep die zich tegen de vereniging uitsprak een comfortabele 72,5 %. Het

107. S.B.I., C.H., T. I, Verslag van B.D. van 28 januari 1790.

108. *B.D. aan de Langhe, 28 januari 1790*. S.B.I., C.H., T. I, Verslag van B.D. van 28 januari 1790.

109. Cfr. supra, p. 87.

110. S.B.I., C.H., T. I, Verslag van A.V. van 3 februari 1790:

111. Ibidem, Verslag van A.V. van 1 maart 1790.

112. Ibidem, Verslag van A.V. van 3 maart 1790.

113. Cfr. supra, p. 83.

groeiend Westvlaamse particularisme, dat de oprichting van een eigen Statencollege wenste, had zijn slag thuis gehaald ¹¹⁴.

Er kan niet met zekerheid worden gezegd waarom Diksmuide en Lo zich ten gunste van een vereniging uitspraken. Het is evenwel typisch dat deze twee administraties juist de minst belangrijke van de Westhoek waren. De Stad Menen, Poperinge en Roeselare onthielden zich, omdat, aldus deze administraties, de besprekingen over de vereniging nog niet de nodige klaarheid hadden gebracht ¹¹⁵. Door deze motivering bewezen zij niet principieel tegen een vereniging te zijn gekant. Het waarom van deze houding blijft een vraagteken. Een verklaring van de onthouding van de Clerus ligt meer voor de hand. In de vergaderingen te Ieper vervulde de Westvlaamse Clerus slechts de rol van een van de veertien leden. Hij zou veel beter zijn specifieke clericale belangen kunnen verdedigen in de Statenvergadering te Gent, waar de geestelijkheid als stand optrad ¹¹⁶. Nu stelt zich echter de vraag waarom de Clerus dan niet kordaat de rangen van Diksmuide en Lo heeft vervoegd? Wellicht had hij door de houding van de Westvlaamse administraties tijdens de besprekingen te Gent, de uitslag van de stemming voorzien. Door voor de vereniging te stemmen zou de Geestelijkheid zich in de ogen van de grote Westvlaamse administraties nodeloos compromiteren.

Een nieuw verschijnsel was de afwezigheid van de stem van het « Comité Patrotique ». Even voor de stemming had de algemene vergadering beslist het « voys deliberatif » van het Comité in een raadgevende stem om te zetten ¹¹⁷. Wellicht vreesden de partijgangers van de scheiding dat het « Comité Patriotique » zich voor de vereniging zou

114. P. Verhaeghen, *Le Conseiller d'Etat comte Cornet de Grez*, Brussel, 1934, p. 159.

115. S.B.I., C.H., T. I, Verslag van A.V. van 5 maart 1790.

116. P. Lenders, *De politieke crisis in Vlaanderen*, p. 6.

117. S.B.I., C.H., T. I, Verslag van A.V. van 3 maart 1790.

uitspreken. De Comité's in West-Vlaanderen waren immers rechtstreeks afhankelijk van het Comité' Genaal der Verenigde Nederlanden dat deel uitmaakte van de Staten van Vlaanderen. In deze kringen werd zelfs geflirt met de idee alle comité's in een soort nationale vergadering te verenigen ¹¹⁸. Een scheiding tussen de Staten van West-Vlaanderen en deze van Vlaanderen kon een dergelijke realisatie bemoeilijken. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het « Comité' Patriotique » op 4 maart reeds protest aantekende tegen, wat het noemde, de onbedachtzaamheid waarmee de vergadering zich tegen een unie had uitgesproken ¹¹⁹.

Deze alleenstaande reclamatie had echter geen gevolgen. De vergadering te Ieper nam officieel de naam van « Staten van West-Vlaanderen » aan ¹²⁰ en keurde een manifest goed, waarin zij Jozef II van alle rechten vervallen verklaarde en zich tot soevereine gezagdrager over West-Vlaanderen proclameerde ¹²¹. De Staten van Vlaanderen hadden het tegen de onverzettelijke wil van West-Vlaanderen om een « Staet separaet » te blijven moeten afleggen. De Oostenrijkse regering zou bij haar terugkeer in december 1790 geen reconstructie van de Staten van Vlaanderen van v or 1678 op haar weg vinden.

De Staten van West-Vlaanderen in Staten-Generaal en Congres.

Bij de vorming van het Congres was het vaststellen van de stemwaarde van elke provincie een voorwerp van drukke besprekingen. Het resultaat ervan zag er als volgt uit : Vlaanderen 22, Brabant 20, West-Vlaanderen 9, Henegou-

118. S. Tassier ; *Les Démocrates Belges de 1789*, p. 199.

119. S.B.I., C.H., T. I, Verslag van A.V. van 4 maart 1790.

120. Ibidem.

121. F.X. De Feller, *Recueil des Repr sentations, protestations et réclamations faites   S.M.I. par les Représentants et Etats des dix Provinces des Pays-Bas Autrichiens assemblés*, dl. IX, Brussel, 1790, p. 170-180.

wen 9, Namen 7, Luxemburg 7, Limburg 6, Mechelen 4, Doornik 2 en Gelderland 2. West-Vlaanderen bekleedde dus, samen met Henegouwen de derde plaats ¹²². De positie welke West-Vlaanderen tussen de verschillende provincies innam, werd even duidelijk uitgedrukt door haar aandeel in de diverse geldelijke bijdragen die door het Congres en de Staten-Generaal over de gewesten werden verdeeld. Een lening van negen miljoen gulden werd op 28 mei door het Congres als volgt omgeslagen: Brabant 2.680.000, Vlaanderen 3.800.000, West-Vlaanderen 900.000, Henegouwen 600.000, Limburg 300.000, Doornik en Doornikse 300.000, Namen 200.000, Mechelen 120.000 en Gelderland 100.000 ¹²³. Uit deze cijfers blijkt duidelijk dat West-Vlaanderen weliswaar een tweederang provincie was, maar dan toch de eerste van deze categorie.

De Westvlaamse afgevaardigden te Brussel namen actief deel aan de werkzaamheden van Staten-Generaal en Congres. Vandermeersch, raadpensionaris der kasselrij Ieper, was gedurende de maand augustus 1790 voorzitter van het Congres ¹²⁴, na in juni reeds de Staten-Generaal te hebben gepresideerd ¹²⁵. Marrannes, raadpensionaris van Veurne, was, vanaf 15 november tot aan het uiteenvallen van de Staten-Generaal, voorzitter van dit centraal college ¹²⁶. De vertegenwoordigers van de derde provincie der Zuidelijke Nederlanden maakten eveneens deel uit van talrijke studiegroepen en missies, die naargelang de noodwendigheid in het leven werden geroepen ¹²⁷.

Tegenover deze positieve Westvlaamse deelneming aan

122. *Traité d'Union, 11 januari 1790*, in L.P. Gachard, *op. cit.*, p. 113-122.

123. *Congres aan de Staten van West-Vl., 28 mei 1790*. S.B.I., C.H., T. I, Verslag van A.V. van 30 mei 1790.

124. *Ibidem*, T. II, Verslag van B.D. van 3 augustus 1790.

125. L.P. Gachard, *op. cit.*, p. 236-237.

126. *Idem*, p. 248-250.

127. S.B.I., C.H., T. I, Verslag van B.D. van 20 januari 1790. *Afgevaardigden te Brussel aan de Staten van West-Vl., 13 april 1790*. S.B.I., C.H., T. I, Verslag van B.D. van 16 april 1790.

de werkzaamheden van Staten-Generaal en Congres stelden zich echter ook enkele meningsverschillen.

Tegenover bepaalde financiële plannen van de Staten-Generaal werd door de Westvlamingen kordaat verzet aangetekend. Op 5 oktober 1790 besloten de Staten-Generaal een plan tot financiële reorganisatie aan de provincies ter goedkeuring voor te leggen. Daarin werd onder meer voorzien dat al de gewesten de inkomsten van het vroegere koninklijk domein, voor de duur van de oorlog en een jaar na de vrede, in gemeenschap zouden stellen. De Staten-Generaal verzochten de provinciale staten dit plan onmiddellijk goed te keuren, en het door allerhande amendementen niet te ontzenuwen ¹²⁸. De Staten van West-Vlaanderen stonden vanaf het eerste ogenblik zeer wantrouwig tegenover dit project. Gedurende de hele achttiende eeuw hadden de Oostenrijkers de Westvlaamse lopende middelen als een onderdeel van het koninklijk domein beschouwd ¹²⁹. De gebruikte terminologie in het plan van de Staten-Generaal was in zoverre dubbelzinnig, dat bij het gebruik van het woord « domein » niet werd gepreciseerd of daaronder al dan niet ook de Westvlaamse lopende middelen dienden te worden verstaan. Enkele dagen later echter lieten de Staten-Generaal zelf weten dat de lopende middelen als een onderdeel van het koninklijk domein werden beschouwd ¹³⁰ en dus volgens het plan ook in gemeenschap moesten worden gesteld. Deze verklaring deed voor de Staten van West-Vlaanderen de deur dicht. De Staten-Generaal belasten niettemin Gendebien, afgevaardigde van Henegouwen, met de definitieve redactie van het plan, dat daarna aan de goedkeuring van de plenaire vergadering zou worden voorgelegd. Het ontwerp van

128. *Staten-Generaal aan de Staten van West-Vl., 5 oktober 1790*. S.B.I., C.H., T. II, Verslag van B.D. van 7 oktober 1790.

129. Cfr. *supra*, p. 70.

130. *Staten-Generaal aan de Staten van West-Vl., 9 oktober 1790*. S.B.I., C.H., T. II, Verslag van B.D. van 11 oktober 1790.

Gendebien werd echter nooit aan de Staten-Generaal voorgelegd ¹³¹. De politieke situatie, waarin de « Verenigde Nederlandsche Staeten » zich op het einde van oktober bevonden, was zo precair geworden dat men te Brussel de handen vol had met het dreigende *décable* ¹³².

Einde maart 1790 ontstond er een opstand in het leger te Namen. Generaal Vandermeersch, die zich met de muitende soldaten solidair had verklaard, werd ter verantwoording naar Brussel geroepen. Op 14 april werd hij in de citadel van Antwerpen opgesloten ¹³³. De Vonckisten, die te Rijsel verzameld waren, hadden echter het plan opgevat Vandermeersch gewapenderhand uit de citadel van Antwerpen te bevrijden. Op 28 mei brak onder het garnizoen van Menen, de van uit Rijsel gedirigeerde opstand uit. De revolutionnaire plannen waren echter te Brussel bekend, zodat de hele zaak op een sisser uitliep; op 29 mei was de orde te Menen reeds hersteld ¹³⁴. Het Congres eiste de onmiddellijke uitlevering van de schuldige officieren ¹³⁵. Slechts nadat de afgevaardigden van Menen voor de betrokken officieren de misleidende actie der Vonckisten als verzachtende omstandigheid hadden gepleit ¹³⁶, drongen de Staten van West-Vlaanderen er bij het Congres op aan, de schuldigen in Menen te laten ¹³⁷. Toen men te Brussel echter voet bij stuk hield en de uitlevering eiste ¹³⁸, gaven de Staten van West-Vlaanderen toe. De gecompromiteerde

131. Ibidem, Verslag van B.D. van 27 oktober 1790.

132. In de verslagen van de Staten-Generaal werd geen spoor meer van dit plan teruggevonden.

133. P. Rogghe, *De omwenteling van 1789. Het aandeel van Vlaanderen, inzonderheid van de Staten van Vlaanderen*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, dl. II, 1948, p. 167-169.

134. Zie daarover S. Tassier, *Les Démocrates Belges de 1789*, p. 364-374.

135. *Congres aan de Staten van West-Vlaanderen, 30 mei 1790*. S.B.I., C.H., T. I, Verslag van A.V. van 31 mei 1790.

136. S.B.I., C.H., T. II, Verslag van B.D. van 1 juni 1790:

137. *B.D. aan het Congres, 7 juni 1790*. Ibidem, Verslag van B.D. van 7 juni 1790.

138. Ibidem, Verslag van B.D. van 14 juni 1790.

militairen werden onder gewapende escorte naar Brussel gebracht ¹³⁹.

Het belang en de draagwijdte van deze meningsverschillen mogen niet worden overschat. Erger was het toen West-Vlaanderen in het najaar van 1790 er flink toe bijdroeg, het reeds zinkende schip der « Vereenigde Neederlandsche Staeten » definitief te kelderen.

Door het verdrag van Reichenbach (27 juli 1790) waren Pruisen, Engeland en de Verenigde Provinciën het erover eens geworden, dat de Zuidelijke Nederlanden terug onder Oostenrijks bewind zouden komen. Onder invloed van Van Eupen en Van der Noot verwierp het Congres tot driemaal toe de bemiddelingsvoorstellen van de drie mogendheden. De Staten van Vlaanderen en Henegouwen vormden de gematigde partij, die inzag dat aan een Oostenrijkse restauratie niet meer te ontkomen was. Ze drongen dan ook aan op contacten met Den Haag ¹⁴⁰. De Westvlaamse afgevaardigden kozen resoluut de partij van Vlaanderen en Henegouwen. De Staten van Brabant lieten echter niet na tegen deze realistische voorstellen herrie te schoppen ¹⁴¹. Onder de druk van de oprukkende Oostenrijkse troepen werden ook het Congres en de Staten-Generaal al vlug verplicht de realiteit onder ogen te zien. In allerijl werd een gezantschap naar Den Haag gestuurd om er een wapenstilstand los te krijgen ¹⁴².

Toen deze missie op niets uitliep, kreeg de idee van een afzonderlijke onderwerping in de Staten van West-Vlaanderen stilaan vorm. De verkiezing van aartshertog Karel, de derde zoon van Leopold II, tot soeverein der

139. Ibidem, Verslag van A.V. van 21 juni 1790.

140. P. Rogghe, *op. cit.*, p. 173-174.

141. *Vandermeersch aan de Staten van West-Vl., 5 oktober 1790*: « il n'y a que les gens sages, les gens modérés et réfléchis qui sachent apprécier cette démarche, mais ceux-ci font ici le petit nombre. » S.B.I., C.H., T. II, Verslag van B.D. van 6 oktober 1790.

142. *Afgevaardigden te Brussel aan de Staten van West-Vl., 16 november 1790*. S.B.I., C.H., T. II, Verslag van B.D. van 18 november 1790.

Zuidelijke Nederlanden, was een wanhoopsdaad van Staten-Generaal en Congres. Toen Mercy-d'Argenteau, de gevolmachtigde minister van Leopold II te Den Haag, ondanks de verkiezing van aartshertog Karel van geen wapenstilstand wilde weten, weigerden de Staten van West-Vlaanderen de ratificatie van de verkiezingsakte ¹⁴³. Malou-Riga poogde nog de Staten-Generaal er toe te bewegen met de oprukkende Oostenrijkse generaal de Bender over de modaliteit van de overgave te onderhandelen. Zijn uiteenzetting oogste alleen een serie bedreigingen van zijn persoonlijke vrijheid vanwege de Brabanders ¹⁴⁴.

Na deze gebeurtenis riepen de Staten van West-Vlaanderen prompt al hun afgezanten uit Brussel terug ¹⁴⁵. Er diende nu alleen nog maar de definitieve stap gezet te worden. In de algemene vergadering van 26 november verklaarden alle leden zich voorstander van een afzonderlijke onderwerping ¹⁴⁶. Vanderstichele, die op dit ogenblik in Den Haag verbleef ¹⁴⁷, kreeg op 3 december opdracht de officiële acte van onderwerping aan Mercy-d'Argenteau te overhandigen ¹⁴⁸.

De Westvlaamse Statenvergadering was, door zijn beslissing van 26 november, het eerste Statencollege dat vrijwillig besloot zich aan de Oostenrijkers te onderwerpen ¹⁴⁹. West-Vlaanderen was echter ook de enige provincie in de Zuidelijke Nederlanden die gevaar liep terug onder het

143. Ibidem, Verslag van A.V. van 23 november 1790.

144. *Malou-Riga aan de Staten van West-Vlaanderen, 25 november 1790*. S.B.I., C.H., T. II, Verslag van A.V. van 26 november 1790.

145. *A.V. aan de afgevaardigden te Brussel, 26 november 1790*. S.B.I., C.H., T. II, Verslag van A.V. van 26 november 1790.

146. Ibidem.

147. Het Congres had hem op 25 november naar Den Haag gestuurd om er de reeds aanwezige gezanten te helpen in hun pogingen een wapenstilstand te verkrijgen. S.B.I., C.H., T. II, Verslag van A.V. van 26 november 1790.

148. *A.V. aan Vanderstichele, 3 december 1790*. S.B.I., C.H., T. II, Verslag van A.V. van 3 december 1790.

149. De Staten van Namen hadden weliswaar reeds op 24 november besloten Leopold II te erkennen, doch deze beslissing werd hun vrijwel opgedrongen, aangezien de Oostenrijkers op dit ogenblik reeds in de voorsteden van Namen waren. L.P. Gachard, *Documents politiques et diplomatiques*, p. 251.

statuut van « land van impositie » terecht te komen. Het uitstellen van de overgave kon de latere Westvlaamse aanspraken op het statuut van « land van bede » slechts schaden. De grote vraag was nu immers, of het einde van de Revolutie ook dit van de Staten van West-Vlaanderen zou zijn.

De Oostenrijkse Restauratie.

De Westvlaamse administraties hadden gedurende de hele achttiende eeuw strict verbod gekregen zich in een Provinciale vergadering te groeperen. De algemene vergadering zag dan ook in dat, na de onderwerping van november 1790, de Statenvergaderingen dienden te worden stopgezet. De bijeenkomsten gingen niettemin door. De agendapunten waren evenwel tot het likwideren van de schulden beperkt ¹⁵⁰. Het uitblijven van een officiële goedkeuring van deze bijeenkomsten verwekte enige aarzeling bij sommige administraties, die geen vertegenwoordigers meer naar Ieper stuurden ¹⁵¹. De gevolmachtigde minister deed evenwel alle twijfel terzake verdwijnen door, op verzoek van een Westvlaamse delegatie, de bijeenkomsten toe te staan ¹⁵². De vergaderingen werden aanvankelijk nog onder de naam van « Staeten vergaderinge » voortgezet ¹⁵³, doch vanaf 15 februari 1791 werd deze naam vervangen door « Vergaderinge van Het Departement van West-Vlaanderen ». De Bestendige Deputatie bestond niet meer ¹⁵⁴. De functies van dit college werden zoals in 1787 ¹⁵⁵, aan de Magistraat van de stad en kasselrij van Ieper toevertrouwd ¹⁵⁶.

150. S.B.I., C.H., T. II, Verslag van A.V. van 14, 21, 22, 23, 24, 28 en 29 dec. 1790.

151. Ibidem, Verslag van A.V. van 14 en 22 dec. 1790, 4 januari 1791.

152. Ibidem, Verslag van A.V. van 17 januari 1791.

153. Ibidem, Verslag van A.V. van 25 januari 1791.

154. Ibidem.

155. Cfr. supra, p. 76.

156. U.B.G., C.G., Ms. 879, Verslag van A.V. van 22 februari 1791.

De Westvlaamse vergadering verloor niet alleen het statuut van Statencollege, zij viel eveneens aan een innerlijke ontbinding ten prooi. Het bestaan van het « Comité Patriotique » was te nauw met de Brabantse Revolutie verbonden, om het na de opstand nog verder te laten optreden. Dit lid verscheen dan ook niet meer op de bijeenkomsten¹⁵⁷. Ook de Clerus verdween van het toneel. Deze had immers geweigerd tussen te komen in de onkosten welke de bijeenkomsten van 1790 met zich hadden meegebracht¹⁵⁸. Op aandringen van de Roede van Menen beslisten de administraties de Clerus voortaan uit de vergaderingen te weren¹⁵⁹.

Na de uitschakeling van het « Comité Patriotique » en van de Geestelijkheid, groepeerde de vergadering nog alleen de twaalf wereldlijke administraties. Ook in hun rangen heerste er echter verdeeldheid. Op 14 december 1790 riep de Magistraat van Veurne zijn afgezanten uit Ieper terug¹⁶⁰. Zolang de invloed van de leden bij de stemming niet werd vastgesteld¹⁶¹, weigerde het nog afgevaardigden naar Ieper te zenden¹⁶². Door deze plotse kordate taal verrast, werkte de vergadering onmiddellijk een plan van verdeling van de invloed uit¹⁶³. Ondanks deze toegeving bleef Veurne thuis. De Stad en Kasselrij hadden echter een goede reden voor een dergelijke handelwijze. In december 1787 hadden de verschillende Westvlaamse administraties een memorandum aan de regering overhandigd, waarin de teruggave van de lopende middelen werd gevraagd. De Magistraat van Veurne had zich toen met hand en tand verzet tegen

157. S.B.I., C.H., T. II, Verslag van A.V. van 21 december 1790:

158. Ibidem, Verslag van A.V. van 3 januari 1791.

159. U.B.G., C.G., Ms. 879, Verslag van A.V. van 15 februari 1791.

160. S.B.I., C.H., T. II, Verslag van A.V. van 14 december 1790.

161. Reeds in 1790 had Veurne, zonder succes echter, deze eis geformuleerd. Cfr. supra, p. 83-84.

162. S.B.I., C.H., T. II, Verslag van A.V. van 25 januari 1791.

163. Ibidem, Verslag van A.V. van 26 januari 1791. U.B.G., C.G., Ms. 879, Verslag van A.V. van 15 februari 1791.

de eindclausule van het memorandum ¹⁶⁴. Op 25 januari 1791 nu had de vergadering beslist haar eisen terzake te hernieuwen ¹⁶⁵. De Magistraat van Veurne, die wellicht een heruitgave van de gebeurtenissen van december 1787 vreesde, vond het dan ook raadzamer de vergadering te verlaten en de initiatieven ervan zoveel mogelijk te saboteren. Met een dergelijk schisma in eigen rangen, hernam de Westvlaamse vergadering haar eisenpolitiek tegenover de Oostenrijkse regering.

Het lag wellicht in de lijn van de verwachtingen der Oostenrijkse regering dat de Westvlaamse administraties, na een eeuw lang gepoogd te hebben terug een land van bede te worden, onder het bestuur van Leopold II nieuwe initiatieven in deze richting ondernamen.

Op 4 januari 1791 trokken drie afgezanten naar Brussel, om er, in naam van de vergadering, Mercy d'Argenteau met zijn benoeming tot gevolmachtigde minister geluk te wensen ¹⁶⁶. Het aanbieden van de Westvlaamse gelukwensen was echter slechts een voorwendsel om met Mercy d'Argenteau in contact te komen. Tijdens een audiëntie welke de gevolmachtigde minister toestond, verzochten de Westvlamingen hem hun de lopende middelen terug te geven ¹⁶⁷. De Geheime Raad was evenwel van oordeel dat het bezit van de lopende middelen voor de centrale schatkist een te belangrijke bron van inkomsten was, om zo maar onmiddellijk te beslissen. Daarbij kwam nog dat de regering lucht had gekregen van de Veurnse afscheuring, hetgeen haar enigszins achterdochtig stemde ¹⁶⁸. Mercy d'Argenteau stuurde de Westvlaamse afgezanten dan ook naar huis met de vage belofte, hun verlangens te zullen onderzoeken ¹⁶⁹.

164. Cfr. supra, p. 79.

165. S.B.I., C.H., T. II, Verslag van A.V. van 25 januari 1791.

166. Ibidem, Verslag van A.V. van 4 januari 1791.

167. *Rapport van de delegatie naar Brussel*. S.B.I., C.H., T. II, Verslag van A.V. van 17 januari 1791.

168. A.R.A., G.R., N° 229, p. 97-100.

169. *Rapport van de delegatie naar Brussel*. S.B.I., C.H., T. II, Verslag van A.V. van 17 januari 1790.

Te Ieper besloot de vergadering haar eisenprogramma in een memorandum samen te vatten ¹⁷⁰. De Geheime Raad was van mening dat de Westvlamingen ietwat te hard van stapel liepen. Eerst moest in de Westhoek de toestand van vóór de Revolutie worden hersteld. Pas dan zou men de eisen aan een onderzoek onderwerpen ¹⁷¹. Op 31 januari kregen de verschillende adiminstraties hun aandeel voor het jaar 1791 in de jaarlijkse subsidie, onderhoud van het hof en de vier stuivers per bunder toegestuurd ¹⁷². De Westvlaamse provincie was terug een « land van impositie » geworden.

De Westvlamingen waren door deze tegenslag niet ontmoedigd. Het ontworpen memorandum kon op 22 februari reeds worden goedgekeurd ¹⁷³. Naast de teruggave van de lopende middelen vroegen ze de oprichting van een Provinciaal Statencollege, dat voor iedere geldelijke bijdrage om zijn goedkeuring moest worden gevraagd. Ook op gerechtelijk gebied moest de Westhoek, door de oprichting van een Raad van West-Vlaanderen, een volwaardige provincie worden. Deze punten zouden worden vastgelegd in een geschreven constitutie die de keizer, door het afleggen van een wederkerige eed bij de inauguratie plechtigheden, zou moeten eerbiedigen ¹⁷⁴. Met dit memorandum op zak vertrokken De Langhe, De Limon, eerste schepen van de Kasselrij Ieper, en Vandermeersch, naar Brussel ¹⁷⁵. In West-Vlaanderen waren alle ogen nu op de regering gericht.

Op 5 maart overhandigden de Westvlaamse afgezanten hun memorandum aan Mercy d'Argenteau. Deze benoemde d'Aguilar, lid van de Geheime Raad, tot regeringscommissaris, om samen met de Westvlamingen over hun eisen te onderhandelen en de zaak van naderbij te onderzoeken.

170. S.B.I., C.H., T. II, Verslag van A.V. van 25 januari 1791.

171. A.R.A., G.R., N° 229, p. 240.

172. *Mercy d'Argenteau aan de Magistraat v.d. Kasselrij Ieper. 31 januari 1791.* U.B.G., C.G., Ms. 879.

173. Ibidem, Verslag van A.V. van 22 februari 1791.

174. *Memorandum van 5 maart 1791.* U.B.G., C.G., Ms. 879.

175. Ibidem, Verslag van A.V. van 22 februari 1791.

ken¹⁷⁶. Op 24 maart rapporteerde d'Aguilar in de Geheime Raad dat de lopende middelen zouden kunnen worden afgestaan indien de administraties de centrale schatkist een jaarlijkse vergoeding zouden uitkeren. Desnoods zou dan een Provinciaal Statencollege, om deze teruggekregen inkomsten te beheren, kunnen worden opgericht. De leden van de Geheime Raad werden echter geïntrigeerd door het feit dat Veurne zich van het memorandum had gedistancieerd¹⁷⁷. Zij oordeelden het dan ook nodig, in de hele zaak een klaarder inzicht te verwerven¹⁷⁸.

Te Ieper verklaarden de administraties zich akkoord met de idee van een schadeloosstelling in ruil voor het terugkrijgen van de lopende middelen; een delegatie werd met dit bericht naar Brussel gestuurd¹⁷⁹. Daar wachtte de Westvlamingen een onaangename verrassing. De Magistraat van Veurne had aan d'Aguilar laten weten dat hij zich met welke vorm van schadeloosstelling ook niet akkoord verklaarde. Zijn verzet gold evenwel vooral de oprichting van een Provinciaal Statencollege, dat de inkomsten van die zelfde lopende middelen zou beheren¹⁸⁰. Deze verdeeldheid in Westvlaamse rangen, kon bij de regering bezwaarlijk een gunstige indruk laten.

Een anonieme brief, welke Mercy d'Argenteau in de loop van april had ontvangen, bracht het memorandum van 5 maart een zware slag toe. Daarin werden al de punten van het memorandum één voor één afgebroken¹⁸¹. Het erge voor de Westvlamingen was nu, dat Mercy d'Argenteau deze brief heel belangrijk vond en op 23 april naar d'Aguilar doorstuurde¹⁸². De ontknoping was nabij.

176. U.B.G., C.G., Ms. 879.

177. De eindformule van het memorandum vermeldde immers uitdrukkelijk dat Veurne bij de goedkeuring van het stuk niet aanwezig was.

178. A.R.A., G.R., N° 231, f° 184-184v°.

179. U.B.G., C.G., Ms. 880, Verslag van A.V. van 19 mei 1791.

180. *Memorandum van Veurne, 25 mei 1791*. A.R.A., R(aad) v. F(inanciën), N° 4062.

181. A.R.A., G.R., N° 214.

182. *Mercy d'Argenteau aan d'Aguilar, 25 april 1791*. A.R.A., G.R., N° 214.

De afgevaardigden van Veurne verdubbelden hun aanvallen op de Westvlaamse delegatie, die zij als agenten van Ieper bestempelden. Het waren de magistraten van deze stad en kasselrij, die de oprichting van een Provinciaal Statencollege te Ieper eisten, omwille van de voordelen die hun hierdoor zouden te beurt vallen. Indien de lopende middelen aan dit Statencollege zouden worden toevertrouwd, zou dit, volgens de Veurnse delegatie, op de eerste plaats aan de stad en de kasselrij Ieper ten goede komen en niet aan de hele bevolking van West-Vlaanderen¹⁸³. Uit deze aanval blijkt duidelijk dat Veurne zich vooral verzette tegen de toekenning van de lopende middelen aan een Provinciaal Statencollege dat, volgens de Magistraat van Veurne, te veel in het vaarwater van Ieper zou komen.

Met het beeld van een hopeloos verdeeld West-Vlaanderen voor ogen, zette d'Aguilar zijn raadplegingen stop, om op 10 juli de besprekingen in de Geheime Raad te beginnen¹⁸⁴. Op 18 juli was de zaak reeds zo ver afgehandeld, dat hij het consult kon opstellen¹⁸⁵. Dit opstel vernietigde iedere hoop van de Westvlamingen op een herleving van de Staten van West-Vlaanderen. De instelling van een dergelijk college zou veel te grote kosten met zich meebrengen. Met een toespeling op de afscheuring van Veurne werd de oprichting van een Statenvergadering, waarover de belanghebbenden het zelf onderling niet eens waren, overbodig verklaard. Daarbij kwam nog dat de regering voor de subsidies steeds de goedkeuring van dit college zou moeten vragen, met het risico dat deze bijdragen zouden geweigerd worden. Het afleggen van een wederkerige eed bij de inauguratie plechtigheden zou eveneens het vrije optreden van de regering in de Westhoek

183. *Memorandum van Veurne, 29 juni 1791*. A.R.A., R.F., N° 4062.

184. U.B.G., C.G., Ms. 880.

185. *Afgevaardigden te Brussel aan de Westvlaamse vergadering, 18 juli 1791*. U.B.G., C.G., Ms. 880.

afremmen. In verband met de lopende middelen tenslotte stelde d'Aguilar voor, de vraag, of deze aan de afzonderlijke administraties tegen een vaste jaarlijkse vergoeding moesten worden afgestaan, open te laten ¹⁸⁶.

Op 4 augustus keurde de Geheime Raad dit consult goed en stuurde het naar Wenen. Leopold II verklaarde zich volledig akkoord ¹⁸⁷. Toen de landvoogden te Ieper op 8 augustus van het Westkwartier in naam van de keizer officieel bezit namen, onthielden ze zich dan ook van een wederkerige eed ¹⁸⁸. West-Vlaanderen bleef definitief een land van impositie. De tijd van een soeverein Westvlaams Statencollege was definitief voorbij.

Besluit.

De geschiedenis van hetgeen zich in het achttiende-eeuwse West-Vlaanderen afspeelde is meer dan een verzameling van gegevens in hun statische betekenis. De strijd van de Westvlaamse administraties tegen de Oostenrijkse regering, was de strijd van de partij wier privilegiën door een rationaliserend en centraliserend staatsgezag met de voeten werden getreden. Een dergelijke actie van de regering beperkte zich geenszins tot het Westvlaams grondgebied, de hervormingen in de Staten van Vlaanderen bewijzen dit voldoende. Het optreden van de regering in de Westhoek overtrof echter in radicalisme dit van 1754 in de Staten van Vlaanderen. Het was er de vorst vooral om te doen, zijn financiële en politieke macht van het placet van zijn onderdanen onafhankelijk te maken.

De Westvlaamse vergadering van 1787, die het verzet tegen Jozef II moest coördineren, was als het ware de laatste algemene herhaling voor de oprichting van een soe-

186. A.R.A., G.R., N° 482, f° 189-210. De Raad van Financiën zal zich in het najaar van 1791 met de vraag bezig houden. A.R.A., R.F., N° 4062.

187. A.R.A., G.R., N° 482, f° 189.

188. U.B.G., C.G., Ms. 880, Verslag van A.V. van 7 en 9 augustus 1791.

verein Statencollege. In het najaar van 1789 was het zover. De gevolgen van het succes der Brabantse Revolutie waren wellicht nergens zo groot als in de Westhoek ; dit land van impositie promoveerde op slag tot een soevereine provincie. De pogingen van de Staten van Vlaanderen om de vroegere eenheid te herstellen konden daaraan niets veranderen. Te Gent had men het bestaan van een Westvlaams particularisme over het hoofd gezien. De meer dan een eeuw lange scheiding had het Westkwartier voorgoed van de Staten van Vlaanderen vervreemd.

In de akten van de Staten van West-Vlaanderen zoekt men tevergeefs naar een geest van vernieuwing. Er dient echter uitzondering gemaakt voor de samenstelling van de Statenvergadering die op zijn minst revolutionnair kan worden genoemd. De Clerus, die om opportunistische redenen in de vergadering werd toegelaten, kreeg slechts één van de dertien stemmen. De Adel werd volledig genegeerd ; en dit alles terwijl in de meeste andere provincies nog trouw het patroon van de Drie Standenvertegenwoordiging werd gevolgd.

Het Westvlaams Statencollege had zijn ontstaan aan de Brabantse Revolutie te danken. De mislukking van de opstand betekende dan ook het einde van de slechts één jaar oude Statenvergadering. De ontbinding werd zelf aan gang gezet door een afscheuring in eigen rangen van Veurne, dat in de te centrale positie van Ieper een bedreiging van zijn belangen zag. De Westvlamingen deden nog een bijna naïef aandoende poging om het bestaan van de Staten, met goedkeuring van de Oostenrijkse regering, te bestendigen. Van de actie van dit klein gewest kon echter onmogelijk de kracht uitgaan, die nodig was om de regering, tot het afstaan van haar gunstige positie in de Westhoek, te dwingen. De periode van de soevereine Westvlaamse Statenvergadering was niets meer dan een korte en voorbijgaande overwinning op de absolutistische politiek van de regering geweest.

De «Journal de la Flandre Occidentale»

EEN REGERINGS- EN LOGEKRANT TE BRUGGE

IN DE NEDERLANDSE TIJD

(26 AUG. 1818-27 FEBR. 1820)

Het dagblad dat van 26 augustus 1818 tot 27 februari 1820 onder de titel «Journal de la Flandre Occidentale» te Brugge verscheen, heeft in de korte tijd van zijn bestaan geen grote invloed uitgeoefend ¹. Het verdient niettemin aan de vergetelheid onttrokken te worden, omdat de dokumentatie die erover bewaard is ², toelaat het beheer en bestuur ervan tot in de bijzonderheden na te gaan — wat zelden het geval met een negentiendeuws dagblad is — en omdat daarmee de verhouding tussen de regering en de krantenwereld onder de regering van koning Willem I toegelicht wordt. Het blad genoot immers financiële steun van

1. In de voetnoten worden volgende afkortingen gebruikt :

A.R.A.B. : Algemeen Rijksarchief Brussel.

P.G. : Parket-Generaal.

A.R.A.H. : Algemeen Rijksarchief Den Haag.

Just. : Ministerie van Justitie.

S.S. : Staatssekretarie.

geh. : Geheim Archief.

B.A.B. : Bisschoppelijk Archief Brugge.

G.v.B. : Gazette van Brugge.

J.F.O. : Journal de la Flandre Occidentale.

J.F.O.O. : Journal de la Flandre Occidentale et Orientale.

N.G.v.B. : Nieuwe Gazette van Brugge.

S.A.B. : Stadsarchief Brugge.

Sp. B. : Spectateur Belge.

2. De dokumentatie over dit blad is bijna uitsluitend bewaard in het Algemeen Rijksarchief te Den Haag, verspreid over de fondsen S.S. nr. 6526, S.S. geh. nrs. 5656, 5659, 5660 en Just. geh. 457, 462, 463, 464, 466. De enig bekende verzameling, waarvan echter de nummers van 3 mei tot 31 december 1819 ontbreken, bevindt zich in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag (nr. 1686 C 9).

de regering, en moest daarom verantwoording van zijn beheer afleggen. De verslagen en inlichtingen die aan het centrale bestuur werden overgemaakt, gaven aanleiding tot een briefwisseling met het provinciale bestuur of de prokureur des konings, die verzocht werden de echtheid van de verstrekte inlichtingen na te gaan of onduidelijke beweringen te helpen ophelderen. Dit alles werd vanzelfsprekend op het ministerieel archief bewaard, en vormt een uitzonderlijk rijke bron voor de studie van de pers en de perszeden van dat ogenblik.

De «Journal de la Flandre Occidentale» is het werk van een Portugees, Candido d'Almeida y Sandoval. Deze werd omstreeks 1780 te Lissabon geboren ³ en schijnt graaf te zijn geweest. In september 1807 was hij te Madrid aangekomen en in februari 1808 werd hij door niemand minder dan door Manuel de Godoy, de almachtige vertrouweling van de koning van Spanje, Karel IV, aan het hof ingeleid, waar hem het ambt van schildknaap werd toegekend ⁴. In 1810, toen Karel IV troonsafstand had gedaan en zich met zijn hof te Marseille had moeten vestigen, werd de schildknaap door de Fransen als staatsgevangene naar Besançon gebracht en daar onder politietoezicht geplaatst ⁵. Na de val van het franse keizerrijk is de portugees waarschijnlijk naar Engeland ingescheept. In het tijdschrift «O Investigador Português em Inglaterra», dat van 1811 tot 1819 te Londen werd uitgegeven, verscheen er immers in november 1815 van zijn hand een franstalig artikel : «Elements d'une langue musicale». Par Candido d'Almeida, écuyer de S.M. le roi Charles IV (op. cit., vol. XIV, nr. LIII) — waarin hij zich voornam een muzikale taal te vormen, welke door de gehele wereld zou begrepen worden ⁶. In 1817 dook hij

3. In 1820 wordt hij gezegd 40 jaar oud te zijn en te Lissabon geboren, Cfr. A.R.A.H., Just. geh. 466, 19 maart 1820 W2 ; 468, 21 april 1820 C3.

4. [C. d'Almeida y Sandoval], *Charles IV, Ses malheurs et ses droits*, Bruges, 1818, p. 5.

5. *Ibid.*, p. 20.

6. *Grande enciclopédia Portuguesa e Brasileira*, Vol. II, p. 40.

te Gent op, waar hij in oktober van dat jaar, de eerste aflevering van de «Annales belgiques des sciences, arts et littérature» uitgaf, doch reeds na de derde aflevering de zaak aan de drukker J.N. Houdin afstond ⁷. Hij heette zich «gewezen schildknaap van Z.M. koning Karel IV», die op dat ogenblik te Rome verbleef en daar op 19 januari 1819 zou overlijden. Te Gent stond de portugees in nauw contact met de plaatselijke «Société royale des beaux-arts» wat twee eigenhandige brieven aan de maatschappij bewijzen ⁸, evenals de uitgave door hem van een «Notice descriptive du tableau représentant la Sainte Famille peint par Mr. P. Van Huffel, président de la Société royale des beaux-arts à Gand» (8°, 8 pp.) en van een lied «L'union des arts, couplets chantés à la séance solennelle de la Société Royale des Beaux-Arts de Gand, le 23 Décembre 1817» ⁹.

Weldra verliet Almeida Gent, en vestigde zich te Brugge, waar hij op 26 april 1818 aankwam ¹⁰. De reden van zijn verhuizing is niet bekend, maar men mag vermoeden dat zijn financiële toestand er niet vreemd aan was; hij liet immers schulden te Gent na. Te Brugge werd zijn aanwezigheid onmiddellijk opgemerkt. Reeds twee dagen na zijn aankomst begroette de «Nieuwe Gazette van Brugge» hem als «gewezen schildknaap», en een tiental dagen later wordt hem als piano-virtuoos uitbundige lof toegezwaaid; men roemt zijn «weergalozе kundigheden» en verheft hem tot een «natuuruytwerksel» ¹¹. Die publiciteit is blijkbaar aan hemzelf te danken; hij was bij zijn aankomst onbekend te Brugge, en de redacteur van de N.G.v.B. kan in 24 uren van niemand anders dan van hemzelf zijn titel van «gewe-

7. F. Vanderhaegen, *Bibliographie Gantoise*, t. V, p. 20.

8. Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 11.206. De eerste dateert van 30 aug. 1817, de tweede van 2 febr. 1819, waarin hij de maatschappij bedankt voor haar invloed bij het bekomen van zijn diploma van geaggregeerd lid van de koninklijke Akademie te Antwerpen.

9. Beide publikaties bevinden zich in de Universiteitsbibliotheek te Gent, respektievelijk onder de nrs. G5953/3 en G5953/16. Het schilderij van Van Huffel werd in 1817 te Gent tentoongesteld.

10. N.G.v.B., 28 april 1818, p. 3a.

11. *Ibidem*, 7 mei 1818, p. 2b., 12 mei 1818, p. 2 b, 3a.

zen schildknaap van het koninklijke hof» vernomen hebben, terwijl ook hij ervoor moet gezorgd hebben dat zijn «kundigheden» op het klavier, die hij in private salons had laten bewonderen, mondgemeen werden gemaakt. Dat klavierspel was in de geest van d'Almeida slechts de prelude tot een concert van een heel andere aard: hij wendde reeds in mei stappen aan tot het uitgeven van een franstalig dagblad. Brugge beschikte toen inderdaad over geen enkele krant van die aard en was in dat opzicht aangewezen op de «Journal de la Flandre Orientale et Occidentale», die de vroegere brugse drukker, Willem de Busschere te Gent, waarheen hij verhuisd was, uitgaf ¹². Na poolshoogte bij de brugse drukkers te hebben genomen, vond hij geen enkele geneigd om op zijn voorstel in te gaan ¹³. Doch hij liet niet los. De stichting van de «Kamer voor den Levantschen Handel en de Nagivatie in de Middellandsche zee» te Oostende op 8 juli, en waarvan ook een vertegenwoordiger van Brugge deel uitmaakte is wellicht niet vreemd aan zijn besluit om contact met de brugse zakenwereld te nemen in de hoop er een geldschietter te vinden, die hem het kapitaal zou bezorgen om een eigen drukpers aan te kopen. Hij liet waarschijnlijk gelden dat het in het belang was van de Brugse en Oostendse handel niet langer op de franstalige Gentse krant aangewezen te zijn, en een eigen orgaan te bezitten. Hij vond inderdaad gehoor bij de bedrijvige reder en zakenman Jan Baptist De Lescluze, die Brugge in de Kamer van

12. Over W. De Busscher en de «Journal de la Flandre Orientale et Occidentale», zie: J. de Saint-Genois, *Guillaume De Busscher. Notice biographique*, in *Messenger des sciences historiques*, 1852, pp. 245-251; *Biographie Nationale*, IV, kol. 852-854, artikel van A. Van der Meersch; A. Viaene, *De drukkersfamilie De Busscher*, in *Bie-korf*, 1962, pp. 33-40; E. Voordeckers, *Bijdrage tot de geschiedenis van de Gentse pers. Repertorium 1667-1914*. Interuniversitair centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Bijdrage 35, Leuven, Parijs, 1964, p. 296-299; F. Simon, *Reakties der Bruggelingen tijdens het Voorlopig Bewind en de eerste jaren van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. 1814-1820*, Gent, 1965, onuitgegeven proefschrift, pp. X-XII en passim.

13. N.G.v.B., 21 mei 1818, p. 2b.

den Levantschen Handel vertegenwoordigde ¹⁴; deze stond hem inderdaad een lening van 6.000 fr. toe, waarvan 3500 fr. onmiddellijk aan de aankoop van een drukpers besteed werden ¹⁵.

Het lag wellicht in de bedoeling van J.B. De Lescluze de portugees voor de politieke strijd in te spannen. De brugse reder was inderdaad met L. de Foere, de bekende uitgever van «Le Spectateur Belge», bevriend; hij bezocht herhaaldelijk de publicist toen deze in de gevangenis te Vilvoorde opgesloten was, onderhield een drukke briefwisseling met hem ¹⁶ en had zelfs geldelijke steun verleend aan de school voor arme meisjes die de Foere had opgericht ¹⁷. Juist had d'Almeida zich het nodige materiaal aangeschaft, zijn drukkersbedrijf in orde gebracht en de regerings-autorisatie verkregen om zijn krant te mogen uitgeven, of hij kreeg een aanbod van Leo de Foere, wiens «Spectateur Belge» inmiddels van regeringswege opgeschort was, om de «Journal de la Flandre Occidentale» in de zin van het traditionalistisch-ultramontaans tijdschrift op te stellen. Daartoe zou de Foere hem de nodige artikels bezorgen, en hem een derde van de winst die de zaak zou opbrengen overlaten ¹⁸.

14. Zie over hem: B. van de Walle, *Jean-Baptiste De Lescluze, négociant et armateur brugeois (1780-1858)*, in *Hand. Gen. voor Gesch. Brugge*, dl. 96 (1959), 64-88 en dl. 97 (1960) 154-236; Id., «Jean Baptiste Delescluze» in *Biographie Nationale. Supplement*, dl. IV, fasc. 1, kol. 432-440.

15. A.R.A.H., Just. geh. 457, 25 juli 1818 A2, Van der Fosse, procureur-generaal, aan Van Maanen, minister van Justitie, 11 juli 1818; S.S. geh. 566, 29 februari 1820 K3, de Coninck, minister van binnenlandse zaken, aan Willem I.

16. A.R.A.H., Just. geh. 455, 31 december 1817 nr. 522, Sorlus, directeur van het tuchthuis te Vilvoorde, aan Van Maanen, 15 december 1817.

17. G.v.B., 12 januari 1818, p. 4a.

18. A.R.A.H., Just. geh., 457, 20 juli 1818 N1, Van der Fosse aan Van Maanen, 17 juli 1818; S.S. 6526, Van der Fosse aan Van Maanen, 28 juli 1818.

Wegens de inschakeling in de 23ste aflevering van zijn tijdschrift van een nota van kardinaal Consalvi en van de eedsintrekking van de Wargny, een Antwerps afgevaardigde uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal, werd de Foere, op grond van de uitzonderingswet van 10 april 1815, op 21 maart 1817 door het buitengewoon speciaal gerechtshof tot twee jaar gevangenschap veroordeeld, omdat zijn

Die poging van de Foere wellicht gesteund door zijn uitgever, Felix de Pachtere, om langs een omweg de denkbeelden van «Le Spectateur Belge» verder te verspreiden, mislukte. Almeida had inderdaad andere plannen. Hij was reeds in onderhandelingen getreden met M.N. Rioust om hem de redaktie aan te bieden ¹⁹. Deze, een ingeweken fransman en afvallige priester, was in februari 1818 door de aandeelhouders van de «Journal de la Flandre Orientale et Occidentale» als redakteur ontslagen, omdat hij de krant, die sedert haar oprichting (12 april 1816) een liberale oppositie tegen het regime van Willem I voerde, in te neutrale termen redigeerde. Hij had besloten zich te wreken en had reeds in mei aan procureur-generaal Van der Fosse enkele geheimen rond de krant van De Busscher overgebiefd ²⁰. Een betrekking als redakteur van de «Journal de la Flandre Occidentale» leek hem dan ook een enige gelegenheid om zijn

publicatie «strekte tot het verwekken van mistrouwen, onenigheid, beroering en wanorde te midden der onderscheidene lagen van de maatschappij». De Foere werd ook belet zijn tijdschrift verder uit te geven. J. Van In, *Priester De Foere en Le Spectateur Belge (1815-1832)*, Leuven, 1965, onuitgegeven proefschrift, p. 26-33. Op 30 oktober 1817 verscheen nochtans een nieuwe aflevering, evenwel onder de naam van zijn vriend Felix De Pachtere. De commissie van burgerlijke godshuizen te Brugge dreigde deze laatste uit zijn functie van onderwijzer der Bogaerdeschool te ontslaan, zo hij zijn persaktiviteit voortzette. De Pachtere hield er dan ook mee op. S.A.B., *Copie des lettres expédiées, 1817-1819*, de Croeser, burgemeester van Brugge, aan de Thiennes, minister van politie, 14 november 1817; A.R.A.B., P.G. 194 nr. 9, Schuermans, prokureur des konings, aan Van der Fosse, 15 november 1817. Voor L. De Foere en «Le Spectateur Belge» verwijzen we naar het reeds geciteerde werk van J. Van In, alsook naar het artikel van J. Stecher in de *Biographie Nationale*, T. VII, kol. 150-164 en naar R. Van Eeno, *De pers te Brugge, 1792-1914 Bouwstoffen*. Interuniversitair centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Bijdrage 23, Leuven, Parijs, 1964, p. 139-140. Over F. De Pachtere, zie *Biographie Nationale*, XVI, kol. 443-448, artikel van A.C. De Schrevel; A. Visart de Bocarmé, *Recherches sur les imprimeurs brugeois*, Bruges, 1928, p. 63; Bisschoppelijk Seminarie te Brugge Hs. S 52: F. Marlier, *Levensschets van Felix De Pachtere*.

19. A.R.A.H., Just. geh. 457, 6 juli 1818 N, Rioust aan Van der Fosse, 2 juli 1818.

20. Zie dienaangaande de korrespondentie tussen Van der Fosse en Van Maanen in A.R.A.H., Just. geh. 457, 28 mei Y en 3 juli 1818 A.

vroegere werkgevers te bekampen. Rioust wist Van der Fosse en Van Maanen ervan te overtuigen dat hij het nieuwe dagblad als tegengif zou gebruiken voor de Gentse oppositiekrant. Willem I, ingelicht door zijn minister van Justitie, besliste dat het blad, hoewel het aan de vereiste voorwaarden niet voldeed, mocht uitgegeven worden, en verklaarde zich daarenboven «niet ongenegen om met inzicht op pecuniele bijdrage» de uitgever aan te moedigen²¹. Na een onderhoud met J. de Loen, gouverneur van West-Vlaanderen, nam Almeida een beslissing en koos partij voor de regering²². Dat bood hem daarenboven het voordeel dat Rioust langs regeringsweg zou bezoldigd worden²³. Begin augustus 1818 werd de prospectus in de stad uitgedeeld²⁴, en op 26 augustus zag het eerste nummer van de «Journal de la Flandre Occidentale» het levenslicht²⁵. De prijs van het dagblad bedroeg voor de stad tien frank per trimester, voor het binnenland twaalf frank en voor het buitenland vijftien frank; een aankondiging betaalde men tien cent per lijn; het formaat van de krant bedroeg 32,5 x 18,5 cm. De drukkerij was gevestigd in Oudenburg nr. 12.

De krant van Candido d'Almeida y Sandoval was beslist geen hoogvlieger en startte met amper twintig abonnementen. Vooral de in Gent uitgegeven «Journal de la Flandre Orientale et Occidentale» had een ongunstig klimaat geschapen. Zij schilderde Rioust af als: «un prêtre marié en

21. A.R.A.H., S.S. geh. 5656, 10 juli 1818 HH, Rioust aan Van der Fosse, 2 juli, Van der Fosse aan Van Maanen, 4 juli, Van Maanen aan de koning, 6 juli, een staatsraad aan Van Maanen, 10 juli 1818. Vooraleer een dagblad te publiceren moest elke uitgever het bewijs kunnen voorleggen dat hij minstens 300 inschrijvers bezat.

22. A.R.A.H., Just. geh. 457, 20 juli 1818 N1, Van der Fosse aan Van Maanen, 17 juli 1818.

Over J. de Loen, zie J. De Smet, *Van Departement tot Provincie, in West-Vlaanderen*, o.l.v. A. Viaene, Brussel, 1958, p. 120.

23. A.R.A.B., P.G. 58, de Loen aan Van der Fosse, 27 juli 1818.

24. *Ibidem*, 6 augustus 1818.

25. Reeds op 27 november 1818 veranderde de titel in «Journal politique, littéraire, commercial et administratif de la province de la Flandre Occidentale» om tenslotte op 7 januari 1820 «Journal philosophique, politique, commercial et administratif de la province de la Flandre Occidentale» te worden.

seconde nocés à une femme divorcée»²⁶. De «Gazette van Brugge» had het eerder op Almeida gemunt, en schold hem uit voor een «portugies» die er zich op roemt «om ons «fransch» te schryven», en herinnerde aan de zegswijze «ze zullen nog uyt Japonien komen om ons knollen voor citroenen te verkopen»²⁷. Alleen J.F. Grahame in de katholieke Nieuwe Gazette van Brugge was verrukt over de vloeiende en schilderachtige stijl van het nieuwe dagblad²⁸. De instemming van J.F. Grahame was echter van korte duur. De aanvallen op de clerus van het bisdom Gent deden weldra zijn geestdrift tot onder het vriespunt dalen²⁹.

In oktober 1818 liet Almeida een brochure verschijnen onder de titel «Charles IV. Ses malheurs et ses droits»³⁰. Daarin gaf de gewezen schildknaap de herinneringen uit de jaren die hij aan het hof van de koning Karel IV had beleefd, en keurde de houding af van de erfprins, die op dat ogenblik als koning Ferdinand VII over Spanje regeerde. Het was in werkelijkheid een aanklacht tegen die laatste, en een oproep om het onrecht aan de kaak te stellen dat de koning van Spanje had begaan door de grondwet op te heffen. De schrijver, waarvan het frans behoorlijk is, had zijn brochure zonder naam op het titelblad uitgegeven, maar vermeldde hem onderaan het woord vooraf.

Het geringe sukses van de «Journal de la Flandre Occi-

26. J.F.O.O., 8 augustus 1818, p. 1a.

27. G.v.B., 2 september 1818, p. 4a.

28. N.G.v.B., 3 september 1818, p. 3a.

J.F. Grahame publiceerde zijn eerste artikel op 1 september 1818 onder de kenletters J.F.G....e. Zijn ware identiteit kennen we dank zij de Nieuwe Gazette van 7 november 1820 p. 4a, waarin hij met zijn volledige naam een bijdrage ondertekende om zijn faillissement te verantwoorden. In hetzelfde artikel verklaarde hij geboren te zijn in 1760 en het beroep van «agent van de aannemer-generaal der militaire transporten te water» uit te oefenen.

29. Zie o.m. N.G.v.B., 30 januari 1819, p. 3a; 13 februari 1819, p. 3a; 11 mei 1819, p. 3ab, 4a; 13 mei 1819, p. 3b; 20 mei 1819, p. 3a.

30. Er bevindt zich een exemplaar in de Stadsbibliotheek te Brugge onder het nummer 463 A. De brochure, die 24 p. beslaat, is eigenlijk een overdruk uit de J.F.O., 22, 24, 27, 29 sept., 2, 5, en 6 okt. 1818.

dentale» had gouverneur de Loen reeds vóór haar verschijnen voorspeld, toen hij verklaarde dat een regeringsgezinde krant noodzakelijk op een fiasko moest uitloopen ³¹. De reden hiervan ligt voor de hand. Immers, zowel het konseratieve gedeelte van de Brugse bevolking met de geestelijkheid voorop, als de meer vooruitstrevende burgerij stonden op dat ogenblik in het kamp der oppositie. De enen hoofdzakelijk wegens de religieuze politiek van Willem I, de anderen wegens de economische stagnatie en de herhaalde inbreuken op de grondwettelijke vrijheden door de regering ³². Waar dan nog een ruim lezerspubliek gevonden, dat de krant leefbaar zou maken?

Dat de gouverneur van West-Vlaanderen wel degelijk de zaak juist gezien had, bewijst volgende staat van de uitgaven en inkomsten over de periode van 26 augustus 1818 tot 30 augustus 1819 ³³.

INKOMSTEN

1e trimester :	20 abonnements à 10 Fr.	200 Fr.
2e trimester :	49 abonnements à 10 Fr.	490 Fr.
3e trimester :	103 abonnements à 10 Fr.	1030 Fr.
4e trimester :	110 abonnements à 10 Fr.	1010 Fr.
Totaal :		2830 Fr.

UITGAVEN

Afdruk van 300 exemplaren	5400 Fr.
Papier	1200 Fr.
Zegelrecht	3360 Fr.
Kosten voor de posterij	720 Fr.
Vuur, licht, inkt, potas en andere onkosten	1450 Fr.
Huishuur	540 Fr.
Loon aan Perraud, medewerker	500 Fr.
Totaal :	13170 Fr.

DEFICIT

10340 Fr.

31. A.R.A.B., P.G. 58, de Loen aan Van der Fosse, 27 juli 1818.

32. F. Simon, *op. cit.*, passim.

33. A.R.A.H., Just. geh. 464, 20 december 1819 P. De staat stellen we samen uit drie opgaven van Almeida over zijn inkomsten en uitgaven, rekening houdend met de daarbij gevoegde opmerkingen van Van der Fosse aan Van Maanen, 29 november 1819. Aan te merken valt dat voor de abonnementsprijs 10 Fr. gerekend werd en dus geen rekening werd gehouden door Almeida met de geografische verspreiding.

Met zijn 110 inschrijvers was nochtans het plafond bereikt, want de volgende trimester daalde het abonnementenaantal met negen eenheden, tot 101, hetzij 50 voor Brugge, 31 voor West-Vlaanderen en 20 voor het binnenland ³⁴; dat voorspelde een sombere toekomst.

Het deficit werd ten dele aangezuiverd door subsidie die Almeida langs de gouverneur van West-Vlaanderen vanaf januari 1819 verkreeg van de ministeries van binnenlandse zaken en van financies. In die eerste periode tot 30 augustus 1819 werden hem 5000 gulden of 10.582 Fr. toegewezen; zij waren eerst en vooral bestemd om de schuldeiser Delescluze te betalen ³⁵. Doch Almeida, hoewel hem in april 1819 reeds 3.500 fl. subsidie waren gestort, had nog maar 2000 aan zijn schuldeiser afgekort. Delescluze eiste het volle bedrag van de lening terug en Almeida vond er niets beters op dan de brugse reder tot een duel uit te dagen ³⁶. Daarop antwoorde Delescluze met een dagvaardiging voor het vredegerecht; daar ging de zaak niet door, wat zelfs de procureur-generaal Van der Fosse onverklaarbaar toescheen. Deze was ervan overtuigd dat Almeida de regeringsfondsen had aangewend om de partikuliere schulden te vereffenen, die hij tijdens zijn verblijf in Gent had gemaakt ³⁷.

De financiële toestand van Almeida was blijkbaar hopeeloos; om de ene schuld te dekken, moest hij er een andere aangaan. Nu eens sprak hij de beurs aan van procureur-krimineel Claerhoudt ³⁸, dan weer die van de procureur des

34. Ibidem.

35. A.R.A.H., Just. geh. 463, 20 september 1819 Z, de Loen aan Van Maanen, 13 september 1819; S.S. geh. 5661, 29 februari 1820 K3, de Coninck aan Willem I, 14 januari en 23 februari 1820. De betalingen gebeurden als volgt: jan. 1819 500 fl. — feb. 1819 500 fl. — apr. 1819 2.500 fl. — juni, juli en augustus 1819, iedere maal 500 fl.

36. A.R.A.H., Verzameling Van Maanen nr. 81, Rioust aan Van Maanen, 4 januari 1819.

37. A.R.A.H., Just. geh. 464, 20 december 1819 P1, Van der Fosse aan Van Maanen, 29 november 1819.

38. A.R.A.H., Just. geh. 463, 20 september 1819 Z. Henri Claerhoudt, 43 jaar in 1814, kommies-griffier aan de rechtbank van eerste aanleg te Brugge, substituut van de procureur-generaal, procureur-civil (A.R.A.H., S.S. 6542). Door het Koninklijk Besluit van 20

konings Schuermans³⁹, doch redding kon hem dat niet brengen. Wellicht zijn de financiële moeilijkheden waarmede hij van het begin af te worstelen had niet vreemd aan het vertrek van Rioust. Reeds in 1818 had deze van de regering een bedrag van 4000 fl. ter beschikking gekregen om een regeringsgezinde krant te Gent uit te geven⁴⁰. Het eerste nummer liet hij onder de titel «Véridique» reeds op 25 november 1818 verschijnen, doch bereikte nog minder dan zijn brugse collega; met 43 abonnementen maakte hij deficit aan het tempo van 3.668 fl. per trimester⁴¹. Na het vertrek van Rioust belastte Almeida Claude Nicolas Perraud met de redactie van zijn blad. Ook deze was een afvallige priester en gehuwd⁴². Hij zat diep in de schulden, en voorzag in zijn levensbehoeften door thuis bij Charles Antoine Doudan, bureelhoofd bij het provinciaal bestuur, bureelwerk te verrichten⁴³, en af en toe geldelijke steun van de genees-

juni 1817 werd hij benoemd tot prokureur-krimineel van West-Vlaanderen (G.v.B., 27 juni 1817, p. 3a). Hij was gehuwd met Marie Christine Lambin en stierf op 22 juni 1858 (*Journal de Bruges*, 23 juni 1858).

39. A.R.A.H., Just. geh. 462, 17 augustus 1819 F1, Doudan, bureelhoofd op het provinciaal bestuur, aan Schuermans, 29 juli 1819. Biografische gegevens over H.J. Schuermans treft men aan bij J. Eltges, *Les griefs des Belges contre Guillaume I de 1815 à 1830 d'après les ouvrages inédits des fonctionnaires H.J. Schuermans et J.B. Ch. Wouters de Terweerden*, Louvain, 1954, onuitgegeven proefschrift, p. X-XIII; A. De Jonghe, *De taalpolitiek van Koning Willem I in de Zuidelijke Nederlanden, 1814-1830. De genesis der taalbesluiten en hun toepassing*, Brussel, 1943, p. 113, 119, 153.

40. A.R.A.H., S.S. geh. 5659, 22 september 1819 WWW.

41. A.R.A.H., S.S. geh. 5661, 29 februari 1820 K3.

42. B.A.B., C. 558, Perraud aan de paus, 19 maart 1817. Vraag voor vergiffenis van zijn zonden. Claude Nicolas Perraud, ° 5 mei 1769, studeerde theologie te Parijs en te Besançon en werd in 1793 priester gewijd. Reeds in 1795 huwde hij. (B.A.B., C 558). In het jaar VI was hij sekretaris van de gemeente Bletterans (Jura) en van 29 maart 1815 tot 7 februari 1816, ogenblik waarop hij naar Brugge kwam, leraar in een pensioonaat te Brussel (S.A.B., Athénée, Bureau d'Administration 1817 à 1822, sollicitatie van Perraud voor een betrekking als leraar aan het ateneum, 30 september 1817).

43. A.R.A.H., Just. geh. 463, 16 oktober 1819 B1, Van der Fosse aan Van Maanen, 8 oktober 1819; 464, 12 november 1819 Y, de Loen aan Van Maanen, 6 november 1819. Charles Antoine Doudan, «chef de bureau à l'administration centrale du département de la Lys» (jaar VIII), schepen van Brugge in 1843, ° Baire-sous-Coreie

heer Constantin Rodenbach te ontvangen ⁴⁴. Almeida gaf hem een maandloon van 100 fr. plus de kost ⁴⁵.

De aanwerving van Perraud bracht Almeida in betrekking met de brugse vrijmetselaarsloge «La Réunion des Amis du Nord» waarvan Ch. A. Doudan venerabel en C. Rodenbach eerste surveillant was. Daarmede drong de loge in de krant binnen. Reeds in het nummer van 20 december 1818 (p. 3b) werd nadruk gelegd op het humanistisch ideaal van de vrijmetselarij, terwijl de tegenstanders van de loge als fanatici werden gebrandmerkt. Het nummer van 27 januari 1819 (p. 3 ab) bevatte zelfs een maçonnieke lofzang, met de volgende inleidende woorden, waaruit blijkt dat het blad inderdaad onder de vrijmetselaars verspreid was : «c'est avec persuasion de faire plaisir au plus grand nombre de nos lecteurs, que nous leur comminiquons les couplets suivants». Bij het bezoek van de prins van Oranje en van zijn echtgenote aan Brugge in juni 1819 meldde de krant met trots, dat de afvaardiging van de brugse loge de eerste was die door hen ontvangen werd. In hetzelfde artikel werd opnieuw een aanval gedaan op de vijanden van de vrijmetselarij ⁴⁶.

Het was wellicht minder uit overtuiging dan uit eigenbelang dat Almeida het vrijmetselaarsideaal in zijn blad liet verdedigen. Niet alleen C. Rodenbach, maar ook H.J. Schuermans, die eveneens deel van de brugse loge uitmaakte, hadden immers hun logebroeder C.A. Doudan gemach-

(Somme) 23 april 1768, x Brugge, 20 nivose VIII Anne Cathérine Du Mortier. (Deze biografische inlichtingen kregen we van de heer notaris Maurice Sebrechts. Hiervoor onze beste dank.) Door het K.B. van 15 april 1815 verkreeg Doudan zijn naturalisatiebrieven (A.R.A.B., S.S. 6744 nr. 214).

44. A.R.A.H. Just. geh. 464, 29 november 1819 A2, Perraud aan Rodenbach, 3 november 1819.

Over Constantin Rodenbach zie het artikel van V. Fris, in de *Biographie Nationale*, t. XX, kol. 591-594.

45. A.R.A.H., Just. geh. 463, 16 oktober 1819 B1, Van der Fosse aan Van Maanen, 8 oktober 1819.

46. J.F.O., 22 juni 1819, p. 1b (aangehaald uit S.A.B., Copie des lettres expédiées 1819-1820, de Croeser aan De Coninck, 23 juni 1819).

tigd voor hun rekening geld aan de publicist voor te schieten⁴⁷. Deze haastte zich H.J. Schuermans door een brief van 29 juli 1819 op de hoogte te stellen dat Almeida een bedrag van 500 fl. van de regering ontvangen had, en verzocht hem voor de terugbetaling van het voorschot te willen zorgen.

De houding van de loge tegenover de regeringskrant van Almeida is begrijpelijk want «La Réunion des Amis du Nord» was hoofdzakelijk uit staatsambtenaren en militairen samengesteld, die ongetwijfeld trouwe regeringsgezinden waren⁴⁸, en bij de receptie van de prins van Oranje in

47. A.R.A.H., Just. geh. 462, 17 augustus 1819 F1.

48. De brugse loge «La Réunion des Amis du Nord» werd op 27 mei 1805 opgericht door de adjudant-generaal Joseph Edmond Delecourt (E. Clement, *Histoire de la France-Maçonnerie en Belgique*, t. I, 1800-1850, Bruxelles, 1948, p. 12-13).

De hierna afgedrukte ledenlijst dateert van 1821 en bevindt zich op het Archief van het Groot-Oosten van Nederland, Den Haag, Geschreven Bescheiden 1821-1881, H.J. Schuermans aan de Wargny, 25 januari 1821.

Vén. : C.A. Doudan, afdelingschef bij het provinciaal bestuur.

1ste surv. : Constantin Rodenbach, geneesheer.

2de surv. : De Jagher, notaris.

orat. : De Baune, magazijnbewaker der aksijnzen.

secret. : Kummer, kondukteur der waterstaat.

H.J. Schuermans, prokureur des konings.

J.C. Spruyt, voorzitter van de rechtbank te Antwerpen.

C.A. Rapaert, rechter.

J.H. Simons, vice-voorzitter der rechtbank van eerste aanleg.

J.J. Godfroid, ontvanger der domeinen.

F.J. Vergaert, ontvanger der registratie.

J. Van Parijs, bediende bij de belastingen.

Fivé, kontroleur bij de belastingen.

P. Maertens, kondukteur der waterstaat.

Papier, vrederechter te Neufchateau.

Hinnekens, politiekommissaris.

Ravens, kapitein.

Budding, kapitein.

Oudendijk, kapitein.

Ansiaux, majoor (chirurg).

Ch. Van de Sande, luitenant-kolonel.

Bonlander, kapitein.

Perot, kapitein.

Hazard, luitenant.

Barnes, officier.

Stutzer, kapitein.

Michel Surmont, burgemeester te Lichtervelde.

Louis De Bie, eigenaar.

1819 ook als zodanig bekend en erkend waren. De meesten onder hen waren ten andere lid van de «Koninklijke Maatschappij van Vaderlandsche Taal- en Letterkunde» en van de plaatselijke afdeling van «Tot Nut van 't Algemeen», twee regeringsgezinde verenigingen die voor een groot deel samengesteld waren uit dezelfde leden, ambtenaren en militairen, die hun verblijf te Brugge aan een benoeming hadden te danken, en zich hadden samengesloten tot een als het ware vreemd regeringsgezind eiland waarvan het trio H.J. Schuermans, J.C. Spruyt en P.A. Sandelin de leidende figuren waren ⁴⁹. Wanneer men bedenkt dat ook de «Journal de la Flandre Occidentale» een volledig niet brugse onderneming was, dan is het duidelijk dat de eigenlijke autochtone bevolking zich helemaal afzijdig van de krant heeft gehouden. Immers, noch de adellijke magistraten, noch de burgerij noch de overige bevolking konden met het blad van Almeida genoeg nemen. De eersten omdat ze een drietal keren waren beledigd geworden ⁵⁰, de tweede omdat de krant regeringsgezind was, en de laatste wegens de herhaalde antiklerikale artikels ⁵¹. In de «Société littéraire»,

François Van der Plancke, eigenaar.

Auguste Bauwens, eigenaar.

Benjamin Wilkinson, handelaar.

P. Van Loo, handelaar.

L. Van den Abeele, kommissionair.

E.J. Terlinck, drukker.

F.H. Praet, goudsmid.

François Busschaert, brouwer.

49. Over de «Koninklijke Maatschappij van Vaderlandsche Taal- en Letterkunde» vindt men meer in het artikel van K. De Clerck, *Letterkundig leven te Brugge in de Hollandse Tijd*, in *Spiegel der Letteren*, 1963, VI, pp. 270-298.

Voor de relatie tussen de drie verenigingen verwijzen we naar F. Simon, *op. cit.*, p. 352-357.

Over J.C. Spruyt, in 1819 ondervoorzitter van de rechtbank, zie A. De Jonghe, *op. cit.*, p. 114-116; F. Van Dycke *Recueil heraldique... de la ville et du Franconat de Bruges*, p. 79.

Een biografie van P.A. Sandelin, voorzitter van de rechtbank vindt men in *Biographie Nationale*, XXI, kol. 307-310, artikel van E. Jordens, en *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, V, p. 653-654, artikel van L. Knappert.

50. S.A.B., Copie des lettres expédiées 1819-1820, de Croeser aan de Coninck, 23 juli 1819; aan de Loen, 23 oktober 1819.

51. Cfr. *infra*, p. 123.

het bolwerk van de brugse burgerij, noemde men haar zelfs «une feuille ordurière» en hield men voor waar het tegen-gestelde van wat erin te lezen stond ⁵².

In de loop van de maand augustus 1819 moeten de betrekkingen tussen Almeida en de loge schipbreuk geleden hebben. De portugees lichte toen de prokureur-generaal in dat Doudan zijn dagblad tegenwerkte ⁵³. Begin september was de vriendschap met Perraud spaak gelopen en in zijn nummer van 21 september 1819 maakte Almeida bekend dat deze niet meer medewerkte ⁵⁴. Rodenbach van zijn kant, die er in de stad van verdacht werd artikels te schrijven voor de «Journal de la Flandre Occidentale», weerlegde dit in een open brief aan de uitgever ⁵⁵. De reden van de breuk tussen Almeida en Perraud en zijn beschermelingen is ons onbekend, doch vermoedelijk zal het wel een geldkwestie geweest zijn, want de redacteur had in negen maanden slechts vijfhonderd fr. ontvangen ⁵⁶.

De reeds wankele financiële toestand van Almeida werd hoe langer hoe hachelijker. De terugtrekking uit het dagblad van de twee meest gezaghebbende logeleden te Brugge ging immers waarschijnlijk gepaard met een gevoelige knaging aan het reeds zo schaarse abbonementenaantal. De tienduizend gulden die de koning door zijn besluit van 22 september 1819 ter beschikking van de prokureur-generaal had gesteld voor de financiering van de «Vérédiqne» en de «Journal de la Flandre Occidentale» konden nu voor Almeida niet vlug genoeg uitbetaald worden ⁵⁷.

52. Sp. b., IX, 1820, p. 247-248.

53. A.R.A.H., S.S. 5659, 19 augustus 1819 D7, Van der Fosse aan de koning, 13 augustus 1819.

54. A.R.A.H., Just. geh. 463, 16 oktober 1819 B1, Van der Fosse aan Van Maanen, 8 oktober 1819.

55. J.F.O., 27 januari 1820, p. 1b.

56. cfr. de hogervernoemde staat.

57. A.R.A.H., S.S. geh. 5660, 22 september 1819 A9; Just. geh. 464, 20 december 1819 P1; S.S. geh. 5661, 11 februari 1820 K2, Almeida aan Van der Fosse, 4 februari 1820.

Van de 10.000 fl. verkreeg Almeida op 8 okt. 1819 500 fl., 2 nov. 1819 500 fl., 20 nov. 1819 400 fl., 2 jan. 1820 600 fl., 1 feb. 1820 300 fl.

Daarenboven stapelden de narigheden zich te Brugge op. Wegens de wanbetalingen van Almeida zond de postmeester de «Journal de la Flandre Occidentale» niet meer regelmatig naar de abonnees, terwijl hij de uitgever geen vreemde dagbladen meer verschaftte⁵⁸. Langs de andere kant was het geduld van schuldeiser Delescluze teneinde en hij dagvaarde Almeida voor de rechtbank van eerste aanleg. Op 29 januari 1820 werd de portugees veroordeeld tot teruggave van de drukpersen⁵⁹.

Op 11 februari volgde een koninklijk besluit dat beval alle verdere regeringssteun aan Almeida te onttrekken⁶⁰. Zijn financieel wanbeheer was daar zeker niet vreemd aan. Voor Almeida was dat de genadeslag.

De ontreddering maakte zich ook van zijn geest meester. Twee dagen vooraleer het fatale koninklijk besluit ondertekend werd, had hij onverwachts in het nummer van 9 februari een artikel tegen de koning van Spanje, Ferdinand VII, laten verschijnen; het werd de 19de van dezelfde maand door een tweede artikel gevolgd. Het was als het ware een vervolg aan zijn brochure van twee jaren geleden, maar de gevolgen waren erger. De onrust in Spanje had de regering van dat land kittelorig gemaakt. Reeds op 15 februari had de spaanse zaakgelastigde te Brussel klacht neergelegd tegen het artikel van 9 februari, en rechterlijke vervolgingen tegen de uitgever geëist⁶¹. Het artikel van 19 februari kon in die omstandigheden zijn toestand alleen verergeren, vooral omdat een gelijkaardige stap door de zaakgelastigde van Spanje ondernomen werd⁶². Een bevel tot aanhouding was onvermijdelijk, en werd dan ook uit-

58. A.R.A.H., Just. geh. 463, 29 oktober 1819 D2, Almeida aan Van der Fosse; 464, 21 december 1819 R1, S1; Van der Fosse aan Van Maanen, 7 december 1819; 465, 26 januari 1820 A1, de directeur-generaal der direkte belastingen aan Van Maanen, 29 december 1819.

59. A.R.A.H., S.S. geh. 5661, 29 februari 1820 K3, Schuermans aan de Coninck, 29 januari 1820.

60. Ibidem, 11 februari 1820 L2.

61. A.R.A.H., Just. geh. 464, 19 februari 1820 F1.

62. Ibidem, 466, 10 maart 1820 B1.

gevaardigd ; hij schijnt van die maatregel op de hoogte te zijn gebracht, want hij was sedert 22 februari ondergedoken⁶³. Zijn dagblad liet hij niettemin voorlopig voort verschijnen. Hij bracht het zelfs zover, niettegenstaande hij onder het bevel tot aanhouding stond, in het nummer van 26 februari zijn beslissing om de stad te verlaten bekend te maken, waarop een brugs blad liet opmerken dat hij stiekem de stad was ontvlucht of zoals men het toen reeds zei «met de lanteern aan den dysel» vertrokken was⁶⁴. Nog een nummer van zijn dagblad verscheen op 27 februari 1820.

Hij schijnt zich naar Gent te hebben begeven, doch daar was hij evenmin veilig als te Brugge. Hij verliet vrij spoedig het land, en begaf zich naar zijn geboortestad Lissabon, waar men hem nog hetzelfde jaar terugvindt. Ook daar waagde hij het in 1822 een krant, de «O Patriota Sandoval. Diario politico, científico e filosofico» uit te geven. Een gerechtelijke vervolging wegens smaad aan de ministers stelde er vlug een einde aan. Een nieuwe poging in 1823 met de «O oraculo. Periodico des debates politicos, científicos et literarios» kende een gelijkaardig verloop. Zelfs zijn geboorteland was nu voor Almeida onveilig, zodat hij verplicht was uit te wijken⁶⁵.

Intussen werd hij op 10 maart en 6 april 1820 bij verstek te Brugge veroordeeld tot een boete van 500 gulden of 6 maanden gevangenisstraf en tot 3 jaar opheffing van zijn drukkerspatent wegens beledigingen aan de persoon van de koning van Spanje⁶⁶.

De inhoud van de «J. de la F. O.» was slechts van beperkt belang. Op informatiegebied was de krant bijzonder zwak. Van 7 september tot 30 oktober 1818 stond er zelfs

63. Ibidem, 29 maart 1820 W2, Van der Fosse aan Van Maanen, 15 maart 1820.

64. R. Van Eenoo, *op. cit.*, p. 96.

65. *Grande enciclopedia Portuguesa e Brasileira*, vol. II, p. 40.

66. A.R.A.H., Just. geh. 466, 29 maart 1820 W2 ; 468, 21 april 1820, C3.

geen letter binnenlands nieuws in. Als opinieblad was zij hoofdzakelijk beïnvloed door haar verhouding tot de regering en door haar betrekking met de brugse loge; van de voorgespiegelde strijd tegen de «J. Fl. O. et O.» kwam niets terecht, want het Gentse dagblad hield met het nummer van 2 oktober 1818 op te verschijnen.

De eerste redacteur, M.N. Rioust, schijnt geen bedrijvige pen te hebben gehad; behalve een aanval tegen de houding van de geestelijkheid, een artikel tegen de liberale regeringsoppositie en een lofspraak van de onderwijspolitiek van de regering heeft hij niets vermeldenswaardig geleverd ⁶⁷.

Met Perraud en de geldelijke regeringssteun werd de taal van het dagblad heviger. Terwijl de liberale oppositie nogal met rust gelaten werd ⁶⁸, moest de geestelijkheid het bijzonder ontgelden. Soms weken aan een stuk regende het antiklerikale artikels ⁶⁹. Vooral de Foere was het mikpunt ⁷⁰, en begin 1820 meldde de priester lakoniek in zijn «Spectateur Belge» dat er reeds zevenennegentig artikels tegen hem verschenen waren ⁷¹. Vanzelfsprekend werden de voorvallen waardoor de geestelijken in opspraak gebracht werden, regelmatig door Schuermans en Claerhoudt aan Almeida overgemaakt ⁷².

Nog minder dan het proza bevatte de samenstelling van de redactie enige werkkraft. Almeida was een berooide ge-

67. J.F.O., 5 oktober 1818 p. 1a, 3 november 1818, p. 1b; 12 oktober 1818 p. 1b, 2 ab; 4 november 1818, p. 1b, 2ab.

68. Vermelden we alleen een polemieek met de «Journal constitutionnel d'Anvers» (J.F.O. 11 tot 20 januari 1819) en een artikel waarin gezegd wordt dat het liberalisme van sommige mensen op politiek gebied veel gelijkt op het fanatisme van sommigen waar het de godsdienst betreft (J.F.O. 27 december 1818, p. 3a).

69. Zie o.a. de artikels onder de hoofding «Faits historiques pour être propre à rectifier les idées de plusieurs chrétiens de nos jours en plus d'une manière» (J.F.O., 22 januari tot 14 maart 1819) en «Principes de droit canon» (11 april tot 2 mei 1819).

70. J.F.O., 5 januari 1820 p. 1b; 7 januari 1820 p. 1ab.

71. Sp. B., IX, 1820, p. 246.

72. A.R.A.B., P.G. 194, nr. 79, Schuermans aan de prokureur-generaal, 19 februari 1819; 76, Claerhoudt aan de prokureur-generaal, 27 augustus 1819.

lukzoeker, waarvan de geldnood niet lang verborgen kon blijven, terwijl zijn beide redakteurs bekend stonden als afvallige priesters die bovendien gehuwd waren, wat in een stad als het toenmalige Brugge niet van aard was om vertrouwen of sympathie in te boezemen.

Invloed op de openbare mening kan de «J. de la Fl. Occ.» dan ook nauwelijks hebben gehad. Het geringe aantal lezers, die wel allen of bijna allen overtuigde regeringsgezinde ambtenaren en militairen zullen geweest zijn, waren in de jaren 1815-1820 de enigen die het beleid van koning Willem I onvoorwaardelijk goedkeurden ; zij moesten niet worden overtuigd. De andersdenkenden zullen bezwaarlijk door het proza van Almeida en zijn redacteurs beïnvloed of bekeerd geweest zijn.

F. SIMON

Oorkonden en Mededelingen

DE «SCHELDEBURCHT» TE SCHALAFIE ¹

Volgens E.H. J. Colpaert ² hadden de heren van Avelgem hun oorspronkelijke woning in de nabijheid van de kerk van het dorp waarnaar zij genoemd werden. Deze *curia* wordt voor het eerst vermeld in 1202³. Het was een landelijke woning, omringd door bedrijfsgebouwen en landerijen van de heer. Misschien was deze nederzetting in vroeger eeuwen eigendom geweest van de Gentse Sint-Pietersabdij. Later — steeds volgens E.H. J. Colpaert — bouwden de heren van Avelgem op diezelfde plaats hun tweede kasteel. Een «tweede kasteel», want omstreeks het midden van de 13de eeuw zouden zij zich een woonburcht gebouwd hebben aan de overkant van de Schelde op het grondgebied van Schalafie in het graafschap Henegouwen. Het *castrum de Scanaffie* wordt voor het eerst vernoemd in 1269 ⁴ en werd verwoest of afgebroken tussen 1541 en 1569. E.H. J. Colpaert en zijn medewerkers hebben de grondvesten van de «Scheldeburcht» te Schalafie teruggevonden en op een uitstekende wijze in kaart gebracht. Het was een machtige versterking, zevenhoekig van vorm, voorzien van zeven torens waarvan de grootste, het donjon, een doormeter had gang tot aan het donjon, bedroeg 86 m., de breedte 64 m. In de onderbouw werden meer dan 5.000 m³ blauw Doorn van 24 m. De lengte van het burchtterrein, van aan de inniks steen verwerkt. De bovenbouw met zijn zeven torens werd vermoedelijk opgetrokken in een combinatie van hetzelfde natuursteen en van bakstenen (*carelen*).

Besluit : volgens E.H. J. Colpaert werd deze machtige versterking, gelegen in een — thans bijna volledig verdwe-

1. Prov. Henegouwen, arr. Doornik, kant. Celles.

2. J. Colpaert, *Avelgem vóór 1500*, [Avelgem], 1965, p. 136-147.

3. RA. Gent, fonds Sint-Pietersabdij, oorkonde nr. 417. Recentste uitgave in W. Prevenier, *De oorkonden der graven van Vlaanderen (1191-aanvang 1206)*, II. Uitgave, Brussel, 1965, nr. 231, p. 485-488.

4. J. Colpaert, *a.w.*, Bijlage XVII, p. 297-298 : *extendentem se versus castrum de Scanaffie*.

nen — bocht van de Schelde, rond het midden van de 13de eeuw gebouwd door de heren van Avelgem ⁵.

E.H. A. Viaene meent dat de schrijver van «Avelgem vóór 1500» hiermee de weg der legende is opgegaan. Volgens hem blijkt uit geen enkele van de door E.H. J. Colpaert aangehaalde teksten dat de «Scheldeburcht» te Schalafie gebouwd werd door de heren van Avelgem of ooit in hun bezit was. Integendeel, een tekst van 1363 toont aan dat deze versterking op dat ogenblik een «frontierburcht» was van de graaf van Henegouwen ⁶.

Inderdaad, geen enkele van de door E.H. J. Colpaert aangehaalde citaten bewijst dat de «Scheldeburcht» te Schalafie aan de heren van Avelgem toebehoorde ⁷. Daarenboven kan men zich afvragen hoe een burcht op Henegouws grondgebied eigendom kon zijn van een Vlaams edelman. Hier moet men echter rekening houden met het feit dat toen het kasteel van Schalafie gebouwd werd — midden 13de eeuw volgens E.H. J. Colpaert — Vlaanderen en Henegouwen door hetzelfde vorstenhuis geregeerd werden en dat er in die tijd wél Vlaamse edelen waren die lenen hielden in Henegouwen ⁸. Het feit dat Schalafie tot Henegouwen behoorde vormt dus geen doorslaand argument tegen de heren van Avelgem als bezitters of bewoners van de «Scheldeburcht». Als deze versterking in 1363 aangezien wordt als eigendom van de graaf van Henegouwen bewijst dit nog niet dat de heren van Avelgem er nooit verbleven hebben. Tussen het midden van de 13de eeuw en 1363 liggen er meer dan honderd jaar tijdens dewelke er op het gebied van de betrekkingen tussen Vlaanderen en Henegouwen heel wat veranderd is....

5. J. Colpaert spreekt zichzelf enigszins tegen. Enerzijds beweert hij dat de «Scheldeburcht» gebouwd werd rond het midden van de 13de eeuw en anderzijds (op p. 140 en voetnoot 21) schijnt hij aan te nemen dat *careel*stenen die gebruikt werden voor het optrekken van de burcht, van omstreeks 1150 dateren.

6. Zie de bespreking van het werk van J. Colpaert door A. Viaene in *Biekorf*, 66e jaar, 1965, p. 315-316.

7. Deze teksten vindt men terug bij J. Colpaert, *a.w.*, p. 136-138.

8. Zonder hier op deze zaak in te gaan halen wij het voorbeeld aan van de heren van Oudenaarde die in de 13de eeuw niet alleen lenen hadden in Vlaanderen, maar ook in Henegouwen, Namen, Gelderland, enz. (Zie bijv. L. Verriest, *Le polyptique illustré dit «Veil Rentier» de messire Jehan de Pamele-Audenaarde (vers 1275)*, Brussel, 1950, Prolégomènes).

Een ernstiger bezwaar tegen de heren van Avelgem als bouwers en eigenaars van de burcht te Schalafie is wel de omvang van dit kasteel. E.H. J. Colpaert neemt terecht aan dat de financiële toestand van Willem II, heer van Avelgem (1243-1265/68), niet erg schitterend was ⁹. En juist tijdens zijn leven zou de «Scheldeburcht», waarvan de onderbouw alleen al een fortuin moet gekost hebben, opgetrokken zijn geworden.... Het argument dat de heren van Avelgem de burcht geleidelijk zouden gebouwd hebben ¹⁰ wordt tegengesproken door de volmaakt zevenhoekige vorm van het bouwwerk. Een bij stukken en brokken gebouwd kasteel zal nooit een zó regelmatig grondplan hebben.

De door E.H. A. Viaene aangehaalde tekst ¹¹ bewijst dat er in 1363 te Schalafie een versterking bestond die afhing van de graaf van Henegouwen maar bewijst niet

1° Dat deze versterking te vereenzelvigen is met de «Scheldeburcht» ;

2° Dat de heren van Avelgem nooit de «Scheldeburcht» in handen gehad hebben. Zij kunnen echter moeilijk in aanmerking komen als bouwers van dit kasteel gezien de omvang en de reusachtige constructiekosten ervan.

Per slot van rekening weet men alleen dat er in 1269 in de *coerbe* van de Schelde te Schalafie een burcht bestond die tussen 1541 en 1569 verdwenen is en dat de graven van Henegouwen in 1363 in dezelfde gemeente een versterking hadden. Aanvaardden dat het hier om één en hetzelfde kasteel gaat — zoals E.H. A. Viaene doet — zonder daarvoor een doorslaand argument te geven, mag men niet omdat er onder het Oud Regiem te Schalafie niet minder dan DRIE kastelen geweest zijn. Van geen enkele ervan was tot nog toe het bouwjaar bekend ¹².

Een noch aan E.H. J. Colpaert noch aan E.H. A. Viaene bekende tekst brengt de sleutel voor de oplossing van het raadsel van de «Scheldeburcht». In januari 1232 (n.s.) oorkondt Walter, heer van Avesnes en graaf van Blois, dat hij aan de abdijs van Sint-Diederik bij Reims vier en een

9. J. Colpaert, *a.w.*, p. 171.

10. *Ibidem*, p. 142.

11. Dit stuk bevindt zich op het ARA, oorkondenschat van de graven van Namen, nr. 942 ; ontleding in L. Devillers, *Cartulaire des comtes de Hainaut de l'avènement de Guillaume II à la mort de Jacqueline de Bavière*, dl. VI/1, Brussel, 1896, nr. MMCXXXV, p. 244 (13 mei 1363, Kortrijk).

12. Mgr. Descamps, *Escanaffles*, Gestencilde studie, p. 6-7.

halve bunder grond, gelegen *alouibruec* in de parochie van Schalafie, heeft afgestaan in ruil voor twee en een vierde bunder zeventien roeden weidegrond die de abdij bezat langs de Schelde niet ver van de kerk van Schalafie en waarop Walter, met de toestemming van het klooster, begonnen was een versterking te bouwen ¹³.

Ware het niet dat er te Schalafie drie kastelen geweest zijn, dan zou deze tekst eens en voorgoed het raadsel van de «Scheldeburcht» oplossen. Nu dient de site van de drie kastelen bestudeerd te worden en vergeleken met de topografische gegevens uit de oorkonde van 1232 om met zekerheid te kunnen bepalen over welk kasteel het hier gaat.

Eén van de drie burchten van Schalafie, namelijk die van «Grand-Breucq» mag terstond geëlimineerd worden. Hij lag in het zuiden van Schalafie, ver van de Schelde en van de kerk ¹⁴. Het kasteel dat in 1232 opgetrokken werd door de heer van Avesnes lag immers in een weide *iuxta Scaldam prope ecclesiam de Scanafle* ¹⁵. De twee andere burchten lagen op gelijke afstand van de kerk. In het zuid-oosten ervan trof men het kasteel van de heerlijkheid van de Vijver (*le Vivier*) aan ¹⁶, in het noord-westen de «Scheldeburcht». Welke van beide was nu de versterking van 1232? Zonder enige twijfel de «Scheldeburcht», want hij is de enige die gebouwd werd in een weide *iuxta Scaldam*. Het kasteel van de Vijver daarentegen lag bij de Rhosne, een bijrivier van de Schelde die te Schalafie in de stroom uitmondt.

Walter II van Avesnes, graaf van Blois, ving kort vóór januari 1232 aan met het bouwen van een versterking in een weide gelegen in de Scheldebocht te Schalafie. Op dat ogenblik was deze meers nog eigendom van de Sint-Diederiksabdij bij Reims. Walter trad in het bezit ervan door aan de abdij een grond, ook gelegen te Schalafie, in ruil af te staan ¹⁷. De heer van Avesnes moet zeer veel belang gehecht hebben aan deze weide aangezien hij ongeveer de dubbele oppervlakte grond in ruil ervoor gaf. De Sint-Diederiks-

13. Reims, Bibliothèque municipale, ms. 1602 (13de-eeuws cartularium van de abdij van Sint-Diederik bij Reims), f° 204 r° (oude foliotering CCXVIII r°). Zie bijlage.

14. Mgr. Descamps, *Escanaffles*, p. 7 en kaarten na p. 4 en 6.

15. Zie Bijlage.

16. Mgr. Descamps, *a.w.*, p. 7 en kaart na p. 4.

17. Het toponiem *alouibruec* te Schalafie konden wij niet identificeren. Misschien is dit woord een soort schrijfwijze van «à l'Haute Winbreucq», een plaats te Schalafie (Mgr. Descamps, *a.w.*, p. 25).

abdij bij Reims was sedert 1134 in het bezit van het *altare* van Schalafie dat het gekregen had van bisschop Lietard van Kamerijk¹⁸. Aangezien de Scheldemeers, waarop Walter van Avesnes zijn burcht bouwde, in de nabijheid van de kerk lag, kan men vermoeden dat hij een der goederen was die tot het *altare* behoorden. De oppervlakte van de weide die Sint-Diederiks afstond aan de heer van Avesnes¹⁹ komt op enkele m² na overeen met die van de meers gelegen in de *coerbe* van de Schelde²⁰.

Twijfel is er dus niet meer mogelijk : de «Scheldeburcht» te Schalafie werd gebouwd door Walter II, heer van Avesnes en graaf van Blois. De werken namen een aanvang kort vóór januari 1232.

Automatisch stellen er zich nu twee vragen. Waarom bouwde de heer van Avesnes dààr die versterking ? Was het de «Scheldeburcht» die in 1363 afhing van de graaf van Henegouwen en hoe heeft die vorst de versterking in handen gekregen ?

Walter II was de oudste zoon en opvolger van de beroemde Jacob van Avesnes, die in 1191 sneuvelde in het H. Land, en de broer van Burchard, eerste echtgenoot van Margareta van Constantinopel. Hij huwde met Margareta, gravin van Blois, en had bij haar een dochter Maria²¹. Men zou kunnen veronderstellen dat het optrekken van de burcht te Schalafie door Walter II van Avesnes een vijandige daad was, gericht tegen gravin Johanna van Constantinopel die het huwelijk van haar zuster Margareta met Burchard van Avesnes ongeldig had doen verklaren²². Niets is minder

18. Reims, Bibl. Mun., ms. 1602, f° 202 r° (oude foliotering CCXVI r°) : bisschop Lietard van Kamerijk oorkondt dat hij aan de abdij van Sint-Diederik bij Reims het *altare de Scalnafia* heeft geschonken, *liberum per omnia et absque persona, salvo tamen episcopali iure et consuetudinibus sinodalibus*. Lietard werd bisschop van Kamerijk in maart 1131. Vóór mei 1135 werd hij afgezet wegens simonie (E. Strubbe en L. Voet, *De chronologie van de middeleeuwen en de moderne tijden in de Nederlanden*. Antwerpen-Amsterdam, 1960, p. 264).

19. 2¼ bunder 17 roeden = 3, 286528 ha.

20. Dit werd nagegaan op het kadaster door E.H. J. Colpaert, waarvoor beste dank.

21. *Chronique de Baudouin d'Avesnes*, uitg. Kervijn de Lettenhove, Istore et Croniques de Flandre, dl. II, p. 579.

22. Zie o.a. C. Duvivier, *La querelle des d'Avesnes et des Dampierre jusqu'à la mort de Jean d'Avesnes (1257)*, Brussel-Parijs, 1894, dl. I, p. 39 en vv. ; Th. Luykx, *Johanna van Constantinopel, gravin van Vlaanderen en Henegouwen*, Antwerpen-Utrecht, 1946, p. 199-211.

waar, want Walter II van Avesnes was een der zeldzame edellieden die altijd aan de zijde van de gravin gestaan hebben. Kort voor 1227 had hij haar o.m. een zeer krachtige hulp geboden bij het vrijkopen van haar gevangen echtgenoot Ferrand van Portugal²³. De «Scheldeburcht» was dus niet opgevat als een anti-Vlaamse «frontierburcht».

Het is nochtans duidelijk dat het hier niet ging om een woonburcht maar wel om een fort, een militair bouwwerk. Walter II van Avesnes spreekt zelf over een *fortericia*²⁴ en bijgebouwen die zouden kunnen bewijzen dat de «Scheldeburcht» een «woon»-burcht was, ontbreken tenemaal²⁵. Ten andere, men kan zich moeilijk een agrarisch bedrijf voorstellen in de zompige en jaarlijks overstroomde Scheldemeersen.

De «Scheldeburcht» was een versterking en een versterking van een buitengewoon strategisch belang. Hij lag ongeveer halweg tussen Oudenaarde en Doornik. Hij beheerste niet alleen de Schelde, maar ook de landweg die Oudenaarde met Doornik verbond en de stroom sneed te Schalafie waar er een veerpont was. Te Schalafie mondt ook de Rhosne uit in de Schelde. De Rhosne-vallei ligt ten zuiden van de Vlaamse Ardennen en vormt een ideale invalspoort uit Brabant naar Vlaanderen en Henegouwen. Uit Ronse, dat hij in leen hield van de graaf van Vlaanderen, moet Robrecht van Namen in 1362 langs die vallei opgerukt zijn om de burcht van Schalafie te veroveren²⁶. Blijkbaar was er ook een directe reden van strategische aard voor het bouwen van de «Scheldeburcht». Hoewel er tussen Ferrand van Portugal en de hertog van Brabant op 24 september 1227 een soort wapenbestand gesloten was, waren er tot 1232 voortdurend moeilijkheden en gewapende conflicten tussen beide vorsten²⁷. De versterking te Schalafie was de grendel op de invalspoort langs de Rhosnevallei!

De «Scheldeburcht» was dus een fort, een militaire versterking, maar hij was niet gericht tegen Vlaanderen. Wat

23. Th. Luykx, *a.w.*, p. 258 en voetnoot 3.

24. Zie Bijlage.

25. J. Colpaert, *a.w.*, p. 137.

26. Op deze krijgsverrichtingen wordt allusie gemaakt door A. Viaene in zijn bespreking van het werk van J. Colpaert. Robrecht van Namen kreeg Ronse in leen van Lodewijk van Male op 2 februari 1355 (Th. de LIMBURG-STIRUM, *Cartulaire de Louis de Male, comte de Flandre*, Brugge, 1898-1901, dl. I, nr. DXXXVIII, p. 486).

27. Th. Luykx, *a.w.*, p. 271-272, 282. De overeenkomst van 24 september 1227 kwam tot stand door bemiddeling van o.a. Walter II van Avesnes.

meer is, om hem te mogen optrekken moest Walter II van Avesnes de toelating krijgen van de graaf van Henegouwen die op dat ogenblik de graaf van Vlaanderen was ! Want *Eskanaffe avoec toutes les appartenances* werd door de heren van Avesnes in leen gehouden van de graven van Henegouwen²⁸. Dat Walter II van Avesnes zonder moeite deze toelating zal gekregen hebben, lijdt geen twijfel, rekening gehouden met de strategische waarde van de burcht en met het feit dat de heer van Avesnes steeds op de beste voet geleefd had met Johanna van Constantinopel en haar echtgenoot²⁹.

Walter II van Avesnes overleed in 1245/46³⁰. Zijn enige dochter Maria had hij uitgehuwelijkt aan graaf Hugo van Sint-Pol. Hugo en Maria hadden drie zonen, Jan, Gwijde en Walcher. Na het overlijden van zijn vader werd Jan graaf van Blois, heer van Avesnes en heer van Guise. Hij huwde met Aelis, dochter van graaf Jan van Bretagne. Gwijde werd graaf van Sint-Pol. Hij trad in het huwelijk met Mathilde van Brabant, weduwe van de graaf van Artois. De derde zoon Walcher werd heer van Crécy en huwde met de dochter van de heer van Triegniel³¹.

Indien er in de loop der jaren niets bijzonders gebeurd is, moet de «Scheldeburcht» te Schalafie na de dood van Walter II van Avesnes in handen gekomen zijn van zijn dochter Maria en daarna van haar oudste zoon Jan, graaf van Blois, heer van Avesnes en Guise. Dat dit inderdaad zo was, blijkt uit een oorkonde van 1277/78, maart. *Jehans de Castillon, cuens de Blois et sires d'Avesnes*, maakt bekend dat hij met instemming van zijn echtgenote Aelis aan zijn broer Gwijde van Châtillon, graaf van Sint-Pol, heeft afgestaan *toute notre terre de Braybant ke nous tenons dou conte de Haynnau*,

28. Baron de Reiffenberg, *Monuments pour servir à l'histoire des provinces de Namur, de Hainaut et de Luxembourg*, dl. I, Brussel 1844, p. 365.

29. Verdere gegevens over Walter II van Avesnes vindt men o.m. in Baron de Reiffenberg, *Chronique rimée de Philippe Mouskès*, Brussel, 1836-1838, dl. II, verzen 20807, 21021, 24420, 24884, 25690, 27655 ; C. Duvivier, *La querelle*, dl. I, p. 34, 41 en vv., 46 en vv., 62, 65, 67, 109, 120, 123, 124, dl. II, p. 3, 6, 12, 16, 48, 54, 59, 76, 78, 82, 84, 87, 110, 112, 543 ; Th. Luykx, *Johanna van Constantinopel*, p. 74, 207 noot 1, 210 noot 1, 258 noot 3 ; *Chronique de Baudouin d'Avesnes*, p. 579-580.

30. L. Vanderkindere, *La chronique de Gislebert de Mons*, Brussel, 1904, Tableau généalogique XIX.

31. *Chronique de Baudouin d'Avesnes*, p. 578-580.

ch'est a savoir Leuze avoec toutes les apartenanches, Condeit avoec toutes les apartenanches, Eskanaffe avoec toutes les appartenances et tout le remanant de l'adite terre de Braybant soit en castiaus, en maisons, en tierois, en rentes, en juridicions, en queilconques autres cozes ³².

Deze tekst bewijst dat de heren van Avesnes Schalafie en de rechten die zij daar hadden in leen hielden van de graaf van Henegouwen. Tot dit leen behoorde ook het *castel* van Schalafie. Er is dus geen tegenspraak tussen enerzijds het bouwen van de «Scheldeburcht» door Walter II van Avesnes in 1231/32 en anderzijds het feit dat er in 1362/63 een versterking te Schalafie toebehoorde aan de graaf van Henegouwen. Daarbij is men nu practisch zeker dat het fort van de graven van Henegouwen te vereenzelvigen is met de «Scheldeburcht». Het was hoogst waarschijnlijk de enige burcht die in die tijd te Schalafie bestond, hij werd in leen gehouden van de graaf van Henegouwen en hij was van de drie burchten van Schalafie vrijwel de enige die kon doorgaan voor een *fortericia* ³³.

Men hoeft er zich dan ook niet over te verwonderen dat Lodewijk van Male, scheidsrechter in het geschil tussen Wil-

32. Baron de Reiffenberg, *Monuments*, dl. I, nr. XXXIX, p. 365. Met *Braybant* wordt het deel van de oude *pagus Bracbatensis* bedoeld dat onder het graafschap Henegouwen ressorteerde.

33. Aan de grondruil tussen Walter II van Avesnes en Sint-Diederik bij Reims moeten er een aantal andere transacties voorafgegaan zijn. Hoogst waarschijnlijk waren de 4½ bunder akkergrond die Walter aan de abdij gaf grafelijk leen. Om dit te kunnen vervreemden moest hij de toelating van de graaf hebben. Aangezien door het weggeven of verkopen van een leen door een leenman de leenheer schade leed in zijn patrimonium, gebeurde het dikwijls dat de leenman dit verlies moest vergoeden. Waar het een grondruil betrof, zoals in het geval van Walter II van Avesnes, werd het verlies van de vervreemde grond gewoonlijk vergoed door het in leen opdragen van degene die door de ruil in handen kwam van de leenman. Men heeft dus alle reden om aan te nemen dat

1° De graaf afgezien heeft van zijn leenheerlijke rechten op de 4½ bunder grond die Walter II van hem hield en overdroeg aan de abdij.

2° De weide die Walter II in ruil ontving — en waarop de burcht gebouwd werd — grafelijk leen geworden is.

Indien deze transacties alsmede de grafelijke toelating om een burcht te bouwen ooit geacteerd werden, moet(en) de desbetreffende oorkonde(n) terecht gekomen zijn in het archief van de heren van Avesnes aan wie ze afgeleverd werden. Rekening gehouden met de huwelijken die deze heren vanaf Walter II gesloten hebben, is het waarschijnlijk dat, indien bedoelde stukken nog bestaan, zij in Frankrijk dienen gezocht te worden.

lem III van Beieren, graaf van Henegouwen, en zijn broer Albrecht enerzijds en Robrecht van Namen anderzijds, op 13 mei 1363 besliste dat de versterking van Schalafie zou teruggegeven worden aan Albrecht van Beieren³⁴, t.t.z. aan de man die op dat ogenblik feitelijk Henegouwen regeerde voor zijn broer die in 1357/58 krankzinnig geworden was en opgesloten in het kasteel van Le Quesnoy³⁵.

Er is dus geen tegenspraak tussen enerzijds de bouw van de «Scheldeburcht» te Schalafie door Walter II van Avesnes in 1231/32 en anderzijds het feit dat deze versterking in 1362/63 in het bezit was van de graaf van Henegouwen. Schalafie en zijn burcht waren grafelijke lenen, gehouden door de heren van Avesnes. De heren van Avelgem zijn niet tussengekomen bij de bouw van de versterking en gewoond hebben zij er ook niet, want de «Scheldeburcht» was geen woonburcht, maar een *fortericia*.

E. WARLOP

BIJLAGE

Walter, heer van Avesnes en graaf van Blois, oorkondt dat hij aan de abdij van Sint-Diederik bij Reims 4 1/2 bunder grond te Schalafie afgestaan heeft in ruil voor 2 1/4 bunder 17 roeden weide eveneens gelegen te Schalafie langs de Schelde in de nabijheid van de kerk en waarop hij begonnen was een versterking te bouwen.
1232 (n.s.), januari.

A. Origineel niet voorhanden.

B. Afschrift uit de 13de eeuw onder de rubriek *De escambio terre domini W. de Auesnes apud Escanafle* in het cartularium van de abdij van Sint-Diederik bij Reims (Reims, Bibl. Munic., ms. 1602, f° 204 r° (CCXVIII r°).

34. L. Devillers, *Cartulaire des comtes de Hainaut de l'avènement de Guillaume II à la mort de Jacqueline de Bavière*, dl. VI/1, Brussel, 1896, nr. MMCXXXV, p. 244. Beste dank aan de heer J. Bertelee, adjunct-bibliothecaris te Kortrijk, die mij hielp om deze tekst terug te vinden.

35. E. Strubbe en L. Voet, *De chronologie*, p. 367. E.H. A. Viaene vergist zich waar hij spreekt over «Albrecht van Beieren, graaf van Henegouwen». Sedert april 1358 bestuurde Albrecht wel het graafschap voor zijn krankzinnige broer Willem III, maar hij werd pas in rechte graaf na het overlijden van deze laatste in maart 1389 (Ibidem, loc. cit.). In 1362/63 was Robrecht ook geen graaf van Namen, titel die op dat ogenblik gedragen werd door Willem I de Rijke (1337-1391) (Ibidem, p. 387).

Hierbij wens ik mijn beste dank te betuigen aan E.H. J. Colpaert die mij *sine ira et studio* geholpen heeft bij het oplossen van het «mysterie» van de «Scheldeburcht».

Ego W(alterus), dominus de Auesnes, comes Blesensis, notum facio uniuersis quod ego contuli et concessi imperpetuum habendum et tenendum ecclesie Sancti Theoderici iuta (*sic*) Remis quatuor bonaria et dimidium terre site alouibruc in parrochia de Scannafle pro escambio duorum bonariorum unius quarterij et septemdecim uirgarum prati quod habebant iuxta Scaldam prope ecclesiam de Scanafle, ubi incepti construere fortericiam, quod mihi et heredibus meis liberum et quitum concesserunt. Ego uero dictam terram eidem ecclesie deliberaui et liberam et quitam teneor acquitare.

Actum anno Domini M°. CC°. XXXI°, mense Januario.

DE BOUWREKENINGEN VAN HET STADHUIS
TE DAMME
1461 - 1470

Opdrachtgever en ontwerper. — Damme was reeds ge ruime tijd over haar economisch hoogtepunt heen ¹, toen het stadsbestuur in 1461, niettegenstaande de minder goede financiële toestand van de stadskas ², besloot een nieuw «stedehuis» te laten opbouwen, ter halver grootte van het bestaande, maar vervallen gebouw. Over de bouwwerkzaamheden ³ verschaffen de stadsrekeningen uit die periode uitvoerige inlichtingen waarvan velen kunnen getoetst worden aan het nog bestaande stadhuis ⁴.

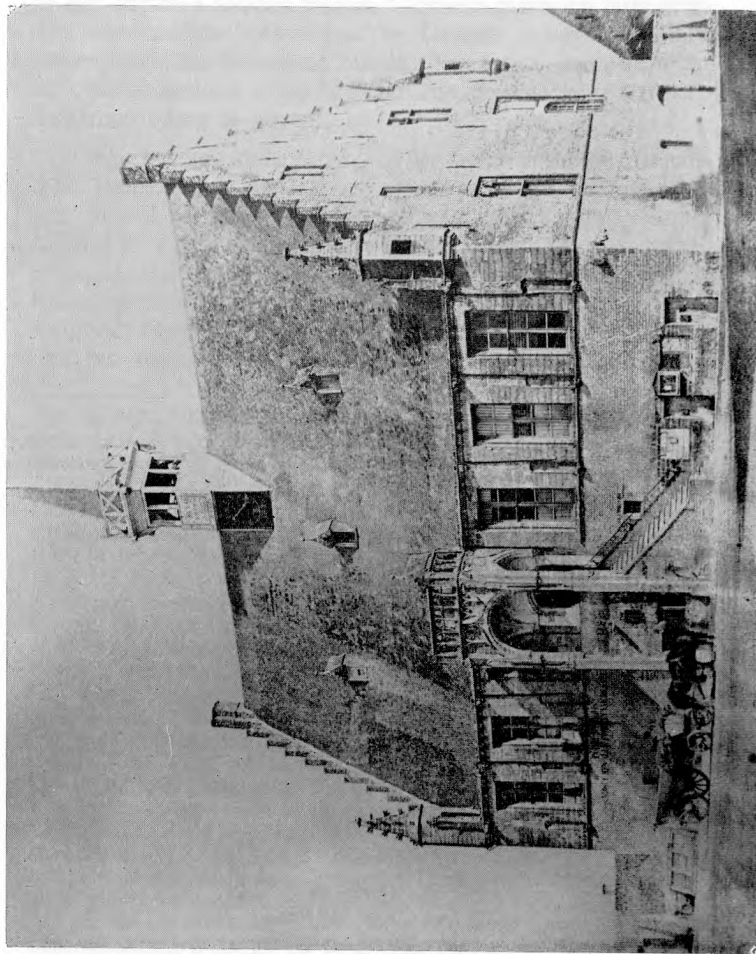
De eerste maatregel waartoe de stad overging, was advies van deskundigen in te winnen. Daartoe ontbood men in

1. Zie R. Vandenbergh, *Bijdrage tot de geschiedenis van Damme*, in *Damme*, Antwerpen, 1956, blz. 45-126 (inz. blz. 70 e.v.).

2. In een vergadering van 26 maart 1460 stelde het magistrat maatregelen voor om de uitgaven te besnoeien «aenghesien de declinacie van der zelve stede van den inwonende, alf de huusen ijdel ende vaghe staende ende pachten vander stede jaerlicx grootelic verminderen». (R. 1460-61, f° 2).

3. Over het middeleeuwse bouwbedrijf in onze gewesten: R. Meischke, *Het architectonische ontwerp in de Nederlanden gedurende de late Middeleeuwen en de zestiende eeuw*, in *Bul. Kon. Ned. Oudb. Bond*, 51 (1952), kol. 161-230; A. Van de Walle, *Het bouwbedrijf in de Lage Landen tijdens de Middeleeuwen*, Antwerpen, 1959; H. Janse, *Bouwers en bouwen in het verleden*, Zaltbommel, 1965.

4. Er bestaat geen grondige archeologische studie over het stadhuis van Damme. Een beschrijving kan men vinden bij H. Hoste, *Het stadhuis*, in *Damme*, Antwerpen, 1956, blz. 170-173; R. Vandenbergh, *Damme. Geïllustreerde gids*, Brugge, 1962 (4e uitgave), blz. 33-47.

Cliché Kon. Ned. Oudb. Bond
Het stadhuis te Damme (vóór 1860)

1461 van uit Brussel de metselaar-steenhandelaar Govaert de Bosschere⁵ en de timmerman Willem van Noebrouc. Na een gedachtenwisseling ter plaats, werd overeengekomen dat ze een ontwerp zouden maken⁶. Enkele maanden later werden verscheidene ontwerpen te Damme voorgelegd door voornoemde de Bosschere en de timmerman Jan van Herne⁷. Na onderzoek werd besloten het goedkoopste ontwerp in aanbesteding te geven⁸.

Aanbesteding, kontrakten. — In 1463 werd de timmerman Inghel Baert belast het ontwerp en de voorwaarden aan metselaars en timmerlieden van verscheidene steden bekend te maken. Te Brussel werd de kopie van de ontwerp-tekening(en) van het timmerwerk, die I. Baert zelf gemaakt had, nagezien in aanwezigheid van Willem de Bosschere, zoon van Govaert, aan wie op dat ogenblik de aanbesteding van het metselwerk waarschijnlijk reeds toegewezen was.

5. In 1426, 1428 en 1431 leverde Govaert de Bosschere uit Diegem, steen voor de Oostpoort te Sluis (J.H. Van Dale, *Een blik op de vorming der stad Sluis en op den aanleg harer vestingwerken van 1382 tot 1587*, Middelburg, 1871, blz. 109, 110, 112, 120-121, 123). In 1454 werd Govaert jr. ingeschreven als lid van het gilde der «Steenbickeleren» te Brussel; in 1462 was hij gezworene (J. Duverger, *De Brusselsche Steenbickeleren... der XIVe en XVe eeuw*, Gent, 1933, blz. 59, 63). In 1463-66 was G. de Bosschere betrokken bij de bouw van het doksaal in de O.-L.-Vrouwekerk te Kortrijk (T. Sevens, *De kerk van O.-L.-Vrouw te Kortrijk*, Kortrijk, 1897, blz. 78-79). In 1470 sloten G. de Bosschere en Steven van Affligem een kontrakt voor levering van steen aan de Sint-Bavokerk te Haarlem (M. Ozinga en R. Meischke, *De gotische kerkelijke bouwkunst*, Amsterdam, 1953, blz. 67). Vóór 1476 had Govaert steen geleverd aan de Sint-Catharijnekerk te Den Briel (H. Janse, *De Sint-Catharijnekerk te Den Briel*, in *Bul. Kon. Ned. Oudb. Bond*, 64 (1965), blz. 97-108). Hij was in 1477 betrokken bij een oproer te Brussel.

6. Het ontwerp wordt in de rekeningen aangeduid met «patroon» (R. 1460-61, f° 32 v., 34; 1463-64, f° 45,47 v.; 1464-65, f° 47 v.) en «bewerp» (R. 1463-64, f° 47, 47 v.).

7. Het is ons niet bekend waarom Willem van Noebrouc niet meer als timmerman optrad.

8. G. de Bosschere en J. van Herne ontvingen voor hun ontwerp onderscheidelijk 2 lb. gr. en 16 gr. (R. 1463-64, f° 47,47 v.; 1464-65, f° 47 v.). R. Meischke, *o.c.*, kol. 177, geeft enkele voorbeelden van de zorg waarmede Middeleeuwse ontwerp-tekeningen omringd werden. De 100 twee-mitenagels, «verbesicht an den patroon van den nieuwen huuse» (R. 1463-64, f° 49) hebben wellicht betrekking op een houten kader waarin het ontwerp ingelijst werd. Daarmede schijnt ons ook verband te houden de betaling aan J. van den Dijke die «den patroon stelde van den voorseiden steenen wercke» (R. 1463-64, f° 47 v.).

In de loop van 1463 zijn inderdaad op 5 juli de metselaars en op 14 november de timmerlieden naar Damme gekomen, waarbij van de tweede bijeenkomst uitdrukkelijk verklaard werd dat het om de aanbesteding ging; dat de eerste betaling aan W. de Bosschere reeds op 11 november 1463 gebeurde, zou er eveneens op wijzen dat de aanbesteding voor het metselwerk reeds enkele maanden vroeger plaats gevonden had.

De aanbesteding had plaats met de brandende kaars. M. Ghoetghebuer uit Brugge was met een bedrag van 460 lb. gr. de laagste bieder voor het metselwerk, wat hem 1 lb. gr. als instelpremie opbracht. W. de Bosschere en zijn gezel J. Quaetwant⁹ boden 10 lb. gr. minder¹⁰, Ghoetghebuer bracht zijn bod op 440 lb. gr. waarna W. de Bosschere nog 36 lb. gr. minder bood en daarmee bij het uitdoven van de kaars het werk voor 404 lb. gr. toegewezen kreeg. Enkele bijkomende werken brachten de volledige aanbesteding op 425 lb. gr. Tussen de stad en W. de Bosschere werd vervolgens een schriftelijk kontrakt gemaakt (R. 1463-64, f° 48 v.). De 425 lb. gr. zouden in verscheidene malen uitbetaald worden: op 11 november 1463: 75 lb. gr., op 11 november 1464: 65 lb. gr., de volgende jaren telkens 50 lb. gr. tot vereffening van het volledige bedrag.

Op de aanbesteding van het timmerwerk waren Jan van der Haghe en Jan de Rop uit Gent de eerste bidders met een bedrag van 406 lb. gr., wat hun eveneens 1 lb. gr. opbracht. Andries Centurion bood 56 lb. gr. minder en verkreeg het werk voor 350 lb. gr. Zijn uitbetaling zou eveneens in verscheidene stadia gebeuren: 80 lb. gr. op 1 september 1464, 20 lb. gr. op 2 februari en 1 september van de volgende jaren.

Met deze beide aanbestedingen was de uitvoering van de ruwbouw verzekerd; naderhand vonden nog slechts enkele kleine aanbestedingen plaats. In 1466 werd ijzerwerk voor deuren en vensters aanbesteed; het werd door een Brussels meester, Claeys de Sloomakere, ingesteld, maar uiteindelijk aan Pieter Alaerts uit Brugge toegewezen (R.

9. Jacob Quaetwant werd in 1426 opgenomen in het ambacht der Brusselse «steenbickeleren» (J. Duverger, *o.c.*, blz. 51); hij wordt eveneens vermeld onder de aannemers van het stadhuis te Leuven. E. Van Even, *Louvain monumental*, Leuven, 1860, blz. 136, 137.

10. De afbieder verdiende 1/10 van het bedrag waarmee het aanbod verminderd werd, de zg. «tiende pennijnng van der nederijnghe» (R. 1465-66, f° 51 v.).

1465-66, f° 51 v.). In hetzelfde jaar werden nog aanbesteed het maken en vergulden van de torenbekroning (f° 30, 30 v., 43 v., 44) en een nieuw torenuurwerk (f° 24); in 1470 het maken van de «parijsche hemelinghe» in de schepen- en vertrekkamer (R. 1469-70, f° 26). Bijkomend werk («boven voorwaerde», «van overwercke») werd ook door de aannemers van de aanbestedingen uitgevoerd (R. 1464-65, f° 48 v.; 1465-66, f° 47). Enkele malen werd volgens een overeengekomen bedrag of kontrakt («bevoorwaert») gewerkt, maar meestal werd bij de levering van gewoon materiaal (hout, nagels, lood) of voor de arbeid van timmerlieden, zagers en loodgieters, die een dagloon ontvangen, geen overeenkomst vermeld.

Toezicht. — De ontwerper G. de Bosschere wordt niet dikwijls in de rekeningen vernoemd. Na de aanbesteding kwam hij op 28 juli 1464 de werkzaamheden bespreken (R. 1463-64, f° 38 v.). In 1465 ging men naar Brussel om met G. en W. de Bosschere te spreken over de levering van steen en balken (R. 1464-65, f° 32, 47). In juni 1467 was G. de Bosschere, in naam van zijn zoon Willem, aanwezig bij het grondige nazicht van het stadhuis door de Brugse meesters M. Ghoetghebuer, J. Weilaert en C. Tielman, als gevolg waarvan W. de Bosschere en J. van den Dijcke 42 lb. gr. aan de stad moesten terug betalen wegens een aantal tekortkomingen (R. 1466-67, f° 45-45 v.). Men krijgt wel de indruk dat de aannemers en werklieden hun werk uitvoeren, niet onder toezicht van de ontwerper, maar wel onder dat van het stadsbestuur, dat verscheidene malen de bouwwerken door vreemde meesters laat onderzoeken. Reeds in 1463 of 1464 zijn de drie voornoemde Brugse metselaars verscheidene malen naar Damme gekomen om de stad «te beradene» (R. 1463-64, f° 47 v.). Op 25 juli 1465 werden J. Weilaert en C. Tielman ontboden om de gaanderij na te zien en advies te geven (R. 1464-65, f° 47). Op 8 maart 1466 zijn beide metselaars terug te Damme voor nazicht (R. 1465-66, f° 23). In 1467 vond het reeds besproken onderzoek plaats van het waarschijnlijk grotendeels voltooide stadhuis. In 1468 werd, op aanvraag van A. Centurion, het timmerwerk nagezien door A. Alaerd en de speihouder (R. 1467-68, f° 28 v.).

Bouwmateriaal. — Het is normaal dat de bouwrekeningen geen bijzonderheden bevatten over het aanbestede metsel- en timmerwerk. Daarentegen kunnen uit de rekeningen

van de werken, die rechtstreeks door de stad besteld werden, tal van gegevens over het bouwmateriaal, de prijzen en de lonen gehaald worden. Indien we niets vernemen over de herkomst, de prijs en het vervoer van de Brabantse zandsteen, waarmede de gevel is opgetrokken, dan weten we tenminste iets over enkele bijkomende steenleveringen : 87 voeten steen van Ecaussines voor de nokafdekking, aan 12 gr. de voet (R. 1465-66, f° 45), 18 witte «orduuns quarteel steendren» voor de noordgevel (R. 1464-65, f° 48), witte steen voor de dorpels (R. 1465-66, f° 44 v., 47), witte en blauwe vloertegels (R. 1465-66, f° 45). Bovendien is er nog sprake van 900 bakstenen ¹¹ die 3 s. 9 d. gr. kosten (R. 1465-66, f° 47), «coreelsteenders» (baksteen) en haardtégels (R. 1467-68, f° 42 v.).

Alhoewel in het aanbestede timmerwerk de dakbekapping o.i. begrepen was, werd in 1465 nog wagenschot (kwartiers gekloofd eikenhout waarvan de prijs schommelde tussen 2 en 3 lb. gr. 't honderd) voor het dakbeschot aangekocht ¹². In de rekeningen komen veel houtnamen voor : plancken, rebben, kersten, platen, balcken, Weselsche balcken (afkomstig uit de aanvoerhaven Wesel aan de Rijn), sparrren, schiphouten, reghelen, wulghenberts, strijchouten, e.a. Zelden worden de afmetingen aangegeven ¹³. Het schijnt ons dan ook niet mogelijk uit de bekende gegevens algemene houtprijzen af te leiden. In 1465 werden drie haringtonnen ge-

11. Een nog oudere vermelding van de term «baksteen», troffen we aan in de stadsrekeningen van Damme uit 1461-62, f° 38 : «Item, XXIII in de zelve maendt [mei] ghecocht jeghen Jan Hollaert een last steenen van der cleender voorme verbesicht an de zelve poorte [grote Brugse poort] omme XXIX s. gr., valent XVII lb. VIII s. par.

Item, betaelt Jan de Reyne, steenbackere van 5 duust bacxsteenen van der meester voorme verbesicht an dezelve poorte te XXXIII s. gr. 't last ghelevert ten Damme an 't land, comt XVII s. gr., valent X lb. III s. par.».

12. Wagenschot werd hoofdzakelijk aangekocht te Sluis, waar het waarschijnlijk aangevoerd werd van uit Amsterdam, in die tijd een zeer belangrijke stapelplaats voor gezaagd hout en wagenschot (Zie H. Janse, *o.c.*, blz. 36 e.v.). In de rekening 1465-66, f° 44 v., wordt tweemaal een aankoop te Sluis vermeld van 200 planken wagenschot, de ene aan 2 lb. gr. 't honderd, de andere (groot wagenschot) aan 2 lb. 10 s. gr. Om de eerste lading naar het schip te brengen betaalde men 15 gr., voor het vervoer : 20 gr., en voor het dragen uit het schip naar het in opbouw zijnde stadhuis : 15 gr. Voor de tweede levering bedroegen deze prijzen onderscheidelijk 16,16 en 12 gr.

13. R. 1466-67, f° 45 v.

kocht aan 3 gr. 't stuk, om gebruikt te worden bij de overwelling van het voorportaal (R. 1464-65, f° 47 v.).

De hoeveelheid ijzer die voor het bouwen gebruikt werd, is aanzienlijker dan men zou verwachten; alleen reeds de nagels werden bij honderden en duizenden aangekocht. Hun prijs verschilt naargelang de soort: honderd schalienagels kosten 1 gr., verloren nagels en lattenagels 1 en 2 gr., luke-nagels 3 gr., mitenagels 4 gr., twee-mitenagels 8 gr., vier-mitenagels 16 gr., enz. Eenmaal werd de aankoop vermeld van 12.000 wite vierkante nagels aan 20 gr. 't duizend, voor de deuren en de vensters (R. 1465-66, f° 52); in hetzelfde jaar nog 200 nagels met vierkante koppen aan 6 gr. 't honderd voor de deur onder het portaal (R. 1465-66, f° 49 v.). Het overige ijzerwerk (haken, ankers, roeden,) kost 1 gr. 't pond.

De leien die men voor de dakbedekking nodig had, werden aan 20 s. gr. per duizend gekocht aan twee schippers uit Dordrecht, een belangrijke stapelplaats van dakleien (R. 1464-65, f° 46 v.)¹⁴. De bedekking kostte 4 s. 4 d. gr. de roede aan arbeid¹⁵; het materiaal — dakbeschot, leien, nagels en lood — werden door de stad geleverd (R. 1464-65, f° 46 v., 47 v.; 1465-66, f° 44 v.). Als nokafdekking op het leiendak dienden de reeds vermelde 87 voeten Ecaussinesteen; op de dakkapellen waren de vorsten echter van lood.

Het lood werd meestal in rollen geleverd en verrekend per wage (aan 12 s. 6 d. gr.) of per nagel (aan 5 d. gr.); er zijn 180 ponden of 30 naghelen in een wage, wat overeenstemt met een prijs van 20 miten 't pond (R. 1465-66, f° 48-48 v.; R. 1467-68, f° 42). Oud lood kost 2 ing. 't pond (R. 1464-65, f° 48, 48 v.). Loden bollen en dakvorsten kosten echter 4 ing. 't pond en de twee leliën op de hoektorentjes aan de voorzijde zelfs 2 1/2 gr. 't pond (R. 1465-66, f° 48 v.). Het soldeersel kost 2 gr. 't pond (R. 1464-65, f° 48; R. 1465-66, f° 49).

Enkele malen werd glas voor de vensters vermeld. Het nieuwe glas werd 4 gr. de vierkante voet betaald (R. 1466-67, f° 46 v.; R. 1467-68, f° 42 v.).

Over het gebruikte gereedschap verneemt men weinig of niets. Het plaatsen van steigers voor de loodgieter, de

14. Ze werden betaald in jaarlijkse afbetalingen van 10 lb. gr.

15. Er werden in totaal 118 roeden opgemeten door G. van Huupen «vrij landmeters» (R. 1465-66, f° 44 v.).

schilder en de leidekker wordt vermeld (R. 1465-66, f° 46 v., 50 v.).

Lonen. — Behalve over het materiaal, komen in de rekeningen natuurlijk ook gegevens betreffende het loon der werklieden voor. Metselaars en hun helpers worden maar bij uitzondering vernoemd, omdat het grootste gedeelte van het metselwerk in de aanbesteding begrepen was. Het is niet eens bekend hoeveel werklieden gemiddeld op de bouwwerf aan het werk waren. Voor het uitvoeren van bijkomende werken arbeidde de gezel van W. de Bosschere, J. Quaetwant, in 1466 aan 8 gr. per dag en zijn knaap aan 4 gr., in 1467 onderscheidelijk aan 10 en 5 gr. (R. 1465-66, f° 47, 53 ; 1466-67, f° 47).

Voor het timmerwerk van de binneninrichting zijn meer gegevens voorhanden. Het normale loon van een timmerman bedroeg 10 gr. per dag, dat van een knaap 6 tot 8 gr. Eenmaal werd een leerknecht aan 2 gr. vernoemd (R. 1466-67, f° 47). Van maart tot oktober verdiende J. Baert 10 gr. per dag, zijn knaap J. Thuus ook 10 gr. en zijn knaap A. Dolc 7 gr. ; vanaf oktober echter verdiende Baert 10 gr. «mids dat hij meester van den wercke es», J. Thuus 8 gr. en A. Dolc 6 gr. (R. 1465-66, f° 45 v. - 47). Een zager uit Sluis, J. Doublijer, verdiende in januari 16 gr. per dag, in maart en mei, als de werktijden langer waren, 20 gr. per dag ; per snede wagenshot ontving hij 2 ing. Daarentegen bekwamen twee zagers uit Damme maar de helft van wat de man uit Sluis kreeg, nl. van mei tot oktober 10 gr. per dag en in februari en november 8 gr. (R. 1465-66, f° 47 v.-48). Ter vergelijking : Wouter van Inghe uit Sluis kreeg 5 s. gr. voor elk der zes balksleutels in de schepen-vertrekkamer en 7 s. 6 gr. voor ieder sleutelstuk van de vier grote balken (R. 1463-64, f° 48 v. ; 1464-65, f° 47 v.)¹⁶.

Enkele malen wordt het geven van fooien vermeld. Het zijn de gewone premie's bij de aanbesteding, de godspenning bij de toeslag, de fooien bij het leggen van de eerste steen van de fundering en van het opgaande werk (R. 1463-64, f° 47 v.). Bij het einde van zijn arbeid ontving de knaap van de loodgieter 30 s. par. «in dryncghelde» (R. 1465-66, f° 53).

Bij arbeidsongevallen kwam de stad tussen. In 1464

16. De drie nu nog bewaarde grote balksleutels in de vroegere vierschaar behoren ongetwijfeld tot de tweede reeks.

kreeg Christoffel, gekwetst tijdens de sloping, 2 s. gr. (R. 1463-64, f° 47 v.). In 1465 werden betaald een «meester in medicine docteur» en een «surgien», die de timmerman I. Baert kwamen onderzoeken toen hij gekwetst was wegens een val van 75 voeten hoogte; meester Jacob van Ghaerne, «onsen surgien», behandelde hem gedurende drie weken (R. 1464-65, f° 48).

Financiering. — Het bouwen van het stadhuis werd gefinancierd met inkomsten van verschillende aard. Er zijn vooreerst de opbrengsten uit de verkoop van hout, ijzer, lood en tegels van het oude schepenhuis, wat in totaal 348 lb. 8 s. par. opbracht (R. 1463-64, f° 46). Daarenboven werd nog 324 lb. par. ontvangen van de verkoop bij opbod van «den ouden ghebroke huus» (R. 1466-67, f° 44 v.). Er werden ook leningen aangegaan, o.m. wezegelden met en zonder intrest, die ten ander niet altijd op tijd konden vereffend worden¹⁷. De belangrijkste bron van inkomsten bestond echter uit een speciale belasting van 2 d. gr. per last ingevoerde kaakharing¹⁸ en van 1 1/2 d. gr. op elk vat wijn¹⁹. In onderstaande tabel worden de jaarlijkse ontvangsten samengebracht.

Jaar	Lasten haring	Vaten wijn	Tot. opbrengst
mei 1463 - 25.12.1464	4865	11261	1331- 1-6 par.
25.12.1464 - 25.12.1465	2296,6 tonnen	6480 pijp en kwart	715-14-3 par.
25.12.1465 - 25.12.1466	2433,6 tonnen	6370	719- 6-0 par.
25.12.1466 - 25.12.1467	977	4535	437-17-6 par.
25.12.1467 - 25.12.1468	240	7997	723-15-6 par.
	11812	36643 pijp en kwart	3927-14-9 par.

Uit deze tabel blijkt dat tussen mei 1463 en 25 december 1468²⁰ 11.812 last haring en 36.643 vaten, een pijp en een kwart wijn belast werden, wat aan de stad 3927 lb. 14 s. 9 d. par. opbracht. In de afzonderlijke bouwrekeningen die in de stadsrekening van 1463-1464 tot en met 1468-69 voorkomen, wordt een totale ontvangst van 6423 lb. 8 s.

17. De intrest die de stad op het wezegeld betaalde, bedroeg 10 % (R. 1466-67, f° 11 v.-12).

18. Een last haringen omvat 12.000 stuks. (R. Degryse, *Vlaandere haringvisserij in de Middeleeuwen*, in *Hand. Soc. d'Em. Brugge*, 82 (1939), blz. 189. Uit de rekeningen blijkt dat een last 12 tonnen telt.

19. 1 vat = 2 pijpen = 4 kwartelen.

20. In de rekening 1468-69 wordt vermeld dat de belasting op de haring en de wijn verhuurd is voor de som van 610 lb. par., die bij de gewone ontvangsten geboekt wordt.

6 d. par. geboekt; daarentegen staat een uitgave van 16.023 lb. 3 s. 4 d. par.²¹.

De bouw van het stadhuis betekende dus een zware financiële last en zal wel veel zorgen gebaard hebben aan het magistraat. Zelfs tijdens de opbouw was het niet altijd mogelijk de aangegane verbintenissen op tijd en stond te regelen. In 1468 werden W. de Bosschere en A. Centurion niet betaald, en de jaarlijkse uitbetaling van de intrest van de wezegelden schijnt evenmin vlot verlopen te zijn (cfr. R. 1466-67, f° 11 v. - 12).

Beschrijving van het stadhuis. — Het nieuwe stadhuis werd — althans gedeeltelijk — gebouwd op de plaats van het oude, want bij de aanbesteding met W. de Bosschere werd overeengekomen dat hij een zijmuur zou afbreken en nieuw maken die men oorspronkelijk van plan was te laten staan²². Pas in 1467, toen het nieuwe stadhuis grotendeels voltooid was, verkocht de stad het oude stadhuis bij opbod (R. 1466-67, f° 44 v., 45). In de rekeningen treffen we enkele data aan waardoor het verloop der werkzaamheden enigszins kan gevolgd worden. De aanbesteding, en waarschijnlijk ook het begin der werken, vond plaats in 1463. In 1463 en 1464 is de bouwrekening nog niet zeer uitvoerig, maar toch moet in 1464 een groot gedeelte van de ruwbouw klaar gekomen zijn, want in mei 1465 ging men naar Sluis om hout te kopen voor het dakbeschot; in hetzelfde jaar werd de leidekker gedeeltelijk betaald. In juli 1465 was er een onderzoek van de gaanderij. De grootste rekening betreft 1466. Dan werd het torenuurwerk geplaatst, de toren geschilderd en de nokafdekking gelegd. In 1467 tenslotte vond het grondige onderzoek van het stadhuis plaats.

Uit de bouwrekeningen valt ook een en ander af te leiden betreffende de oorspronkelijke binnenindeling. Op het gelijkvloers bevinden zich vijf winkeltjes die verhuurd worden; ze zijn voorzien van deuren en venstertjes. Achter deze verkoopruimten liggen de «engienvalte» en de «grote valte», die blijkbaar van zes venstertjes voorzien is en eveneens verhuurd wordt. In beide kelders wordt een deur vermeld; de deur van de kelder met de stadswerktuigen

21. In de rekeningen van 1469-70 en later komen nog achterstallige betalingen voor, o.m. aan A. Centurion, de twee schippers uit Dordrecht enz.

22. Bedoeld is waarschijnlijk de rechter zijgevel die nog gedeeltelijk van Doornikse steen is en tot het vroegere stadhuis kan behoord hebben.

bevindt zich «bachten den huuse». Langs de voorzijde geven trappen toegang tot het bordes, in de rekeningen als portaal aangeduid. De vensters in de voorgevel links verlichten de vertrekkamer, de rechtervensters behoren tot de vierschaar. De nissen tussen de vensters, het portaal en de borstwering zijn geschilderd met loodwit. Op de vier hoeken van het stadhuis bevinden zich torentjes. De twee langs voor hebben stenen spitsen, elk met een loden lelie bekroond, de twee achteraan hebben met leien bedekte houten spitsen, die bekroond zijn door een loden bol; leliën en bollen zijn verguld. Daar de twee achtertorentjes aangerekend worden «boven voorwaerde», schijnen ze wel niet tot het oorspronkelijke ontwerp te behoren (R. 1464-65, f° 48 v.). Het leiendak is aan de voorzijde voorzien van 21 dakkapellen, waarvan één juist boven het portaal (zie ook afb.); aan de achterzijde zijn er 18 dakkapellen. Ze dragen loden dakvorsten en bollen die verguld zijn. In 1470 worden de dakkapellen in het groen geschilderd. Ook het torentje, dat verscheidene klokken herbergt²³, is beschilderd: de kuip in 't geel, het hoger gedeelte met rood en groen, de klokkenstoel (belfort) zwart. De torenbekroning (standaard, bol, engel, lelie), de wijzer van het uurwerk^{23b} en de 18 loden bollen op de gaanderij aan de spits, zijn verguld. De ijzers (o.a. ankers) aan het stadhuis zijn rood geschilderd.

Langs de hoofdingang komt men in het groot (binnen) portaal, waarop drie deuren uitkomen. Links komt men in de gang van het klerkenkantoor, dat — gemaakt met houten wanden — een gedeelte van de vertrekkamer schijnt in te nemen, en dat door een deur in de voormelde gang te bereiken is. In de vertrekkamer, ook voorzien van een houten portaal, worden zitbanken, een houten muurbekleding en een muurkast vermeld. Er is een deur tussen de vertrekkamer en de schepenkamer, die langs de achterzijde van het gebouw gelegen is en waarin zitbanken, een muurkast en een haard vermeld worden. Aan de balken van vertrek- en schepenkamer zijn er zes gebeeldhouwde balksleutels. Tussen de schepenkamer en de vierschaar — soms ook «zale» ge-

23. In de rekening 1465-66, f° 44, worden vermeld «de twee schellen ende noch III andre cleene schellekijs». De twee eerste zijn waarschijnlijk de «grootte clocque» (f° 46) en de «huerclocque» (f° 51).

23b. De wijzer had een hand als aanwijzende figuur (R. 1465-66, f° 50). Zie ook G. Roosegaarde Bisschop, *Wijzerplaten aan oude gebouwen*, in *Bull. Kon. Ned. Oudb. Bond*, 64 (1965), blz. 142-157.

noemd — zijn er twee deuren : de eerste, vooraan, geeft uit in een portaal in de vierschaar, de tweede achteraan komt uit op de bank in de vierschaar. De vier grote balken zijn voorzien van acht gebeeldhouwde balksleutels. Doorheen de vierschaar loopt een houten wand, die langs boven opengewerkt is. De gewichten van het uurwerk lopen doorheen deze zaal en door een gat in het gewelf tot in de kelders. Aan het einde van de vierschaar bevindt zich een deur waar de keuken zou gemaakt worden. In de achtergevel geeft een deur toegang tot de wenteltrap, die verbinding geeft met de beneden- en zolderverdieping ; de deur ernaast geeft toegang tot het toilet. De vloer in de vierschaar, de schepenkamer, de vertrekkamer en het kantoor bestaat uit witte en blauwe tegels ²⁴.

Minder duidelijk is de ligging van de bottelrie waar de presentkannen bewaard worden, en de sergeantenkamer ; van elk wordt een houten wand en een deur vermeld. Waarschijnlijk bevonden ze zich rechts van de hoofdingang.

Uitgave der bouwrekeningen. — Zoals uit de voorgaande bladzijden blijkt, zijn de rekeningen van het bouwen van het stadhuis van Damme zowel voor de historicus als voor de archeoloog van belang. Een tekstuitgave van de bouwrekeningen en van enkele andere posten, die eveneens met het bouwen in verband staan, scheen ons dan ook verantwoord, des te meer dat een zo volledige rekening van een belangrijk middeleeuws gebouw, dat daarenboven zonder noemenswaardige veranderingen bewaard bleef, toch wel zeldzaam is ²⁵.

Niet alle teksten zijn onuitgegeven. In jg. 1902 van de «Annales de la Société d'Emulation» van Brugge zou een bijdrage verschijnen, getiteld «Documents relatifs à la construction de la halle de Damme»; het bevatte door J. Weale genomen afschriften van de bijzonderste posten, maar dikwijls echter in zeer verkorte vorm. Het artikel, voorzien

24. De drie «grootte» vensters in de schepenkamer werden drie voor twee aangerekend, in tegenstelling met de drie «vulle» of «gheheele» vensters in de vertrekkamer en de vijf «vulle» in de vierschaar, die daarenboven langs achter nog drie «cleine» vensters telde, gerekend drie voor één. (R. 1465-66, f° 51 v.).

25. Zeer wenselijk zou o.m. de publicatie zijn van de bouwrekeningen van het stadhuis van Leuven (1439-1469) en van het stadhuis van Oudenaarde (1526-1536), waarvan de rekeningen gedeeltelijk werden uitgegeven door L. Van Lerberghe en J. Ronsse in *Audenaerdsche Mengelingen*, 3 (1848), blz. 307-486.

26. Drukproeven van de bijdrage van J. Weale bevinden zich in

van een korte inleiding door J. de Bethune aan wie Weale zijn tekst gezonden had, was gezet en gepagineerd (blz. 33-83)²⁶, toen bleek dat de afschriften onvolledig waren en dienden herdrukt te worden. Archivaris P. Sheridan vulde de ontbrekende gedeelten aan en men hoopte de bijdrage in 1903 te kunnen laten verschijnen. Er ontstonden echter nieuwe moeilijkheden en op de bestuursvergadering van de «Société d'Emulation» van 3 december 1903 werd aan L. Gilliodts gevraagd of hij de aangevulde nota's van Weale niet kon gebruiken, daar hij reeds nota's bezat over het bouwen van het stadhuis²⁷. In de «Annales» is echter niets verschenen. Wel gaf Gilliodts in 1906 in zijn «Cartulaire de l'ancienne Estaple de Bruges», deel IV, Brugge 1906, blz. 406-409, enkele fragmenten uit, voorzien van een niet altijd feilloze kommentaar²⁸.

Wij zelf hebben een eerste maal de bouwrekeningen doorlopen i.v.m. een studie over de middeleeuwse dakbekappingen, die wij samen met H. Janse publiceerden²⁹. Bij die gelegenheid is het denkbeeld opgekomen een volledige uitgave van de bouwrekeningen te ondernemen, ook als voorbereiding tot het deel «Damme» van het *Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen*. De stadsrekeningen, waaruit de teksten afgeschreven zijn, bevinden zich op het Algemeen Rijksarchief te Brussel, Rekenkamer nr. 33600 (midwinter 1460 - midwinter 1461) - 33609 (midwinter 1469 - midwinter 1470). Daarin zijn de bouwrekeningen vanaf 1463-1464 tot en met 1468-1469 in een speciale rubriek samengebracht. De eerste bouwrekening loopt van 8 april 1463 tot 25 december 1464; de andere lopen, zoals de stadsrekeningen zelf, van midwinter tot midwinter. De teksten werden onverkort afgeschreven, en ook degene die slechts van gering belang schijnen, worden uitgegeven³⁰.

de stadsbibliotheek en in het provinciebestuur te Brugge; laatstgenoemd exemplaar, afkomstig uit het archief van kanunnik A. Duclos, heeft waarschijnlijk toebehoord aan pastoor J. Opdedrick uit Damme, bij wie Duclos een exemplaar gezien had.

27. Deze gegevens werden ontleend aan het verslagboek van de *Société d'Emulation* over de periode 1886-1906.

28. De bijdrage van L. Gilliodts werd door A. Viaene bewerkt in *Het stadhuis van Damme*, in *Biekerf*, 41 (1935), blz. 191-192.

29. H. Janse en L. Devliegheer, *Middeleeuwse dakbekappingen in het vroegere graafschap Vlaanderen*, in *Bul. Kon. Com. en Landsch.*, 13 (1962), blz. 299-380. Een overzicht van de bouwgeschiedenis gaven we in onze bijdrage *De bouw van het stadhuis te Damme*, in *Bul. Kon. Ned. Oudb. Bond*, 63 (1964), kol. 159-166.

30. We betuigen hier onze dank aan lic. L. Danhieux die de afschriften van de rekeningen met ons heeft nagelezen.

Tot slot moge hier herinnerd worden aan het gebruikte muntstelsel. De rekening is opgemaakt in ponden groten, maar omgerekend in ponden parisis. Het pond is samengesteld uit 20 schellingen, de schelling uit 12 penningen of deniers; bij de ponden groten wordt de benaming penning of denier soms weggelaten en men spreekt van groten. 1 denier telt 2 obolen of 24 miten; 1 stuiver of plak is gelijk aan 2 deniers, 1 ingelsche of esterling is gelijk aan 1/3 denier of 8 miten. Het pond groten, en dus ook de onderverdeling ervan, staat gelijk met 12 maal het pond parisis, zodat 1 d. gr. een waarde heeft van 1 s. par.

L. DEVLIEGHER

I. Stadsrekening van 1460-1461

[f° 31 v.]

Item, ghesonden Pietren van Breen ter Brusselle met eenen beslotenen briefe alhier van der wet, an meester Guilliame van Noebrouc, meester van temmeragien, ende an Godevaert van den Bosschre, leverare van orduunsteenene, ende maetsennaers met hem, als om hier ten Damme te commene, als zijlieden hier omtrent te doene hadden te haerlieder besten passe, omme raedt ende advijs te hebbene van zekeren maetselryen ende temmeragien, te wetene, de grote Brucssche poorte te helpene die beede staen daghelicx te vervallene, ende ooc om eene nieuwe halle te makene, ter grootte van den IIe deel dat se nu es, welcke ooc daghelicx staet te vervallene ende inreynende als tbiject, uutghesijn IIII daghen, te X d. grooten sdaechs, valent XL s. par.

[f° 32 v.]

Item, als vooren [juli] ten scrivene van der wet, so camen van Brusselle Godevaert de Bosschere hem vierdren, twee te paerde ende twee te voet, hemlieden ghetoocht de poorten ende de halle, ordonneerden ende adviseerden, als van den twee poorten huerlieder advijs ende onderwijzen, hier de werklyeden van der stede, ende als van der hallen hoorden tadvijs ende maniere van der wet, up wat manieren ende conditien dat zij de halle begheerden te hebbene, dus andwoirden, souden hierup advijs hebben ende souden ordonneeren de maetsennaere van der ordune eenen patroon, de temmerman een, up dese conditie: de patronen bringhende, zoudent elc in tzine stellen up een ghelt, ende vonde men yement, diet min dade, ende zijlieden zelve niet daervooren doen en wouden, so zouden zij hebben: de orduunmeestre, II lb. grooten, ende de temmerman, een pont grooten, voor huerlieder moeyte van den patroone ende dachvaerden. Ende updat de stede de nieuwe halle niet en dede maken, so souden zij beede de meestere elc hebben een pont, altoos wel verstaende moeten zijlieden de naeste zijn te wat prijse dat men tvint, updat hemlieden ghelieft. Dus met hemlieden communicantie ghehouden, met

bailliu, buerchmeestere ende scepenen, twee daghen, verteert in tgheheele, de IIII maeltijden, deen over dandre, XVI s. VI d. par., valent IX lb. XVIII s. par.

[f° 32 v.]

Item, betaelt Janne Blavoet van huerlieder paerden van II nachten ende IIII over corven, II s. groten, valent XXIII s. par.

Item, betaelt Inghel Baert, temmerman, van dat hij met hemlieden ghinc twee daghen te X d. groten sdaechs, comt XX s. par.

[f° 34 - oktober]

Item, Govaert de Busschre, commende hem derdre, als orduunleve-raere ende maetsenare, ende Jan van Herne, als temmerman, brochten diversche patroonen, costeliker deen dan dandere, elc in tzijne, van der nieuwer hallen, als vooren verhaelt es, ende dat ghetoocht ende ghevisenteert bij bailliu, buerchmeesters ende scepenen ende andre notable in de camere, sloten de oncostelijcste te stellene up een ghelt, ende dat haer de stede binnen eenen halven jare daernaer beraden zoude, ende ondersoucken of zij tmin vinden consten, up de conditie vooren verhaelt, dus consultatie met hemlieden ghehouden metter voorseiden bailliu, buerchmeesters ende scepenen, verteert midsgaders den costen van huerlieder peerden, aenghesien dat zij gheen dachvaerden en hadden, hier zijnde twee daghen, voor al betaelt VII lb. par.

II. Stadsrekening van 1462-1463

[f° 41]

Item, V in dezelve maendt [juli], ghepresenteert Guillaume de Boschere ende meer andre meesters van den wercke van den huuse II kannen wijns van V grooten den stoop, ghevult te Maertins Langhen ende ghedreghen te Inghelle Baerts, comt 20 s. par.

[f° 42 v.]

Item, XIII in dezelve maendt [november], ghepresenteert den meesters van den temmerlieden van Ghent, van Brugghe, van Bruessele ende van der Sluus, hier commende om twerc te nemenne van den nieuwen scepenhuuse IIII kannen Poytaus, ghevult te Janne f. Gheeraerds, ende daer ghedroncken, comdt XXIII s. par.

III. Stadsrekening van 1463-1464

[f° 26]

Item, XXIX in Wedemaent, verteert te Maertins tsCroocx, present Joosse de Man, buerchmeestre, Willem de Bosschere, Jacop Quaetwante ende Janne van den Dijke, tsoens, comdt X s. par.

Item, betaelt Jacoppe Braderijc van wech te doene de oude cor-beelen van den ouden huuse, zom te voerene in de kercke ende dandre voor tvleeschuus, dewelke laghen an de fontayne uppe de marct, comt XXI s. par.

[f° 38 v.]

Item, XXVIII in Hoymaent, ghepresenteert Govaert de Bosschere hier commende an de stede omme met hemlieden te sprekenne van den wercke van den nieuwen scepenhuuse, twee kannen wijns van IIII grooten den stoop, comt XVI s. par.

[f° 45]

Omme hulieden, mijn heeren de Commissarissen mijns gheduchts heeren, te adverteerene van den afbrekene van den ouden scepenenhuuse ende der hedificatie van den nieuwen in de stede van dien ghemaect, so es waer, dat aensiende ende overmerckende de groote noodt hoedat tvoirseide oude scepenenhuus bij houtheden zo verghaen ende vergleden was alsdat allincken sticx ter neder vyel, ende datter de lieden ende der lieder kyndren daghelicx of waren in grooten vreesen, ons adverteerende, dat wij voor grief daerinne voorsien wilden, uutten welcken wij, bouchmeesters ende scepenen, teenen zekeren daghe uppe de voirseide zake verghadert zijnde in onse camere, metghaders den raden, hooftmannen, connestablen ende eenen grooten deel van den notablen van deser stede, bij ons daeromme ontboden, naer zekere handelinghe met rijpheden van raden tsamen daerup ghehadt, considereerende de periculen diere voor oghen waren, ende dat wij daghelicx de justicie daerin anthierende daerof in meerder vreesen waren dan anders, slooten ende concludeerden eendrachtelicke, met eenen ghemeenen accoorde, tvoirseide oude scepenenhuus of te brekenne, thout, ijsere, loot ende teghelen te vercoopenne, ende van den penninghen daerof commende, ende ooc mede den ontfang van tghuent dat de hostelyers daertoe gheconsenteert ende ghegheven hebben, bij ottroye van onsen harden gheduchten heere ende prince, ghelijc dat blijcken mach bij zijnen lettren, die wij daarof tonswaerts hebben, rekeninghe ende bewijs te doene voor u mijne heeren, ende voort, in de stede van den ofghebrokenen huuse, een nieuwe huus te makenne ende te hediffyerenne bij den advijse van zesse notablen persoonen bij ons alsdoe daertoe ghecommitteert, behouden dies dat zij ons een patroon daerof overbrochten binnen zekeren tijden hemlieden bij ons bestheeden, omme dat ghesien, voort te sprekenne van de voorwaerde ende leveringhe, beede van der maetselrye ende temmerwercke, ende van der maniere behouvelic daerin te houdenne ten oirboire van der stede, achtervolghende denwelcken sloote de zesse persoonen ten desen ghecooren, brochten ons overe een patroon, daernaer dat zij gheadviseert hadden het nieuwe huus te makennen, twelcke bij ons den raden, hooftmannen, connestablen ende der meester menichte van den notablen doe met ons daerup verghadert zijnde, ghesien, was bij ons allen eendrachtelicke gheslooten, dat men de voorwaerde ende tpatroon daerup dat men tvoirseide huus zoude willen besteden, oversenden zouden met beslootenen bryeven van der stede an temmerlyeden ende maetsennaers van diverschen landen ende steden, beteekenende allen den ghuenen die de voorseide voorwaerde zullen willen nemen bij ons te zijne teenen zekeren daghe in de voorseide lettren verclaerst, omme voort in de nemynghe van den voorseiden wercke te procederne alzoo tbehooren soude, wel verstaende van voorsien te zijne van souffysainten zekere, ende borchtucht te stellenne van huerlieder nemynghe te vulcommene met poorters van der stede van den Dammte ofte andren persoonen daarmede dat de goede lieden van der wet tevreden zullen wesen, achtervolghende denwelcken onsen scrijvenne, diverssche temmerlyeden ende werclyeden, ten daghe in onse voirseide lettre begrepen, bij ons ghecommen, deden de voorwaerde ter presentien van allen de werclyeden ende temmerlyeden, doe bij ons zijnde, weder lesen ende verhalen, ende de paeymenten die wij houden wilden, ooc mede wat hij hebben zoude, die tvoirseide werc,

beede van maetselrye, temmeraige, stoffe ende handtghedade stellen soudē; item, al diereghelijcke, wat hij hebben soude die tvernerde, ende voort wat hij hebben soude, deghuene up wien dat bleve, al vooren verhaelt wanneer zij beghinnen zouden wercken, wanneer zij huerliedē werc overgheven soudē, ende wanneer men hemliedē betalen zoude, al twelcke ghedaen, men dede bernen eene keerse in scepenencamere, ende men wierp up de voirseide wercken, bin den bernenne van welcker keerse een meester Michiel Ghoetghebuer, poorte van Brugghe, stelde met zijnen medeghesellen de leverynghe van den steenwercke, calcke, mortele ende handtghedade als bevonden bij zijnen brievekin, minst ghestelt hebbende uppe de somme van vierhondert tsestich ponden grooten, naer twelcke een Willem de Bosschere ende Jacoppe Quaetwant, zijn medegheselle, stelden tselve ende nederdet tiene ponden grooten, noch dezelve meester Michiel weder stellende ende nederdet tiene ponden grooten, ende daernaer noch de [f° 45 v.] voirseide Willem de Bosschere, stellende tselve werc ende nederdet zesse ende dertich ponden grooten, up wien de keerse huutghync, ende hem bleef staende uppe de somme van vierhondert viere ponden grooten; ende boven desen, mids dat hij ghenomen heift den zijdtmuer of te brekenne ende die weder nieuwe te makenne, die soude hebben gheleven, ende andere werc besproken boven der voirseide voorwaerde, zoo zal hij hebben heffen ende ontfanghen van der voirseider stede de somme van vierhondert ende vive ende twintich ponden grooten, die te betalen ten paeymenten hiernaer verclaerst, te wetenne, Sente-Maertinsmesse, over teerste paeyment in tjaer drie ende tsestich, vive ende tseventich ponden grooten, item tSente-Maertinsmesse daernaer eerstcommende, vive ende tsestich ponden grooten, ende voort alle jare, telcken Sente-Maertinsmesse daernaer eerstcommende ende achtervolghende, vichtich ponden grooten gheduerende tooter tijdt dat de voirseide somme van vierhondert ende vive ende twintich ponden grooten al vulbetaelt zal wesen. Ende insghelijcx, zoo was dat andere bevoortwaert ende besteedt de temmeraige ende houtenwerc van den voirseiden huuse, ende was ghestelt bij Janne van der Haghe ende Janne de Rop, poorters van Ghent, als de meeste ende nederste, uppe de somme van vierhondert zesse ponden grooten, ende daernaer was bin den bernen van den keerse ghestelt ende ghenedert bij Andriese Centurion zesse ende vichtich ponden grooten, wien dat bleef, staende uppe de somme van drie hondert vichtich ponden grooten die te betalen ten paeymenten hier naer verclaerst, dats te wetenne, over teerste paeyment, tachtentich ponden grooten den eersten dach van Septembre int jaer viere ende tsestich, twintich ponden grooten, te Lichtmesse daernaer eerst commende, twintich ponden grooten, den eersten dach van Septembre daernaer eerstvolghende, ende alzoo voort telcken voorseiden termijnen ende paeymenten twintich ponden grooten, gheduerende tooter tijdt dat de voirseide drie hondert vichtich ponden grooten al vulbetaelt wesen zal ¹.

[f° 46]

Dit es de rekeninghe van Maertin de Croocq ende Andries Centurion, tresoriers van der voirseide stede van den Damme, als ghecommitteert ten ontfanghe ende huutghevenne van den ouden ofghebroken huuse, ende van al tghuent dat te hulpe ende ghewercke waert van

1. Deze tekst wordt hernomen in de stadsrekeningen tot en met 1468-1469.

den nieuwen scepenhuuse te makenne gheconsenteert ende gheottroyert heift ghezijn, van den harynghe ende wijne hier commende, ende ontfaen bij den hostelyers van deser stede, daertoe bij hemlieden gheottroyert, van den achtsten daghe van April duust vierhondert drie ende tsestich toot medewintre viere ende tsestich, ende al ghevalueert in ponden parijsyzen. Eerst, ontfaen van ouden loode, twelcke vercocht was te Brugghe Renault de lootghietre, XIX waghén drie naghelen, omme tiene scellinghen grooten de waghe, waenof ghync van oncosten II s. III d. grooten, bleef net IX lb. VIII s. IX d. grooten, valent CXIII lb. V s. par. Ontfaen van ouden houté vercocht de inghesetenne van den Damme, comdt LXIX lb. II s. par.

Ontfaen van ouden teghellen vercocht de inghesetene van der stede voirseid, comt LXXX lb. par.

Ontfaen van ouden ijsere vercocht daerof Janne de Loon, smet, vijfhondertneghentien pondt te XII miten tpondt; noch vercocht Willem Heerewijn XCI ponden te XVI miten tpondt, noch vercocht Lievin Seneschael twee duust twee hondert vichtien pondt te twee Inghelsche tpondt, comt tsamen VI lb. XIX s. III d. grooten, valent III^{XX} III lb. XI s. par.

Ontfaen van Jacoppe de Deckere, van X hoet calcx dat hij ten huusewaert ghegheven heift te V grooten thoet, valent II lb. X s. par.
Prima somme : III^{CXLVIII} lb. VIII s. par.

Ontfaen van harynghe, te wetenne, van meye LXIII toot medewintre LXIII, van viereduust VIII^C vive ende tsestich last te II groten tlast, comt III^{CIII^{XXVI}} lb. X s. par.

Ontfaen van wijne, van meye LXIII toot medewintre LXIII, van elfven duust twee hondert een ende tsestich vaten te eenen groten ende eenen halven elc vat, valent VIII^{CXLIII} lb. XI s. VI d. par.
IIe somme : XII^{ICXXXI} lb. I s. VI d. par.

[f° 46 v.]

Ontfanc van weeseghelde. — Ontfaen van Willem Harewijn ende Boudin de Pape, als voochden ghestelt bij der wet van den Damme van Christinekine, Jan Gheenkins dochtre, de somme van XXX lb. grooten tournoysen weeseghelts, die de stede van hemlieden ghenomen heift den XX^{sten} dach van Spuerle in tjaer III^{CLXIII} te weeseghelde, den voorseiden Christinekine toebehoorende, mids daerof ghevende alzulcke bate ende wasdom als men van weeseghelde ghecoustumeert es ende pleicht te ghevenne ¹, alzo langhe als zoe tvoirseide ghelt onder haer houden zal, dewelcke bekeert zijn in den oirboir ende lasten van der voirseider stede, alzo dat blijcken mach bij den huutghevene van deser rekeninghe, ende zonderlynghe omme te helpen betalenne de paeymenten van der maetselrye van den nieuwen scepenhuuse, nu jeghewoordelic beghonnen te makene, valent III^{CLX} lb. par.

Ontfaen van Oliviere van Craeynest ende Guy de Brune, als voochden van Maykine, Alaerdt Desprees dochtre, die hij hadde bij jonc-

1. Uit de rekening van 1466-1467, f° 11 v., blijkt dat de jaarlijkse intrest 3 lb. gr. bedraagt.

frauwe Peryne Haermaers zynen laetsten wijve, de somme van XXX lb. groten weeseghelts derzelver Maeykine toebehoirende, die de stede insghelijcxs ghenomen heift te weezeghelde in der manieren ghecostumeert, den achtsten dach van decembre in tjaer M IIIICLXIII, dewelcke bekeert zyn in de schulden van der voirseider stede, ende zonderlinghe daermede betaelt mijnen heere van Charolois als hem bij der wet ende de goede lieden van der stede gheconsenteert zijnde te zijnder neerenster eerste begheerte bij zynen ghecommitteerden ons daerof ghedaen alzo dat blijcken mach in 't uutgheven van deser rekeninghe ende bij der quictancie daerof zijnde, valent IIICLX lb. par. ¹.

IIIe somme: VII^{CXX} lb. par.

Totale somme : IIMIII~~IIII~~^{XX}XIX lb. IX s. VI d. par.

[f° 47]

Dit naervolghende es thuytgeheven uppe den voorseiden ontfangc ghevalueert in ponden parijsijzen.

Betaelt diversche aerbeyders, te wetenne, Govaert Danckaert, Hubekin Christoffel de Brune, Pietre van Haerpen, Casin de Lijnmakere, Jacob Tant, Adriaen de Coc, Joorke de Muelnaere, Pieter Musselman, Coppin Chaerle, Claijs de Wyldeman, Aernout de Drusschre, Janne de Mey, Janne Aernouts ende meer andre, van dat zij ghewrocht hebben vele daghen an tghebroken oude huus, te wetene, de eerde wech te voerene, doude steenen wech te doene, thoude ijsere, thoude hout wech te doene, dhoude teghelen wech te doene, thoude loot wech te doene, tfondament van den nieuwen ghevelle te delvene, tfondament van den nieuwen portale ende van den pilaren te delvenne, elcken XV daghen, elcken te V grooten tsdaechs, comt III lb. XV s. grooten, valent XLV lb. par.

Item, betaelt Inghelle Baert, temmerman, te vele stonden, dat hij an tghebroken huus ghewrocht heift, hem tweedre, te wetenne, de ghespannen te ontsluytenne ende of te doene, de balcken van den voirseiden huuse ende andre groot hout met zynen engiennen of te doene, ende ooc mids dat hij ghesonden heift gheweist te Ghent, te Brussele, te Mechelin, te Andworpen, ten tween reysen, an de goede lyeden maetsennaers ende temmerlyeden aldaer, met de copije van den steenen wercke ende houten wercke, hem voor alle zijne pijnne ende moeyte betaelt, de somme van III lb. V s. grooten, valent XXXIX lb. par.

Item, noch betaelt denzelven Inghele, van dat hij de copije van den houtene wercke van den nieuwen huuse maecte, X s. grooten, valent VI lb. par.

Item betaelt Aernoudt, temmerman, van te vele stonden dat hij ooc ghewrocht heift in tbreken van den ouden huuse, mids ooc dat hij ommebeloken heift twerc van den nieuwen huuse, hem tweedre, daer anghewrocht XVI daghen, te X g. tsdaechs, comt XXV s. grooten, valent XV lb. par.

Item, betaelt insghelijcx Janne Moens, thegeldeckere, van dat hij, hem tweedre, ghedect heift thoude scepenuhuus, waerovere zij waren achte daghen, te XV g. tsdaechs, valent VI lb. par.

1. In de rekening van 1466-1467, f° 12, wordt vermeld dat ook dit weesgeld voor het bouwen van het stadhuis aangewend wordt.

Item, betaelt van calccke ende van zande daertoe verbezicht II s. VI d. grooten, valent XXX s. par.

Item, betaelt Gheerkin, de scaelgedeckere, van [dat] hij torrekin van den ouden huuse brac, ende met zijnen cnappe ontdeckte, IIII s. grooten, valent II lb. VIII s. par.

Item, betaelt meester Janne van Herne, temmerman ter Sluus in tcasteel, van dat hij tbewerp van den houtenwercke van den nieuwen huuse maecte, XVI s. grooten, valent IX lb. XII s. par.

Item, betaelt van manden, omme deerde, tgreuys ende de oude steendren daerin wech te draghenne met den aerbeyders, XL grooten, valent II lb. par.

[f° 47 v.]

Item, betaelt Willem de Bosschere, over de godspenning van den huuse van der maetselrije, XXII grooten; noch Janne van den Dijke, omme den eersten steen van den nieuwen fundamente van den ghevele, XII grooten; noch, Jacoppe Quaetwante, over den eersten steen van den ordune, XII grooten; noch betaelt Cristoffele, aerbeydere uppe de Muenequereetsche poorte, van dat hij in zijnen aerbeyt van den ouden ghebrokenen huuse ghequetst was, II s. grooten; noch betaelt van huerden, die an den ghevele van den ouden huuse gheghelt zijn, mids den temmerman anderhalven dach daeran ghewrocht, VIII s. grooten; beloopende tsamen XIII s. X d. grooten, valent VIII lb. X s. par.

Item, verteert te Maertins tsCroocx, in taverne, te diverschen stonden ende met der wet ende met den goede lieden van Ghendt, van Brugghe, van Bruesselle, van Mechelin, van Andwerpen ende van der Sluus, hier bij ons ten diverschen stonden ontboden zijnde omme te nemene tsteenen werc ende thouten werc van den vorseiden huuze, mids ooc den wijn ghedroncken in scepenencamere int tbernen van den keersen, comt II lb. grooten, valent XXIIII lb. par.

Item, ghegheven in hoofscheden Govaert de Bosschere, van dat hij tbewerp maecte van der maetselrye van den nieuwen huuse de somme van I lb. grooten, valent XII lb. par.

Item, betaelt Wyllem de Bosschere van dat hij verteerde te Brueselle met den temmerlieden omme te visenteerene de copije van den houtene wercke, comt XVI s. par.

Item, betaelt Janne van den Dijke, over zijne moeyte van dat hij te menighen reysen bij ons ghecommen es, ende ooc den patroon stelde van den vorseiden steenen wercke I lb. grooten, valent XII lb. par.

Item, betaelt Cornelisse Tielman, van dat hij te menighen stonden ten Damme bij ons ghecommen es, omme ons met hem te beradenne van onsen steenen wercke, X s. grooten, valent VI lb. par.

Item, betaelt Janne, de tegheldeckere van der Sluus, omme de teghelen van den ouden huuse of te doene, ende tvoirseide huus te brekenne II lb. X s. grooten, valent XXX lb. par.

Item, betaelt meester Michielle Ghoetghebuere ende Joorys zijn gheselle, van dat zij bij ons commen zijn te diverschen stonden omme ons te beradenne ende ooc te bevroedenne van onsen voirseiden wercke, ende bij huerlieden beradenne waes tzom of te broken dat gemaect was, X s. grooten, valent VI lb. par.

Item, betaelt denzelven meester Michiel, van te stellenne tvoirseide steenwerck, een pont grooten; noch te nederenne tvoorseide steenwerck, een pont grooten, valent XXIII lb. par.

Item, betaelt Willemme de Bosschere ende Jacoppe Quaetwante over huerlieder nederynghe ten tween reysen, te wetenne, deerste reyse ghenedert X lb. grooten, ende dander reyse ghenedert XXXVI lb. grooten, beloopt in tgeheele IIII lb. XII s. grooten, valent LV lb. IIII s. par.

[f° 48]

Item, betaelt Janne van den Walle de huushuere van zijnre loge daer de engienien nu ter tijdt in zijn, ende es jeghens hem ghehuert omme een pont grooten tjaers, inghaende Meye LXIII, dus hem betaelt Meye LXIII, XII lb. par.

Item, betaelt Jacoppe Thoors, maetsennaere ende meester maetsennaere van der voorseider stede van den Damme, over zijne moeyte ende aerbeyt van dat hij te menigher reyse bij ons ghesijn ende gheweist heift, ende hem ghesonden te Brugghe, ter Sluus, te menighen stonden, X s. grooten, valent VI lb. par.

Item, betaelt Loy Hallinc, van den copijen te scrijvenne, die menne huutzant van der maetselrye ende van den houten wercke, VI s. VIII d. grooten, valent IIII lb. par.

Item, betaelt Janne Lennoot over de schrifturen van Guillemme de Bosschere, van den voorwaerde tusschen der stede ende hem, comt XXIII s. par.

Item, betaelt Willemme de Bosschere, van dat hij gemaect heift een nieuwe pijpkin neffens der nieuwer fontaine, daer eenen nieuwen slotete in staet, hem bevoorwaert bij buerchmeesters ende scepenen omme II lb. XV s. grooten, valent XXXIII lb. par.

Item, betaelt Andriese Centurion f. Andries, van dat hij tsijnen laste ghebroken heift doude fontaine ende eene nieuwe gemaect, hem bevoortwaert bij buerchmeesters ende scepenen omme de somme van vive ponden grooten, valent IX lb. par.

Item, betaelt Janne van der Gracht, over zijne wedden van den eersten halven jare dat hij ontfinck de impositie van den wijnen ende van den harynghe, aengaende tnieuwe huus de somme van XVIII lb. par.

Item, betaelt Janne Rop ende Janne van der Haghe, temmerlieden van Ghendt, van te stellenne thouten werck van den nieuwen scepenenhuuse, een pont grooten, valent XII lb. par.

Item, betaelt Andriese Centurion f. Andries, van nederynghe van denzelven houtene wercke, V lb. XII s. grooten, valent LXVII lb. IIII s. par.

Item, betaelt Willemme de Bosschere in mindringhen van IIIICXXV lb. grooten over zijn eerste paeyment van den steenen werck, twelcke gheviel Sente-Maertinsmesse anno LXIII, als tblijct bij zijne quijtancie, de somme van LXXV lb. grooten, valent IXC lb. par.

Item, noch betaelt dezelve Willem over tweetste paeyment, dat hem gheviel Sente-Maertinsmesse LXIII, als tblijct bij zijne quijtantie LXV lb. grooten, valent VIIICLXXX lb. par.

Item, betaelt Chier Andries Centurion, in mindringhen van IIIICL lb. grooten over zijn eerste paeyment van den houtene wercke, als tblijct hem zijne quijtantie, twelcke hem gheviel den eersten dach van september anno LXIII, LXXX lb. grooten, valent IXCLX lb. par.

Item, verteert te Viven, present de bailliu, Anthonis Boghaert, buerchmeestre, Inghelle van der Mare, Mathijs Bouts, de speyhoudre ende meer andre, in tvisenteeren van den houte van den nieuwen huuse, comt XLVIII s. par.

[f° 48 v.]

Item, betaelt Renault, de lootghietre, van vijfhondert pondt loots jehghens hem ghecocht omme twee inghelsche tpont, ende dat verbesicht bij Jacoppe Quaetwante in tsteenen werc van den nieuwen huuse, te wetenne, an den steeghere van den nieuwen portale ende an de veijnsters van den nieuwen huuse voirseid, beneden ende boven, beloopt de somme van XXVII s. I d. grooten eenen Inghelschen, comdt XVI lb. XIII s. IIII d. par.

Item, betaelt Chiere Andries voorseid, van houte bij hem ghelevert omme de sinters van den nieuwen huusekin staende vooren ter marct van den nieuwen scepenenhuuse, ende ooc omme de sinters van den nieuwen portale ende van andere dueren van den wentelsteeghere, ende andersins noch van platen XVI voeten lang, V dumen breed ende drie dumen dicke, dewelcke inne den muer van scepenencamere, de vertreccamere ende in de zale ghemets zijn, eenighe omme de chyegen van de scepenencamere, de vertreccamere ende in de zale voirseid, ende voordt omme de lambrozeerynghe in te naghelne in de verghaderynghe van den balcken; noch meer plancken ghelevert omme de twee schapraden die in den muer van de scepenencamere ende in de vertreccamere ghemets zijn, beloopende toot den somme van II lb. IX s. II d. grooten, valent XXIX lb. X s. par.

Item, dit es thout datter ghelevert es: eerst VC voeten rebben te VI miten den voet, noch IICXII voeten kersten ende XXX voeten platen te X miten den voet, noch IIII slepelzillen, een dobbel zille, noch III houten omme de slepelzillen, noch XXXV platen van zestienne voeten lang, V dumen breedt, III dumen dicke te VIII miten den voet omme in den muer te maetsenne, noch IIIIXXVIII voeten plancken omme twee schapraden te II grooten den voet.

Item, betaelt Michiele, de temmerman, met hem zijn tweedre, daeran ghewrocht omme de voirseide sinters ende de schapraden, de slepelzillen ende de plancken te makenne ende te stellene, waerover zij gheweist hebben X daghen, te X grooten tsaeghs, comt X lb. par.

Item, betaelt Woutre van Inghen, poortre van der Sluus, van

VI slotels te snijdene an den balcken van den nieuwe scepenen-
camere ende de vertreccamere, V s. grooten voor elcken slootele, valent
XVIII lb. par.

Item noch betaelt Inghelle, de temmerman, van III sinters, die
hij ghemaect heeft omme te overwelvenne de veynsters, noch ghe-
maect een cassijn voor tvautekin onder den nieuwen steeghere,
noch ghewrocht eenen halven dach omme te overspannene tnieuwe
aysement, comt tsamen III daghen te VIII grooten tsdaechs, comt
XXIIII s. par.

Item, betaelt Maeye, de lijnemakerge, van choorden thuerent
ghehaelt omme de fontaynen huut te slane te diverschen stonden,
comt XX s. par.

[f° 49]

Dit naervolgende es thijserinwerc, dat ghelevert es van den jare
LXIIII an tnieuwe scepenenhuus van den Damme: eerst Janne de
Loon heift ghelevert an tvoirseide huus XV ijsarine roeden an de
veynsters van der vaute, ende XXX haken weghende IIIICIIII~~XX~~
XIII lb., valent XXIIII lb. XIII s. par.

Lievin Seneschael heift ghelancgt de stake van den hamere van
der huerlocke anderhalven voet ende eene palme, comt XVI grooten,
ende den hamere ghezwaret X pont, comt X grooten; noch eene
ijsarine roede an dezelve engienen, XVI voeten lang, weghende LX
pont, ten eenen grooten tpoint, V s. grooten; noch dat hij ghelancgt
hevet de roede van den wijsere ende van viere ijsarine vorcken,
XX grooten; noch ghemaect twee kaken, twee ijsarine bouten, een
overslaghe ende een slot verslegghen, XX grooten; noch ghelevert XVI
naghelen van XII miten tstic, L naghelen van IIII miten tstic,
IIIC van II miten tstic, IIIICL van eene mijte, IIIICL luucken-
aghels ende VIIIC lattenaghelen. Item, noch ghelevert omme de
schaprade van den nieuwen huuse IC naghelen van IIII mijten,
IC van II mijten; item noch IC naghelen van IIII miten, IC van II
mijten. Item noch IC naghelen van IIII mijten ende IC naghelen
van II mijten verbesicht an den patroon van den nieuwen huuse;
item, noch L mijtenaghelen, L luuckenaghels verbesicht an de sinters
van den portale; item noch IX naghelen van I d. ½ grooten tstic,
verbesicht an de verghaderynghe van den balcken; noch twee naghels
van eenen grooten tstic; ICL naghelen van IIII mijten, comdt
tsamen XXV s. V d. ½ grooten, valent XV lb. V s. VI d. par.

Item, noch heift de voirseide Lievin ghelevert an tvoirseide huus
dese naervolgende partcheelen van ijsere: eerst twee langhe ijsarine
roeden, VIII dobbele haken, XXVII cleene haken, weghende tsam-
en II~~CLX~~CLX ponden; noch eene ijsarine roede omme de veynsters
van den portale, VII viercante ijseren, een plat ijsere omme de
veynsters, een ghehanghe omme de groote poorte van den huuse;
noch twee haken weghende CL ponden, noch IIII cruusveynsters
weghende LX ponden; noch II langhe ijsarine roeden omme den
steeghere van den portale, II corte ijsers hanckerwijs, noch eenen
haec, noch een ijsere omme de veynsters onder tportael, noch eenen
hancker, weghende tsamen II~~CLX~~CLX ponden; noch VI platte haken
omme de cafcoenen van den huuse, XII haken omme de veynsters

weghende tsamen IICX ponden; item noch eene langhe ijserine roede omme den steeghere van den portale, II hanckers, eenen ijserin haec omme taysement, noch II haken, noch IX haken, weghende tsamen CIIII^{XX} ponden; item, noch XVI haken ende een ijserie omme den wentelsteeghere weghende CI½ pont; item, noch XII haken, III groote ijserine roeden, noch II grote haken om tportael weghende III^{CLX} ½, pont; item, noch XVIII haken weghende CII ponden; item, noch een ijserie omme de veynstren, eenen dubbelen hancker omme den torre, twee langhe ijzers omme de cafoenen, ende LXXXII naghels weghende CXL ponden; item, noch II ijserin omme de glaesveynstren ende X haken weghende CIIII ponden; item, noch eenen hanckre met II oghen, weghende IIC^{III} ponden; item, noch eenen hanckere, III oghen ende eenen cleenen hanckere, weghende III^{CXX} ½, ponden; item, noch eenen grooten hanckere, II oghen weghende IIC^{VIII} ponden; item, noch III corte hanckers elc met eenen pammeele, weghende IIC^{XLVI} ½ ponden; item, noch III dobbele hanckers zonder pammeelen, weghende III^{CLXXX} ponden; comt tsamen IIM^{IIICIIII^{XXVII}} lb. te I grooten tpoint, comt XIII lb. XIII s. XI d. grooten, valent CLXIII lb. VII s. par.

Prima somme: IIM^{IIII^{CXLI}} lb. VIII s. X d. par.

[f° 49 v.]

Andere uitgeheven. — Item, betaelt Andries Centurion de Jonghe, over zijn salaris dat hij, van medewintre LXIII toot medewintre LXIIII, de inpositie van den upcommende wijnen ontfaen hevet, de somme van XXVI s. VIII d. grooten, valent XVI lb. par.

Item, betaelt Staesin de Clerc, over zijn salaris dat hij de inpositie van den kaecharync hier binnen deser stede upcommende, ontfaen heift, de somme van XX s. grooten, valent XII lb. par.

Item, betaelt den clercken, midsgaders Loykin Hallinc voor huerlieder moeyte omme de vorseide rekeninghe van den nieuwen huuse ende velle andere brieven ende memorien daeran clevende te scrivene, VIII lb. par.

Somme: XXXVI lb. par.

Totale somme van al den uitgehevene: IIM^{IIII^{CLXXVII}} lb. VIII s. X d. par.

Ende den ontfanck draecht IIM^{IIII^{XXXXXIX}} lb. IX s. VI d. par.

IV. Stadsrekening van 1464-1465

[f° 31 v.]

Item, XXe in Meye, Maertin de Croocq, tresorier, ende Inghelle Baert, temmerman, ghevaren ter Sluus omme aldaer te coopene jeghen de Oosterlinghen zekere nombre van wagheshoote, omme tsaelgedac van den nieuwen scepenenhuuse; Maertin de Croocq te XVI grooten, ende Inghelle te X grooten, comt XXVI s. par.

[f° 32]

Item, XVIIIe in dezelve maendt [juni] Joose de Man, buerchmeestre, ghevaren te Bruesele, omme te sprekenne met Godevaert de Bosschere omme de balcken te hebbene ende omme thorduun van den huuse, huutgheweist drie daghen, comt VII lb. IIII s. par.

[f° 41 v.]

Item, betaelt Inghelle, temmerman, van twee bardenen die hij ghemaect heift in scepenencamere, comt XVI s. par.

[f° 46]

Dit es de rekeninghe van Maertin de Croocq ende Hermes van den Chasteelle, tresoriers van der stede van den Damme, als ghecommitteert ten ontfanghe ende huutghevenne van den nieuwen scepenenhuuse, beghinnende medewintre LXVIII ende hende medewintre LXV, ghevalueert in ponden par.

Erst ontfanen van harijnghe van medewintre LXVIII toot medewintre LXV bij den inghesetenne van der stede van $\text{II}^{\text{M}}\text{II}^{\text{C}}\text{IIII}^{\text{XX}}$ XVI last VI tonnen II grooten voor elc last, XIX lb. II s. IX d. grooten, valent $\text{II}^{\text{C}}\text{XXIX}$ lb. XIII s. par.

Ontfaen van wijne van medewintre LXVIII toot medewintre LXV, beloopt $\text{VI}^{\text{M}}\text{IIII}^{\text{C}}\text{IIII}^{\text{XX}}$ vaten, pijpen ende quaert te $\text{I}^{\frac{1}{2}}$ d. groten 't vat, comt XL lb. X s. I d. groten ende VI mijten, valent $\text{IIII}^{\text{C}}\text{IIII}^{\text{XXVI}}$ lb. I s. III d. par.

Totale somme van al desen ontfanghe $\text{VII}^{\text{C}}\text{XV}$ lb. XIII s. III d. par.

[f° 46 v.]

Dit naervolghende es 't huutghevene uppe den voorseiden ontfancq ghevalueert in ponden parijsijze.

Erst betaelt Chiere Andries Centurion f. Andries, als tbljct bij zijne quittance over tweetste paeyement van den houte, twelcke gheviel Onser Frauwedaghe Lichtmesse anno LXVIII, XX lb. grooten, valent II^{CXL} lb. par.

Item, X in meye anno LXV, ghecocht jeghen Jacoppe Janszue van Heekelen ende Jan, f. Heinrich, scippere van Dordrecht, ende dat bij buerchmeesters ende scepenen van Damme, ten oirboire van den nieuwen huuse voorseid, LX^{M} scaelgen; Maertin Foys daer binnen VI^{M} halve scaelgen twee voor een, dewelcke zij gheleverdt hebben binnen der stede van den Damme omme XX s. grooten elc duust, te betalen X lb. grooten ghereet, ende alle jare X lb. grooten tooter vullen betalynghe, waenof deerste paeyement ghedaen was den letsten dach van meye anno LXV. Ende was alsoo bevoortwaert de betalynghe te doene, ende hebben van der stede weghe eene lettre onder den zeghelle van zaken van der voorseider stede van den Damme omme huerliedier achterstellynghe alle jare te halen ende telcken letsten daghe van meye zo voorseid es, dus hemlieden betaelt, als tbljct bij huerliedier quittance, ende dit over teerste paeyement, elc V lb. grooten, comt X lb. grooten, valent CXX lb. par.

Item, betaelt vele diverssche aerbeyders van den voorseiden scaelgen te lossenne ende inne der stedenhuus te brynghenne, ten driën reysen dat zij ghelost waren, XVIII s. VII d. grooten, valent XI lb. III s. par.

Item, verteert te Janne f. Gheeraerds, bij buerchmeesters ende scepenen in tcoopen van den voorseiden schaelgen, comt XXXVI s. par.

Item, verteert te Maertin tsCroocxs, present buerchmeesters ende

scepenen, int bevoorwaarden jehens Janne Velyers, dewelcke ghenomen heift tvoorseid huus te deckenne met schaelgen omme IIII s. JIII d. grooten de roede, III s. VI d. grooten, valent II lb. II s. par.

Item, XVe in Juing, ghecocht jeghen Lievin van den Bussche van Ghendt, present Joosse de Man, Cornelis de Croocq, buerchmeesters ende meer andere van scepenen, VI^c wagheschots te III lb. grooten thondert, valent XVIII lb. grooten; hierup betaelt, als tbljct bij zijne quictancie, bij Janne van Spaengen IX lb. grooten, valent CVIII lb. par.

Item, noch ghecocht jehens Cornelis de Croocq, buerchmeestre, II^c wagheschots van den mintsten prijze, te II lb. V. s. grooten thondert, valent LIIII lb. par.

Item, noch ghecocht jehens Hermeeux van den Chasteelle I^c wagheschots te II lb. VI s. thondert, valent XXVII lb. XII s. par.

Item, betaelt van lijfcoope van den voorseiden houte, present buerchmeesters ende scepenen, IIII s. grooten, valent II lb. VIII s. par.

[f° 47]

Item, XVIe in Juing, Cornelis de Croocq, buerchmeestre, ende Inghe.e Baert, ghevaren ter Sluus omme tvoorseide hout daer te ontfane, daer verleyt, bij Inghele Baert, temmerman, omme thout tscepe te draghenne, II s. IV d. grooten.

Item, betaelt den scipman van den houte ten Damme te brynghenne, III s. grooten; item, betaelt den aerbeyders, te wetenne, Willem van Duenerin, hem tienstre, van tvoorseide hout in tvleeschuus te draghenne IIII s. grooten; item, betaelt Inghele Baert, van twee daghen dat hij omme thout ter Sluus was, ende eenen halven dach omme thout in tvleeschuus te stellenne II s. I d. grooten; item, over de dachvaert van den buerchmeestre Cornelis, van dat hij omme thout tontfane ter Sluus was, II s. grooten, comt al XIII s. V d. grooten, valent VIII lb. I s. par.

Item, betaelt Inghele Baert, midtsdat hij ghewrocht heift an tvoorseide scepenenhuus van te behauwenne de zillen van den veynstre van den achtermaelge, mids thout ghelevert daetoe, comdt X s. par.

Item, betaelt Maertin de Croocq, tresorier, van IIII daghen dat hij huut was omme te truckenne te Bruesselle an Willemme de Bosschere ende an Govaert de Bosschere, zijnen vadre, van dat hij ons ghereetscap doen zoude van den ordune ende van den drien balcken, dewelcke zeere besich waren, omme thorduun te bereedenne, ende dede ooc zoovele an meester Willem de temmerman ende an der stedemeestre van Bruesselle, dat hij waghens huutzant omme de vorseide balcken, ende van daer, zoo trac hij te Andwerpen omme de voorzeide schaelgenaghels ende lattenaghels te coopenne, comt voor elcken dagh XXXII grooten, valent VI lb. VIII s. par.

Item, betaelt te Andwerpen van twee sommen, VM scaelgenaghelen te VI s. grooten de somme, XIII s. VI d. grooten; noch

over drye sommen lattenaghels te VII s. grooten de somme, XXI s. grooten; noch van III^M grote naghels te XVI grooten tduust, IIII s. grooten; noch over de tonne ende van te voerrenne tscepe VI grooten; noch van vrechte van Andwerpen ten Damme, VIII grooten, comt tsamen II lb. VIII grooten, valent XXIIII lb. VIII s. par.

Item, noch betaelt Andries Varnwijn van VIII^M schaelgenaghels te VII s. grooten de somme, comt III lb. III s. VI d. par.

Item, noch betaelt van IIII^M VC lattenaghels, te VIII s. VI d. grooten de somme, comt XXXVIII s. III d. par.

Item betaelt Heijnric van Testelle, van IIII sommen schaelgenaghels te VII s. grooten de somme, ende twee sommen lattenaghels te VIII s. VI d. grooten de somme, comt II lb. vijf s. grooten, valent XXVII lb. par.

Item, betaelt van den voorseiden schaelgenaghels ende lattenaghels te bryngene van Nieneven ten Damme XXIIII s. par.

Item, XXVe in Jullet, betaelt Joorys Weylaert ende Cornelis Tielman, hier ontbooden omme te visenteerrenne de voeye van den nieuwen scepenenhuuse, dewelcke mesmaect was, ende zoude naer rade van eenighen te groten coste van der stede gheweist hebben, ende bij huerliedier advijse zoo was gheordonneert een ghoet werc ten minsten prijze, ende dat nut ende oirboir was; dus elc betaelt over zijne dachvaert ende moeyte II s. grooten, valent XLVIII s. par.

[f° 47 v.]

Item, XXIIe in ougust, betaelt bij mij Maertin de Croocq, Wouter van Inghen, van achte slootels, die hij ghesneden heift omme de viere grote balcken, als tlijct bij zijne quittance, III lb. grooten, valent XXXVI lb. par.

Item, VIIe in septembre anno LXV, noch betaelt bij den voorseiden Maertin Heijnricke van Thestelle bij Lijsbetten zijnen wijve, van viere sommen schaelgenaghels, te VII s. grooten de somme, comt XVI lb. XVI s. par.

Item, betaelt Loijs van den Wulphuuse, van III haryncqtonnen, die Jan van den Dijcke verbesicht heift in tportael inne de verwelvynghe, te III grooten tstic, comt IX s. par.

Item, XIe in septembre, ghevaren te Brugghe omme te copenne blaue schascijnsteenen omme de veurst van den nieuwen scepenenhuuse, ende omme te halene de calhijeders omme te calhiedenre rondtomme de nieuwe fontaine, comdt XII s. par.

Item, XVIIIe in septembre, betaelt Govaert de Bosschere, van te makenne den patroon van der maetselrije van den nieuwen scepenenhuuse XX s. grooten, valent XII lb. par.

Item, betaelt Janne van den Walle bij chiere Andries, van der huere van zijne bouwe, meye LXV, comt XII lb. par.

Item, ghecocht jeghen Heynric tsheeren cnappe, XXIX bullen

heekinhout omme de sinters te makene I lb. grooten in tgheheele, comt XII lb. par.

Item, VIe in october, betaelt Jacoppe Quaetwante, dat hij met eenen cnape gheghoten heift de voeye van den nieuwen scepenenhuuse, waerovere hij gheweist heift twee daghen, te XVII grooten tsdaechs, comt XXXIIII s. par.

Item, betaelt Heynric Beffelync, witschildere van der Sluus, van dat hij alle de tabernaculen midsgaders den portale ende lancx der voeijen van den vorseiden nieuwen scepenenhuuse met loodwitte ghevaervet hevet, ende bevoortwaert jeghens hem bij buerchmeesters ende scepenen, in tgheheele ter somme van XX s. grooten, valent XII lb. par.

Item, noch betaelt Andries Centurion f. Andries, over zijn derde paeyment hem ghevallen den eersten dach van der maent van sepembre anno LXV, de somme van XX lb. grooten, als tblijct bij zijnre quictancie, valent in ponden parijsijzen IICXL lb. par.

Item, insghelijcx betaelt Willem de Bosschere over zijn derde paeyment, twelcke hem gheviel te Sente-Maertinsmesse anno LXV, de somme van L lb. grooten, alst blijct bij den huutghevenne van den voorwaerde van den vorseiden nieuwen scepenenhuuse, valent VIC lb. par.

Item, betaelt meester Janne le Velyers, schaelgedeckere, dewelcke ghenomen heift tvoorseide huus te deckenne met al datter toebehoort, de roede omme IIII s. IIII d. grooten, ende dat over zijn handtghewerc; ende es te verstane dat men hem leveren moet bert, schaelgen, naghels ende loot, waerup hem betaelt van desen jare LXV, mids dat noch niet vuldaen en es, de somme van XIIII lb. grooten, als tblijct bij zijnre quictancie, valent in ponden parijsijzen CLXVIII lb. par.

[f° 48]

Item, insghelijcx betaelt Jacoppe Dobblyer, zaghere van der Sluus, van twagheschot dat hij van desen jare LXV ghesaecht heift omme tvoorseide huus, mids ooc thout dat hij ghesaecht heift omme de sinters ende elders omme den oirboir van der stede, de somme van VII lb. X s. grooten, als tblijct blijct bij zijnre quictancie, valent IIII~~XXX~~ lb. par.

Item, noch insghelijcx betaelt Ingehele Baert, temmerman, van dat hij twagheschot behauwen heift ende te menighen stonden an tvoorseide huus ghewrocht heift, als nu hem derdere, als nu hem tweedre, ende ooc de sinters te makene van desen jare LXV, de somme van tien ponden grooten, als tblijct bij zijnre quictancie, valent CXX lb. par.

Item, noch betaelt voor denzelven Inghelle Baert, temmerman, bij den bevelenne van der wet eenen meester in medicine docteur ende eenen surgien de somme van X s. grooten, dewelcke hem quamen visenteeren van den quetse die hem gheschiede in tvallen van LXXV voeten hooghe van den vorseiden huuse. Item ende insghelijcx betaelt meester Jacoppe van Ghaerne, onsen surgien, de

welcke hem visenteerde drie weken lancg, bij den bevelenne van der wet voorseid voor zynen aerbeijt ende zijne stoffe, de somme van XXXVIII s. II d. grooten, comt tsamen XXII lb. XVIII s. par.

Item, noch betaelt te Brugghe Janne van den Dijke, van XVIII witte orduuns quarteel steendren omme de noordtghewelle van den voorseiden huuse, de somme van XIX s. grooten, valent XI lb. VIII s. par.

Item, noch van den voorseiden steendren te brynghenne, comt VI s. par.

Item, noch betaelt Renault, de lootghietre, van Brugghe, van LXX waghen nieuwe loods bij hem ghelevert omme t'ieuwe huus, te XII s. VI d. grooten de waghe, comt ter somme van XLIII lb. XV s. grooten, waerup betaelt bij zijne quictancie de voorseide XLIII lb. XV s. grooten, valent VCXXV lb. par.

Item, noch betaelt dezelve, van CLXXX lb. loots oudt ghenomen jehgens denzelven Renault omme te ghietenne thorduun lancx de voeye, midghaders t'portael ende de veynsters te II inghelsche t'pont, comt XI s. grooten, valent VI lb. XII s. par.

Item, noch betaelt van IIIC XXI lb. saudeurs, jehgens hem ghenomen omme te saudeerene de voeyen ende de ghooten omme II grooten t'pont, comdt XXXII lb. II s. par.

Item, noch betaelt van IX ½ daghen dat hij, als nu hem derdere ende hem tweedre, ten Damme gheweist heift omme te saudeerene te II s. II d. grooten, comdt XXII s. IX d. grooten, valent XIII lb. XIII s. par.

Item, noch betaelt te Brugghe, van oncosten van den voorseiden loode te weghenne ende t'scepe te voerene te menigher reysen de somme van IX s. XI d. grooten, valent V lb. XIX s. par.

Item, noch betaelt t'marctscip van Damme van den voorseiden loode te vele reysen te brynghenne IIII s. grooten, valent II lb. VIII s. par.

Item, noch betaelt den cardewaghencruders van t'voorseid loodt te brijnghenne te Maertin t'sCroocx, te menigher reysen IIII s. grooten, valent II lb. VIII s. par.

[f° 48 v.]

Item, Maertin de Crooc, tresorier, ghevaren te Brugghe, achte reysen omme t'loot te ontfane, ende andere zaken aenghaende t'voorseide huus, te XII grooten t'sdaechs, comt VIII s. grooten, valent IIII lb. XVI s. par.

Item, betaelt Hermeeux van den Chasteelle, van CXXV pont ouds loodts jehgens hem ghecocht omme t'voorseide huus te twee inghelsche t'pont, comdt IIII lb. I s. IIII d. par.

Item, betaelt Andries Centurion, van zesse cleene veynsterkins die hij an t'voorseide huus ghemaect heift boven voorwaerde te VI s. grooten t'stic; noch eene duere boven in de veye bij den portale, comt X s. grooten; noch twee ghebinden onder den torre met viere

stijlen ende IIII banden, al ghewrocht ende upghestelt IIII lb. grooten, comt al tsamen VI lb. VI s. grooten, valent LXXV lb. XII s. par.

Item, betaelt Jan van Dijke, van II achtermaelgen die hij an voorseide huus ghemaect heift boven voorwaerde, met hem bevoortwaert bij buerchmeesters ende scepenen omme de somme van zesse ponden grooten; noch meer, van dat hij ghehoocht heift boven den wentelsteeghere van den voorseiden huuse, hem bevoortwaert omme II lb. grooten; noch meer, dat hij ghelevert heift VII quarteel steenders omme den voorseiden wentelsteeghere V s. grooten; noch jehghens hem ghecocht CXL sparren omme de sinters te II grooten tstic, XXIII s. IIII d. grooten, comt al tsamen IX lb. VIII s. IIII d. grooten, valent CXIII lb. par.

Item, betaelt Willem Andries, speyhoudere, van houte jehghens hem ghecocht omme den voorseiden wentelsteeghere ende de II maelgen up elc eene cappe te stellenne ende dat bevoorwaert bij Inghelē, temmerman, comt XXVII lb. par.

Item, betaelt Janne Freijs, van III ½ last calchijsteenders jehghens hem ghecocht omme te calchijedenne voor tnieuwe huus te XXII s. VI d. grooten tlast, ende II s. grooten van lossenne, comt IIII lb. IX grooten, valent XLVIII lb. IX s. par.

[f° 49]

Dit naervolghende es thijsere werck dat ghelevert es an tnieuwe huus van den Damme, beghinnende medewintre LXIII ende hende medewintre LXV.

Eerst, item, XXVIe in april anno LXV, ontfaen van Lievin Sene-schaele VIII haken omme de veynsters van den voorseiden huuse, VI ijslerine roeden, een cramme, 1 hanckere weghende tsamen CLIII pont; noch, XVIe in meye, ontfaen eene hanckere, II ijserin haken, VIII naghels omme de gregolen; noch II ijserin roeden, II platen omme de zijdtbalcke, VI haken omme de maelge van den steenen torrekīn, XXV naghels; noch VIII ijserin dolen, II crammen omme de fyolen, weghende tsamen III^cXL pont; noch, IXe in Juing, ontfaen III langhe roeden omme ijsers, II haken omme de mantele van den cafcoene boven; noch een lancg ijsere, II haken, XII groote naghels weghende tsamen CLX pont; noch, VIIIe in jullet, ontfaen VI haken omme de ghevele van den noordtzijde, L naghels, een ijsere om tcafcoen weghende III^cCL ponden; noch, IIe in ougst, ontfaen II ijslerine roeden, XI crammen, noch een lancg ijsere, XII haecxkens boven an tcafcoen, 1 cramme, II haken ande veynsters van den ghote, II hanckeren omme de maelge van den zuudzijde, een coppele ijsere an tcafcoen weghende II^cXCIII lb.; noch, XXIIe in ougst, ontfaen IIII haken, VII oghen, noch eenen groten hanckere, drie ijsers, noch II oghen met eenen hancker, IIII haken omme de gregolen weghende tsamen IIII^cXXI ponden; noch drie hanckers, V oghen weghende V^cXXXVI ponden; noch V^e in septembre, ontfaen IIII crammen, II haken omme de veynsters, II langhe crammen, VII cleene crammen, een lanc ijsere omme de hoofmaelge, noch een oghe, IIII crammen omme tportael, weghende tsamen CLVI ponden; noch II langhe roeden, II viercante ijsers omme boven in tportael, VIII haken omme de ghote an de noordt-

sijde, VIII crammen omme de voeye an tportael, weghende tsamen IICLXXXI $\frac{1}{2}$ lb.; noch, XIIe in septembre, VII haken omme de ghoote, II langhe ijslerine roeden omme tportael, noch II langhe ijslerin met IX ijslerine wegghe; noch II rynghe, VIII crammen omme tpijken an de fontaijne; noch een viercante ijsere, viere haken, een coppel ijsers met XII naghels omme tcafoen, weghende tsamen IIIICXXXII $\frac{1}{2}$ lb.; noch, XVIIe in septembre, ontfaen een lancg ijsere, IIII crammen, XXX dolen an de voeye, III ijslerine roeden omme de voeye, IIII crammen, III wegghe omme de fyolen van den portale, weghende tsamen CXCII lb.; noch, XIIe in octobere, ontfaen XIII crammen om tcafoen, een ijsere omme de voeye, drie wegghe om tportael, drie haken om tscaelgedac, IIII veynsterhaken omme de zuudtghevelle; noch een coppel ijsers omme tcafoen boven met XXV naghels, een lancg ijsere, III stijpers omme de voeye, een lancg ijslerine roede, een coppel ijsers an den ghevelle van den cafoene; noch vermaect VI oude hanckers, verdient X grooten, weghende tsamen IICXXXII lb.; noch, XXVIIIe in octobere, een lancg ijsere omme de voeye van den portale, noch VII langhe ijsere omme de voeye van den portale, noch VII langhe ijsers omme de voorseide voeye; noch VI viercante ijsers omme de fyolen van de voeye; noch drie langhe roeden omme de voeye van den portale, weghende tezamen IIIICXCIII lb.; noch heift Lievin ghelevert an den wentelsteeghere een slot met drie slotels, an tportael een slot met drie slotels, an de duere van den pauwellyoene een slot met twee slotels, an de grote poorte een slot met twee slotels, an den kelnare van den vieeschuuse een slot met twee slotels, waervooren hem betaelt II s. VI d. grooten, comt XXX lb.; noch VI cleene hanckerkins omme de cappe van den wentelsteeghere, weghende dertich ponden; noch L naghels van eenen inghelschen XVI grooten, L twee-mijtenaghels, IIII groten, comt al tsamen IIIIMCXII lb., te eenen grooten tpoint, valent IICV lb. XII s. par.

[f° 49 v.]

Dit naervolghende zijn de naghels die de voorseide Lievin an voorseide huus ghelevert heift: eerst, VIIIe in meye, L naghels van IIII mijten, L naghels van VIII mijten; noch IICL naghels van IIII mijten; noch CL mitenaghels, IIIIC II-mitenaghels, IIIIC IIII-mitenaghels, comdt VIII s. X d. grooten; noch ontfaen IICL naghels van IIII miten, IIC van II mijten, IIIIC mijtenaghels, C luuckenaghels, comt V s. XI d. grooten; noch IIIIC mijtenaghels, IIC luuckenaghels, IIC II-mitenaghels omme de standtveynsters, noch C naghels van VIII mijten, IIC IIII-mitenaghels, comt in ghelde V s. VI d. grooten; noch VC mijtenaghels, IIIIC mitenaghels, C IIII-mitenaghels, IIIIC lattenaghels, comt VI s. II d. grooten; noch heift Lievin ghelevert omme den schaelgedeckere: eerst XVIIM lattenaghels ende VIIM schaelgenaghels te X grooten elc duust, comt XVIII s. IIII d. grooten, valent XI lb. par.; comt tsamen II lb. IIII s. IX d. grooten, XXVI lb. XVII s. par.

Dit naervolghende es thijserin werc dat Janne de Loon ghelevert heift an tnieuwe scepenenhuus van Damme, van medewintre LXIIII ende hendende medewintre anno LXV. Item, XIIe in ougust, C naghels van II mijten, IIC verloren naghels omme den wentelsteeghere, twee paer ghehanghen, weghende XXX lb., IIII bouten met datter toebehoort, weghende XX lb., te I grooten tpoint, IICXXV

naghels van IIII mijten tstic, ghelevert te Viven, IIC naghels van XII mijten tstic; noch CL vieremijtenaghels, IIIC II-mijtenaghels, noch IICL mijtenaghels, L naghels van I grooten tstic; noch IICXXV mijtenaghels, XII naghels van III lb. tstic, comt tsamen in ghelde XXIX s. IIII d. grooten, valent XVII lb. XII s. par.

Item, XXIIe in septembre, noch ontfæen omme tvoorseide huus XXXVI naghels van eenen grooten tstic, L naghels van XII mijten tstic, IIC van IIII mijten tstic; noch CL van II mijten tstic, noch IIC mijtenaghels; noch CL naghels van II mijten; noch IIIC naghels van IIII mijten; noch L naghels van VIII mijten; noch IIC naghels van II mijten; noch XVIII naghels van I grooten tstic, comt tsamen in ghelde XVIII s. VII d. grooten, valent XI lb. III s. par.

Item, noch, IIIe in octobre, ontfæen van Janne voorseid, IIICL naghels van IIII miten tstic, IIICL van II mijten, XVIII naghels van eenen grooten tstic, noch drie bouten weghende X $\frac{1}{2}$ pont, te I grooten tpond, comt tsamen IX s. IIII d. grooten, valent V lb. XII s. par.

Item, XIIe in octobre, IIIC mijtenaghels, L naghels van XII mijten, IIC IIII-mitenaghels, IIIC II-mijtenaghels, noch C luucke-naghels, comt tsamen VIII s. grooten, valent IIII lb. XVI s. par.

Item, XXVIIIe in octobre, noch ontfæen IIC mijtenaghels, IIC naghels van II mijten, C IIII-mijtenaghels, twee paer ghehanghen, coste V grooten, comt tsamen IIII s. II d. grooten, valent II lb. X s. par.

Item, XIIe in novembre, ontfæen XVC mijtenaghels, XVC luucke-naghels, IIIIC tweemijtenaghels, IIIIC IIII-mijtenaghels; item noch ghelevert een slot ende eenen slotelle V grooten, comt tsamen XVII s. II penningen grooten, valent X lb. VI s. par.

[f° 50]

Item, IIe in decembre, ontfæen VIII bouten omme den torre van den nieuwen scepenenhuuse, weghende LXXXIX lb., te I grooten tpond; noch IIC naghels van IIII mijten, noch IIC luuckenaghels, ghelevert te Viven, comt IX s. III d. grooten, valent V lb. XI s. par.

Item, XXVIIIe in decembre, noch ghelevert CL naghels van XII mijten tstic, VI s. grooten; noch IIIIC van viere mijten tstic, V s. IIII d. grooten; IIIIC van II miten, II s. VIII d. grooten; IIIIC van I mijte, XVI grooten, ende dat omme den torre; noch omme de schaelgedeckere IIC van II mijten, XVI grooten; noch omme de sinters IIC van II mijten, XVI grooten; IIIIC mijtenaghels, XII grooten; C luuckenaghels, III grooten, comt tsamen XIX s. III d. grooten, valent XI lb. III s. par.

Item, Jan de Loon heift noch ghelevert omme den torre IIIIC naghels van IIII mijten, V s. IIII d. grooten; item noch IIIIC van twee mijten, II s. VIII d. grooten; IIIIC mijtenaghels, XVI grooten; noch XXXVI crammen van I grooten 't stic, comt III s. grooten, comt tsamen XII s. IIII d. grooten, valent VII lb. VIII s. par.

[f° 50 v.]

Item, betaelt Hermes van den Chastele over zijn salaris dat hij van medewintre LXIII toot medewintre LXV de impositie van den upcommende wijnen ontfanghen hevet, de somme van XX s. gr. valent XII lb. par.

Item, betaelt Staessin de Clerc over zijn salaris dat hij de impositie van den kaecharync hier binnen deser stede upcommende ontfanen heift, de somme van XIII s. IIII d. grooten, valent VIII lb. par.

Item, betaelt den clercken, midsghaders Loykin Hallyncg, voor huerlieder moeyte omme de voorseide rekenynghe van den nieuwen huuse te scrijvenne, comdt VI lb. par.

Totale somme van al den uitghevene III^MCIIII^{XX}XIII lb. XV s. I d. par.

Ende den ontfang bedraecht VII^CXV lb. XIII s. III d. par.

Aldus hier meer uitghegheven dan ontfanen IIM^{IIII}CLXXVIII lb. X d. par.

V. Stadsrekening van 1465-1466

[f° 23]

Item, VIe in maerte, Cornelis Rijcquaert ghesonden te Brugghe ten II reysen omme Cornelisse Thyelman ende Joorys Weylaert, meester maetsennaers van der voorseider stede, omme alhier te commen vysenteerne twerc van den nieuwen scepenhuuse, XVI s. par.

Item, VIIIe in maerte, betaelt denzelven Cornelys ende Joorys over huerlieder moeyte in tvisenteeren alsoo voorseid es, VI s. VIII d. grooten, valent IIII lb. par.

[f° 24]

Item, verteert ter weduwe van Joachim de Blancque, present Brixus Vleesch, orloigemeestre, Aernout Snouc, Inghelle, temmerman, ende de tresporsiers in tbesteden van der nieuwer oirloige, comt XXIIII s. par.

[f° 30]

Item, XIIIe in april, Maertyn de Croocq ende Inghelle van der Mare, tresporsiers, ghevaren te Brugghe, omme te bestedenne den inghele ende de lelye met tghuendt dattre toebehoort, uitghehij I dach, comdt XXIIII s. par.

Item, XXIIIIe in april, Jan Lennoot ghesonden te Brugghe an mijnen heere van Middelbuerch, omme zijn advijs te hebbenne van te constraingierenne ter leenynghe nieuwelynghe upghestelt binnen onser stede omme tvulcommen van onsen scepenhuuse, waerof eenynghe niet leenen en wilden, nietjeghenstaende dat de meeste menichte betaelt hadden, I dach, comdt XII s. par.

[f° 30 v.]

Item, XXVIIIe in meye, Maertyn de Croocq ende Inghelbrecht van der Mare, tresporsiers, ghevaren te Brugghe omme te bestedenne, te

verghuldenne den inghele, lelyen, buusen ende dattre toebehoirdt, dyenende booven an den torre van den nieuwen huuse, uutgheweist I dach, comt XXIIII s. par.

[f° 43]

Dit es de rekenynghe van Maertyn de Croocq ende Inghelram van der Maren, tresoriers van der stede van den Damme, als ghecommitteert ten ontfanghe ende huutghevenne van den nieuwen scепен-huuse, beghinnende medewintre LXV ende hendende medewijntre LXVI ghevalueert in ponden par.

Eerst ontfæn van harynghe van medewintre LXV toot medewintre LXVI bij den inghesetenne van der stede IIM^mIIII^cXXXIII last zesse tonnen te II d. gr. elc last, comt XX lb. V s. VII d. gr., valent IICXLIII lb. VII s. par.

Ontfaen van wijne van medewyntre LXV toot medewyntre LXVI bloopt, zoo voorseid es, VI^mIIICLXX vaten te eenen groten ende I halven, elc vat comt XXXIX lb. XVI s. III d. gr., valent IIIICLXXV lb. XIX s. par.

Item, ontfæn van den kynderen van Cornelisse van den Becquenne bij der handt van Heijnric de Crijdtsche ende Pietre van Honackere, als voochden van den voorseiden kynders, ende dat ten verzoucke ende neerenster bede van der wet van den Damme de somme van IIII^{xx} lb. groten vlaemscher munten, dewelcke de voochden voorseid uuter name van den voorseiden kyndren een jaer lancq, inghaende den VIIen dach van novembre anno LXVI, der stede van den Damme gheleent hebben omme tvulmaken van den voorseiden huuse zonder daerof te heesschene eenynghe bate ofte prouffijt in eenygher manieren. Ende heift de wet van den Damme voorseid de vorseide voochden uuter name van den vorseiden kynders ghegheven eenen brief onder der stede zeghele van zaken van der stede van den Damme, hemlieden dit ghelt weder te ghevene ten daghe voorseid. Belooopen de voorseide IIII^{xx} lb. groten in ponden par. IXCLX lb. par.

Item, insghelijcx ontfæn van Daneele van der Veurst de somme van XII lb. groten, dewelcke hij uuter name van eenen gheselle die vuljaert der stede van den Damme ooc gheleent heift, zoo voorseid es, waenof hij heift eene lettre onder der stede zegghele van zaken te betalen ten daghe als boven, valent CXLIIII lb. par.

Totale somme van al den ontfanghe aenghaende thus van den Damme XVIII^cXXXIII lb. VI s. par.

[f° 43 v.]

Dit naervolghende es thuytgeven van den voirseiden huuse, uppe den ontfancq van medewintre LXV toot medewijntre LXVI, ghevalueert in ponden par.

Betaelt Andries Senturion f. Andries, van zijnen paeyement dat hem gheviel Onser-Vrouwendaghe-Lichtmesse anno LXV, XX lb. grooten; noch over een paeyment dat gheviel septembre anno LXVI, ooc XX lb. grooten, valent IIIIC^{xx} lb. par.

Item, insghelijcx betaelt Willem de Bosschere van zijnen paeye-

mente dat gheviel tSente-Maertinsmesse anno LXVI, vichtich ponden grooten, valent VIC lb. par.

Item, den goede lieden van Dordrecht over huerlieder paeyement van den letsten daghe van meye anno LXVI, van schaelgen X lb. grooten, valent CXX lb. par.

Item, betaelt Hermeeux van den Chasteelle, van vijf quart sparren jeghen hem ghecocht omme de sinters van der vaulteerynghe, omme tbeluucken van den torre van den huuse van binnen, midsgaders XIII sticx verbesicht an den steeghere van der Schellemuelne ende an de schoole te VII s. grooten tquart, comt ter somme van XXXV s. grooten, valent XXI lb. par.

Item, betaelt van den voorseiden sparren thus te halenne, VI s. par.

Item, betaelt Adriaen Lobaert, poorter van der Sluus, van CXV wagheshots jeghens hem ghecocht te II lb. III s. grooten thondert, comt II lb. VIII s. IX d. grooten, valent XXIX lb. V s. par.

Item, betaelt ter Sluus van der voorseiden wagheshoote tscepe te doene, mids de vrecht van der Sluus ten Damme, ende van inne de boede te draghenne, XXXVI s. par.

Item, betaelt Pieter van der Heye, van V^c wulghenberts boven de synters van der vaulteerynghe te legghenne te XII grooten thondert ende VIII grooten van halene, III lb. VIII s. par.

Item, betaelt Hellyn Heyns van Brugghe, van IIII sommen lattenaghels ende scaelgenaghels ende noch I somme lootnaghels omme den torre van den huuse ende andersins te IX s. grooten de somme, comt II lb. V s. grooten, valent XXVII lb. par.

Item, betaelt Janne le Wautier, dewelcke den inghele, de lelije, de II bollen ende ooc andere zaken daertoe dienende ghemaect heift, hem bevoortwaert omme de somme van IIII lb. III s. valent XLIX lb. XVI s. par.

[f° 44]

Item, betaelt Janne van den Velde te Brugghe, dewelcke ghelevert heift den standaert daer den inghelle, de lelye ende tbeckin up staet, twelcke ijsere weecht IICXXVI lb. te XX mijten tpont mids II s. VI d. grooten, dat langhere ghemaect moeste zijn, comt XVIII s. XI d. grooten valent XI lb. VII s. par.

Item, betaelt Alaerdt Wautyer, van twee beckens jeghens hem ghecocht omme de bolle beneden den inghelle, weghende XLVII ponden ende I half, te VII grooten elc pondt, comt XXVII s. VII d. ½ grooten, valent XVI lb. XII s. VI d. par.

Item, betaelt Clays van Egghemondt, denwelcke den voorseiden inghelle ende datter toebehoort verghult heift, bevoorwaert omme II lb. V s. grooten, valent XXVII lb. par.

Item, betaelt te Brugghe ende hier, omme den inghelle thus te brynghenne, comt X s. par.

Item, betaelt Martyn de Croocq, tresorier, drie reysen, ende Inghelle van der Mare, eene reyse, die daeromme te Brugge gheweist hebben, comt XLVIII s. par.

Item, ghecocht jeghen Willem Andries, speyhoudere ten Damme, present Inghelle de temmerman, VII Weselsche balcken van XVIII voeten langc; noch VI langhe schiphouten elc XVIII voeten langc; noch VI groote houten omme de cappe van der achtermaelge ende omme tbeelfroot binnen den torre, daer de schellen an hangen, bevoorwaert bij Inghelle temmerman omme XX s. grooten, valent XII lb. par.

Item, noch ghecocht jeghens der kercken, IX houten omme de cappe van der voorseider maelge, IIII s. VI d. grooten, valent II lb. XIII s. par.

Item, ghecocht jeghens Janne de Clercq, XXXVIII sticken houts omme te belukene nieuwe oirloige omme tbeelefroot ende andersins omme de somme van XXXII s. grooten, valent XIX lb. IIII s. par.

Item, betaelt van aerbeyde, omme tvoorseide hout inne de bouwe te brynghe, comt XXs. par.

Item, betaelt Lievin de Deckere, Coppin Karel ende Casin, uppe de Brucxssche poorte, van dat zijlieden met greuyse ende met eerde bedect hebben booven de vaulte, boven de zale, scepenencamere, de vertreccamere, midsgaders tcontor, de crune van der vaulte bedect hebben ende ooc de conckels ghevult hebben, bevoortwaert omme XVI s. grooten, valent IX lb. XII s. par.

Item, noch betaelt Coppin Keerle, Lievin de Deckere, van dat zijlieden hilpen de twee schellen ende noch III andre cleene schellekyns daertoe, mids V groote sticke loots booven uppe de zale te draghenne, comt altsamen XII s. par.

Item, betaelt Jacop Fyerins van Brugghe, van dat hij ghemaect heift den wijsere van den compasse dyenende an thoirloige, comt XV s. grooten, valent IX lb. par.

[f° 44 v.]

Item, betaelt van twageschot te Brugge te voerenne, ende den wijsere wederomme te brynghe, comt XII s. par.

Item, XXVIe in ougst, ghecocht ter Sluus jeghen Maertin Marcholf ende zijn broeder, IIC^e wageschots te II lb. grooten thondert, comdt XLVIII lb. par.

Item, betaelt ter Sluus van tvoirseide hout in tscip te draghenne, XV grooten; noch van vrechte, XX grooten; noch van draghenne inne de bouwe, XV grooten, comdt II lb. V s. par.

Item, betaelt Cornelisse Thyelman, bij Inghelle van der Mare, van witte orduunsteen die diene an de zillen van den huuse XVII s. grooten, valent X lb. IIII s. par.

Item, betaelt Brixus Vleesch, oirloigemeestre, van te stellenne ende

vil te makenne tnieuwe oirloige, hem becoopmanscept bij buerchmeesters ende scepenen, mids IIII s. grooten, ghaende ende comende, comt II lb. IIII s. grooten, valent XXVI lb. VIII s. par.

Item, betaelt Janne le Velyers, scaelgedeckre van tvoirseide huus te deckenne, hem bevoortwaert bij buerchmeesters ende scepenen omme IIII s. IIII d. grooten de roede, ende zijn bevonden CXVIII roeden, maken XXV lb. XI s. IIII d. grooten, waenof hem betaelt ende gherekent over jaer XIII lb. grooten, dus hem noch betaelt over de vulle somme XI lb. XI s. III d. grooten, valent CXXVIII lb. XV s. par.

Item, betaelt Goossin van Huupen, vrij landmetere, over zijnen aerbeijt van metene, XX s. grooten, waerof de stede betaelt voor huer deel, X s. grooten, mids ooc III s. IIII d. grooten van verteerde costen comt VIII lb. par.

Item, betaelt Janne van Malen, bij zijnen wijve, over II clocreepen van den tween schellen, ende ooc III andre fijne reepen omme tengyen van der oirloige, comt III lb. XII s. par.

Item, noch inghecocht jeghen Adriane Lobaardt van der Sluus, IIC groot wagheshot te II lb. X s. grooten thondert, comt V lb. grooten, valent LX lb. par.

Item, betaelt van schepe te doene ter Sluus XVI grooten, noch van vrechte XVI grooten, noch omme den aerbeyders te draghenne inne de bouwe XII grooten, comt II lb. III s. par.

Item, betaelt Janne van den Wallen, over de huere van zijne bouwe, meye LXVI, comdt XII lb. par.

[f° 45]

Item, betaelt Lievin van den Bossche, bij der handt van Janne van Spaengen, en dit over de reste van VIC wagheshots, jeghens hem ghecocht omme de somme van III lb. grooten elc hondert, comt de reste IX lb. grooten, valent CVIII lb. par.

Item, betaelt van II nieuwe ryemen omme de clepels van den tween schellen, comt XII s. par.

Item, noch betaelt Cassijn de Lijnmakere, van dat hij met heerde al heffen ghemaect heift de scepenencamere, de vertreccamere, de clerquenconthoir ende den ghanc omme daerup te paveerenne, ende noch beede de vaulten, de wynckelkyns al schoone ghemaect heift, X s. grooten, valent VI lb. par.

Item, betaelt Gheerkyn de scaelgedeckere, van dat hij de veurst van den huuse upghestelt heift, midsgaders eenen gheselle, comt VI s. grooten, valent III lb. XII s. par.

Item, betaelt Jacop Quactwanct, van dat hij geplaeuert ende ghepaveert heift met witten ende met blauwen voetsteen en de vierschaire van den huuse, scepenencamere, de vertreccamere, tconthoir van den clerquen, hem bevoortwaerd bij buerchmeesters ende scepenen, midsdat hijt al ghelevert heift ende insghelijcx zijn handt-werc omme de somme van XXIII lb. grooten, valent IICIII~~XX~~ VIII lb. par.

Item, noch betaelt den voorseiden Jacop, van LXXXVII voeten blauw schaetsyns vurststeens te XII grooten den voet, IIII lb. VII s. grooten, valent LII lb. IIII s. par.

Item, betaelt Jacop voirseid, van tvorseide werc te stellenne, V s. grooten, valent III lb. par.

Item, betaelt twee aerbeyders van den voorseiden vurststeenen van den scepe te lossenne ende thuus te draghenne, comt X s. par.

Item, betaelt Heindric Beffelyncg, schildere ende poortre van der Sluus: eerst, van te verghuldenne thijsere van den hoosen van den torre onder den appele van den inghelle, met raeyen nederwaert, dyenende an tscaelgedac, hem bevoortwaert bij buerchmeesters ende scepenen omme de somme van XXXII s. grooten; noch, van den wijsere dyenende an thoirloige van den voorseiden huuse metten viere ewangelisten, bevoortwaert, zoo voirseid es, omme II lb. VIII s. grooten; noch, omme de cuupe van den torre rondtomme te vaerwenne met gheluwe vaerwe, booven de cuupe an den torre met roode ende groene vaerwe, ende tbeelefroot binnen den torre staende met zwarte vaerwe, de ijsers omtrent tvorseide huus ghevaereent met roode verwen; dit besteit, zoo voirseid es, omme III lb. V s. grooten; noch, XIX veursten an thuus vooren ter maertwaert, mids-gaders de bollen dienende an de dacveynsters van den huuse, omme III s. VI d. grooten, elcke veurst metten bolle, comt III lb. VI s. VI d. grooten; noch van verghuldene XVIII bollen boven den uppe den torre omme XX grooten, elcke bolle, comt XXX s. grooten; noch, van te verghuldenne II dobbele lelyen dyenende an de twee voormaelgen; noch XVIII veursten met XVIII bollen dienende bachten an de dacveynsters, noch II grote bollen omme de II achtermaelgen ende veurst van den wentelsteeghre, bevoortwaert omme de somme van IIII lb. XI s. grooten, comt al tsamen XVI lb. XII s. VI d. grooten, valent CIIII~~XX~~XIX lb. X s. par.

[f° 45 v.]

Dit naervolghende es de temmerage van den nieuwen scepenenhuuse, van medewintre LXV toot medewintre LXVI

Eerst, XXIIIIe in maerte anno LXV, betaelt Ingehe Baert, temmerman, van XVIII daghen, dat hij hem derdere an tvorseide huus ghewrocht heift omme te bereedenne twagheshot omme de zaghers de maelgen ende sijnters te makenne ende andersins, te wetenne, Ingehe XVIII daghen te X grooten tsdaechs, Jan Thuus, zijn cnappe. XV daghen te X grooten tsdaechs, ende Aelkin Dolc, ooc zijn cnappe, XX daghen te VII grooten tsdaechs, comt tsamen XXXIX s. II d. grooten, valent XXIII lb. X s. par.

Item, VIIIe in wedemaent, betaelt Inghelle Baert, van dat hij hem derdere ghewrocht heift omme thout te behauwenne, daarmede dat men de dueren ende veynsters mede ghemaect heift: Inghelle, III daghen, Hannekyn Thuus, III daghen ende Aelkin, zijn cnappe, XII daghen, comt tsamen XII s. grooten, valent VII lb. IIII s. par.

Item, XVe in wedemaent, betaelt Inghelle voirseid, van dat hij hem derdere ghewrocht heift an de cappe van der achtermaelge: Inghelle III daghen, Hannekin Thuus III daghen ende Aelkijn IIII

daghen in behauwenne van den berders omme te beluucken den torre, comt VII s. IIII d. grooten, valent IIII lb. VIII s. par.

Item, XXIIe in wedemaent, betaelt Inghelle voorseid, van dat hij hem vijfste ghewrocht heift an de cappe van der achtermaelge omme te behauwene tgeheele wagheshot omtrent den torre: Inghelle VI daghen, Hannekin Thuus III daghen, Aelkin Dolcg, VI daghen, Thyelman, IIII daghen ende Jan Zeghers V daghen, comt tsamen XVIII s. VI d. grooten, valent XI lb. II s. par.

Item, XXIXe in wedemaent, betaelt Inghelle voorseid van dat hij hem vijfste ghewrocht heift inne de cappe voorseid te vulmakenne ende te stellenne, de dueren te makenne, twagheshot omme den torre te behauwenne: Inghelle VI daghen, Hannekyn Thuus IIII daghen, Aelkin VI daghen, Thyelman II daghen ende Jan Zeghers II daghen, beloopen tsamen ter somme van XV s. II d. grooten, valent IX lb. II s. par.

Item, betaelt Jan Schupkin uppe de duere ende veynsters dat hij ghemaect heift onder tportael van den huuse, I duere boven an den wentelsteeghere ende eene duere begonnen an de scepencamere, de somme van VIII s. grooten, valent IIII lb. XVI s. par.

Item, VIe in juilliet, betaelt Inghelle voorseid van IIII dueren te makenne, de sinters te nederne, twagheshot te reedenne daer men den torre mede luucken zal, te wetenne, Inghelle VI daghen, Janne Thuus VI daghen ende Aelkijn VI daghen, comt tsamen XII s. VI d. grooten, valent VIII lb. II s. par.

Item, XIIIe in juilliet, betaelt Inghelle voorseid van te beluucken den torre met gheheele wagheshoote ende de sinters te vulmakenne van der laetste verwelvynghe: Inghelle VI daghen, Jan Thuus IIII daghen ende Aelkin VI daghen, comt tsamen XI s., X d. grooten, valent VII lb. II s. par.

[f° 46]

Item, XXVIIe in juilliet, betaelt Inghelle voorseid van dat hij hem vierdere tbert ghereet heift omme de camere van der oirloige mede te beluuckene, de groote clocque te hanghenne ende andersins, Inghelle IIII daghen, Jan Thuus IIII daghen, Jan Zeghers III daghen ende Aelkijn IIII daghen, comt tsamen XI s. VI d. grooten, valent VI lb. XVIII s. par.

Item, IIIIe in ougst, betaelt Inghelle voorseid van dat hij hem derdere ghewrocht heift omme te behauwenne thout van den beelefrote ende de berderen te bereedenne daer men de engiencamere mede ofluucken zal: Inghelle V daghen, Jan Thuus V daghen ende Aelkijn V daghen, comt tsamen XI s. III d. grooten, valent VI lb. XV s. par.

Item, noch betaelt Inghelle voorseid van den twee schellen of te doene ende te verghordene, ende twee nieuwe hassen inne te doene ende te beslane met hueren ijserin ende weder inne den torre te hanghenne, XX s. grooten, valent XII lb. par.

Item, XIIe in ougst, noch betaelt Inghelle voorseid van dat hij

hem vijfste ghewrocht heift in tvulmaken van den beelefroote daer de schellen anghelanghen zijn, ende den zelve torre van binnen te beluuckene de VI canten daer 't loot an ghesleghen es : Inghelle VI daghen, Jan Thuus VI daghen, Aelkijn VI daghen, Clais de Wouwe VI daghen ende Joorijs zijn gheselle ooc VI daghen, comt tsamen XXIII s. VI d. grooten, valent XIII lb. II s. par.

Item, XIXe in ougst, betaelt Inghelle van dat hij hem derdere ghewrocht heift an tbert daer den torre mede belooken es, ende ooc omme tbert te bereedene daer men den ghanc van der oirloige mede beluucken zal : Inghelle V daghen, Jan Thuus V daghen ende Aelkijn V daghen. Comt tsamen XI s. III d. grooten, valent VI lb. XV s. par.

Item, noch betaelt Inghelle voorseid van dat hij boven den torre thjssere, den inghele, tbecken ende datter toebehoort upghestelt heift, comt ter somme van XX s. grooten, valent XII lb. par.

Item, XVIIe in ougst, betaelt Inghelle voorseid van dat hij, hem zevenstre midsgaders II scrijwerckers, omme de veynsters ende dueren te makenne an de engyenvaulte, ende de brugghe an de Sluussche poorte te makenne daert van nooden was, thuusekijn van den ghesellen van den dijcque onder de voorseide brugghe te vermakenne twelke al onsticx was, tcleijne brucxkyn van der voorseider poorte te vermakenne, den steeghere van der voorseider brugghe te vermakenne, ende ooc mede te makene de glint van der schoole ende andersins : Inghelle vijf daghen ende een half, Jan Thuus V daghen, Thyelman Buenen IIII daghen, Aelkyn Dolcq V daghen ende Jan Moens IIII daghen, comt al tsamen XXIII s. XI d. grooten, valent XIII lb. XIX s. par.

Item, XXIIIe in ougst, betaelt Inghelle voorseid van dat hij hem zestre ghewrocht heift omme nieuwe oirloige of te windenne ende weder up te windenne, ende daeran ghewrocht van temmerwercke, twelcke noch niet vuldaen en es alzo daer toebehoort, ende ooc ghewrocht an de glint van der schoole : Inghelle VI daghen, Jan Thuus IIII daghen, Aelkyn Dolcq VI daghen, Ghoorys de schrijnwerckere VI daghen, Thyelman Buenen VI daghen ende Janne Meeuxs VI daghen, comt tsamen XXIII s. X d. grooten, valent XIII lb. XVIII s. par.

[f° 46 v.]

Item, den letsten dach in ougst, betaelt Inghelle voorseid van dat hij hem derdere, te wetene, Inghelle met zijnen cnape Aelkyn Dolcq, omme te helpene den oirlogemeestre elcken V daghen, Jan Thuus ooc V daghen omme tberdt te behauwenne van der beluuckynghe van der oirloige ; noch Ghoorys ende Heyne zijn medegheselle omme te vulmakene de duere van den engyenvaulte, elcken anderhalven dach; noch Clays de Wouwe van eenen dach dat hij ter Slus was omme twaghescot te kyesenne, beloopt in tgheheele de somme van XIII s. VII d. grooten, valent VIII lb. XV s. par.

Item, VIIIe in septembre, betaelt Inghelle voorseid van dat hij hem derdere ghemaect heift de camere van der oirloige, de roede besleggen van der Schellemuelne, ende omme den loodtghietre de ghaten ghemaect daer de reepen van der cloque duere ghaen ende

de roeden van den appeellen, comt Inghelle VI daghen, Aelkyn VI daghen ende Janne Thuus IIII daghen, comt tsamen XI s. III d. grooten, valent VI lb. XV s. par.

Item, XXIe in septembre, betaelt Inghelle voorseid van dat hij hem derdere ende Janne Meeux II daghen ghewrocht hebben omme te vulmakenne de camere van der oirloige ende te legghenne eenen zoldere boven doirloigecamere omme dat up tengien niet reynen en zoude, ende stellynghen ghemaect omme de lootghieters omme de maelgen te saudeerenne, ende telcken de stellynghen verleyt van maelge te maelgen : Inghelle VI daghen, Jan Thuus VI daghen, Aelkyn VI daghen, Jan Meeux II daghen, comdt tsamen XIII s. VI d. grooten, valent VIII lb. XIII s. par.

Item, XXVIIIe in septembre, betaelt Inghelle voorseid van dat hij hem derdere ghemaect heift eene viercante lade, XVI voeten hooghe ende wijde viere voeten viercante, omme de looden van den engiene duere te loopene ende daeronder ghesteken II treneelhouten daer de voorseide lade up staet, ende de berderen ghereedt omme de voorseide lade te luuckene : Inghelle VI daghen, Jan Thuus VI daghen ende Aelkyn VI daghen, comt tsamen XIII s. VI d. grooten, valent VIII lb. II s. par.

Item, V in octobre, betaelt Inghelle temmerman voirseid van dat hij hem derdere ghewrocht heift an de dobbele weeghen daer men van den wentelsteeghere in de voeye ghaet, ende de stellynghen te makenne ende te brekene daermede dat de schildre an den wijsere ghemaect heift : Inghelle VI daghen, Jan Thuus VI daghen ende Aelkin VI daghen, comt tsamen XIII s. VI d. grooten, valent VIII lb. II s. par.

Item, XIIe in octobre, betaelt Inghelle voorseid van dat hij hem derdere ghewrocht heift omme de aleye of te beluuckenne, ende ooc den schildre te helpenne de stellynghen van buten den torre te stellenne ende of te stellenne : Inghelle IIII daghen te X grooten tsaechs midsdat hij meester van den wercke es, Jan Thuus V daghen te VIII grooten tsaechs ende Aelkijn Dolcq V daghen te VI grooten tsaechs, comt IX s. II d. grooten, valent V lb. X s. par.

Item, XXe in octobre, betaelt Inghelle voorseid van dat hij hem derdere, zo voorseid es, ghewrocht heift omme te beluuckene dezelve aleye : Inghelle II daghen, Jan Thuus V daghen, Aelkyn V daghen, comt VII s. VI d. grooten, valent IIII lb. X s. par.

[^f 47]

Item, den laetsten dach van octobre, betaelt Inghelle van dat hij hem derdere an de traelge boven de beluuckynghe van den ganghe beneden thorloige ghewrocht heift : Inghelle IIII daghen, Jan Thuus VI daghen ende Aelkyn, VI daghen. Comdt X s. IIII d. grooten, valent VI lb. IIII s. par.

Item, IXe in novembre, betaelt Inghelle van dat hij hem derdere ghewrocht heift in tbereeden van den houte dienende an de veinsters boven den dake van den nieuwen huuse : Inghelle VI daghen, Jan Thuus III daghen, comt X s. grooten, valent VI lb. par.

Item, XXIXe in decembre, betaelt Inghele voorseid van te vulmakene de duere van der engienvaulte waerover hij gheweist heift met Aelkyn zijnen cnape IIII daghen, comt V s. IIII d. grooten; noch dat hij ghemaect heift XXXIX dacveinsters van den nieuwen huuse, waerover hij gheweist heift daghen [sic]; item, noch van dat hij ghewrocht heift met Aelkin zijnen cnape an de hozye beneden inne de vierschaire, daer tloodt van der oirloige duere loopt, ende eenen berderen weech boven ghetraellyet voor scepenencamere lancx dweers der vierschaire, daerof de berderen bereet, noch van twee dueren boven an de zolders te makenne waerovere hij gheweist heift hem derdere XII daghen, comt dat Inghele gheweist heift XXXII daghen te X grooten tsdaechs, Ghoorys van Bruesselle XII daghen te VIII grooten tsdaechs, ende Aelkin zijn cnape XXXII daghen te VI grooten tsdaechs, comt tsamen II lb. XII s. VIII d. grooten, valent XXXI lb. XII s. par.

Item, XXII^{en} in spuercle, betaelt Inghelle voorseid van dat hij derdere ghemaect heift de groote portaelduere, de duere van der vaulte beneden, de veinsters van der vaulte ende van den wentelsteeghere, den weech dweers der zalen voor scepenencamere, de dacveinsters booven upghestel, den steeghere boven bij thoirloige beloopen met berders, ende andersins, waerovere Inghele gheweist heift XXXVI daghen te X grooten tsdaechs, Ghoorys XXXIX daghen te VIII grooten tsdaechs, Aelkin XXXIX te VI grooten tsdaechs, comt tsamen III lb. XV s. VI d. grooten, valent XLV lb. VI s. par.

Item, betaelt Jacop Quaetwanct, van eenen zijdtmuerkyne in de vierschaire ende een ghat inne de vaulte omme de looden van der oorloige haren loop te hebbene, noch van haken te ghyetenne in de calumpne van den veinsters; noch van eenen ggate te stoppenne tusschen scepenencamere ende der vertreccamere, te wetenne, Jacop VII daghen te VIII grooten tsdaechs ende zijn cnape te IIII grooten, comt VII s. grooten, ende van IX^c basteenen III s. IX d. grooten, noch van zande ende van eerden VIII grooten, van XVI voeten witte zillen van ordune omme de portaeldueren te II grooten den voet, comt II s. VIII d. grooten, beloopen tsamen XIII s. I d. grooten, valent VIII lb. IX s. par.

Item, betaelt Janne van den Dijcque, van overwercke van eenen dweerssen muere dat hij ghemaect heift beneden inne de vaulte tusschen der voorvaulte ende achtre de engienvaulte, hem bevoortwaert bij buerchmeesters ende scepenen, midsdat hij ghelevert heift steenen, calc ende handtghedade, omme de somme van IIII lb. XIII s. VI d. grooten, valent LVI lb. II s. par.

[f° 47 v.]

Dit naevolghende es tghuendt dat de zaghers verdient hebben in tzaghen van den hout van den voorseiden huuse, van medewijntre vive ende tzestich toot medewintre zesse ende tzestich.

Eerst, XXIIe jenvier anno LXV, betaelt Jacop Doubblyer, zaghere van der Sluus, van VI daghen van dat hij ghezaecht heift an thout van den sinters ende an thout van den achtermaelgen, te XVI groten tsdaechs, comt VIII s. grooten, valent IIII lb. XVI s. par.

Item, VIe in maerte, betaelt Jacop voorseid, van VIC sneden ghezaecht an twaghescot, omme tdexelle van den dake omme twee inghelschen de snede, comt XXXIII s. IIII d. grooten, valent XX lb. par.

Item, XVIe in maerte, betaelt Jacop voorseid, van IIII daghen dat hij ghesaecht heift an thout van den synters ende achtermaelgen te XX grooten tsdaechs, comt VI s. VIII d. grooten, valent IIII lb. par.

Item, X^e in april, betaelt Jacop voorseid, van ICL sneden ghezaecht an twaghescot omme idac van den huuse te II inghelschen de snede, comt VIII s. IIII d. grooten, valent V lb. par.

Item, IXe in meye, betaelt den voorseiden Jacop, van IIII daghen dat hij ghesaecht heift an floodt van den sinters te XX grooten tsdaechs, comt VI s. VIII d. grooten, valent IIII lb. par.

Item, XIIIe in meye, betaelt den voorseiden Jacop van IIC sneden ghesaecht an twaghescot te II inghelschen de snede, comt XI s. I d. grooten I esterling, valent VI lb. XIII s. IIII d. par.

Item, XXIIIe in meye, betaelt Janne Cluyseman ende Roegier de Bosschere, zaghers wonende ten Damme, van VI daghen dat zij ghezaecht hebben an twaghescot ende an thout van den achtermaelgen, te XX grooten tsdaechs, valent VI lb. par.

Item, XIIe in juilliet, betaelt den voorseiden zaghers van X daghen dat zij ghesaecht hebben an thout van den beelefroote ende an twaghescot van den dueren ende veinsters, te XX grooten tsdaechs, comt XVI s. VIII d. grooten, valent X lb. par.

Item, den letsten dach in ougst, betaelt den voorseiden zaghers van VI daghen dat zij ghesaecht hebben an twaghescot om dueren ende veinsters te XX grooten tsdaechs, comt X s. grooten, valent VI lb. par.

Item, XXVIIe in septembre, betaelt den voorseiden zaghers van VIII daghen dat zij ghesaecht hebben omme de dueren ende veinsters te XX grooten tsdaechs, comt VIII lb. par.

Item, XXVIIIe in octobre, betaelt den zaghers voorseid, van IX daghen ghesaecht an thout van den ganghe onder thorloige, ende omme de dueren ende de veinsters, te XX grooten tsdaechs, valent IX lb. par.

[f° 48]

Item, XXVIIIe in novembre, betaelt den zaghers voorseid, van XII daghen dat zij ghesaecht hebben an thout van den dacveinsters, te XVI grooten tsdaechs, comt XVI s. grooten, valent IX lb. XVI s. par.

Item, XVIIIe in fevrier, betaelt den voorseiden zaghers, van XV daghen dat zij ghezaecht hebben an thout omme de stijlen ende rebben van der beluuckynghe dweers der zale voor scepenencamere, ende omme twaghescot dat zij ghesaecht hebben van den syegen van scepenencamere, tportael ende de beluuckynghe van den weeghen ende andersins, comt tsamen XX s. grooten, valent XII lb. par.

Dit naevolghende es loodt dat Renault Willemszuene ghelevert heift an tnieuwe scepenenhuus van den Damme, van medewyntre vive ende tzeztich toot medewintre zesse ende tzeztich.

Eerst, den XVII^{en} dach in lauwe anno LXXV, ontfæen te Brugghe van Renault voorseid omme tscælgedac V rollen loots, weghende VI waghē VI naghellen, te XII s. VI grooten de waghē, comt III lb. XVII s. VI d. grooten, valent XLVI lb. X s. par.

Item, betaelt te Brugghe, van oncosten te wetenne eene houde pla-cke van elcken waghe, comt X s. par.

Item, betaelt van brynghenne tsepe, ende metten cardewaghens ooc insghelijcx thuus te brynghenne, comt VIII s. par.

Item, VIIIe in spuercle, ontfæen van denzelven VI rollen loodts weghende VI waghē, II naghelen omme tvoorseide dac, comt III lb. XV s. X d. grooten, valent XLV lb. X s. par.

Item, betaelt van oncosten van Brugghe ten Damme, comt XVIII s. par.

Item, X^e in april, ontfæen noch V rollen loots omme tvorseide dac, weghende V waghē VIII naghelen, comt III lb. V s. X d. grooten, valent XXXIX lb. X s. par.

Item, betaelt van oncosten te Brugghe ende ten Damme, XVI s. par.

Item, IXe in meye, ontfæen van Renault voorseid IIII rollen loodts, weghende III waghē XXVIII naghelen, omme tvoorseide dac, comt II lb. IX s. II d. grooten, valent XXIX lb. X s. par.

Item, betaelt van oncosten te Brugghe ende ten Damme, XIII s. par.

Item, X^e in wedemaent, ontfæen V groote rollen loodts omme den zoldere van den torre, weghende XI waghē XVIII naghels, comt VII lb. V s. grooten, valent IIII^{XXVII} lb. par.

Item, betaelt van oncosten van Brugghe ten Damme, XXXVI s.

[f° 48 v.]

Item, XXIe in hoeymaent, ontfæen twee rollekyns loots omme de hoose van der torre, weghende eene waghe XX naghelen, comt XX s. X d. grooten, valent XII lb. X s. par.

Item, betaelt van oncosten van Brugghe ten Damme, VI s. par.

Item, VIe in ougst, noch ontfæen III rollen loodts aenghaende de loodtzolders, weghende VI waghē XXVIII naghelen, comt IIII lb. VI s. VIII d. grooten, valent LII lb. par.

Item, betaelt van oncosten van Brugghe ten Damme, XX s. par.

Item, VIIIe in septembre, noch ontfæen een tafelkin loodts, weghende XXVIII naghelen, comt XI s. VIII d. grooten, valent VII lb. par.

Item, betaelt van oncosten van Brugghe ten Damme, III s. par.

Item, XXVIIe in septembre, noch ontfaen VII rollen loots aen-
ghaende de cupe van den torre, weghende VII waghē XII naghelen,
comt IIII lb. XII s. VI d. grooten, valent LV lb. X s. par.

Item, betaelt van oncosten van Brugghe ten Damme, XXI s. par.

Item, XXVIIIe in septembre, noch ontfaen twee rollekyns loots,
weghende drie waghē III naghelen, comdt XXVI s. III d. grooten,
valent XV lb. XV s. par.

Item, betaelt van oncosten te Brugghe ten Damme, VI s. par.

Item, noch ontfaen van Renault voorseid, II waghē III naghelen,
comt XXVI s. III d. grooten, valent XV lb. XV s. par.

Item, betaelt van oncosten te Brugghe ten Damme, VIII s. par.

Item, noch ontfaen van Renault voorseid, XVIII bollen die uppe
den toren staen, waenof de VI meeste weghen CXCVIII ponden, de
VI middelste CXXXVI lb., de VI minste LXX lb., comt IIIICIIII
lb., te IIII inghelschen tpoint, comt II lb. IIII s. X d. ob. grooten,
valent XXVI lb. XVIII s. VI d. par.

Item, betaelt van oncosten van Brugghe ten Damme, XV s. par.

Item, noch ontfaen van Renault voorseid, te III reysen XXI
veursten midsgaders XXI bollen omme de veinsterkins van den
huse, waenof de VII eerste weghen van den veursten IIIICXXX
ponden, noch VIII veursten weghende IIIICXCII ponden, noch VI
veursten weghende IIIICXX ponden, noch XXI bollen boven den
voorseiden veursten, wanof de XIIII woughen IICLXII ponden, noch
dandere VII bollen weghen CXXX ponden, comt tsamen
XIIII^cXXXIIII ponden te IIII inghelschen tpoint, belopen
VII lb. XIX s. IIII d. grooten I esterl., valent XCIIII lb.
XIIII s. IIII d. par.

Item, noch ontfaen van Renault voorseid, XVIII veursten omme
de dacveinsters bachten den huse, weghende VIII^cXCIIII ponden,
ende XVIII bollen daertoe dienende, weghende IICXCVI ponden,
noch II groote bollen omme de II achtermaelgen weghende LXVI
ponden, beloopende XII^cLVI ponden te IIII esterl., tpoint, comt VI
lb. XIX s. VI d. grooten II inghelschen; noch II lēien, weghende LXI
lb., omme de II voormaelgen te II ½ d. grooten tpoint, comt XII s.
VIII d. ob. grooten, beloopt tsamen VII lb. XII s. II d. ob.
grooten II inghelschen, valent IIII^{xx}XI lb. VII s. II d. par.

[f° 49]

Dit naevolghende es de sauduere, die Renault voorseid ghelevert
heift aenghaende de loodzolders ende de hoose van den torre.

Eerst, XXIe in juillet, ghelevert XXX ponden saudeurs; VIII in
ougst, noch ghelevert XII roeden sauderus [*sic*] omme de loodt-
zolders, comt III^cXII ponden; VIII in septembre, noch ghelevert
CXXX ponden saudeurs; XIX in septembre, noch ghelevert CLX

ponden saudeurs; XVIe in septembre, noch ghelevert LXXXVI lb. saudeurs; noch II in octobre, III sticx saudeurs weghende LXIII ponden, comt VII^CIIII^{XX}I ponden, te II grooten tpoint, VI lb. X s. II d. grooten, valent LXXVIII lb. II s. par.

Dit naervolghende zijn de daghen, die Renault voorseid met zijnen ghesellen in tsaudueren ghewrocht heift.

Eerst, II meesters met eenen cnapc VI daghen, te II s. II d. grooten voor elcken dagh, comt XIII s. grooten, valent VII lb. XVI s. par.

Item, noch eenen meester met eenen cnapc II daghen, te XX grooten tsdaechs, comt III s. IIII d. grooten, valent II lb. par.

Item, noch eenen meester met eenen cnapc XII daghen, te XX grooten tsdaechs, comt XX s. grooten, valent XII lb. par.

Item, noch twee meesters met eenen cnapc I dach, comt XXVI s. par.

Item, noch ghewrocht VII daghen met twee lieden omme te vermakenne de cuupe van den torre, te XX grooten tsdaechs, comt XI s. VIII d. grooten, valent VII lb. par.

Item, noch ontfaen vander kercken in ouden loode ten drien reysen IX^CXXXV lb., te II ingelschen elc pondt, comt elc hondert V s. VI d. grooten II ingelschen, comt II lb. XI s. XI d. grooten I ingelschen, valent XXXI lb. III s. IIII d. par.

Item, betaelt den aerbeyders van te brynghenne van der kercke in scepenencamere, comt XII s. par.

[f° 49 v.]

Dit naervolghende es thijserwerc van den voorseiden huuse, van medewyntre vive ende tsestich toot medewyntre LXVI.

Eerst, Lievin Seneschael heift ghelevert XIIIe in fevier anno LXV, vichtich naghels van eenen ingelschen tstic, omme den torre, comt XVI grooten; noch, drieduust lattenaghels van X grooten tduust, comt II s. VI d. grooten; noch zesseduust scaelgenaghels V s. grooten; noch VC haecxkyns omme tloodt van den ghevelle over beede de henden mede vast te makenne, te IIII mijten tstic, comt VI s. VIII d. grooten; noch ghelevert XXIII rynghen omme de vaultteerynghe, weghende CLII ponden te eenen grooten elc pondt, comt XII s. VIII d. grooten; noch C naghels van II mijten omme an den torre te makenne de stellinghen, comt VIII grooten, vichtich naghels van VIII mijten, C naghels van IIII mijten, noch C van VIII mijten, omme den voorseiden torre, comt V s. IIII d. grooten, comt tsamen XXXIIII s. II d. grooten, valent XX lb. X s. par.

Item, XVIIIe in meye, noch ontfaen van Lievin voorseid ene traeilge an tconthoor van den clerqucn weghende LVII ponden, noch VIC mijtenaghels boven an den torre verbesicht omme den zoldre, comt VI s. IX d. grooten, C vichtich naghels van II mijten, XII grooten, vichtich haecxkyns omme tloodt van den torre vast

te makenne, VIII grooten, C luuckenaghels, C lattenaghels, VIII grooten, II rynghen weghende XIII pont, comt XIII grooten, twee-duust verlooren naghels omme de dueren van den wynckelkyns, II s. VI d. grooten; noch III^C luuckenaghels, III^C lattenaghels an de dueren van den wentelsteeghere, II s. grooten; noch II^C mijtenaghels, III^C II-mijtenaghels omme den torre te sluiten, II s. VIII d. grooten; noch II rynghen weghende XIII lb. comt XIII grooten, comt tsamen XVIII s. V d. grooten, valent XI lb. I s. par.

Item, XIIe in juillet, noch ontfaen van Lievin voorseid, II^C mijtenaghels, VIII^C II-mijtenaghels, VIII^C luuckenaghels mids verlooren naghels, comt VIII s. grooten; noch ontfaen van Lievin voorseid thijserewerc met vranxssche slooten, elc slot met II slootels, ende elcke duere met eender handtave, waenof zijn V dueren beneden, te III s. grooten elke duere, comt XV s. grooten. De duere onder portael die heift II^C naghels met viercante hoofden, te VI grooten thondert, comt XII grooten. Item, de III dueren booven, te wetenne, deerste alzo men ghaet van der vierschaire inne den wentelsteeghere, de duere neffens an de baescamere, de duere beneden de baescamere, voor dese III dueren voor slooten ende slootels ende handtaven VII s. grooten, comt tsamen XXXI s. grooten, valent XVIII lb. XII s. par.

[f° 50]

Item, noch vichtich II-mijtenaghels verbesicht omme de II schellen of te doene, IIII grooten; noch IIII^C mijtenaghels, VC II-mijtenaghels, VIC luuckenaghels, II^C lattenaghels, comt VI s. VI d. grooten; noch II ijsers daer de groote clocque anhanghet, weghende XXII ponden, comt II s. VIII d. grooten; noch II ijserin ooghen omme dootd van der orloige, IIII grooten; noch II ijseryne roeden omme de groote clocque weghende XXII pont, comt XXII grooten; noch eenen langhen rondon hanckere omme tengien van thorloige te houdenne, langc XIIIII voeten weghende LXXVIII lb., comt VI s. VI d. grooten; noch VII platte ijsers omme den wijzere vast te makenne, ende I dobbele ijsere onder anhanghende, comt XXII grooten, comt tsamen XX s. grooten, valent XII lb. par.

Item, XIIIe in septembre, noch ontfaen van Lievin voorseid, IIMVC vervijlde naghels omme de veinsters, te XX grooten tduust, comt IIII s. II d. grooten; noch IC kistenaghels omme tglas bij den oirloige ende om de veinstre, I grooten ob.; II ghehanghen met tween glasroeden, eenen ryncq, I roede met IIII crammen, noch vichtich lattenaghels, comt XIIIII grooten; noch VIII^C luuckenaghels te III grooten thondert, VIII^C mijtenaghels, C lattenaghels, vichtich naghels van I ingelschen, comt VI s. II d. grooten; ende dit omme de beluuckijnghe van den torre, noch over eene ijserin handt omme den wijzere. X grooten, comt tsamen XII s. V ½ d. grooten, valent VII lb. IX s. VI d. par.

Item, XIIe in decembre, noch ontfaen van Lievin voorseid, III^C kystenaghels, IIII ½ grooten, C luuckenaghels, III grooten, III^C lattenaghels, VI grooten, C vichtich mijtenaghels, VI grooten; C II-mijtenaghels, VIII grooten, XIII paer ghehanghen, weghende VI ponden tpaer, VI s. VI d. grooten; noch XXVI haken, II s. II d. grooten, dienende an de dacveinsters; noch III^C mijtenaghels,

XII grooten, XII naghels van eenen inghelschen tstic, IIII grooten. Dit verbezicht boven an de zolders ende beneden an tbeluucken inne de vierschaire, noch vichtich II-mijtenaghels, IIII grooten, comt tsamen XII s. VII $\frac{1}{2}$ d. grooten, valent VII lb. XI s. VI d. par.

Item, XVIIIe in fevier, noch ontfaen van Lievin voorseid, IC mijtenaghels, IIII grooten; noch vermaect I haec omme de lederin hemmers, I grooten, IX platen omme de dueren met III calckoenen, XVIII grooten, III^C mijtenaghels omme de portaelduere met cleenen hoofden, XII grooten, II dobbele slooten met II slootels an II dueren beneden, IIII s. grooten, IIII paer ghehanghen te VIII grooten tpaer; noch II slooten elc met II slootels te X grooten tstic, IIII s. IIII d. grooten, VI paer gheanghen omme de daveinsters ende zesse paer haecken, comt IIII s. grooten, III paer ghehanghen omme de syegen van scepenecamere, II slooten daertoe elc met II slootels, III s. VI d. grooten; noch V paer ghehanghen booven, XXX grooten, comt tsamen XVII s. III d. grooten, valent X lb. VII s. par.

[f° 50 v.]

Dit naervolghende es tghuendt dat Jan de Loon ghelevert heift an tvoorseide huus van medewyntre vive ende tzeitich toot medewyntre zesse ende tzeitich.

Eerst, XV^C in fevier anno LXV, ontfaen van Janne voorseid, III^C naghels van IIII mijten, comt V s. IIII d. grooten, VIII^C van II mijten, V s. IIII d. grooten, vichtich naghels van XII mijten, comt II s. I d. grooten, C naghels van XII mijten IIII s. grooten, III^C naghels van II mijten, comdt II s. grooten, III^C lattenaghels, VI grooten, II^C luuckenaghels, VI grooten, III^C naghels van II mijten, II s. grooten, IIII^C mijtenaghels, XVI grooten, VI^C lattenaghels, XII grooten, II haken weghende X ponden, comt X grooten, XXV naghels van I grooten tstic, II s. I d. grooten, ende dit omme den torre ende omme de sinters, comt tsamen XXXVII s. grooten, valent XVI lb. IIII s. par.

Item, IIe in maerte, noch ontfaen van Janne voorseid, IM^{VC} verlooren naghels omme de siegen van scepenecamere, XXX grooten, VIII^C luuckenaghels, II s. grooten, II^C mijtenaghels, L II-mijtenaghels, X grooten, noch omme de groote portaelduere ende beneden de vaulte, XIII^C mijtenaghels IIII s. VIII d. grooten, noch omme III dueren booven, V^C luuckenaghels, II^C lattenaghels, XIX grooten, drie paer ghehanghen onder de duere boven, weghende XL lb., III s. IIII d. grooten, comt al tsamen XIIIII s. XI d. grooten, valent VIII lb. XIX s. par.

Item, XIIIe in maerte, noch ontfaen van Janne voorseid, omme de sinters III^C lattenaghels, VI grooten, III^C mijtenaghels, XII grooten, III^C II-mijtenaghels, II s. grooten, III^C IIII-mijtenaghels, IIII s. grooten, III^C lattenaghels, VI grooten; noch II haken omme de duere van scepenecamere weghende VIII pont, VIII grooten; noch C naghels van II mijten, VIII grooten, C van XII mijten, IIII s. grooten omme den torre; noch omme de sinters III^C luuckenaghels, IX grooten, IIII^C lattenaghels omme de nieuwe dueren, VIII grooten; noch vermaect viere ghehanghen omme de groote duere,

VIII grooten, vichtich naghels van IIII mijten, IIII grooten, I cramme, I grooten; noch II hanckers weghende X lb., comt X grooten; noch II ooghen omme I duere, IIII lb., comt IIII d. grooten; noch II veinsterhaken, VI grooten, vichtich naghels van II mijten ende vichtich naghels van I mijte, VI grooten, comt tsamen XVIII s. grooten, valent X lb. XVI s. par.

Item, XXVIe in maerte, noch ontfaen van Janne voorseid VII paer ghehanghen, ende VII paer haecken dienende toote de dacveinsters van den voorseiden huuse, comt IIII s. VIII d. grooten, valent II lb. XVI s. par.

Item, IIIe in juillet, noch ontfaen van Janne voorseid eenen hanckere an den wentelsteeghere weghende XXII pont, comt XXII grooten, IIC naghels van II mijten, omme de stellinghen van den maetsenaire, XVI grooten; item IIII haken omme de duere van den engienenvaulte weghende XXIII pont, II s. grooten; noch omme de sinters IIIC lattenaghels, CL II-mijtenaghels, IIC mijtenaghels, IIC IIII-mijtenaghels; noch omme den scaelgedeckere omme zijne stellinghen C II-mijtenaghels, comt IIII s. XI d. grooten; noch IIC naghels van II mijten, XVI grooten, noch IIC mijtenaghels, VIII grooten; noch omme de schaelgedeckers omme huerlieder stellinghen van der achtermaelge C mijtenaghels, IIII grooten, noch C II-mijtenaghels, VIII grooten, IIII naghels van II grooten, tstic, VIII grooten, comt tsamen V s. IX d. grooten, valent VIII lb. V s. par.

[f° 51]

Item, XVII in juillet, noch ontfaen van Janne voorseid, inne den torre II haken weghende XVIII ponden, XVIII grooten, VC vichtich mijtenaghels, XXII grooten, VICI II-mijtenaghels, comt IIII s. IIII d. grooten, IIIIC IIII-mijtenaghels, V s. IIII d. grooten; noch eenen ijserin houp omme den standaert van den inghele, weghende XXV lb., II s. I d. grooten; noch eenen ijserin haecq an de huerclocque daer se an hangt, weghende XXVIII ponden, II s. IIII d. grooten; noch de ijserin banden van den II schellen weghende XV ponden, comt XV grooten; noch verdient an de huerclocque, II s. grooten; noch VI scheersen, VI vyngherlynghen, VIII grooten; noch C naghels van I ingelschen tstic, II s. VIII d. grooten; noch an de huerclocque IIC naghels, II grooten, vichtich van XII mijten tstic, II s. grooten, VIC luuckenaghels, XVIII grooten, comt tsamen XXVII s. VII d. grooten, valent XVI lb. XII s. par.

Item, VIIIe in septembre anno LXVI, ontfaen van Janne de Loon voorseid omme de beluuckynghe van den torre van thorloige ende omme tbeefroot ende den zolders neffens thorloige, XVIIIIC luuckenaghels IIII s. VI d. grooten, VIIIC mijtenaghels, II s. IIII d. grooten, IIIIC II-mijtenaghels, IXC lattenaghels, XVIII grooten, C naghels van XII mijten tstic, III s. II d. grooten, III crammen, XII grooten, comt tsamen XIII s. VI d. grooten, valent VIII lb. II s. par.

Item, VIIIe in octobre, ontfaen van Janne voorseid, eerst XIXC vichtich mijtenaghels, VI s. VI d. grooten, XIc luuckenaghels, II s. VIII d. grooten, vichtich II mijtenaghels, IIII grooten, II^MIIC traellgenaghels, II s. IX d. grooten, vichtich naghels van XII mijten, II s. grooten, IIII paer ghehanghen, VIII haken omme de

duere boven den portale ende III dacveinsters weghende XXXII ponden, II s. VIII grooten; noch XII^C naghelen omme de dueren ende veinsters, comt II s. grooten, comt tsamen XIX s. I d. grooten, valent XI lb. IX s. par.

Item, XXVIIIe in decembre, ontfacen van Janne voorseid, II haken weghende VI lb., VI grooten, IIC lattenaghels, IIC luucke-naghels, X grooten, ende dit omme tbeluucken van den portale beneden inne de vierschaire; noch IX paer ghehanghen ende XVIII haken weghende LXXII ponden, VI s. grooten; noch XI^C mijtenaghels, III s. VIII d. grooten; noch IIII^M veinsternaghels, VI s. VIII d. grooten, IIC luuckenaghels, IX grooten, IIII haken, IIII grooten, C naghels van II mijten, VIII grooten, CL van IIII mijten, II s. grooten, I^M luuckenaghels, II s. VI d. grooten, ende dit verbesicht an de zolders, an de dacveinsters ende beneden in tbeluucken van den portale inne de vierschaire, comt tsamen XXIX s. V d. grooten, valent XVII lb. XIII s. par.

[f° 51 v.]

Dit naervolghende es thijserswerc van dueren ende van veynsters van den nieuwen scepenenhuuse ghestelt in tjaer zesde ende tsestich bij Clays de slootmakere van Bruesselle, twelcke up hem venedert was bij buerchmeesters ende scepenen van den Damme, van diverschen werclieden van Brugghe tooter somme van IIII lb. X s. grooten, waervooren betaelt over den tienden pennynck van der nederynghe, IX s. grooten, ende zijn dese naervolghen partseelen, dewelcke Pietre Alaerts, poortere ende vrij slootmakere van Brugghe, sculdich es ende belooft heift tvoorseide werc van dueren ende van veinsters duechdelijcke ende ghetrauwelijcke te leverenne, midsdat de keerse up hem uutghync zoo dattre de schrijnewerckers, van tguendt dat voorseid es, daerof gheen belet hebben en zullen, beloopen in ponden parisid de voorseide nederynghe mids ooc XII grooten van lijf-coope VI lb. par.

Eerst, de voorseide Pietre moet leveren thijserswerc van der grooter duere van der portale, alsoo men inne de vierschaire comt, de voorseide duere met IX ijserin banden wel sterc ende wercklic. Ende werdt de voorseide duere in twee, in een van den dueren een wyncet ooc wel beslegghen naer zijn toebehoorte, alzo de coppye daerof mentioen maect. Binnen dese voorseide duere een ijserin vleghele, beede de dueren wel sluitende met eenen dubbelen plaetsloote, twyncket sluitende met eenen dubbelen plaetsloote. Item, de duere beneden van der vaulte, die moet wel werckelic beslegghen zijn met vive ijserine banden, de voorseide duere ooc in twee, daertoe ooc een busslot met twee slootels. Ende insghelijcx de duere van der engienvaute bachten den huuse, ooc beslegghen met vijf banden duerghaende met eenen bussloote met twee slootels. Ende zal hebben de voorseide Pietre van elcken ponde van desen voorseiden wercke, mids daertoe naghels leverende alsoot behoordt, van elcken ponde eenen grooten ende eenen halven, twelcke bevonden es weghende zevenhondertvictich ponden.

Item, voor de twee slooten mids twijncket van der grooten portaelduere mids IIII slootels daertoe dienende, VI s. grooten.

Item, de twee slooten vooren an de duere van der vaulte ende van

der engienvaulte, beede de slooten midsgaders IIII slootels, de somme van III s. IIII d. grooten, beloopt dit articule, V lb. III s. I d. grooten.

Item, moet noch Pieter voorseid leveren thijsereverc van VIII gheheele veinstres inne de vertreccamere ende in de zale; IIII cleijne veinsters inne de voorseide vierschaire, de drie voor een; drie groote veinstres in scepenencamere, de drie voor twee; elcken van desen voorseide vulle veinsters die werdt in zesse sticx, waertoe behouven an elke veinstres IIII paer hamen, zesse paer leden, VI clyncken met huere toebehoorten, met huere naghels daertoe dienende huere haken in te ghietenne, thijsereverc ende naghels verthint in de panne, alsoo de coppye daerof mentioen maect. Wel ooc te verstane de drie cleene veinsters in de vierschaire ende drie groote veinsters inne scepenencamere die ooc beslegghen ghelijc den anderen naer huerliedder heesch, beloopt elke veinstre, alzo voorseid es, X s. grooten, comt V lb. X s. grooten.

[f° 52]

Item, de voorseide Pieter moet noch leveren thijsereverc van IIII veinstres boven der vierschaire, ghoet starkelic werc, naer theesch van den voorseiden wercke ende naer thutghevene van der coppye, ende dat de IIII veinsters omme XV s. grooten; noch heift Pieter voorseid ghelevert de slooten van twee dueren, te wetenne, de duere van den wentelsteeghere beneden ende de duere van der orlogecamere boven, comt VI s. grooten.

Item, moet noch leveren de voorseide Pietre thijsereverc van zesse dueren, te wetenne, de duere alsoo men ghaet inne den ghanc van den conthore, de duere van scepenencamere vooren, de duere van scepenencamere commende uppe den bancq van der vierschaire, de duere thenden der vierschaire daer men de kucken maken zal, de duere van scepenencamere commende inne de vertreccamere, ende de duere van der vertreccamere commende inne den ghanc van den conthoire; elc van desen dueren moet zijn wel werckelic ghemaect naer theesch van der wercke met goede ijseryn hamen, croonwijs, elc een ghoet vransch slot, elc slot met twee slootels, elke duere twee ijserynen handtaven, ende elke duere binnen een grendelle, ende met naghels daertoe dienende toot elke voorseide duere, al verthint inne de panne, ende dit elke duere omme de somme van III s. grooten, belopen de VI dueren voorseid tooter sommen van XVIII s. grooten, beloopt de gheheele somme van thijsereverc van dueren ende van veinsters van den voorseiden Pietre van dat hij ghelevert heift de somme van XII lb. XII s. I d. grooten, waerof men trucken moet de vernederynghe zoo voorseid es, beloopt de somme van IIII lb. X s. grooten. Dus betaelt den voorseiden Pietren, als tlijct bij zijne quicantie, VIII lb. II s. I d. groten, valent IIII^xXVII lb. V s. par.

Item, noch betaelt Pietren voorseid, van XII duust witte viercante naghels verbesicht inne de voorseide dueren ende veinsters, te XX grooten tduust, comt XX s. grooten, valent XII lb. par.

Dit naervolghende es tghuendt dat Jan Schupkyn ende Clais de Wouwe, schrijnwerckers, verdient hebben in tmaecselen van dueren ende veinsters van den nieuwen scepenenhuuse :

Eerst, van drie vulle veinsters inne de vertrecamere mids de veinsters van den conthoire, drie vulle veinsters in scepenencamere, V vulle veinsters beneden inne de vierschaire, elc van desen veinsters hemlieden bevoortwaert bij buerchmeesters ende scepenen omme VIII s. grooten tstic, noch drie cleyne veinsters omme VI s. grooten stic, ende viere veinsters boven der vierschaire omme I lb. grooten, belopen alle dese voorseide veinsters tooter sommen van VI lb. VI s. grooten, valent LXXV lb. XII s. par.

[f° 52 v.]

Item, noch bevoortwaert Jan ende Clais voorseid, van tmaecsele van VI dueren dienende ten ganghe van den conthoire, ter vertrecamere, ter scepenencamere, etc., ende ten hende van der vierschaire, elcke duere te VI s. grooten tstic, comt ter sommen van XXXVI s. grooten, valent XXI lb. XII s. par.

Item, noch betaelt Jan Schupkyn voorseid, van X daghen dat hij ghewrocht heift inne den zomere omme te makene de dueren ende veinsters beneden onder tportael ende I duere boven, alsoo men ghaet in den wentelsteeghere, te X grooten tsdaechs, ende zijn cnape, V daghen te VIII grooten tsdaechs, comt tsamen XI s. VIII d. grooten, valent VII lb. par.

Item, betaelt Jan Schupkin voorseid, van dat hij, als nu hem tweedre hem derdere ende hem vierdere, ghewrocht heift inne scepenencamere in tmaken van den siegen van diere; noch, van dat hij ghemaect heift tportael inne de vierschaire voor de groote duere van scepenencamere, waerover zij gheweist hebben, te weten, Jan Schupkin, XXXIIII daghen, een van zijnen cnapen, XXX IIII daghen, noch een ander van zijnen cnapen, XXIX daghen, ende noch een ander van zijnen cnapen, XIIII daghen, Scupkin, te VIII grooten tsdaechs, ende voortd elcken van zijnen cnapen te VII grooten tsdaechs, belopen alle tsamen ter sommen van IIII lb. VII s. VII d. grooten, valent LII lb. XI s. par.

Item, betaelt Roegier Blommaert, van X hoet coolen jehghens hem ghecocht, dewelcke verbesicht zijn in tsaudeeren van den twee solders boven inne den torre, ende elders binnen in tscopenenhuus te IX d. grooten thoet, comdt VII s. VI d. grooten, valent IIII lb. X s. par.

Item, betaelt den aerbeyders van draghenne, V s. par.

Item, betaelt Maertyn de Croocq, tresorier, van VIII reysen dat hij te Brugge gheweist heift omme te doen wegghenne bloodt van den huuse ende andersins den huus aengaende, comdt IIII lb. XVI s. par.

Item, betaelt Pietre de Mey, vleeschauwere, van der huere van enen jaer van den kelnaire bachten den vleeschuuse daer de temerlieden in wercken, twelke gheviel den eersten dach in wedemaent anno LXVI, VIII s. grooten, valent IIII lb. XVI s. par.

Item, noch ghecocht jehghens Adriaen Lodebaert C vichtich waghenschots, te II lb. X s. grooten thondert, ende dat omme de syegen van scepenencamere, de vertrecamere ende tportael vooren inne de zale, comdt III lb. XV s. grooten, valent XLV lb. par.

Item, betaelt van oncosten van den voorseiden houten, comt XLII s. par.

[f° 53]

Item, noch betaelt Jacob Quaetwanct, van zesse daghen en een half dat hij ghewrocht heift, ende zijn cnape VII daghen, omme te ghietenne de clyncken van der veynsters van den huuse, de platen daer de slooten van der dueren up schuvene, de groote zaelduere ende de duere van der vaulte beneden te hauwenne naer den heesch van den wercke, zoodat de voorseide dueren up ende toe gaen mueghen, te wetenne, Jacop te VIII grooten tsdaechs, ende zijn cnape, te IIII grooten tsdaechs; item noch betaelt den voorseiden Jacop van inne te doen draghenne alle de eerde toebehoirende in de zale omme daerup te paveerene, V s. grooten, comt al tsamen XI s. VIII d. grooten, valent VII lb. par.

Item, betaelt Andries Alaerd van Brugghe, van IIII heeken rebben, XII voeten lanc V dumen dicke, te XIIIII grooten tstic, ende III grooten van te brynghenne van Brugghe hier, comt tsamen II lb. XIX s. par.

Item, noch betaelt Janne van den Walle, van IIII groote heeken rebben omme te verbeseghenne an tvoorseide huus, comt V s. grooten, valent III lb. par.

Item, noch betaelt Heynric Lievins, poortere van Haelst, van IIIII habeelen berts, te II s. grooten thondert, ende datte om te verbeseghenne voor de bancken van den syegen, in de vaulte beneden daer tloot duere loopt, om dueren boven in de zolders ende om tconthoir van den clerquen, comt III lb. grooten, valent XXXVI lb. par.

Item, betaelt Dyeric de Maertere, van coperrade verbesicht omme nieuwe orloige, comt XXX s. par.

Item, betaelt van eene glasveinstre staende booven an de camere van den dake van der nieuwer orloige, comt XXXVI s. par.

Item, betaelt van eenen ijsere, twelcke staet inne de lelye up een van den steenen maelgen vooren, weghende XLVIII ponden, I half ende een vierendeel, te I grooten tpoint, comt II lb. VIII s. IX d. par.

Item, noch betaelt twee ghesellen, dewelcke gheholpen hebben de loodtghietere, de veursten van den dacveinsters, de bollen, de lelyen van den voorseiden huuse updraghen, II s. grooten, valent XXIII s. par.

Item, ghegheven de cnape van den loodtghietere in dryncghelde ten hende van den voorseiden wercke, comt XXX s. par.

Item, betaelt den clerquen van der stede, bij den bevelen van der wet, van LIIII leenbrievin te scrijvenne, dewelcke de poorters van deser stede elc in tzijne de somme van penninghen gheleent hadden omme tmaeccelle van den huuse, te VI grooten tstic, comt XXVII s. grooten, valent XVI lb. III s. par.

[f° 53 v.]

Pencioen van den huuse.

Item, betaelt Janne van der Gracht, over zijn salaris van dat hij, van medewyntre LXV toot medewyntre LXVI, de impositye van den upcommende wijnen ontfangen heift, XX s. grooten, valent XII lb. par.

Item, betaelt Staessyn de Clercq, van dat hij de impositye van den caecharynghen, zoo voorseid es, ontfanghen heift, XIII s. IIII d. grooten, valent VIII lb. par.

Item, betaelt de clerquen midsgaders Loy Hallync over huerliedero moeyte omme de voorseide rekenynghe van den huuse te scrijvenne, midsdat se nu zeere vele an heift, XV s. grooten, valent IX lb. par.

Totale somme van al den uutghevene IIIIM^{II}CLXXIII lb. XIII s. XI d. par.

Ende den ontfang bedraecht XVIIIIC^{XXIII} lb. VI s. par.

Aldus hier meer uutghegheven dan ontfaen IIM^{IIII}C lb. VII s. XI d. par.

VI. Stadsrekening van 1466-1467

[f° 11 v.]

Item betaelt Willem Heerewijn ende Matthys Bouts, als vooghdn ghestelt bi der wet van den Damme van Christinekin Jan Gheenkins dochtre, over de bate van XXX lb. groten weeseghelts twelke ghenomen was ter stede behouf omme tmaken van den nieuwen scepenhuse den XX^{en} dach van Sporcle anno LXIII, als tblijct bi der rekenynghe doe ghemaect, twelke verlopen es nu, XX in Sporcle anno LXVI laestleden, III jaer, comt ter somme van IX lb. groten, daerof niet meer gherekent noch betaelt en heift gheweist dan III lb. groten, ende dat over tpayment van den eersten daghe van Sporcle anno LXIII, alsoo tblijct bi der quitancie, dus hier betaelt van den eersten daghe van Sporcle anno LXV ende van den eersten daghe van Sporcle anno LXVI telken jare ende payemente, III lb. groten, comt VI lb. groten, alsoo tblijct bi der quitancie, valent LXXII lb. par.

[f° 12]

Item, betaelt Janne van Stavele ende Matthys Bouds, als vooghdn van Maykin Alaerd Desprez dochtere, die hij hadde bij joncvrouwe Pierine Hermaers zinen laesten wive, over de bate van XXX lb. groten weeseghelts, twelke insghelijcx ghenomen was ter stede behouf omme tmaken van denzelven nieuwen huse, den VIII^{en} dach van decembre int jaer LXIII, alsoo tblijct bi der rekeninghe van denzelven jare, dewelke XXX lb. groten verlopen zijn VI lb. groten tachtre van twee payementen, te wetene, van den VIII^{en} daghe van decembre anno LXV, III lb. groten, ende van den VIII^{en} daghe van decembre anno LXVI, III lb. groten, dus betaelt bij quitancie van den voorseiden jare, LXXII lb. par.

[f° 29 v.]

Eerst, VI in Laumaend, Maertin de Crooc, tresorier, ghevaren te

Brugghe omme te rekenne ende heffene met Jacob de Deckere van den lakenen van der stede; voort te rekenne met Reynault f. Willems, lootghietre, van den loode dat hij van den jare LXVI an thus ghelevert heift, uutgheweist eenen dach XII s. par.

[f° 35 v.]

Item, XII in maerte, ghepresenteirt die van Brugghe ende die van Bruessele snoens ter maeltijd, daerbij wesende buerchmeesters ende scepenen, in tvisenteren van den nieuwen huse, IIII kannen wijs te VII groten den stoop, ghevult te Maertins Croocx ende ghedregghen speyhouders, comt IIII s. VIII d. grooten, valent II lb. XVI s.

[f° 41 v.]

Item, den Ven dach in decembre, betaelt Inghel Baerd van dat hij met Aelkin, zinen cnape, ghewrocht heift omme an te slane XXXVIII ijserin grendels met hueren toebehoorten an dacveinsters van den nieuwen huuse,....¹.

[f° 44 v.]

Dit es de rekenynghe van Maertin de Crooc ende Inghelram van der Maren, tresoriers van der stede van den Damme, als ghecommiteirt ten ontfanghe ende utghevene van den nieuwen scepenhuse, beghinnende midwintre LXVI ende hendende midwintre LXVII, ghevalueirt in ponden par.

Eerst, ontfaen van haringhe van midwintre LXVI tote midwintre LXVII bi den inghesetene van der stede IX^{CLXXXVII} last, te II gr. elc last, comt XIII lb. III s. gr., valent IIII^{XXVII} lb. XVI s. par.

Ontfaen insghelijcx van wijne, van midwintre LXVI tot midwintre LXVII, IIIIMVCXXXV vaten, te 1 ½ grooten tvad, comt XXVIII lb. VI s. IX d. ob. grooten, valent III^{CXL} lb. I s. VI d. par.

Ontfaen vanden ouden ghebroke huuse vercocht Cornelis van den Bussche, poortre van Brugghe, bij buerchmeesters, scepenen ende den ghemeenen van der stede ter bernynghe van den kersen in tscepenhuus, twelcke bleef den voorseiden Cornelis als meest daeromme biedende up de somme van XXVII lb. grooten, valent III^C XXVIII lb.

Somme van den ontfanghe VII^{CLXI} lb. XVII s. VI d.

[f° 45]

Dit naervolghende es tuutgheven van den voorseiden huse, up den ontfang van midwintre LXVI tote midwintre LXVII, gevalueirt in ponden paris.

Eerst, betaelt meester Michiel Goedghebuer, Jooris Weilaerd ende Cornelis Tyelman, van dat zij ghevisenteirt hebben metgaders de werclieden van Bruessele ende van Ghend, tgheheele werc van den voorseiden nieuwen huuse, present Godevaert de Bosschere ende meer andre uter name van Willem de Bosschere, waerovre de voorseide Michiel, Jooris ende Cornelis, elc besich waren IIII daghen, te IIII s. grooten sdaechs, comt II lb. VIII s. grooten, valent XXVIII lb. XVI s. par.

1. Het overige betreft werken aan de poorten, molen, enz.

Item, betaelt Jacob Berbote, die omme de voorseide werclieden te Brugghe ghync, VIII s.

Item, betaelt Maertin de Crooc, tresorier, van dat hij te Brugghe ghync omme aldaer te draghene an den clerc van den temmerlieden de voorwaerde van der vercoopinghe van den voorseiden huuse, XII grooten; noch verteert te II reysen in tvercoopen van den voorseiden huuse XVIII gr., valent XXX s.

Item, betaelt van XC latten verbesicht boven ende beneden van den huuse, te II s. grooten thondert, valent XII lb.

Item, XV in wedemaent, ghecocht jeghen Adriaen Loobaert ter Sluus, IICL waghescoots, te II lb. X s. grooten thondert, twelke verbesicht es in tportael, cyegen, cassinen, ende verrieren van der nieuwer vertrecamere ende boven in de veinsters van den huuse, comt ter somme van LXXV lb. par.

Item, betaelt ter Sluus, van tvoorseide houd te ladene, XVIII grooten; noch van vrechte van der Sluus ten Damme II s. grooten; noch van updraghene ten Damme in der stedehuus XVIII grooten, comt tegadre V s. grooten, valent III lb.

Item, betaelt Maertin de Crooc, tresorier, van eenen dach dat hij ter Sluus was omme tvoorseide waghescot te coopene XVI s.

Item, XVII in wedemaent, Jacob Berbote ghezonden te Brugghe omme meester Michiel Goedghebuer, Jooris Weylaert ende Cornelis Tielman dat zij commen zouden ten Damme bij den werclieden van Brusselle ende van Ghend omme een hende te makene van der visenteringhe van den voorseiden huuse up twelke zij tsanderdaechs vergadert waren ende was uteghestelt te wesene te Brugghe bin den derden daghe daernaer, alsdoe hier verteert bi der wet ende hemlieden IIII lb. VI s.

[f^o45 v.]

Item, XX in dezelve maend, Jacob van Mendonc, Anthuenis Booghaerd, buerchmeesters, Hermes van den Castele ende Jan Lenoot ghevaren te Brugghe bi den voorseiden werclieden omme daer te anhoorne al zulk zeggherscip als de goede lieden, meesters ende werclieden van den steenwercke daer wijsen zoude up zulk bliverscip als de wet van den Damme uter name van der stede of een zijde, ende Godevaert de Bosschere, uter name van Willem, zinen zuene, metgaders Janne van den Dijke medeghevoucht of ander zijde, in twelke beede de paertien an beeden zijden finabelike bleven waeren ter kennessen van notarissen ende oorkonden, ende was tzeggherscip aldaer gheseyt dat de voorseide Willem de Bosschere ende Jan van den Dijke betren zouden ter stedewaerd, mids de faulten die zij an thuus bevonden hadden, de somme van XLII lb. grooten, wanof de stede van den Damme ghewijst was te betaelne den aerbiters van den zeggherscepe, mids den grooten cost in tbezouken van den voorseiden wercke ghedaen hadden, te wesene te diversche stonden te Brueselle, te Ghend, te Brugghe ende ten Damme, de somme van XVII lb. grooten, ende ten zeiven daghe was doe verteert te Brugghe de somme van XII s. grooten, valent VII lb. IIII s.

Item, betaelt Luuc van den Weghe, notaris, over zijn stypellacie ende twee ynstrumenten, die hij daerof ghemaect heeft, XII s. IIII d. gr., valent VII lb. VIII s.

Item, betaelt Inghel Bard van den eeken houtte verbesicht omme den weech van den portale, de duere daer thenden, also men ghaet up den banc van der vierschare, de duere ende weech van der bottelrye, de weech ende duere van den comptore ende van den sergantencamere, de rebben onder den vloer van den comptore, de stilen van den comptore, daer taflement van den contoire up staet : eerst, VI posten, lanc zijnde XI voeten V dumen viercand, VI s. II d. groten ; noch II platen, lanc zijnde XXVIII voeten, XXXII groten ; II strijchouten, XXVIII voeten lanc, IIII ende V dumen ten cante, XXXVI groten ; XX reghelen, lanc zijnde elc VIII voeten ende III ende IIII dumen ten cante, VIII s. groten ; drie posten van dueren, XX groten ; VIII rebben, lanc zijnde XI voeten ende V dumen viercand, VI s. VI d. groten ; noch II stilen ende een upperhoud, III reghelen, elc VIII voeten lanc, een plate XII voeten lanc, III s. X d. groten ; noch IIII stilen, de reghelen in den muer, II s. VI d. groten, comt tsamen de somme van XXXIIII s. IIII d. groten, valent XX lb. XII s.

Item, betaelt den zaghers van den voorseiden houtte ende waghescote te zaghene, waerover zij besich waren VII daghen, te XX groten sdaechs, valent VII lb.

[f° 46]

Item, betaelt Cornelis van den Bussche over den steenen ghevelle, vooren ter stratenwaerd, die de tresoriers uter name van der stede ghecocht hebben, metgaders dueren ende veinsters omme die te blivene staende toter tijd dat de stede ghelieven zal de voorseide plecke te betemmerne of uut te ghevene teenen aerveliken cheinse, ende was bevoorwaerd omme de somme van IIII lb. XVIII s. gr., valent LVIII lb. XVI s. par.

Item, betaelt de goede lieden van Durdrecht, te wetene, Jacob van Hoekelom ende Jan f. Heindricx over huerlieder payement dat gheviel den laesten dach van meye anno LXVII, de somme van X lb. groten, (ter causen van LX lb. groten) ¹ (in minderinghe van de XL lb. groten die men hemlieden bi der voorgaende rekeninghe tachter bleef van) ² scaellen die zij om thuus ghelevert hebben, wanof men hemlieden noch rest te betaelne bij X lb. groten sjaers telken voorseiden laesten dach van meye, de somme van XXX lb. groten, beloopende de voorseide X lb. groten, als tblijct bij huerlieder quitancien, ende van den laesten dach van meye anno LXVII voorseid, CXX lb.

Item, betaelt Jan f. Heindricx, over hem ende over zine medegezellen de somme van XXVI lb. groten, dewelcke hij ghearresteirt hadde ende ofghewonnen ter vierschare van den Damme, als dezelve somme toebehoorende Willem de Bosschere die de stede hem tachter ende sculdich was (bi der voorgaende rekeninghe) ³ van

1. Deze tekst tussen haakjes werd doorgestreept.

2. Deze tekst tussen haakjes werd in de tekst bijgevoegd.

3. Deze tekst tussen haakjes werd in de tekst bijgevoegd.

zinen payemente van der leveringhe van den steenwercke van den nieuwen scepenhuse, alsoo tblijct bi der lettren van der betalinghe daerof ghedaen, valent III^CXII lb. par.

Item, betaelt sire Andries Centurioen, over zijn payement dat gheviel Lichtmesse anno LXVI, XX lb. groten, ende van september anno LXVII, ooc XX lb. groten, belooen beede de paymenten, als tblijct bij zijne quitancie, XL lb. groten, valent III^CIII^{XX} lb. 1.

Item, betaelt meester Michiel Goedghebuer, Jooris Weilaerd ende Cornelis Tyelman metgaders de meester maetsenaers van Bruesselle ende van Ghend, voor huerlieder moeyte ende aerbeit dat zij ghehad hebben omme te visenteirne tsteenwerc van den nieuwen huse, in twelke zij wijsden dat Willem de Bosschere ende zine medeghesellen betren zoude ter stedewaerd, de somme van XLII lb. groten, dus hemlieden betaelt over huerlieder sallaris ende moeyte XVII lb. groten, valent II^C IIII lb. (Dit parcheel zal hier lijden, mids ontfanc makende bi den tresoriers ten proffite van der stede van den somme van XLII lb. groten commende in ofslaghe van IIM^{II}C^{XX} lb. die de vorseide stede Willem de Bosschere sculdich was bi der voo:gaende rekeninghe. Deze XLII lb. groten zijn afgheetrocken in tslot van den sculden van dese rekeninghe) ².

Item, betaelt Jan van den Walle over de huere van zinre boede, daer dengyenen van der stede in ligghen, meye LXVII, XX s. groten, valent XII lb.

Item, betaelt Pieter de Mey, vleeschauwere, van den kelnare then-den den vleeschhuse, die de stede oorboirt, ende dit van eenen jare ghevallen den eersten dach in wedemaent anno LXVII, VIII s. groten, valent IIII lb. XVI s.

[f° 46 v.]

Dit naervolghende es de temmerage van den nieuwen scepenhuse, van midwintre LXVI tot medwintre LXVII.

Item, den derden in april anno LXVII, betaelt Inghel Bard temmerman, van dat hij derdre ghewrocht heift in tmaken van der belukinghe van den portale, van den contore van den clercken, van der bottelrye, van der sergantencamere ende in traeilkin boven ende beneden: Inghel, XXV daghen, Ghooris, XXV daghen, Jan Thuus, XIII^{II} daghen, elken te X groten sdaechs, Aelkin zijn cnape, XXV daghen te VIII groten sdaechs, comt III lb. X s. II d. groten, valent XLII lb. II s.

Item, XXVIII in april, betaelt Inghele vorseid van dat hij zijn tweestre ghewrocht heift omme ute te doene de cassinen van den veinsters van den ouden scepenhuse ende weder te voughene in de veinsters van den nieuwen huse, VIII daghen, ende Aelkin VIII daghen, comt X s. VIII d. groten, valent VI lb. VIII s.

Item, XXVI in meye, betaelt Inghele vorseid, van dat hij met Aelkin ghewrocht heift omme te makene de veinsters van den cleene

1. Hieraan werd in de tekst toegevoegd: «In minderinghe van de IIM^VC^{XX} lb. die men hem sculdich was bi der voorgaende rekeninghe».

2. Deze paragraaf, hier tussen haakjes geplaatst, werd in margine bijgevoegd.

wynckelkins, omme ute te doene de scrapraden van den ouden huse ende die te voughene in tniewe huus, ende andersins, Inghel XX daghen ende Aelkin XX daghen, comt tsamen XXX s. groten, valent XVIII lb.

Item, XVIII in wedemaend, betaelt Inghel voorseid, van dat hij met Aelkin ghewrocht heift omme tmaken van den veinsters van der vaulte, II niewe cassinen in de veinsters van den contore te makene, een duere van der engienvaulte te makene, de veinsters van den wynckelkins ende van der vaulte te hanghene, bancken in de bottelrie te makene daerde presentcannen up staen, Inghel XV daghen en Aelkin XV daghen, valent XXII s. VI groten, valent XIII lb. X s.

Item, betaelt Daneel Heykin, glasemakere, van dat hij ghelevert heift in scepenencamere II vulle glaseveinsters ende een halve, verdient, midsdat de stede een deel van den ouden glasen dede, XII s. groten; noch ghemaect inne tcomptor van den clercken een vulle veinstre met niewe glasen, bedraghen XLIX voeten, te IIII groten de voet, comt XVI s. IIII d. groten, comt tsamen XXVIII s. IIII d. groten, valent XVII lb.

Item, XXVIII in maerte, betaelt Jan Scupkin van dat hij hem vierdre ghemaect heift tnieuwe portael voor de scepenencamere, omme tvoorseide portael te vermakene, de veinsters van der vierschare boven ende beneden te vulmakene ende te hanghene, Scupkin, XX daghen, te X groten sdaechs, elc van zinen cnepen, XXIIII daghen, te VIII groten sdaechs, comt tsamen III lb. IIII s. VIII d. groten, valent XXXVIII lb. XVI s.

[f° 47]

Item, betaelt den zaghers, van III daghen dat zij ghesaecht hebben een deel van den houte, te XX groten sdaechs, comt V s. groten, valent III lb. paris.

Item, betaelt Boudin van den Pitte ende Guy de Splintre, van dat zij den pilaer in scepenencamere van den ouden huuse gheweert heift ende de steenen te passe gheleit; voort, dat zij de ghaten van den ouden huuse ghestopt hebben waerin zij verdient hebben III s. groten, noch in steenen daerin verbesicht, mids twee carren erden, II s. VI d. groten, comt al tsamen VI s. VI d. groten, valent III lb. VI s.

Item, betaelt Inghel Bard, van III daghen dat hij met Aelkin zinen cnape ghewrocht heift omme te makene een tafelment boven den wentelsteeghere, voetbancken te makene in tcomptor van den clercken ende andersins, beloopt II lb. XIII s.

Item, betaelt bi den vorseiden Inghel, van houte daertoe verbesicht te wetene IIII rebben te X groten tsic, XXVI voeten plancken, X groten valent II lb. X s.

Item, betaelt Jacob Quaetwante, van III ½ daghen dat hij met zinen cnape ghewrocht heift omme te plaesterne eenen erd inde zale, in de vertreccamere houttin in den muer ghedaen omme de lambroceringhe an te vestene, de gaten boven scepenencamere ghe-

stopt ende andersins : Jacob te X grooten sdaechs, ende de nape te V grooten sdaechs, midts ooc in steendren VI grooten, valent II lb. XII s. VI d.

Item, betaelt Inghel Bard, van dat hij ghemaect heeft in den nieuwen zoldre van den huuse boven der vierschare, II veinstren met haren treneelhouten omme duere te wyndene de enginen van der stede end andre zaken, waerover hij gheweist heeft IIII daghen, comt II lb. par.

Item, betaelt Jan Scupkin, van dat hij hem derdre ende alsnu hem tweesstre met zinen leercknechte tportael van der vertreccamere ghemaect heeft ende de voorseide camere rondsomme te besiergene, alsoo tbljct, waerovre zij gheweist hebben, te wetene, Scupkin, metgaders ooc dat hij ghemaect heeft de cassinen van den veinsters van der voorseide camere, de veinsters beneden ghetraillet, Scupkin LXV daghen te X grooten sdaechs, comt II lb. XIII s. II d. grooten, zijn nape LXXIX $\frac{1}{2}$ daghen te VIII grooten sdaechs, comt II lb. XIII s. grooten ; noch zijn leercknecht XX daghen te II grooten sdaechs, comt III s. IIII d. grooten, comt altsamen V lb. X s. VI d. grooten, valent LXVI lb. VI s. par.

[f°47 v.]

Dit naervolghende es tijserwerk dat Lievin Senescael ghelevert heeft anghaende nnieuwe huus van midwintre LXVI tot midwintre LXVII.

Eerst, ghelevert tbeslach van drien dueren van den grooten portale, twelke zijn IX paer ghehanghen, III glenders, een slot met IIII slotels, een slot van der bottelrieduere met II slotels, een slot van der duere bi der bottelrieduere met III slotels, een slot van den contore van den clercken, een slot van den camerkin van den serganten met IIII slotels, noch II slotels van der duere van scepenecamere, II slotels van der duere van den ghanghe van den contore, beloopt dese percheelen XXXV s. grooten. Noch een ijserin pin daer de lelye up staet an tzuudhende van den huse weghende XLVIII lb., IIII s. grooten, VC mitenaghels zonder hoofd, omme de groote portaelduere van der vierschare, een paer ghehanghen verdtint an de camere van den serganten, een paer ghehanghen an de duere van der bottelrie, een paer ghehanghen an de duere bi der bottelrie, een paer an de duere van den contore, een paer boven an de duere boven scepenecamere, een slot met II slotels an dezelve duere, een paer ghehanghen an de veinsters boven scepenecamere, een paer ghehanghen an de veinstre vanden wijnkelnike thenden den huuse zudwaerd, beloopn dese parcheelen IX s. grooten. III C mitenaghels, III C lukenaghels, III paer cleender ghehanghen omme tafelmnt van den comptore, II s. VI d. grooten. II cassinen besleghen omme de veinstren van den comptore met hare toebehoorten III s. IIII d. grooten. C ankernaghels omme de groote balken, XVI grooten. Noch ghelevert III M mitenaghels omme de zolders van den nieuwen huuse, X s. grooten. Noch II paer ghehanghen met dobbelen cnoopen omme tportael van der vertreccamere, VI ijsers omme tvoorseide portael vast te makene, IIII s. grooten. Noch ghelevert XXX VIII grendels ende LXXVI crammen omme de cleene dacveinsters te II grooten elke veinstre, VI s. IIII d. grooten. Noch ghelevert IIII paer ijserin leden omme de cyegen vander vertreccamere, II paer

leden omme tresoir van der vertreccamere mids een ijsler daer tresoir up rust, een slot met II slotelen dienende an de cyegen van der vertreccamere al verteint, comt II s. grooten. Noch ghelevert II sloten an de scrapradekins van der vertreccamere elc met II slotels, II s. VI d. grooten. Noch ghelevert tbeslach van den cassinen van II veinsters van der vertreccamere met hueren toebehoorten, comt XX s. grooten. Noch ghelevert in cleene mittenaghelkins omme de traelligen, XX grooten. Noch een slot met II slotels omme de portaelduere van der vertreccamere, III slotels omme de groote camerduere van scepenen om de serganten, beloopt tsamen II s. grooten. Item, noch in naghels met witten hoofden omme de traeilgeveinsters, comt XX grooten. Noch IIM mitenaghels omme de zolders van den huuse, VI s. VIII d. grooten, comt al tsamen V lb. X s. IIII d. grooten, valent LXVI lb. IIIIs. par.

[f° 48]

Dit naervolghende es tghuend dat Jan de Loon ghelevert heift an tvoorseide huus also voorseid es.

Eerst, VC lattenaghels omme de duere van den portale, X grooten; IIIC naghels van II mitten, II s. VIII d. grooten ; IIIC naghels van een mitte, XVI grooten; IXC lukenaghels, II s. III d. grooten ; XXV naghels van IIII miten, IIII grooten ; II haken omme een veinstre, II grooten ; II ghehanghen, VI grooten ; IIC mitenaghelen, VIII grooten verbesicht in tportael ende in sergantencamerkin; noch IIIIM verlorene naghels omme de traelligen, VI s. VIII d. grooten; IIM lukenaghels omme de bottelrie, V s. grooten; VIC mitenaghels omme tcomptor, II s. grooten; III ijsers omme tportael mede te houdene, VIII grooten ; L naghels van II miten ; VI naghels van IIII miten omme de reyse van den portale, V grooten; noch IIMIIIC veinsternaghels omme de wynghelkins, IIII s. grooten, noch IIM mitenaghels verbesicht in tcontor van den clercken ende in tvermaken van der groote scraprade, VI s. VIII d. grooten; noch IIIC lukenaghels verbesicht an tvoorseide contor ende an de veinsters van den wyngkelkins, XII grooten; IC naghels van II miten, VIII grooten ; VI ijsers omme de groote scraprade van den contore, V ghehanghen omme tcontor, VIII grooten ; XVI ghehanghen omme de veinsters van den wyngkelkins beneden, weghende LXX lb., V s. X d. grooten ; IIII grendels, IIII cappen ende IIII crammen omme de voorseide veinsterkins, XXXVI ijslerin roeden omme de glaseveinsters, IIII s. grooten ; VIII vingherlinghen, VIII scerssen omme de groote balken van der zale mede te slutene, XVI grooten; noch IIM mitenaghelen om de zolders van den huuse, VI s. VIII d. grooten; omme de cyegen van der vertreccamere, XVC verlorene naghels te II grooten thondert, II s. VI d. grooten; item, noch IIM mitenaghels, VI s. VIII d. grooten; IIM lukenaghels, V s. grooten; IM lattenaghels, XX grooten, ende dit omme de solders van den nieuwen huuse, comt al tsamen III lb. X s. II d. grooten, valent XLII lb. II s. paris.

[f° 48 v.]

Pencioen van den huuse.

Item, betaelt Stasin de Clerc, over zijn sallaris van dat hij, van midwintre LXVI tot midwintre LXVII, de impositie van den in-

commende wijnen ontfanghen heift, XX s. grooten, valent XII lb. paris.

Item, noch betaelt den voorseiden Stasin van dat hij de imposicie van den kacharinghe, zo voorseid es, ontfaen heift, XIII s. IIII d. grooten, valent VIII lb.

Item, betaelt de clercken over huerlieder moeyten omme de voorseide rekenynghe van den huse te scrivene, XV s. grooten, valent IX lb.

Totale somme van den uitghevene van den huuse XVIII^c lb. II s. VI d.

Ende den ontfanc beloopt VII^cLXI lb. XVII s. VI d.

Dus meer uitghegheven dan ontfaen IX^cLIII lb. V s.

VII. Stadsrekening van 1467-1468

[f° 5 v.]

Ontfaen van Maertin de Crooc, dewelke jeghen de stede ghehuert heift de groote vaulte van den scepenhuse drie jaer lancgheduerende, inghaende midwintre anno LXVII, omme XXXVI s. gr. sjaers ende dit van eenen jare ghefallen te midwintre LXVIII, valent XXI lb. XII s. p.

Ontfaen van den voorseiden Maertin, van eenen winckelkinne thenden den voorseiden huuse zuidwaerd twelc hij jeghens de voorseide stede ghehuert heift III jaer lanc gheduerende, omme XII s. gr. sjaers, zo voorseid es, ende dit van den jare LXVIII, valent VII lb. III s.

Ontfaen van den voorseiden Maertin, van eenen wijnckelkinne onder den steeghere van den portale, twelc hij jeghens de stede ghehuert heift omme XV s. gr. sjaers, zo voorseid es, ende dit van midwintre LXVIII, valent IX lb.

Ontfaen van Jacob Borbote, van eenen wijnckelkinne staende neffens den wijnckelkinne van den steeghere van den portale zuidwaerd, twelc hij jeghens de stede ghehuert heift omme VI s. gr. sjaers, zo voorseid es, ende dit van midwintre LXVIII, valent III lb. XII s.

Ontfaen van Hermes van den Castele, van eenen winckelkinne staende neffens den steeghere van den portale noordwaerd, twelc hij jeghens de stede ghehuert heift omme VII s. gr. sjaers, zo voorseid es, ende dit van midwintre LXVIII, valent IIII lb. IIII s.

Ontfaen van Anthuenis Boyaert, van eenen winckelkinne staende neffens den scepenhuuse noordwaerd twelc hij jeghens de stede ghehuert heift omme VIII s. gr. sjaers, zo voorseid es, ende dit van midwintre LXVIII, valent IIII lb. XVI s.

[f° 28 v.]

Item, verteert ten twee reysen, als thoute werc van den nieuwen huuse ghevisenteirt was bij Andries Alaerd ende den speyhoudre ten

bekeerte van Andries Centurion dhoude als leverare van den houtewercke, IIII s. II d. groten, valent II lb. X s.

[f° 41 v.]

Dit es de rekenynghe van Maertin de Crooc en Willem van Craynest, tresoriers van der stede van den Damme, als ghecommitteert ten ontfanghe ende uutghevene van den nieuwen scepenhuuse, beghinnende te midwintre LXVII ende hendende te midwintre LXVIII ghevalueirt in ponden par.

Eerst, ontfaeu van haringhe, van midwintre LXVII tote midwintre LXVIII, bij den inghesetene van der stede, van XII^c XL last te II gr. tlast CXXIIII lb. par.

Ontfaen insghelijcx van wijne van midwintre LXVII tot midwintre LXVIII, VIIIMIXCIIII^{xx}XVII vaten te 1½ gr. tvat, comt XLIX lb. XIX s. VII d. ob. gr., VCIIII^{xx}XIX lb. XV s. VI d. par.

Somme van al den ontfanghe van den huuse VII^cCXXIII lb. XV s. VI d. par.

[f° 42]

Dit naervolghende es tuutghegheven van den voorseiden huuse up den voorseiden ontfang, van midwintre LXVII tote midwintre LXVIII.

Eerst, betaelt de goede lieden van Durdrecht, van eenen payement dat gheviel den laesten dach in meye anno LXVIII, als tblijct bij huerlieder quitancien, X lb. grooten, valent CXX lb. par.

Item, betaelt Jan Maelkin, scildre, van XXXIX veynsters die an tdac van den nieuwen huse staen, dewelke hij groene ghevaerwet heift met olyvaerwen buten ende binnen, te IIII grooten tstic, bevoorwaerd bij buerchmeesters ende scepenen, XIII s. grooten, valent VII lb. XVI s.

Item, betaelt Jacob Quaetwante, van dat hij IIII ijsers gheghoten heift in de veinsters van den wynckelkins an de zuurside van den huuse; noch van dat hij boven an de voorseide muer de haken van IIII veinsters ooc gheghoten heift ende andersins, waerover hij gheweist heift met zinen cnape III daghen, te XV grooten sdaechs, comt II lb. V s.

Item, betaelt van XXIIII pond loots daertoe verbesicht, te XX miten tpond, valent XX s.

Item, betaelt Inghel Bard, van de veynsterkins van den huuse of te doene omme te vaerwene ende weder an te hanghene, waerover hij gheweist heift met eenen cnape drie daghen, comt IIII s. VI d. grooten, valent II lb. XIII s.

Item, betaelt Inghel voorseid, van II daghen dat hij ghewrocht heift omme te makene eene lene bij torloge; voort tbuffet ende den banc van scepenamere te hooghene, een slot an de groote poorte bachten huuse an te slane ende de lederin hemmers te hanghene boven der duere in de zale met hueren houte ende ijswerck, comt tsamen XX s.

Item, betaelt van stellynchouten omme vaulte van den scepenhuuse, VI s. grooten, mids der vrecht van der Sluus hier, valent III lb. XII s.

[f° 42 v.]

Item, betaelt Willem Lombaert, van drie glaseveynsters die hij in de wynckelkin van den portale ghestelt heift; noch van drie veynsters ghestelt in de wentelsteeghere, beloopden tsamen XXX voeten, te IIII grooten den voet, valent VI lb. par.

Item, betaelt Ghijs Splintre, van V daghen dat hij met zinen cnappe ghewrocht heift omme te voorsiene alle de wynckelkins, de groote vaulte, de engyenvaulte, tgat van der duere van der noordduere toe te stopene, den erd in scepencamere te vermakene ende andersins, te XV grooten sdaechs, valent III lb. XV s. par.

Item, betaelt van coreelsteenders ende erdtgehels IIII s. VI d. valent II lb. XIII s.

Item, betaelt den carreman van den mortele te haelne, IIII s. par.

Item, betaelt Matthys Huusman van torcken omme de stede, V s. X d. grooten, valent III lb. X s. par.

[f° 43]

Dit naervolgende es tijserwerc dat Lievin Senescael ghelevert heift an tvoorseide huus, van midwintre LXVII tote midwintre LXVIII.

Eerst, VI paer gheghanghen omme de veynsters van der grooter vaulte, te VI grooten tpaer, III s. grooten; VI grendelen, XII crammen omme de voorseide veynsters, XII grooten; een paer ghehanghen omme de cleene duere van der engyenvaulte, X grooten; een dobbel slot met II slotels, een grendelet met II crammen, II s. grooten; een slot vermaect an de duere van den ganghe van den contore, III grooten; noch drie ijserin roeden ende een plate ijserin, omme de veynsters van den wynckelkins thenden zuudwaerd, weghende LXXI pond, V s. XI d. gr.; een grendelet, II crammen omme de voorseide veynsters, II gr.; II paer ghehanghen omme de voorseide veynsters van den wynckelkine onder tportael, VIII gr.; noch II ijserin crammen II gr.; noch an de veynsters van den voorseiden huuse VIII haken, XII clincken, XII crammen, II gr. voor elken haec, I gr. voor elke clincke, ende XII miten voor elke cramme, comt II s. X d. gr.; noch een grendelet boven an de noordveynstre, II gr.; noch XII haken omme de dacveynsters, VI gr.; noch een paer ghehanghen omme duere van den zoldre boven, VIII gr.; II bloesloten elc met II slotels, XVI gr.; L mitenaghels, II gr.; I slotel om Guy de Brune, II gr.; XII glaseroeden elc II voeten lanc, XVIII gr., comt tsamen XXI s. IIII d. grooten, valent XII lb. XVI s. par.

[f° 43 v.]

Pencioen van den huuse.

Item, betaelt Stasin de Clerc, over zyn salaris van dat hij, van midwintre LXVII tot midwintre LXVIII, de impositie van den upcommenden haringhe ontfaen heift, VIII lb. par.

Item, betaelt Pieter Aernouds, van dat hij de impositie van den wijnen ontfaan heift, zo voorseid es, XX s. gr., valent XII lb. par.

Item, betaelt den clercken over huerlieder moeyten van deser voorseide rekenynghe van den huuse te scrivene, XV s. gr., valent IX lb. par.

Somme van den uitghevene van den huuse, CIIII~~XX~~XVI lb. VI s. par.

Ende den ontfanc draecht VII~~CXXIII~~ lb. XV s. VI d. par.

Comt meer ontfaan dan uitghegeven van den huuse, V~~CXXVII~~ lb. IX s. VI d. par.

VIII. Stadsrekening van 1468-1469

[f° 7 v.]

Ontfaen van Willem van Craynest, als pachtre van der impositie van den upcommende wijnen, III~~CXXIII~~ lb.

Ontfaen van Jan van Spaengen, als pachtre van der impositie van den upcommende harynghe, CL~~XXXVI~~ lb.

[f° 11 v.]

Christinekin Gheenkins, over de bate van XXX lb. gr., XXXVI lb. Maykin, over de bate van XXX lb. gr., XXXVI lb.

[f° 25]

Item, betaelt Jacob Quaetwante, twelke hem bi der wet ghegeven es in hoosscheden, ende dat ten beveilne van minen heeren den commissarissen in recompensacien van zinen verliese, twelke hij ghehad heift in tpavement van den nieuwen scepenhuse van den Damme, de somme van II lb. gr., valent XX~~IIII~~ lb. par.

[f° 33]

Item, betaelt meester Jan, de scailledeckere, van eenen dach dat hij ghewrocht heift omme te stoppene tsepenhuus, daers nood was, XX s. par.

[f° 37 v.]

Item, als van den ontfanghe van der impositie van den wijne ende van den harynghe, dat men hier plach te stellene, es dit jaer verpacht ende staet in de rolle van der stedegoed hiervooren in deze voorseide rekenynghe, dus nu als hier gheen mencion daerof ghemact.

[f° 38]

Dit naervolghende es tuutgeven van den voorseiden huuse van midwintre LXVIII tote midwintre LXIX.

Eerst, betaelt den goede lieden van Durdrecht, over een payement van scaeylien, dat gheviel den laesten dach van meye anno LXIX, als tblijt bij huerlieder quitancie, de somme van X lb. grooten valent CXX lb. par.

Item, betaelt Willem de Bosschere over een payement dat gheviel

tSinte-Martinsmesse anno LXVIII, de somme van L lb. grooten ; noch over een andre payment, twelc hem gheviel tSinte-Martinsmesse anno LXIX, de somme van L lb. grooten, ende voort de somme van XXXI lb. XVII s. IX d. ob. grooten, ende dat over tlaeste payemente ende vulle betalinghe van IIIICXXV lb. grooten Vlaemischer munten ter causen van steenen, calc, mortele ende handghedade van den voorseiden huuse, beloopen de voorseide drie paymenten ende betalinghen, alst blijkt bij zine quitancien, de somme van CXXXI lb. XVII s. IX d. ob. grooten, valent XVC IIIIX^xII lb. XIII s. VI d. par.

Item, betaelt Andries Centurion de somme van XL lb. grooten, te wetene, XX lb. grooten, twelc hem gheviel tOnser-Vrouwen-daghe ter Lichtmesse anno LXVII, ende XX lb. grooten die hem ghevielen den eersten dach van septembre anno LXVIII, beloopen de voorseide twee paymenten, als tbleijc bij zine quitancien IIIICIIIIX^x lb.

Item, noch betaelt den voorseiden Andries de somme van XL lb. grooten, te wetene, XX lb. grooten over tpayment van Onser-Vrouwen-daghe ter Lichtmesse anno LXVIII, ende XX lb. grooten over tpayment van den eersten daghe van septembre anno LXIX, beloopen de voorseide twee paymenten, als tbleijc bij zine quitancien, IIIICIIIIX^x lb.

Item, betaelt Daneel vander Vorst, dewelke de stede gheleent hadde van den ghelde van zinen nevekinne omme de refexcion van den huuse, zonder bate daerof te hebbene, de somme van XII lb. grooten, twelke hij de steede leende in tjaer LXVI ende nu in dit voorseide jaer van LXIX hem betaelt, valent CXLIII lb.

Item, als van den IIIIX^x ponden grooten, die Heinric de Cridsche ende Pietre van Hoonacker, als vooghden van de kindren Cornelis vanden Beckene, in tjaer LXVI der stede gheleent hadden omme de refexcion van den huuse, zonder bate daerof te nemene, nu in dit jaer LXIX hemlieden betaelt de somme van XXX lb. grooten, valent IIICLX lb.

[^f 38 v.]

Somme van al den uutegheven van der stede ende van der huuse draecht XIMVICLIII lb. III s. II d. par.

Ende den ont fanc draecht XMLXI lb. VI d. ob. par.

Aldus meer uuteghegeven danne ont fanc XVCIIIIX^xXIII lb. III s. VII d. ob. par.

IX. Stadsrekening van 1469-1470

[^f 14]

Item, betaelt Andries Centurion, XX lb. grooten ter cause van zijnder leveringhe van der temmerage van den nieuwen scepenhuuse, van eenen payemente ghevalen tOnser-Vrouwen-daghe ter Lichtmesse anno LXIX, valent IICXL lb.

Item, noch betaelt Andries Centurioen voorseid, als over de leve-

ringhe voorseid van eenen payemente hem ghevallen tSinte-Maertins-messe anno LXX, XX lb. grooten, valent IICXL lb.

Item, betaelt Jacob filius Jans van Huekele ende Jan filius Heindricx, scippers van Dordrecht, X lb. grooten ter cause ende over de vulle betalinghe, te wetene, elc van XXX^M scaelyen die zij der stede ghelevert hebben, elken, V lb. grooten, ende dit over tlaeste payement, als tbiijct bi den obligacien danof zijnde ende der stede overghegheven in quitancien, valent CXX lb.

[f° 26]

Item, betaelt denzelven dach [19 maart], als men besteide Andries Alaerd, temmerman van Brugghe, de parijsche hemelynghe te maken van scepenecamere, ende de vertreccamere ende de bladen te legghene tzijnen coste ende anders, alsdoe verteert bi den bailliu, buerchmeesters ende scepenen, II lb. VIII s.

[f° 39]

Item, XVI in meye, betaelt Andries Alaerd, temmerman, up zijn werc van der paridsche hemelinghe, twelc hij ghenomen heift te maken in scepenecamere ende in de vertreccamere, IIII lb. grooten, in mindringhe van zijnder voorwoorde van den voorseide wercke, valent XLVIII lb.

Item, betaelt Andries Alaerd, temmerman, IX lb. grooten over de vulle betalinghe van der leveringhe ende tmaken van der parische hemelynghe van scepenecamere ende vertreccamere, valent CVIII lb.

[f° 40 v.]

Item, bi denzelven Lievin Senescael ghelevert VC verloren naghels verbesicht in de parische hemelinghe van der vertreccamere, comt V grooten.

[f° 41]

Item, noch es de voirseide stede tachter Andries Senturions over de vulle betalinghe van sijne verdinge van den tymmeringe XXX lb. gr.

Index op persoons- en plaatsnamen

Aalst (prov. O.-Vl.), 185.	162, 165, 168, 170, 171, 172,
Aernouds, Pieter, 197.	173, 174, 175, 187, 189, 190,
Aernoudt (timmerman), 151.	191, 192, 195.
Aernouts, Jan, 151.	Beckene, Cornelis van den-, 166,
Affligem, Steven van-, 135.	198.
Alaerd, Andries, 137, 185, 194,	Beffelync, Heynric, 160, 170.
199.	Berbote, Jacob, 188, 194.
Alaerts, Pieter, 136, 182, 183.	Bethune, J. de-, 145.
Amsterdam (Nederland), 138.	Bladelin, Pieter, heer van Mid-
Andries, Willem, 162, 168.	delburg, 165.
Antwerpen (prov. Antw.), 151,	Blancque, weduwe Joachim de-,
152, 158, 159.	165.
Baert, Inghel, 135, 140, 141, 147,	Blavoet, Jan, 147.
151, 155, 156, 157, 158, 160,	Blommaert, Rogier, 184.

- Boghaert, Anthonis, 154, 188, 194.
- Bossche, Lievin van den-, 158, 169.
- Bosschere, Govaert de-, 135, 137, 146, 147, 152, 156, 158, 159, 187, 188.
- Bosschere, Rogier de-, 175.
- Bosschere, Willem de-, 135, 136, 137, 140, 142, 147, 149, 152, 153, 154, 158, 160, 166, 187, 188, 189, 190, 197.
- Bouts, Mathys, 154, 186.
- Braderyc, Jacob, 147.
- Breen, Pieter van-, 146.
- Brugge (prov. W.-VI.), 136, 137, 145, 147, 149, 152, 153, 159, 161, 165, 167, 168, 176, 177, 182, 184, 185, 187, 188, 199.
- Brune, Guy de-, 150, 196.
- Brune, Hubekin Christoffel de-, 151.
- Brussel (prov. Brab.), 135, 136, 137, 145, 146, 147, 151, 152, 156, 158, 187, 188, 190.
- Buenen, Tielman, 172.
- Bussche, Cornelis van den-, 187, 189.
- Centurion, Andries (sr. en jr.), 136, 137, 142, 149, 153, 154, 156, 157, 159, 160, 161, 166, 190, 195, 198, 199.
- Chasteelle, Hermes van den-, 157, 158, 161, 165, 167, 188, 194.
- Christoffel (arbeider), 141, 152.
- Clerc, Jan de-, 168.
- Clerc, Staesin de-, 156, 165, 186, 193, 194, 196.
- Claeys (slootmaker), cfr. Slootmakere, Claeys de.
- Cluyseman, Jan, 175.
- Coc, Adriaen de-, 151.
- Coppin, Karel, 151, 168.
- Craeynest, Olivier van-, 150.
- Craeynest, Willem van-, 195, 197.
- Crijdtsche, Heynric de-, 166, 198.
- Croocq, Cornelis de-, 158.
- Croocq, Maertin de-, 147, 149, 152, 156, 157, 158, 159, 161, 165, 166, 168, 184, 186, 187, 188, 194, 195.
- Damme (prov. W.-VI.), passim.
- Stadspoorren, 187; Grote Brugse poort, 138, 146, 168; Monnikereedse poort, 152; Sluisse poort, 172; Schellemolen, 172, 187; kerk, 178; school, 172; stadhuis, passim; vleeshuis, 158.
- Danckaert, Govaert, 151.
- Danhieux, L., 145.
- Deckere, Jacob de-, 150, 187.
- Deckere, Lievin de-, 168.
- Den Briel (Ned.), Sinte-Catharijnekerk, 135.
- Desprez, Alaerd, 150, 186.
- Desprez, Maykin, 150, 186, 197.
- Diegem (prov. Brab.), 135.
- Dycke, Jan van den-, 135, 147, 152, 159, 161, 162, 174, 188.
- Dobblyer, Jacob, 140, 160, 174.
- Dolc, Aelkin, 140, 170, 171, 172, 173, 174, 187, 190, 191.
- Doornik (prov. Heneg.), 142.
- Dordrecht (Ned.), 139, 142, 157, 167, 189, 195, 197, 199.
- Drusschre, Aernout de-, 151.
- Duclos, A., 145.
- Duenerin, Willem van-, 158.
- Ecaussines (prov. Heneg.), 138, 139.
- Egghemondt, Claeys van-, 167.
- Fyerins, Jacob, 168.
- Foys, Maertin, 157.
- Freys, Jan, 162.
- Gent (prov. O.-VI.), 136, 147, 149, 151, 152, 153, 158, 187, 188, 190.
- Ghaerne, Jacob van-, 141, 160.
- Gheenkins, Christinekin, 150, 186, 197.
- Gheenkins, Jan, 150, 186.
- Gheerkin (tegeldekker), 152, 169.
- Ghoetgebuer, Michiel, 136, 137, 149, 153, 187, 188, 190.
- Ghooris (van Brussele?), 172, 174, 190.
- Gilliodts-van Severen, L., 145.
- Haarlem (Ned.), Sint-Bavokerk, 135.
- Haermaers, Peryne, 151, 186.
- Haerpen, Pieter van-, 151.
- Haghe, Jan van der-, 136, 149, 153.

- Hallinc, Loy, 153, 156, 165, 186.
 Harewijn, Willem, 150, 186.
 Heye, Pieter van der-, 167.
 Heykin, Daneel, 191.
 Hellyn, Heyns, 167.
 Heyne (timmerman), 172.
 Heynric («tsheeren cnape»), 159.
 Herne, Jan van-, 135, 147, 152.
 Heekelen (Hoekelom), Jan van-, 157, 189, 199.
 Hollaert, Jan, 138.
 Honackere, Pieter van-, 166, 198.
 Huupen, Goossin van-, 139, 169.
 Huusman, Matthys, 196.
 Inghe, Wouter van-, 140, 154, 159.
 Jan, f. Gheeraerds, 147, 157.
 Jan, f. Heindricx, 157, 189, 199.
 Jan (tegeldekker), 152.
 Janse, H. 145.
 Karel de Stoute, graaf van Charolais, 151.
 Kortrijk (prov. W.-VI.), O.-L.-Vrouwekerk, 135.
 Langhen, Maertin, 147.
 Lennoot, Jan, 153, 165, 188.
 Leuven (prov. Brab.), stadhuis, 136, 144.
 Lievins, Heynric, 185.
 Lijnmakere, Cassin de-, 151, 168, 169.
 Lobaert, Adriaen, 167, 169, 184, 188.
 Lombaert, Willem, 196.
 Loon, Jan de-, 150, 155, 163, 164, 180, 181, 182, 193.
 Maeve («de lijnmakeghe»), 155.
 Maelkin, Jan, 195.
 Maertere, Dyeric de-, 185.
 Malen, Jan van-, 169.
 Man, Joos de-, 147, 156, 158.
 Marcholf, Maertin, 168.
 Mare, Ingel van der-, 154, 165, 166, 168, 187.
 Mechelen (prov. Antw.), 151, 152.
 Meeux, Jan, 172, 173.
 Mey, Jan de-, 151.
 Mey, Pieter de-, 184, 190.
 Mendonc, Jacob van-, 188.
 Michiel (timmerman), 154.
 Moens, Jan, 151, 172.
 Muelnaere, Joorke de-, 151.
 Musselman, Pieter, 151.
 Ninove (prov. O.-VI.), 159.
 Noebrouc, Willem van-, 135, 146, 158.
 Oppedrinck, J., 145.
 Oudenaarde (prov. O.-VI.), stadhuys, 144.
 Pape, Boudin de-, 150.
 Pitte, Boudin van den-, 191.
 Quaetwant, Jacob, 136, 140, 147, 149, 152, 153, 154, 160, 169, 170, 174, 185, 191, 192, 195, 197.
 Renault (loodgieter), cfr. Willemszeune.
 Reynolds, Jan de-, 138.
 Rycquaert, Cornelis, 165.
 Rop, Jan, 136, 149, 153.
 Schupkin, Jan, 171, 183, 184, 191, 192.
 Seneschael, Lievin, 150, 155, 162, 163, 178, 179, 180, 192, 196, 199.
 Sheridan, P., 145.
 Sinte-Kruis, Vijve-Kapelle (prov. W.-VI.), 154, 164.
 Slootmaker, Claeys de-, 136, 182.
 Sluis (Ned.), 138, 140, 142, 147, 152, 153, 154, 156, 158, 160, 167, 168, 169, 170, 172, 174, 188, 196; Oostpoort, 135; Kasteel, 152.
 Snouc, Aernout, 165.
 Spaengen, Jan van-, 158, 169, 197.
 Splintere, Guy de-, 191, 196.
 Stavele, Jan van-, 186.
 Tant, Jacob, 151.
 Thestelle, Heynric van-, 159.
 Thestelle, Lisbette van-, 159.
 Tielman, Cornelis, 137, 152, 159, 165, 168, 171, 187, 188, 190.
 Thoors, Jacob, 153.
 Thuus, Jan, 140, 170, 171, 172, 173, 190.
 Varnwije, Andries, 159.
 Velde, Jan van de-, 167.
 Velyers, Jan, 158, 160, 169, 197.
 Veurst, Daneel van der-, 166, 198.
 Viaene, A., 145.

Vleesch, Brixus, 165, 168.	Weylaert, Joris, 137, 153, 159,
Walle, Jan van den-, 153, 159,	165, 187, 188, 190.
169, 185, 190.	Wyldeман, Claeys de-, 151.
Wautier, Jan le-, 167.	Willemszeune, Renault, 150, 154,
Wautyer, Alaerdt, 167.	161, 176, 177, 178, 187.
Weale, J., 144, 145.	Wouwe, Clais de-, 172, 183, 184.
Weghe, Luuc van de-, 189.	Wulphuuse, Loys van den-, 159.
Wesel (Duitsland), 138, 168.	Zeghers, Jan, 171.

DE BOUWREKENING VAN DE SCHUUR TE SCUERINGHE, 1333

De straatweg, die de dorpskom van Zuienkerke met de Nieuwmunsterstraat te Houtave verbindt, dwarst, vooraleer het dorp te verlaten de Blankenbergse vaart. Wanneer men de vaart bereikt ziet men noord van de straatweg twee hofsteden liggen. Men heet ze het Groot en het Klein Schoringe¹. Zij zijn beide eigendom van het St. Janshospitaal te Brugge en vormden eertijds één enkel landbouwbedrijf, sedert de 13e eeuw bekend onder de naam Scueringhe, Scoeringhe, Schooringhe².

Onlangs werd de oude schuur die er zich bevond naar het openluchtmuseum van Bokrijk overgebracht, en zal daar voortaan als model van een Westvlaamse polderschuur prijken. Over de ouderdom van die schuur is men het niet eens, doch het staat vast dat zij niet te vereenzelvigen is met de schuur die door het St. Janshospitaal in 1333 werd gebouwd. Overblijfsels van de veertiende-eeuwse schuur zijn niet bekend, wel echter de bouwrekening. Deze wordt hierna uitgegeven naar de originele tekst die te Brugge op het archief van het St. Janshospitaal onder de rubriek «rekeningen 52b» is bewaard (tekst A) en waarvan een tweede exemplaar voorhanden is op het rijksarchief te Brugge onder de rubriek «Aanwinsten 1906» (tekst B).

Die schuur moet indrukwekkend geweest zijn, zoals men uit de rekening kan afleiden. Het was een gebouw uit bak-

1. *Dit is West-Vlaanderen. Steden, Gemeenten, Bevolking*, deel III, Brugge, 1962, blz. 2232.

2. G. Himpens, *Het St. Janshospitaal te Brugge (vóór 1188-1350)* Onuitgegeven lic. proefschrift, Leuven 1956, blz. 100-101. Zie ook: K. De Flou, *Woordenboek der Toponymie van Westelijk Vlaanderen*, deel XIV, Brugge 1933, kol. 306-308.

stenen (teghelen), waarbij wellicht aan de hoeken en aan de deuromlijsting natuursteen (witten stenen) werd gebruikt. De bekapping was in hout en bedekt met stro (gloy) dat met roeden en teen bevestigd was.

Het had een belangrijke omvang. In het geheel verbouwde men immers 26 last en een partij van 17.000 stenen; daar de last stenen 3 lb. -0-0 of 60 s. betaald werd en de partij van 17.000 stenen tegen 5 lb. -2-0 of 102 s. verrekend werd komt ieder last op $60 \times 17.000 : 102$ of 10.000 stenen wat het totaal verbouwde stenen op $26 \times 10.000 + 17.000$ of 277.000 brengt.

Het hout werd met twee schepen aangevoerd, en ter plaatse tot planken (bard) verwerkt. In het geheel verkreeg men 780 planken³ verdeeld in 400 grote en 380 kleine (de verhouding is nagenoeg 3 tot 1)⁴. Bovendien werden nog 200 stuks van een bijzondere soort (cnorhout) gebruikt. Daar die 200 stuks 5 lb. -18-0 of bijna 71 d. per 10 stuks kosten, terwijl de planken voor het bewerken alleen voor de kleine nagenoeg 24 d. en voor de grote 72 d. per 10 stuks kosten, is het duidelijk dat cnorhout van minderwaardige kwaliteit is.

Het metselwerk werd uitgevoerd door twee ploegen die ieder bestonden uit één ploegbaas, 3 metsers en 3 helpers. De timmerlieden zijn acht in getal en kunnen als volgt ingedeeld worden: 3 hoofdwerkers, 4 helpers en één knecht. Het loon van de ploegbazen en hoofdwerkers is twee- tot driemaal zo hoog als dit van de helpers. Eén van de helpers (Lamsin de Grave) levert bovendien een aantal latten.

Het is niet onmogelijk dat onder de timmerlieden en metsers een aantal verwanten bij het bouwen van de schuur optraden: in alle geval komt éénzelfde familienaam drie-maal voor; de twee timmerlieden Jan de Smet en Jan f. Jans Smeets (in tekst B: Jan f. Smeds) kunnen vader en zoon zijn.

Ten slotte dient opgemerkt te worden dat bij het strodekken een aantal kinderen (Jans Dievels kinderen) tewerkgesteld werden.

Bij het bouwwerk werden 955 en drie 1/2 hoed kalk

3. Bovendien wordt Pieter Sandersze 43 s. 8 d. betaald voor het houwen van een ongekend aantal barden.

4. De prijs voor de bewerking tot planken kost inderdaad 24 d. per 10 stuks voor de kleine en 72 d. per 10 stuks voor de grote.

gebruikt wat moet neerkomen op ongeveer één hoed per 300 stenen. Voor de kalk blijkt het onmogelijk een eenheidsprijs te berekenen terwijl anderzijds vaststaat dat voor iedere aankoop de eenheidsprijs weer anders is.

In het totaal verhouden de uitgaven voor materialen en deze voor arbeid zich ongeveer als 9 en 5, terwijl de onkosten voor het bouwen van de schuur $1/8$ van de totale uitgaven van het St. Janshospitaal voor het jaar 1332-1333 vertegenwoordigen ⁵.

J.A. MERTENS

Tekst

Tekst A : Rolrekening 1332-1333. Origineel (Archief St. Janshospitaal, Rekeningen 52 b).

Tekst B. : Rolrekening 1332-1333. Origineel (Rijksarchief Brugge, Aanwinsten 1906).

De van tekst A afwijkende versies worden in het apparaat aangegeven. De rekening vermeldt de bedragen in parisis-munt.

Uutigheven van den costen die de scuere van Scueringhe coste te makene.

Int eerste, van enen scepe houds	L lb.XII d.
Item van uut te doene ende van ladene	XXVII s. VIII d.
Item van enen andren scepe houds	CXVII lb.
Item den pijnres	XLVI s.
Item van dams te makene ende linen	XIIII s.
Item Hannin metten wive	XIII s.
Item van IIC ^c cnorhouds	V lb.XVIII s.
Item van IIIC ^c ende LXXX bard te hauwene	III lb.XVI $1/2$ s.
Item Pieters Sanderze van barden te hauwene	XLIII s. VIII d.
Item van IIIC ^c bard	XII lb.
Summe hierof	CXCV lb. XIX s.X d.

Item uutigheven van teghelen	
Pieter Amen van V lasten	XV lb.
Jan f.Weitins Maes van V lasten	XV lb.
Jan f. Willems f.Boudens van III $1/2$ last	XII lb.
Item idem van I $1/2$ laste	IIII $1/2$ lb.
Jan Blankaerde van II last	VI lb.
Item idem van I laste	III lb.III s.III d.
Meeus f.Maes van $1/2$ laste	XXXI s.VIII d.
Hannin Kersteloot van I laste	III lb.
Item idem van III laste	IX lb.
Jan van Niemonstre van III lasten	IX lb.
Jan f.Willems Nix van $1/2$ laste	XXX s.

5. Het rekenjaar in het St. Janshospitaal loopt van mei tot mei. De uitgaven bedroegen in 1332-1333 3187 lb. 11 s. 1 d. Indien wij geen rekening houden met lijf- en erfrenten belopen de uitgaven slechts 2133 lb. 1 s. 10 d. ; in dat geval vertegenwoordigt de uitgave voor het bouwen van de schuur te Scueringhe ruim $1/4$ (27%) van het uitgegeven bedrag.

Wettin ¹ Spane van XVII ^M	V lb.II s.
Summe hierof	LXXXIII lb. XVII s.
Item uutigheven van calke	
Van IIC hoed calcs	XV lb.
Item van IIC ende LXXIX hoed	XII 1/2 lb.
Item van draghene	XI s.VIII d.
Item van LXXXVI 1/2 hoed	LV s.
Item van draghene	VII s.X d.
Item van IC 1/2 hoed	VII lb.VII s.
Item van draghene	VII s.III d.
Item van IIC 1/2 hoed	XII lb.
Item van draghene	VII s.X d.
Summe hierof	LII lb.III s.VII d.
Item uutigheven van ysere	
Broeder Wouteren ² den Smet der ³ Does	XVIII 1/2 lb.
Item van garrendelhaken	III s.IIII d.
Item van cricwerven	VII s.
Item van naghelen	II s.II d.
Item van roete ten naghelen	II s.
Item Jans f.Jans Costers van M ende LXXII pond weghens	XVI lb.XIX d.
Item idem van VIC ende XXVII pond weghens	XIII lb.II s.
Item van scuppen	III s.
Item van VC naghelen	V s.
Item van VC 1/2 lasscengahelen	XI s.
Item van II paer spanghen	III s.
Item van II clinken	XVI d.
Item van II paer spanghen	II s.VIII d.
Item van II clinken	XVI d.
Item idem	XIII s.
Pieter den slotemakere vanden sloten	XLIII s.VIII d.
Summe hierof	LIII lb.XV s.I d.
Item uutigheven van maetsene	
Wouter den Smet	XIII lb.XVII s.IIII d.
Clais van Slipen	XIII lb.XII s.
Clais Jordane	III lb.XVI s.
Pieter van Zaerkengheem	III lb.XIII s.IIII d.
Pieter van Veltacker	III lb.VI s.VIII d.
Clais Willaerd	VI lb.X s.VIII d.
Jan f.Roegaers	L s.VIII d.
Hannin van Scepstale	LVIII s.VIII d.
Stasin Bernaerd	III lb. XXII d.
Hannin van Laepscuere	III lb.V s.I d.
Hannin f. Heins	V lb.V s.IIII d.
Willem Balde	XLVI s. VIII d.
Lamsin f.Wouters	XLV s. III d.
Coppin de ⁴ Teghelare	XLIX s.IIII d.
Summe hierof	LXXII lb.XVIII s.XI d.

¹Weitin ; ²Wouter ; ³ter ; ⁴den.

Item uutigheven van timmerne	
Jan den Smet ⁵	XIIII lb.II s.VIII d.
Jan f.Jans Smeets ⁶	XVI lb.VIII s.
Jan van Zeland	III lb.XIIII s.VIII d.
Lamsin die ⁷ Grave	VI lb.
Riquaerd den Wec	XIII lb.XVI d.
Hughen van Morckerke ⁸	IIII lb.XVI s.
Hannin Maes	IIII lb.X s.VIII d.
Lamsin van Ghelewen	XXXIX s.VIII d.
Summe hierof	LXIIII lb.XIII s.
Item uutigheven van diveerser dinghen	
Bertelmeeuse den Caerdmakere van latten	XVII 1/2 lb.
Lamsin den Grave van latten	V s. IIII d.
Van witten stenen	IIII lb.II s.VIII d.
Van stenen te hauwene	XLII s.
Van zaghene Guedine	XI lb.XVI s.
Item Jan Crulline	XXIIII s.
Item van zande	X s.
Lodewike van biere	III lb.XII s.
Van roeden ende van teen	III lb.XVI s. II d.
Van deckene Jans Dievels kindren ⁹	IIII lb.XIIII s.IIIII d.
Item Pieter Lolen ¹⁰	III lb.VIII s.IIIII d.
Item Heine Brantine	LI s.IIIII d.
Item Pieter Coddemanne ¹¹	VII 1/2 s.
Item Ghisen van Bederwaen	XVIII s.
Item van XXV ^c 1/2 scove gloys	V lb.IX 1/2 s.
Summe hierof	LXII lb.VI s.II d.

EEN ONBEKENDE BRUGSE DRUK
VAN QUIRINUS VAN BELLE
BETREFFENDE DE TOLRECHTEN TE NIEUWPOORT

Quirinus van Belle, omstreeks 1519 te Brugge geboren, was ongeveer zevenentwintig jaar oud toen hij meesterdrukker te Brugge werd. Hij bleef aldaar gevestigd tot hij in 1566 de stad ontvluchtte, blijkbaar wegens financiële moeilijkheden. Wel keerde hij naderhand naar Brugge terug, maar hij oefende er niet meer het drukkersbedrijf uit. Gedurende zijn drukkersperiode woonde van Belle in het huis *De Kardinaalshoed*, ook genaamd *De Gouden Hand*, aan de noordzijde van de Noordzandstraat.

Wat van Belle als drukker heeft voortgebracht, schijnt niet zeer belangrijk te zijn geweest. Naar het getuigenis van Jacob Jansseune, die bij hem als knecht heeft gewerkt, was

⁵Smed; ⁶Smeds; ⁷den; ⁸Moerkerke; ⁹kinderen; ¹⁰Loie; ¹¹Coddeman.

hij vooral ingesteld op het drukken van zogenaamd klein werk, zoals liederen, prenten en bedevaartvaantjes. Dat vermindert nochtans in geen dele de belangrijke plaats welke door van Belle in de geschiedenis van de typografie te Brugge wordt ingenomen. Niet enkel was hij een van de eerste Brugse drukkers, hij was bovendien geruime tijd de enige te Brugge gevestigde typograaf. Zijn produkten verdienen derhalve een bijzondere belangstelling en dit zoveel te meer daar zijn gekende werken zo weinig talrijk zijn en bovendien uitzonderlijk zeldzaam.

Alles bijeen genomen zijn tot nog toe slechts vier van Belle-drukken gekend. In 1554 drukte van Belle een boekje van Broeder Cornelis van Dordrecht onder de titel: *De speghel der thien gheboden*; in 1559 bezorgde hij een biografie van Keizer Karel, opgesteld door Willem Snouckaert; en in 1565 drukte hij voor de regering van het Brugse Vrije een ordonnantie betreffende de belasting van het gruit ¹. In 1556, ten slotte, drukte hij een «Quaerte» betreffende een schietspel, ingericht door het handboogschuttersgild van Sint Sebastiaan te Dudzele ².

Aan deze lijst kunnen wij nu nog een vijfde nummer toevoegen. De titel ervan luidt: *Letteren van octroye van den tol van der stede van Nyeupoort, beghinnende in Octobre anno M. CCCCC. eenentzestich*, met als drukkersadres: *Gheprent te Brugghe in de Noordsandtstrate, in den Gouden Handt, bij mij Corijn van Belle, ghezwoeren prentere der Co. M.* Het stuk bestaat uit twee aan elkander geplakte bladen papier van ongeveer gelijke afmetingen, die langs éne zijde zijn bedrukt. Compleet meet het stuk 55 cm. hoog bij 41 cm. breed, met een drukspiegel van 35 cm. breedte. De eigenlijke tekst geeft woordelijk het octrooi weer, dat door koning Filips II op 31 juni 1561 te Brussel werd uitgevaardigd, waarbij de tolrechten te Nieuwpoort nauwkeurig worden bepaald en voor een termijn van drie jaar, te beginnen met 1 oktober daaraanvolgende, aan de meest biedende zouden verpacht worden. De opgave van de goederen, waarop het tolrecht geheven wordt, met het bedrag van de respectieve tolrechten, bedraagt 117 nummers.

1. Vgl. A. Schouteet, *Documenten betreffende de Brugsche drukkers uit de 16e eeuw*. I. *Quirinus van Belle*, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation» te Brugge*, LXXXIII (1940-46), blz. 11-47.
2. Vgl. A. Schouteet, *De Sint-Sebastiaansgilde van Dudzele. Schietspel in 1556*, in *Biekorf*, LXIV (1963), blz. 47-51.

Van deze van Belle-druk is ons slechts één exemplaar bekend. Het wordt op het Stadsarchief van Nieuwpoort bewaard onder nr. 4013³.

Maar ook de tekst zelf is niet van belang ontbloot. Wij krijgen er kennis van de verschillende goederen, welke in 1561 aan het tolrecht waren onderworpen, alsmede van het tarief van de verschuldigde bedragen. Daarom aarzelen wij niet de tekst hierna te laten volgen.

A. SCHOUTEET.

Tekst

1. Eerst van elcke sticke wijns: IIII penninghen ob. paris.
 2. Van elcke braute biers, binnen den lande ghebrauwen, ofte Hollandtsche keyte: zes scell. paris.
 3. Van een tonne biers die men buten der voorseyde stede voeren: twee penninghen paris.
 4. Van Inghels bier, Breems bier, Amborghrn ofte dierghelijcke bieren, van den sticke: IIII penninghen ob. paris.
 5. Van ydel tonnen van den laste: twaelf penninghen.
 6. Van alle packen sonder coorden ghepact van den sticke: IIII penn. ob.
 7. Van packen met coorden ghepact: IIII scell. paris.
 8. Van packen, tonnen ofte manden, daer gheen drooghe ofte vette waere in en is: IIII penn. ob. paris.
 9. Van eenen corff visch, zonder die men ten halse draecht, die niet gheven en zal: eenen penn.
 10. Ende van packen daer drooghe ofte vette waere inne is, van den sticke: IIII scell. paris.
 11. Van clouwens die men duere voert van den sticke: eenen penn.
 12. Van een zack wulle: IIII penn. ob. paris.
 13. Van een hondert vellen: twaelf penn. paris.
 14. Item van elcke scepe mategoet, te wetene: van hondert spint tarwe: XVIII scell. par.
 15. Van elck hondert spint rogghe: XIII scell. paris.
 16. Van een hondert spint gheerste, socrioen of mout: XII scell. paris.
 17. Van een hondert spint havere: zes scell. paris.
 18. Item van een hondert pont coorne, al areweten, cruut, boonen, vitsen: XIII scell. paris.
 19. Van een hondert spint zaet, als lijnzaet, rapsaet, coolsaet, mostaertzaet, kempaet, prunsaet ende dierghelicke saeden: XVIII scell. paris.
 20. Item van een hondert spint calcx: twee scell. paris.
 21. Van een hondert spint smecolen: drie scell. paris.
 22. Van brantcoolen ofte brauwerscoolen van elck hondert waghe: twaelf scell. paris.
-
3. Wij danken de heer dr. C. Wyffels, conservator bij het Algemeen Rijksarchief, voor zijn vriendelijke bemiddeling waardoor het betrokken stuk te onzer beschikking werd gesteld.

- Ende van desen al van meer of min naer advenante.
23. Item van elck hondert tonnen appelen t'scepe commende, zowel die men binnen onser voorseyde stede van Nyeupoort vercoopen zal als die men daerduere passeren zal: zestien schell. paris.
 24. Van elck hondert rasiere zouts tzy grouf of andre: XII scell. paris.
 25. Van elcken ykinck caecharincx: acht scell. paris.
Ende van meer of min naer advenante.
 26. Item van elck paer boghen ofte bussen: IIII penn. ob. paris.
 27. Van bedden ofte een sack plumen: twee scell. paris.
 28. Van plumen die binnen der voorseyde stede vercocht worden, van den vercoopere: twaelf penninghen paris.
 29. Ende van den coopere oock: twaelf penn. paris.
 30. Van elck cussen daer plumen in zijn: IIII penninghen.
 31. Item van alle dat ghesouten es in tonnen, zonder van caecharinck, van den sticke: IIII penninghen ob. paris.
 32. Van elck hondert ghesouten visch, in gheen tonnen zijnde: twee scell. paris.
 33. Van saffrane ende rauwe zijde, alwaeret maer duere lijdende, van elck hondert pont: vijf scell. paris.
 34. Item van een cuipe bueters: IIII penn. ob.
 35. Van een osse ofte coe roet: IIII penn. ob.
 36. Van een waghe caes: twee penn. ob.
 37. Item van zwijnen ofte scaepen, duerlijdende ofte bin der voorseyde stede vercocht: ob.
 38. Van een bedde tijcken: IIII penn. ob.
 39. Van elck hondert ysers onghewrocht duerlijdende: eenen penn. ob.
 40. Item van een tonne zeepe, duerlijdende ofte bin derzelver stede vercocht: IIII penn. ob.
 41. Van elcke kiste suikers: IIII penn. ob.
 42. Van siege van cleene scepen: zes penn.
 43. Van groote scepen: zestien penn.
 44. Van elcke daeke huden: vijf penn.
 45. Van elcke zack coorne die men duere voert: eenen penn.
 46. Van vachten onbeslegghen, van den sticke: ob.
 47. Van baekens duere vaerende, van den sticke, ofte oock bin der stede vercocht: eenen penninck.
 48. Van een stuer ofte zalme: neghen mijten.
 49. Van wijnasyle: neghen mijten.
 50. Van bierasyle: twee penn. ob.
 51. Van fruite dat over zee compt: neghen mijten.
 52. Item van pecke ende tarre de voorseyde stede passerende ofte aldaer vercocht wesende, van den sticke: neghen mijten.
 53. Van elck hondert kemps: neghen mijten.
 54. Van elck hondert tauwe: twaelf mijten.
 55. Item van een stick lijnwaet dat vreemde lieden binnen de voorseyde stede van Nyeupoort doen wercken: eenen penn.
 56. Van elcke nette dat wreemde lieden aldaer doen breyden: IIII penninghen ob.
 57. Van naghelen ofte yser in tonnen, van den sticke: IIII penn. ob.
 58. Item van elcke meerse van wreemde huyden binnen der voorseyde stede voort stellende: IIII penn. ob.

59. Van eenen zeyle van buuten ghebrocht ende binnen der voorseyde stede vercocht: IIII penn. ob.
60. Van appelen in manden aldaer passerende ofte vercocht zijnde, van den coppele: neghen mijten.
61. Item van angoen ghemeten bij der tonne, derzelve stede passerende ofte aldaer vercocht zijnde, bij der tonne: neghen mijten.
62. Van elck hondert coppele angoen: twee scell. paris.
63. Van elck hondert cools, elck hondert bont rapen, elck hondert bonden wortelen, caroten ofte dierghelijcke: neghen mijten.
64. Van elcke bale mede: neghen mijten.
65. Van mede in vaten ofte roeden ghelevert, de voorseyde stede passerende ofte aldaer vercocht zijnde: neghen mijten.
66. Van een buyck bijen, een tonne zeem, sijroop, compost: neghen mijten.
67. Item van allerande bernichout wesende van binnen den lande, de voorseyde stede van Nyeupoort passerende ofte oock aldaer vercocht zijnde, van de sceppe: acht scell. paris.
68. Van elck duust Inghels hout: twaelf penn. par.
69. Van elck hondert wagheschot groot of cleen, Oosters of andere: twaelf scell. paris.
70. Van een hondert deylen, Noordersche ofte Meybursche: zess scell. paris.
71. Van een groot hondert capraven Zwedersche ofte andere: vijf scell. paris.
72. Van een groot hondert branckoenen: drie scell. paris.
73. Van een groot hondert capraven: twee scell. paris.
74. Van een groot hondert sparren: eenen scell. paris.
75. Van een groot hondert claphout groot oft cleen: eenen scell. paris.
76. Van een groot hondert rechters: twee scell. zes penn. paris.
77. Van een mast dicke zijnde twaelf palmen tot acht palmen: twee scell. paris.
78. Van acht palmen nederwaert: eenen scell. paris.
79. Van een duust houpen: eenen scell. paris.
80. Van eenen zack kommele: neghen mijten.
81. Van een stick laekene onghepact: neghen mijten.
82. Van elck stick karsay pyelaeken ofte dierghelijcken: zes mijten.
83. Van eenen sarck zonder lotoen: neghen mijten.
84. Van een verlatoent: IIII scell. paris.
85. Van eenen steen, back ofte slijpsteen: neghen mijten.
86. Van eenen orduynen steenpit: neghen mijten.
87. Van een last drooghen haerinx: zeven scell. zes penn. p.
88. Van elck last corffharinck ofte varsschen haerinx: vier scell. zes penn. par.
89. Van elck hondert raseelen keersen ofte prumen: twee scell. par.
90. Van elck last turfven, tzestich tonnen voor 't last: eenen scell. par.
91. Van elck last brijcksteenen: vijf scell. paris.
92. Van eenen ikinck calsystemen: acht scellinghen paris.
93. Van elck duust paveersteenen, elck duust teghelen: eenen scell. p.
94. Van een duust schaellijen: eenen scell. zes penn. par.

95. Van blauwe ofte witte voetsteen, van elck hondert: eenen scell. par.
 96. Van elke tonne tarrast: eenen penn.
 97. Van een bont besems: twee penn.
 98. Van een bont torsseschachten, glavieschachten, pijlen, dereen, een bont latten, wissen ende deckroeden ofte dierghelijcke: twee penn. par.
 99. Van een baloot caneveys: twee scell. paris.
 100. Van een rolle aloenen ofte Brabans douck: neghen mijten.
 101. Van een tonne hasenoten: neghen mijten.
 102. Van een huescip gheladen met verglesen kannen: XXVIII scell. par.
 103. Van een scippont hammen, zwijnenvleesch ofte speck: vier scell. par.
 104. Van een scippont Hollandts caes: vier scell. par.
 105. Van een rolle ofte siege loots: neghen mijten.
 106. Van een hondert pond tins, metaels ofte clockspijsje: eenen scell. paris.
 107. Van een hondert pond ghewrocht yserwerck, als sciphanckers, huyshanckers ofte dierghelijcke: eenen scell. paris.
 108. Van gaerne daer men netten af breyt, van elck hondert: eenen scell. par.
 109. Van een hondert pont vlas: eenen scell. paris.
 110. Van een schof vlas: eenen scell. paris.
 111. Van alle maniere van goede, graen ofte andere, dat de poorters buuten der voorseyde stede coopen ende binnen derzelver stede zullen doen brijnghen, hemlieden toebehoorende (midts dat zij volghende huere privilegien vrij zijn van tolle) zullen daervan vry blijven, alwaert zo dat zij tzelve bij eenighe onvry personen thuus deden brijnghen, midts affirmerende bij eede dattet huerlieder goet es ende daervan in den tolle de kenneesse doende.
 112. Van alle manieren van victuailen die ter maert ende ter vente ghebrocht zullen worden, als graen, bōtere, melck, eijeren ende van andere soorte van victuailen ter sustentatien van der ghemeente en zal men naer costume oock niet gheven.
 113. Ende van alle maniere van wijnckelwaere die de vremde lieden binnen de voorseyde stede coopen zullen thuerlieder slete, als laken, lijnwaet, schoen, sout, smout, zeepe ofte dierghelijcke zaeken ter menaige dienende ende die zij niet en coopen om voorts daeranne te winnen en zal men gheenen tol betaelen.
 114. Van corfven visch die men ten halse draghen zal en zal men oock niet gheven.
 115. Van huushalaem onvercocht duer de voorseyde stede passerende dat de luyden van d'eene platse in d'andere verhuysen en zal men oock niet gheven.
 116. Dat van alle de voorseyde tollē deghene die bij privilegie gheëxempteert zijn daerof vry zullen blijven midts doende obediencie ende exhiberende certificatie als 't nood is.
 117. Ende nopende andere goeden, waeren ende coopmanscepen den voorn. tol subject wesende die vooren niet ghespecifiert en staen, daerof zal men voortaan den voorn. tol betaelen naer huerlieder ghewichte ofte prijs bij redelicke stickghelt naer advenante ende stimatie van andere voorghaende waeren ende coopmanscepen.
-

Boekbesprekingen

W. PREVENIER, *De oorkonden der graven van Vlaanderen (1191-aanvang 1206)*. Dl. II, Uitgave. Koninklijke Academie van België, Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, Verzameling van de Akten der Belgische vorsten, nr. 5, Brussel, 1965, LXV en 654 blz. in-4°, met 78 afb. buiten tekst. Prijs : 940 fr.

In 1938 verscheen van de hand van professor F. Vercauteren een uitgave van de oorkonden van de graven die Vlaanderen geregeerd hebben van 1071 tot 1128 (1). Sedertdien werden er geen grote werken van die aard uitgegeven (2). Dr. W. Prevenier, werkleider aan de Universiteit te Gent, nam de taak op zich de uitgave van de oorkonden uitgaande van Boudewijn VIII en Boudewijn IX, graven van Vlaanderen, te bezorgen (periode 1191 - aanvang 1206) (3). Om technische redenen moest deel II van zijn werk, de eigenlijke tekstuitgave, eerst verschijnen en wordt de volgorde van het drukken: II, I, III. Alles zal in het werk gesteld worden om de delen I (Diplomatische inleiding) en III (Documentatie en indices) zo snel mogelijk te laten verschijnen.

Wat nu deel II betreft, de eigenlijke tekstuitgave wordt voorafgegaan door een technische inleiding. De schrijver begint met zijn onderwerp te begrenzen in de tijd (1 juni 1191 - begin 1206, t.t.z. van het overlijden van Filips van de Elzas tot het ogenblik waarop het overlijden van Boudewijn IX als vaststaand wordt aanvaard), in de ruimte (oorkonden waarin B. VIII en B. IX duidelijk optreden als graven van Vlaanderen (4), volgens de oorkonder (B. VIII, B. IX, hun echtgenoten, Mathilde van Portugal, grafelijke gezanten, de regentschapsraad), volgens de aard der oorkonden (klassieke oorkonden, brieven, vidimussen). Terecht wijst Dr. W. Prevenier erop dat de heuristiek van zijn onderwerp van een ontstellende complexiteit is. In de tijd zijn de grenzen duidelijk omlinjd, maar geografisch is er vrijwel geen enkele beperking. B. VIII en B. IX

1. F. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandre (1071-1128)*, Brussel, 1938, nr. 2 in de reeks waarin het werk van Dr. W. Prevenier verschenen is.

2. Natuurlijk werden er ondertussen verscheidene oorkonden van de graven van Vlaanderen uitgegeven in verspreide publicaties. Een aanvulling op de uitgave van F. Vercauteren was bijvoorbeeld A.C.F. Koch, *Actes des comtes de Flandre de la période 1071 à 1128*, B.C. R.H., CXXII, 1957, p. 262-278.

3. Deze uitgave en de erbij horende diplomatische studie vormden het onderwerp van de doctoraatsverhandeling van de auteur.

4. Zij waren ook graven van Henegouwen.

kunnen aan iedere instelling of privaats persoon van de toenmalige Westerse wereld oorkonden afgeleverd of brieven gezonden hebben. Voor B. IX, die in 1204 keizer van Constantinopel gekroond werd, dient ook rekening gehouden te worden met het Latijnse keizerrijk en de gebieden waarmee het in betrekking stond. Alles terugvinden is onmogelijk, daarom heeft de schrijver zich beperkt tot het excerpere van die archieffondsen waarvan om een of andere bijzondere reden kon vermoed worden dat zij oorkonden van B. VIII en/of B. IX bevatten. Uitgaande van dit principe onderzocht Dr. W. Prevenier zowel uitgegeven als onuitgegeven materiaal.

De paragraaf over de heuristiek wordt besloten met een lijst van de oorkonden volgens de destinataris. Het feit dat hier niet minder dan een honderdtal bestemmingen vernoemd worden geeft een idee van het ontzaglijke werk dat met deze uitgave gepresteerd werd.

Ook aan de overlevering van de teksten (originelen, afschriften, enz.) wordt een paragraaf van de inleiding besteed.

Paragraaf IV is gewijd aan de «vermoedelijke oorkonden» (5) waarvan de auteur er zestien op het spoor gekomen is.

De wijze van uitgave werd hoofdzakelijk bepaald door de regels die in 1955 vastgesteld werden door de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis. In sommige bijzondere gevallen was de schrijver verplicht om welbepaalde redenen van deze regels af te wijken.

Met een stevig gedocumenteerd en tevens beknopt overzicht van de voornaamste feiten uit de regeringen van B. VIII en B. IX wordt de inleiding besloten.

De uitgave zelf beslaat 298 teksten waarvan er verscheidene voor het eerst uitgegeven worden. Uitgebreide steekproeven toonden aan dat de auteur een volleerd paleograaf is en vrijwel geen leesfouten maakt. Soms is hij echter niet volledig konsekvent geweest. Een *u* die in de originele tekst de medeklinker *v* voorstelt, schrijft hij gewoonlijk — en terecht — als *v*, zo bijvoorbeeld: or. *auunculus* = uitg. *avunculus*. Waarom staat er dan in nr. 175, op p. 376 *Weuelghem* en niet *Wevelghem*? Waarom vindt men steeds *W(u)lwinus* en niet *W(u)lvinus*? Op p. 413-414 in nr. 197 een andere onoplettendheid. Op p. 413 schrijft hij *Flandr(ie)* en op p. 414 *Flandrie* hoewel de oorkonde tweemaal dezelfde schrijfwijze geeft.

Er zijn ook een paar zetfouten overgebleven, zoals op p. 205 in voetnoot 2, *Beatrix, dimina* (sic) *de Niuella* (waarom niet *Nivella*?).

100% konsekvent zijn en ALLE zetfouten uit een werk van die omvang halen is echter tenemaal onmogelijk. Een onoplettendheid is gauw gebeurd. Waarschijnlijk weet de auteur zelf niet dat Hulst (Nederland, prov. Zeeland) waarvan gewag gemaakt wordt in de nrs. 117, 118 en 119 pas geïdentificeerd wordt in nr. 119 waar dit normaal reeds moest gebeurd zijn in nr. 117.

Wij wensen enkele ogenblikken stil te blijven staan bij de identificaties die de auteur geeft van personen die in de uitgegeven teksten genoemd worden. Het is begrijpelijk dat Dr. W. Prevenier voor deze identificaties weinig of geen onuitgegeven materiaal ge-

5. Bepaald door auteur als «alle teksten die schijnen te zinspelen op een verloren of voor ons onbekend gebleven oorkonde van de Vlaamse graven tussen 1191 en 1206, zonder dat evenwel uitdrukkelijk in deze vermelding van een eigenlijke *conscriptio* gewag wordt gemaakt» (p. XL).

bruikt heeft en zich beperkt tot de historische werken en tekstuitgaven. Men kan hier dus geen volledigheid eisen, want in dat geval vraagt men een ontzaglijke afzonderlijke studie. Toch zijn er een paar identificaties die ongetwijfeld foutief zijn en waaraan men niet kan voorbijgaan. Op p. 48 zegt auteur in voetnoot 2 dat Michael II, konstabel van Vlaanderen van 1161 tot 1195, een neef van Michael van Boelare was en gehuwd met Aleida die na zijn dood zijn titel bleef voeren tot zij hertrouwde met Gillis van Trazegnies. Moest de konstabel in kwestie dat horen dan zou hij zich wel in zijn graf omdraaien, want Michael II was niet de neef van Michael van Boelare, maar zijn grootvader. Michael II was niet gehuwd met Aleida, maar met een verder onbekende dame Ada. Aleida was niemand anders dan de bekende Aleydis van Boelare. Haar eerste echtgenoot was Filips van Harnes, zoon van konstabel Michael II. Zij hertrouwde met Gillis van Trazegnies († 1204) en daarna met Raas de jonge van Gavere, die sneuvelde te Bouvines. Michael van Boelare was één van de zonen die zij had van haar eerste echtgenoot en dus de kleinzoon van Michaël II, de konstabel. Hiervoor verwijzen wij naar de werken van A. Demarquette over het huis van Harnes en naar die van G. en R. de Liedekerke over het huis van Gavere.

Robertus avunculus de Wavrin (p. 173, voetnoot 1) is niet te vereenzelvigen met Robrecht van Wavrin, de seneschalk, die gehuwd was met Sibilla, dochter van Pieter van de Elzas. Robrecht «de oom» was de oom van Robrecht de seneschalk. Hij wordt vermeld van 1174 tot 1209 en was gehuwd met Adelis van Guines, vrouwe van Sainghin. Hij is niemand anders dan de *Robertus avunculus de Sengin* (Sainghin) waarvan de auteur op p. 101 in voetnoot 2 alleen maar weet dat hij in 1176 vermeld wordt. Mogen wij hier verwijzen naar de werken van Goethals, Mathias, Leuridan, e.a. over het huis van Wavrin?

In sommige gevallen is de schrijver een beetje te haastig bij zijn identificatie. Op p. 170 geeft hij in voetnoot 7 een aantal gegevens over Bernard van Roubaix, «Henegouws» (?) edelman. Heeft de auteur niet te vlug besloten dat het hier gaat om één en dezelfde persoon? Hetzelfde geldt op p. 302, voetnoot 4. Daar wordt over een in 1200 genoemde Daneel van Machelen gezegd dat hij in 1238 bewerkt werd door de gezanten van de Franse koning. Die Daneel van Machelen was echter al gestorven voor 1220 en de man die in 1238 onder handen genomen werd door de gezanten van de koning van Frankrijk was waarschijnlijk zijn zoon. Op dezelfde p. 302, n. 1 vindt men de veel verspreide misvatting dat Zeger III, burggraaf van Gent (1200-1227), gehuwd was met Beatrix van Heusden. Beatrix was niet afkomstig van Heusden, maar wel van Houdain in Frankrijk. Wanneer men even de 17de-eeuwse werken van A. Duchesne over de huizen van Guines, enz. en Béthune er op naslaat wordt dat duidelijk.

Het gebeurt dat Dr. W. Prevenier éénzelfde persoon of plaats meermaals identificeert zonder dat hij enige verwijzing geeft naar een voorgaande of latere identificatie. Het verschijnen van deel III, waarin de Indices voorkomen, kan hieraan gedeeltelijk verhelpen.

Het gaat niet op te vitten op deze onvolmaaktheden. Het doel van Dr. W. Prevenier was een diplomatische en kritische uitgave van de oorkonden die uitgegaan zijn van Boudewijn VIII en Boudewijn

wijn IX, graven van Vlaanderen, en NIET een repertorium van de duizenden personen en plaatsen die in deze oorkonden vermeld worden. Hoofdzak zijn en blijven de teksten, de rest is bijkomstig. En de tekstuitgave is een aanwinst! Dr. Prevenier heeft een leemte aangevuld die tot op heden zeer sterk voelbaar was voor iedereen die belang stelt in de geschiedenis van het graafschap Vlaanderen omstreeks de aanvang van de 13de eeuw. De oorkonden die door B.VIII en B.IX als graven van Vlaanderen uitgevaardigd werden zijn thans beschikbaar in een uitgave die vrijwel 100% betrouwbaar is en — alle kleine onvolmaaktheden en onoplettendheden daargelaten — aan de strengste eisen voldoet. Als tekstuitgave is Deel II van het werk van Dr. W. Prevenier dus een grote, een zeer grote aanwinst. De waarde ervan zal nog geaccentueerd worden wanneer de delen I en III zullen verschijnen. Op dat ogenblik zal het belang van het werk ten volle blijken en zal het hier behandelde Deel II tot zijn volle waarde en rendement komen.

E. WARLOP

M. COORNAERT, *Koudekerke - Heist. De topografie en de toponimie van Heist-aan-Zee tot omstreeks 1860*. z.pl. z.j., in-8°, 112 blz., kaarten, illustratie. 150 fr.

Heist is nu een druk bezochte badplaats, maar tot 1860 was het een kleine poldergemeente, waar ook een aantal vissers woonde.

Over het verleden van Heist, zoals over dit van de andere poldergemeenten, zijn zeer weinig documenten bewaard, zodat het niet mogelijk is een echte geschiedenis van de gemeente te schrijven. Schr. heeft alles bijeengebracht wat hij erover vindt. Maar zoals al de gemeenten die liggen langs de zee, heeft ook Heist een beroerde wordingsgeschiedenis doorgemaakt, die hier op meesterlijke wijze behandeld wordt.

Het werk begint met de geschiedenis van de bodem op onze oostkust, vanaf de Gallo-Romeinse tijd. Franken vestigden zich in het schorreland, waar zij terpen opwierpen als toevlucht bij de inbraken van de zee, want de schorren werden gebruikt als schaaapweiden, om de nodige wol te leveren voor de ontluikende Vlaamse weefnijverheid. Weldra werden andere delen van de schorren tot landbouwaland omgeploegd.

Na de Duinkerke-II-transgressie werden dijken opgeworpen om de woonplaatsen te beveiligen tegen de zee. Een van deze dijken, de Evendijk, is van groot belang geweest voor het ontstaan van de parochie Heist, waaruit later de gemeente Heist is gegroeid. Later werden de schorren vóór de Evendijk ook ingedijkt en ontstonden de Oudemaars- en de Vardenaarspolders.

In 1253 wordt Koudekerke van Knokke afgescheiden. Het dorp lag ten zuiden van de Evendijk, maar de vissers gingen zich dicht bij de zee vestigen in de Oudemaarspolder, onder het gebied van het leenhof Heist. Daar vormde zich eerst het Westdorp, waarbij later ook het Oostdorp kwam. Zo had Heist drie dorpskernen: Koudekerke, waar de oude kerk lag, en het West- en het Oostdorp dicht bij de zee.

Onder de Tachtigjarige oorlog werd Heist zwaar geteisterd, toen

het dorp in 1604 in brand werd gestoken. De heropbouw vorderde heel langzaam en het duurde twee en een halve eeuw vooraleer het dorp opnieuw bewoond was zoals vóór de verwoesting.

In de 18de en 19de eeuwen werden talrijke landerijen langs de duinen door het zand overstoven. De zeevisserij kwam weer op en in 1837 telde zij twaalf visserssloepen.

De verlenging van de spoorweg Brugge-Blankenberge tot Heist in 1866 gaf een gevoelige stoot aan de ontwikkeling tot badplaats. In het nieuwe centrum werd in 1875 de nieuwe kerk gebouwd en de oude kerk, die nu ver buiten het centrum lag, werd afgebroken.

In een afzonderlijk hoofdstuk worden de leengoederen behandeld, waarvan het Hof van Koudekerke, het Hof te Heis en het Hof Veldegoed de bijzonderste waren.

Het tweede deel van het werk is gewijd aan de toponimie van de gemeente, die ook een licht werpt op de ontwikkeling van het dorp.

Zoals het overige van het boek is ook dit deel een flink stuk werk, waarin ik de voorzichtigheid en de juistheid van de woorduitleg niet genoeg kan prijzen.

Het boek is geïllustreerd met vijf uitslaande kaarten die de evolutie van de topografie, alsook de oude plaatsnamen geven, daarbij komen nog negen zorgvuldig gekozen fotos.

Koudekerke-Heist is een merkwaardige bijdrage tot de kennis van de wording van een deel van onze Oostkust.

J. DE SMET

Kroniek

PERSONALIA

In Memoriam. — *Raoul Blanchard*, die bij ons, nu bijna zestig jaar geleden, grote ophef maakte met zijn boek «*La Flandre. Etude géographique de la plaine flamande en France, Belgique et Hollande*», is op 24 maart 1965 te Grenoble overleden. Hij was te Orléans op 4 september 1877 geboren, en studeerde te Parijs geschiedenis. Hij voelde zich aangetrokken tot de aardrijkskunde, die toen nog als een onderdeel van de geschiedenis werd onderwezen, en koos dan ook voor zijn uitgangsdissertatie een geografisch onderwerp. In 1900 werd hij leraar aan het lyceum te Douai; de betrekking beviel hem. «*Le Nord ne me déplaisait pas, par sentiment, parce que mon père était né à Lille, et que la Belgique, patrie de ma chère grand-mère, était tout près*», getuigt hij in zijn jeugdherinneringen (blz. 237). En hij voegt er aan toe: «*Je trouverais à coup sûr, dans ces régions totalement inexplorées un beau sujet de thèse*». Na zijn vestiging te Douai trad hij weldra in verbinding met de universiteit te Rijsel en nam tot voorwerp van zijn dissertatie, de geografie van de Vlaamse vlakte. In 1905 was hij met die studie klaar; zij werd uiterst gunstig beoordeeld en onmiddellijk gedrukt dank zij de tussenkomst van de «*Société Dunkerquoise pour l'encouragement des lettres, des sciences et des arts*». Het boek, statig en rijk geïllustreerd, verscheen in 1906; het liet in de toen nog geen dertig jaar oude schrijver de toekomstige leider van de moderne wetenschappelijke geografische studie van het landschap van het graafschap Vlaanderen erkennen. De omstandigheden zouden die verwachting echter teleurstellen. Op het ogenblik immers waarop het boek verscheen, had de schrijver zich reeds te Grenoble gevestigd. Hij zal zich voortaan uitsluitend aan de inrichting en de bloei van het door hem gestichte instituut voor de aardrijkskunde van de Alpen wijden. Aan Vlaanderen en de Vlaamse vlakte had hij voorgoed vaarwel gezegd. Pas op het einde van zijn leven zou hij nog eenmaal aan de vijf jaren die hij in Vlaanderen doorbracht, terugdenken, toen hij zijn levensherinneringen neerschreef. Deze verschenen in twee afzonderlijke delen, waarvan het eerste onder de titel «*Ma jeunesse sous l'aile de Péguy*» (Parijs, 1961, 243 blz.) zijn jeugdherinneringen, en het tweede, onder de titel «*Je découvre l'université. Douai, Lille, Grenoble*» (Parijs, 1963, 215 blz.) vrij belangwekkende bladzijden bevat over het toenmalige universitair leven te Rijsel en het ontstaan van «*La Flandre*».

E.I. Strubbe

Op 25 november 1964 overleed te Gent *pater J. Callewaert* O.P. (°Torhout 4 februari 1886), bekend redenaar en figuur uit de studentenbeweging en de Vlaamse Beweging.

Op 27 oktober 1965 overleed te Ukkel *prof. em. dr. L. Van Puyvelde* (° Sint-Niklaas 30 juli 1862). Na opgemerkte studies over A. Rodenbach (1908), schilderkunst en toneelvoorstellingen in de Middeleeuwen (1912) en het Gentse Bijlokehospitaal (1925) legde hij zich volledig toe op de studie van de Vlaamse schilderkunst, inzonderheid die uit de 17e eeuw.

Te Noorden (Nederland) overleed op 11 juni 1965 *prof. dr. P. Coremans* (° Borgerhout 29 april 1908). Hij was o.m. directeur-stichter van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium en van het Nationaal Centrum voor Navorsingen over de Vlaamse Primitieven. Het onderzoek in de zaak Vermeer-Van Meegeren en de restauratie van het Lam Gods hadden C. een wereldfaam bezorgd.

In december 1964 overleed *mgr. A. Simon*, professor aan de «Faculté St.-Louis» te Brussel. Deze geleerde heeft vooral bijgedragen tot een betere kennis en beter begrip van de wisselwerking tussen politiek en religie in de XIXe eeuw. Deze moeilijke taak volbracht hij met de grootst mogelijke objectiviteit. Deze kwaliteit heeft hem steeds gekenmerkt en hijzelf heeft hieraan een groot belang gehecht: hiervan getuigde hij in één van zijn laatste publicaties: «L'objectivité dans l'histoire», verschenen in de bundel *Raisonnement et démarches de l'historien*, *Revue de l'institut de Sociologie, U.L.B.*, 1963. Tot de belangrijkste monografieën van Mgr. Simon behoren de uitgaven van documenten over de XIXe eeuwse nuntii in België en biografieën van de kardinalen Sterckx en Mercier, benevens zijn laatste boek over de invloed van Lamennais in België. Ja. M.

Huldealbum P. Bonenfant. — Op het einde van het jaar 1965 verscheen te Brussel *Hommage au Professeur Paul Bonenfant (1899-1965)*. *Etudes d'histoire médiévale dédiées à sa mémoire par les anciens élèves de son séminaire à l'université libre de Bruxelles*. Dit album, dat aanvankelijk het feestalbum moest worden ter gelegenheid van de 35e verjaardag van het universitair onderwijs door Prof. Bonenfant verstrekt, is door een tragisch toeval een afscheidsgroet geworden voor allen die hun meester door een bijdrage in dit werk hun erkentelijkheid hebben willen betuigen. Prof. Bonenfant overleed inderdaad op 9 april 1965 te Laon ingevolge een verkeersongeval. Het album bevat enkele meldenswaardige bijdragen: een korte biografische schets van Prof. Bonenfant, zijn bibliografie, de lijst van zijn leerlingen en een veertigtal bijdragen, die vooral op het gebied van de hulpwetenschappen der geschiedenis, waarin de school van Prof. Bonenfant uitmunt, merkwaardig zijn. Voor West-Vlaanderen in het bijzonder zijn vooral de bijdragen van J. Bovesse, *Notes sur l'Ecluse et la Maison comtale namuroise à la fin du XIIIe et au début du XIVe siècle* en M. R. Thielemans, *Un emprunt brabançon sur la place de Bruges en 1425* te signaleren. Ja. M.

Benoeming. — Bij K.B. van 15 april 1965 werd de Nationale Commissie voor Opgraveningen opgericht; ons bestuurslid L. Devliegher maakt er deel van uit.

ALGEMENE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Familiekunde. — Op 13 december 1964 werd de Vlaamse Vereniging voor Familiekunde opgericht. Op 1 maart 1965 verscheen het eerste nr. van *Vlaamse Stam*, het orgaan van de vereniging.

Kultuuratlas van België. — In de reeks der kleine kultuuratlassen uitgegeven door Elsevier, neemt de in 1964 verschenen *Kleine cultuuratlas van België* van dr. P. Daems en dra. Gh. Derveaux, een vooraanstaande plaats in. Zoals in het voorwoord gezegd wordt, is het doel van de schrijvers een synthese te geven van de beschavingsgeschiedenis van ons land. Van elke periode wordt eerst de politieke en economische geschiedenis, vervolgens het geestelijk leven, de letterkunde, de muziek en inzonderheid de bouw-, beeldhouw- en schilderkunst behandeld. Op die wijze wordt een overvloed aan informatie verstrekt, die rijkelijk geïllustreerd wordt door tien gekleurde overzichtskaarten en 255 prachtige foto's in diepdruk, een album op zichzelf. Een uitgebreid register van persoons- en plaatsnamen laat toe alles snel terug te vinden. De prijs, 150 F., is ongelooflijk laag.

Als we één opmerking zouden willen maken, zou het de onderschriften bij de foto's betreffen. Bij de foto's zelf staan inderdaad onderschriften die meestal geen concrete gegevens over het afgebeelde onderwerp verschaffen, maar wel zeer algemeen blijven; eerst op blz. 270-274 («Aanvullende nota's bij de afbeeldingen») worden de noodzakelijke inlichtingen gegeven. Een voorbeeld. Bij afb. 118 wordt vermeld dat een zeldzaam gerechtigheidsstaferaal uit de 15e eeuw voorgesteld is, en men moet dan nalezen op blz. 272 dat het G. David's «Oordeel van Kambuses» betreft. O.i. ware het wenselijk bij de afbeeldingen zelf alle nuttige identifikatie op te geven. Afb. 132 stelt niet het «Brugse Vrije» voor, maar wel de «Burgerlijke Greffie».

L. D.

Reliëfplannen van Belgische steden. — Op de ruime bovenverdieping van het Hôtel des Invalides te Parijs is het «Musée des Plans Reliefs» ondergebracht; bij de maquettes — zij het dan in de reserve — bevinden zich ook twaalf Belgische reliëfplannen. Het zijn de steden Ath (1668 of ca. 1695), Bouillon (1689), Charleroi (1696), Doornik (1701), Ieper (1701), Menen (1702), Namen (1748-1750), Nieuwpoort (1698), Oostende (1699), Oudenaarde (1746), het fort Knokke (gem. Merkem-Reninge, 1746) en de citadel van Antwerpen (1832). Het is de verdienste van het centrum *Pro Civitate* van het Gemeentekrediet van België aan deze plannen een uitgave gewijd te hebben. Het luxueus uitgegeven boek, getiteld «Belgische steden in reliëf», bevat een inleiding over oorsprong, samenstelling en documentaire waarde van de verzameling door prof. dr. L. Grodecki, voormalig konservator van het museum, vervolgens een historische inleiding over elke stad of versterking. Van de reliëfplannen zelf worden overzichts- en detailfoto's afgedrukt die goed leesbaar gemaakt worden door verklarende nota's en schetsen. Recente luchtfoto's en oude plannen doen daarenboven de waarde van de reliëfplannen nog beter tot hun recht komen. Het is wellicht

nuttig er op te wijzen dat de mappen ook afzonderlijk verkrijgbaar zijn.

De verzameling werd op initiatief van Lodewijk XIV begonnen in 1668, toen door het verdrag van Aken Vlaamse en Henegouwse steden bij Frankrijk ingelijfd en versterkt werden. Er werd gewerkt op een schaal 1 : 600, wat aan het plan van de stad Ieper een afmeting van 9.44 x 5.48 m. (51,7 m²) geeft. Een eerste reeks Belgische plannen werd omstreeks 1700 vervaardigd, een tweede reeks rond het midden van de 18e eeuw, als gevolg van de Oostenrijkse successieoorlog.

Elk plan bestaat uit een wisselend aantal bewerkte planken op schragen, die tot een geheel samengevoegd worden. Aan de hand van opmetingen ter plaatse werden op de planken het natuurlijk reliëf aangebracht, de houten gebouwtjes bevestigd en de bomen «geplant». Wegens de werking van het hout en de broosheid van de bekleding dienen de plannen dan ook regelmatig gerestaureerd te worden. En met die soms ver doorgedreven herstellingen dient men rekening te houden als men over de documentaire waarde oordeelt.

Terloops willen we er op wijzen dat ook reliëfplannen bestaan van Franse steden die eens tot de Zuidelijke Nederlanden behoord hebben: Sint-Winoksbergen (1699), Grevelingen (1699), Rijsel (1742), Sint-Omaars (1758) alsmede Atrecht (1699) en Douai (1710) die beide in de plaatselijke musea bewaard worden. L. D.

Dagbladen op microfilm. — Door de universitaire stichting werden, op voorstel van de Permanente Commissie der Wetenschappelijke Bibliotheken, kredieten toegestaan voor het op microfilm brengen van de Belgische dagbladen, in het bijzonder van de dagbladen uit de 19e eeuw. Hiertoe werd besloten omwille van de bewaringsmoeilijkheden en de geringe duurzaamheid van dit dokumentatiemateriaal. De microfilms bestaan reeds voor *Le Débat social*, *La Liberté*, *Le Méphistophélès*, drie Brusselse kranten en voor *La Réforme* van Verviers. Bij de volgorde van het uitvoeren der microfilms spelen de factoren zeldzaamheid, staat van bewaring en wetenschappelijk belang een rol. Ja. M.

Raad van Vlaanderen. — Reeds verschillende jaren werkt prof. dr. J. Buntinx aan de inventarisatie van het archief van de Raad van Vlaanderen. Thans nadert dit werk zijn einde. Er verschenen inderdaad reeds twee delen van de *Inventaris van het archief van de Raad van Vlaanderen*, Brussel 1964. Over de organisatie en de werking van de Raad vinden wij in deel I een omstandige beschrijving.

Maten en gewichten. — Van groot belang voor de geschiedenis van de Nederlanden zijn de A.A.G. — Bijdragen van de landbouwhogeschool te Wageningen in Nederland. In A.A.G. Bijdragen XI, 1964, verschenen van de hand van prof. Slicher van Bath o.m. *Report on the study of historical demography in the Netherlands* (blz. 182-190) en *Alfabetische lijst van boeken en tijdschriftartikelen van belang voor de kennis van de oude Nederlandse en Belgische maten en gewichten* (blz. 210-221). Ja. M.

Histoire rurale. — En raison de son intérêt méthodologique certain, il importe de signaler le remarquable article de Mlle M. J. Bodson consacré au paysage rural et aux structures agraires d'un important village du plateau hesbignon: Thisnes en Hesbaye au moyen âge (M. J. Bodson, *L'évolution d'un paysage rural au Moyen Âge. Thisnes en Hesbaye, Centre d'Histoire rurale de l'Université catholique de Louvain, Publication n° 3, Louvain 1965* et dans *Bulletin de la Société Belge d'Etudes Géographiques*, t. XXXIV, 1965, n° 1).

Partant du principe que le sol oriente largement l'activité humaine, Mlle Bodson en étudie d'abord l'aspect général et la structure. Dans ce but, palynologie, géologie, pédologie, toponymie, climatologie furent employées avec beaucoup de sens critique. L'enquête fut approfondie à l'aide des archives du chapitre d'Andenne.

Certaines conclusions de cette étude sont particulièrement intéressantes. L'assolement triennal et le marnage constituent les principales techniques agraires employées. Le rendement des semailles était quatre fois inférieur à celui d'aujourd'hui. Le degré de morcellement des champs était au XVe siècle deux fois supérieur au degré des XIXe et XXe siècles. La grandeur de l'exploitation moyenne était de un à deux hectares.

J. P. Sosson.

Vlaamse Primitieven. — In 1965 verscheen in de reeks «Corpus van de vijftiende-eeuwse schilderkunst in de Zuidelijke Nederlanden» (uitgegeven door het Nationaal Centrum voor Navorsingen over de Vlaamse Primitieven) een nieuw deel getiteld «Le Musée de l'Ermitage, Leningrad». De schrijvers zijn V. Loewinson-Lessing en N. Nicouline, conservators bij het museum van Leningrad. Het boek telt 68 blz. en 125 platen.

Nog 1914-1918. — In aansluiting met onze kronieknota «Een halve eeuw na 1914» in de vorige jaargang (blz. 268-269), vermelden we hier nog enkele gebeurtenissen en geschriften die de herinnering aan de eerste wereldoorlog oproepen.

Van 15 april tot 9 mei vond in de Vleeshalle te Ieper — en na de officiële sluitingsdatum in de Lakenhalle — een tentoonstelling plaats over «De doodstrijd van Ieper, 1914-1915», waarin het tragische leven te Ieper tot 9 mei — datum van de evacuatie van de laatste burgers — aan de hand van foto's, boeken, handschriften, plannen en documenten uitvoerig uitgebeeld werd. In de katalogus (316 nrs., 39 blz.) hebben de inrichters daarenboven met uittreksels uit dagboeken een kleine kroniek van het leven te Ieper in deze periode samengesteld.

Op 2 mei 1965 werd te Ieper een afvaardiging ontvangen van de Friends Ambulance Unit, de Engelse hulpgroep die o.m. in samenwerking met pastoor C. Delaere zoveel mensen geholpen heeft. Een kleine herdenkingsbrochure van R. J. Stopford «Ypres. Then and now. 1914-1915» zag bij die gelegenheid het licht.

Van R. Baccarne en J. Steen verscheen «Poelkapelle, 1914-1918» (168 blz., ill.), een bijgewerkte uitgave van het hs. «Poelkapelle's martelgang» waarmee de auteurs in 1960 een premie behaalden in de provinciale prijskamp voor oorlogsmonografieën.

In 1964 liet G. Durnez in de kranten van De Standaardgroep een reeks reportages over 1914-1918 verschijnen die nu gebundeld wer-

den onder de titel « Een bloem in het geweer » (Vlaamse Pockets 167). In 21 hoofdstukken wordt een zeer gevarieerd beeld gegeven van de vier oorlogsjaren, waarbij ook de Frontbeweging niet vergeten wordt.

L. D.

Archief 1914-1918. — Als gevolg van de tentoonstelling « Stille Getuigen 1914-1918 », verwierf de Bibliotheek en Cultureel Archief van de Provincie West-Vlaanderen, door aankoop en schenkingen nagenoeg alle documenten en boeken uit privaat bezit die in de catalogus vermeld werden. Hieronder bevinden zich o.m. de meeste nederlandsstalige werken van literaire aard, die tijdens de oorlog aan het front geschreven of gedrukt werden, een uitzonderlijke verzameling programma's van soldatenrevues en toneelvoorstellingen (o.a. van het Fronttoneel), handschriften en brieven (o.m. *Marnix van Bulscamp*, historisch drama van Karel De Schaapdrijver, en muziekteksten van R. De Leye). Merkwaardig zijn ook de tijdschriften *De Belgische Standaard*, *Vrij België*, *De Stem uit België*, enkele nummers van *Ons Vaderland*, de volledige verzameling van *L'Ecole aux armées - De School op het Front*, en specimen van soldatenblaadjes, waaronder *Le Claque à fond*, de *Duynengalm* en het *Sint-Amandusstudentenblad* ongeveer volledig zijn. Vermelden wij tenslotte de volledige serie publicaties van het S.K.V.H. tijdens de oorlog verschenen en tal van drukfels met betrekking op de Vlaamse Strijd aan de IJzer.

L. S.

PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Bijdragen Deinze. — De methode door prof. dr. E. Strubbe en A. Schouteet gevolgd, bij het opmaken van de « Analytische inhoud en registers » op de 100 jaargangen van de *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis Société d'Emulation*, is in de praktijk zeer bruikbaar gebleken. Deze methode is o.i. te verkiezen boven systematische registers die al te dikwijls tot in het oneindige onderverdeeld worden. In de « *Bijdragen tot de geschiedenis der stad Deinze* », XXXII (1965) verschenen thans van de hand van prof. E. Strubbe de analytische inhoud en een alfabetisch register op de vier delen *Verlagen* en de eenendertig delen *Bijdragen* die zich over de periode 1930-1964 uitstrekken.

Historische atlas Namen. — Prof. L. Génicot en de Société Archéologique de Namur komt de verdienste toe een historische atlas voor Namen te hebben uitgegeven. Het werk, waarvoor de auteur de opzoekingen, die hij reeds meer dan twintig jaar doet, aanwendde bestaat uit een *Atlas Historique du Namurois. Cartes du bas Moyen Age*, bestaande uit twee bladen en uit een boek *Le Namurois politique, économique et social au bas Moyen Age*, waarin de gegevens waarop de kaarten steunen samengebracht zijn.

Ja. M.

De Bibliotheek van wijlen dr. Van Steenkiste. — In de loop van 1965 werd voor de Bibliotheek en het Cultureel Archief van de

Provincie een keuze uit de bibliotheek van wijlen dr. Eugeen Van Steenkiste (1841-1914), aangekocht. Deze bibliotheek weerspiegelt de diverse activiteiten van de samensteller.

Als hoofdgenesheer van het Sint-Janshospitaal te Brugge, voorzitter van de Provinciale geneeskundige commissie en voorzitter van de Westvlaamse onthoudersbond, verzamelde Dr. V.S. een betrekkelijk groot aantal geneeskundige tractaten, waaruit een vrij omvangrijke collectie in verband met de drankbestrijding rond de eeuwending geselecteerd werd. Deze werken — verslagen en tijdschriften — zijn hoofdzakelijk, maar niet uitsluitend, van plaatselijk en regionaal belang.

De belangstelling van Van Steenkiste voor de sociale toestand van de arbeiders blijkt ook nog uit zijn bedrijvigheid als lid van de Commissie van het toevluchtshuis en bedelaarsgesticht; in deze hoedanigheid verwierf hij boeken die o.m. betrekking hebben op de (kristelijke) liefdadigheid te Brugge.

Zijn inspanningen als hoofdman van de Westvlaamse oud-hoogstudentenbond, en voorzitter van de Kring de Vrije Vlamingen heeft voor de Provincie pamfletten en tijdschriften opgeleverd in verband met de Vlaamse kwestie en vooral met de vervaamsing van de Gentse universiteit. Vermelden wij bv. het zeldzaam tijdschrift « De Vlaamsche Hoogeschool » dat vermoedelijk op 1 nummer na, volledig is.

De bijzonderste activiteit van Dr. V.S. lag echter op een meer zuiver politiek vlak: zijn carrière als lid van de gemeenteraad, hoofdman van de Katholieke Burgersgilde, ondervoorzitter van de Katholieke grondwettelijke kiesvereniging van het arrondissement en de stad Brugge, en voorzitter van de Katholieke schoolpenning, beslaat gedeeltelijk de periode waarin de strijd tussen liberalen en katholieken zowel op plaatselijk als nationaal vlak hoogtij viert.

Van uitzonderlijk belang is dan ook de, voor zover ons bekend, meest volledige collectie *Beertjes uit de Logie* die de diverse verkiezingen vanaf 1878 tot 1903 bestrijken, alsook enkele nummers van aanverwante kiespamfletten als *De Huzaar* en *Het Vosken*. Een ruime keuze van documenten in verband met de oprichting van de haven van Brugge-Zeebrugge, de discussies nopens het beheer van het Grootseminarie en de H. Bloedkapel, enkele zeldzame verslagen van de Katholieke Burgerwacht en pamfletten rond de politieke strijd op nationaal vlak (o.m. de vermoedelijk complete verzameling van het ultramontaans weekblad *La Croix* van Brussel).

Van meer cultuurhistorische aard zijn de talrijke brochures en programma's van de H. Bloedprocessie en de talrijke historische stoeten, plechtigheden en processies die het openbaar leven te Brugge tijdens het laatste kwart van de negentiende eeuw kenmerkten, alsook enkele brochures over de toenmalige urbanisatieplannen voor de stad.

Vermelden wij tenslotte nog enkele tijdschriften als *De Student* van Dr. Laporta, *De Vlaamsche Vlagge*, de *Zondagsbode*, later de *Nieuwe Zondagsbode van het Bisdom Brugge* e.a.

Voor de biografie van Dr. Van Steenkiste zie R. Van Eenoo, *Een bijdrage tot de geschiedenis der arbeidersbeweging te Brugge (1864-1914)*, Leuven - Paris, 1959, p. 73.

L..S

Romeinse amfoor te Nieuwpoort. — In de loop van mei 1965 werd in de netten van het Nieuwpoortse vissersvaartuig N. 788 « Moed en Volharding » een gallo-romeinse amfoor van het bolronde type aangetroffen.

A propos des briquetteries de Ramskapelle (Heist) au bas moyen âge. — Les recherches de L.F. Salzman pour l'Angleterre (*Building in England down to 1540*, Oxford, 1952) et celles de J. Hollestelle pour les Pays-Bas (*De Steenbakkerij in de Nederlanden tot omstreeks 1560*, Assen, 1961) montrent l'importance grandissante de la brique comme matériau de construction à partir du milieu du XIIIe siècle. Pour nos régions, son histoire reste à faire. C'est dire tout l'intérêt avec lequel on pouvait attendre l'enquête menée par M. Coornaert sur les briquetteries de Ramskapelle et l'emploi de la tuile à Bruges aux XIVe et XVe siècles, et dont il expose les résultats dans deux études qui se complètent (*De steenbakkerij van de stad Brugge te Ramskapelle* dans *Rond de Poldertorens* Jg. VII, 1965, p. 42-53, 90-99, et *Over Daktegels, vloertegels en haardtégels*, *ibid.*, p. 109-122).

Pareille enquête n'est pas facile. Les textes — surtout les comptes communaux de Bruges — sont laconiques, parfois contradictoires. Aussi leur saine interprétation rend indispensable l'utilisation de disciplines aussi différentes que l'histoire comparée et économique, la technologie, la pédologie, voire l'iconographie. Faute de l'avoir fait M. Coornaert n'a pas atteint le but qu'il se proposait.

Du point de vue de la méthode, on s'étonne que l'auteur ait cru pouvoir négliger complètement la bibliographie du sujet, et tout appareil critique ou même, les simples références aux sources pour les textes qu'il publie. Il n'aurait en tout cas pas pu passer sous silence les nombreux textes concernant son sujet, publiés par L. Gilliodts-van Severen, dans son *Inventaire des archives de la ville de Bruges*. (Intr. p. 396, 446, 448, 450; t. I, p. 436-437, 446, 448; t. IV, p. 263, 407-409; t. V, p. 306, 309, 324, 510; t. VI, p. 114, 474). Il aurait au surplus eu grand profit à ne pas s'en tenir à la série des comptes conservés aux archives de la ville. On sait que la série brugeoise des comptes communaux présente des lacunes assez considérables, qui peuvent être complétées par la série des doubles conservés à la Chambre des Comptes aux Archives générales du Royaume; en omettant de combler la série brugeoise, l'auteur fournit une documentation fort incomplète, alors que le sujet ne permet, dans l'état présent de la documentation, de négliger le moindre texte.

L'exposé manque au surplus de clarté, l'auteur ayant cru devoir s'en tenir à un plan plus ou moins chronologique. Si les données sur le statut juridique de l'installation à Aishove (Ramskapelle) sont utiles, elles ont malheureusement été étudiées de façon trop sommaire; celles relatives à la production sont sujets à caution, les chiffres n'étant pas toujours exacts. La meilleure partie est celle qui traite du réseau hydrographique utilisé par les briquetiers de Ramskapelle pour livrer leurs produits à Bruges; il y a là des renseignements vraiment nouveaux et intéressants.

J.P. Sosson

Onderzoek in de kerk van Ramskapelle (Heist). — Het leggen van een nieuwe bevoering in de Sint-Vincentiuskerk te Ramskapelle (bij Heist) scheen ons een geschikte gelegenheid tot het instellen van een oudheidkundig onderzoek in de kerk teneinde de voorganger(s) van het huidige gebouw (laatgotische westtoren, beuk en koor uit 1863-1864) terug te vinden. Uit de studies van M. Coornaert weten we nu dat Ramskapelle, evenals Koudekerke, ontstaan is op een woonterp en omstreeks 1200 parochie geworden is. Het onderzoek, dat gebeurde in het kader van het provinciaal inventariswerk en met financiële steun van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek, begon op 18 februari 1865, maar moest echter ontijdig afgebroken worden. Er deden zich inderdaad onverwachte moeilijkheden voor met de bodemgesteldheid, die wegens de beperkte tijdslimiet niet konden opgelost worden. In de aangelegde assleuf werd een gewelfd graf (baksteen 29 x 14 x 6 cm; binnenwerks 200 cm lang en 43 cm breed) gevonden, versierd met enkele rood-bruine kruisen.

L. Devliegheer

Restauratie van het belfort te Brugge. — Ten behoeve van de herstelling van het belfort werden op het einde van 1964 de stellingen en de lift geplaatst. Met de eigenlijke restauratie werd begin 1965 een aanvang gemaakt.

Het Oosterlingenhuis te Brugge. — In het tijdschrift *West-Vlaanderen* XIV (1965), blz. 363, verscheen van de hand van prof. dr. H. Flesche een (vertaalde) bijdrage getiteld «Een merkwaardige ontdekking. Nieuwe afbeelding van het Brugse Oosterlingenhuis». De afbeelding, die het artikel illustreerde, deed iedereen die iets van Brugse geschiedenis afweet, verrast opkijken, want bedoelde tekening was hoegenaamd niet onbekend. De bijdrage begint aldus: «Zover mij bekend, bestonden er tot nog toe slechts twee zestiende-eeuwse afbeeldingen van het Huis der Oosterlingen te Brugge, nl. deze uit het panoramische plan van Brugge, getekend door Marc Gheraerts (1562) en het schilderij van Pieter Claeysens uit 1560, genoemd «Septem admirationes Civitatis Brugensis». Nu is het merkwaardige, dat H. Flesche, de derde 16e eeuwse tekening die hij als nieuw ontdekt voorstelt, zelf reeds vele jaren geleden gepubliceerd heeft, nl. op blz. 103 van het eerste deel der *Belgische Kunstdenkmäler* (München, 1923)! De toenmalige luitenant H. Flesche had inderdaad tijdens de eerste wereldoorlog het Duitse inventariswerk in het door het Marinekorps bezette gebied van West-Vlaanderen - met Brugge als centrum - geleid (cfr. catalogus *Stille Getuigen 1914-1918*, Brugge, 1964, blz. 66). In deze hoedanigheid had hij zich o.m. met de geschiedenis van Brugge bezig gehouden, en een artikel laten verschijnen, onder de titel «Die städtebauliche Entwicklung der Stadt Brügge» op blz. 73-122 van de reeds vermelde *Belgische Kunstdenkmäler*. Bedoelde tekening werd eveneens afgedrukt door Br. Firmin in *Het Oosterlingenhuis te Brugge en zijn ontwerper Jan vanden Poele*, Antwerpen, 1948, blz. 19.

L. Devliegheer

West-Vlaanderen te Bokrijk. — De eerste opzet van het Limburgse Provinciebestuur ter zake een openluchtmuseum, gold een

louter Limburg museum (1952). In 1954 werd dat plan verruimd: de andere Vlaamse provincies werden in het arbeidsveld betrokken. Er is daarover voeling geweest, en verstandhouding gekomen, tussen de provinciebesturen.

Er kon, van meet af aan, wel geen spraak van zijn, voor West-Vlaanderen een zo uitgebreide bouwkundige dokumentatie op te zetten als voor de Kempen en voor Haspengouw. De grote afstand, de omvang der gebouwen en de beschikbare plaats, spreken immers ook hun woord mee. Het definitieve museumplan, einde 1964 door de museumkommissie goedgekeurd, omvat voor West-Vlaanderen: 1) een polderhoeve, 2) een hofstede uit het Veurnse Houtland, 3) een hophofstede uit het Poperingse, 4) een kleine hofstede uit het Brugse Houtland, 5) een herberg-wethuis, 6) een vissershuis, 7) een wevershuis, 8) een standaardwindmolen, 9) een kapel.

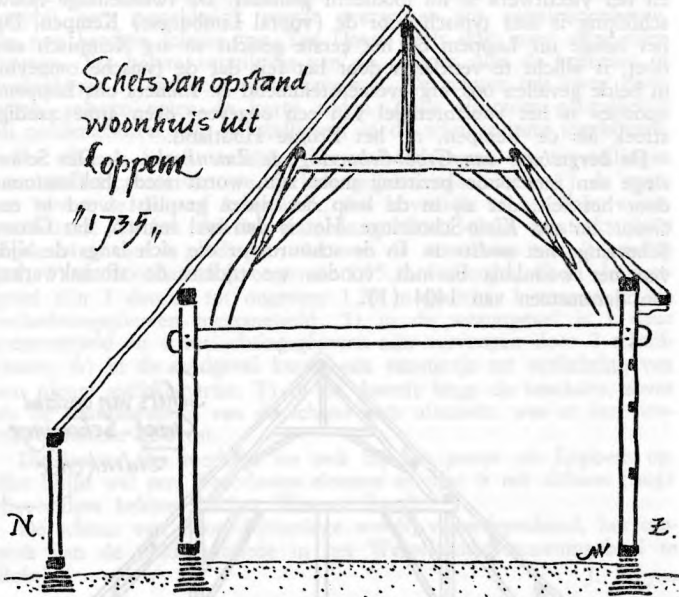
Op dit ogenblik, einde 1965, is daarvan reeds verwezenlijkt: van *nr. 1* is een «mikke» of schuur heropgericht, te weten een mikke uit Lo, eermalig bezit van de abdij van Lo en zeer waarschijnlijk stammend uit het jaar 1711; van *nr. 2* is gereed het woonhuis, nl. uit Oostvleteren, gejaartekend 1507 en daardoor, zover geweten, het oudste lemen boerenhuis der Nederlanden; een schuur uit 1539 herkomstig van Vinkem; een wagenhuis van Beveren-aan-de-IJzer; een rossekot uit 1861 van Leisele; van *nr. 3* bezitten we de schuur, ouder dan 1645, een goede vakwerkbouw van Proven (zie *Ons Heem*, XIX, 1965, 1-4), alsmede de hopast herkomstig van dezelfde hofstede, maar zonder binneninrichting.

Het jaar 1965 is een goed jaar geweest voor ons Westvlaams gehucht te Bokrijk, want: 1° de kleine hofstede uit het Brugse Houtland, nl. van Loppem, die vorig jaar werd afgebroken, kwam in ruwbouw onder dak; 2° het wethuis van St.-Rijkers bij Veurne werd aangeworven, afgebroken en vervoerd naar Bokrijk; 3° de monumentale bergschuur van Groot-Schoeringe te Zuienkerke bij Brugge, kon worden aangeworven en de timmer dit jaar naar het Vlaamse Openluchtmuseum overgebracht. Met het «postje» uit Loppem, het wethuis van St.-Rijkers, de voorziene windmolen in de achtergrond van beide vorige bouwsels, en de voorziene kapel in hun nabijheid, hopen we een zeer schilderachtig en aantrekkelijk stukje landschap op te bouwen. Voorgesteld zal worden, dat die molen in bedrijf zal worden getoond. Die draaiende molen zal een zeer bijzonder aantrekkingspunt vormen voor het bezoeken van het Westvlaamse, meest afgelegen Bokrijkse museumgebied.

Zowel het boerderijtje uit Loppem als de bergschuur van Groot-Schoeringe werden ons aangewezen door dr. Luc Devliegheer, wetenschappelijk attaché bij de Provinciale Dienst voor kulturele aangelegenheden te Brugge. Zijn bekommernis in dezen was de onze: reddend op te treden voor waardevolle monumenten van onze platelandse volkskultuur, omdat die bouwsels ter plaatse niet konden worden bewaard en tot verdwijnen waren veroordeeld, hoe spijtig het wegnemen uit zijn natuurlijk en historisch gebied van een monument als de voornoemde bergschuur ook moge zijn aangevoeld. Op verzoek van dr. Devliegheer schreef ik dit bericht en inzonderheid enkele aantekeningen nopens de bouwsels van Loppem en Zuienkerke.

Kleine hofstede uit Loppem. — De kleine hofstede, of «postje» zoals plaatselijk wordt gezegd voor kleine boerderij, in de Eenink-

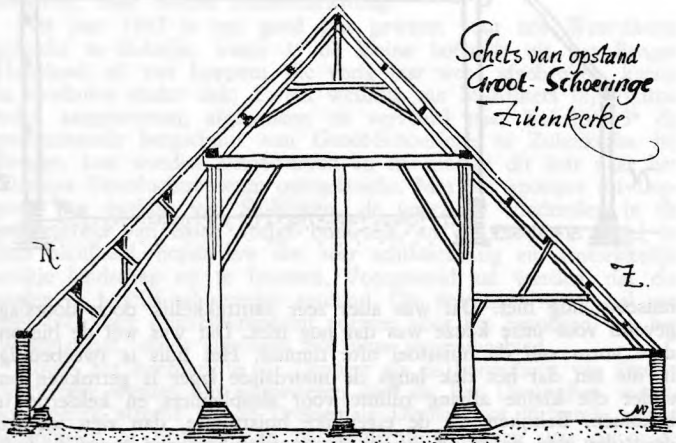
straat 21 te Loppem, bezat vele aantrekkelijkheden die konden strekken tot zijn verwerving voor het Vlaamse Openluchtmuseum. Daar waren allereerst zijn schilderachtig uitzicht en ligging; het woonhuis naar de zon gekeerd, de schuur met aangebouwde stal een eind ervan af en haaks ertegenover. Er zat een datumsteen in de schouwpijp boven het dak: 1735. De dorsvloer van de schuur was belegd met planken: een planken dorsvloer bezat het openlucht-

museum nog niet. Dat was alles zeer aantrekkelijk doch doorslaggevend voor onze keuze was dat nog niet. Dat was wél de biezondere vorm van de huisstoel ofte timmer. Het huis is tweebeukig, in die zin dat het dak langs de noordzijde lager is getrokken om onder die kleine afhang ruimte voor slaapkamers en keldertje te bekomen. Bekijken we de eigenlijke huisruimte, dan zien we dat de stijlen van de zuidelijke en de noordelijke wand tamelijk dicht naast elkander staan (47 à 130 cm) en dat elke stijl van de zuidkant verbonden is door een trek- of ankerbalk met de overeenstemmende stijl van de noordkant. De ruimte wordt niet overspannen door één moerbalk met een dubbele rij kinderbalkjes doch door een reeks evenwijdige trekbalken die nu de zolderplanken torsen. Die timmerwijze was nog niet voorhanden te Bokrijk en diende er vertegenwoordigd te zijn. Er is wel ouderdomsverschil op te merken tussen bepaalde delen van het woonhuis. De oostelijke partij is de oudste. Daarin zitten bouwelementen die ouder kunnen zijn dan 1735. Ofschoon de stijlen tamelijk dicht bij elkander zijn gesteld,

wordt in het tussenstijlse vak toch *horizontaal* gevitseld (= gevlochten), niet *vertikaal* zoals in de Westhoek (zie Bokrijksse bouwsels uit Oostvleteren, Vinkem en Proven). Bouwtechnisch bevindt zich het huis uit Loppem als het ware in de overgang tussen de Kempische vakwerktechniek en die van de Westhoek: de stijlen staan al dichter bijeen en zijn alle dragend, en er wordt nog horizontaal gevlochten; in de Westhoek zijn ze nog dichter naast elkander gesteld, ze werden dunner en alleen de gebintestijl is dragend, en het vlechtwerk is nu loodrecht gemaakt. De tweebeukige bouwshikking is zeer typisch voor de (vooral Limburgse) Kempen. Dat het huisje uit Loppem op het eerste gezicht zo erg Kempisch aandoet, is allicht te verklaren door het feit dat de fysische omgeving in beide gevallen ook erg overeenstemmend is. Immers ons Loppems «postje» is het voortbrengsel van een ongeveer even arme zandige streek als de Kempen, nl. het Brugse Houtland.

De bergschuur van Groot-Schoeringe te Zuienkerke. — Dat Schoeringe een zeer oude bezitting moet zijn, wordt reeds beklemtoond door het feit, dat zij in de loop der tijden gesplitst werd in een *Groot-* en een *Klein-Schoeringe*. Het is dan wel logisch, dat Groot-Schoeringe het oudste is. In de schuurmuur die zich langs de zijde van het woonhuis bevindt, vonden we tijdens de afbraakwerken een datumsteen van 1404 (1).

Het is een zeer indrukwekkende *bergschuur*. Zij is 29,09 m lang en 22,66 m breed. Die grote breedte veroorzaakt een hoog dak: 14,20 m. Tegenover sommige door Tréfois, *Ontwikkelingsgeschie-*

1. Volgens lic. Ja. Mertens, archivaris bij het Rijksarchief te Brugge, worden in de rekeningen van het Sint-Janshospitaal te Brugge ca. 1404 geen uitgaven voor een groot gebouw op Schoeringhe vermeld, wel is er een rekening van de bouw van een schuur uit 1333. Vgl. de bijdrage hiervoor op blz. 202-206 (N.v.d.R.).

denis van onze landelijke architectuur (Antwerpen, 1950), p. 183, meegedeelde daknoklengten voor bergschuren, is die van Groot-Schoeringe betrekkelijk lang: Snaaskerke: 1 m, Zevekote 2,50 m en 5 m, Oudenburg 9 m. Die van Lo, Dudzele en Zevekote hebben een viervlakkig tentdak. De schuurnok te Groot-Schoeringe is ongeveer 14 m lang. Niettegenstaande die opvallende breedte is onze bergschuur een *Zweiständerbau*, d.w.z. dat de kern van de timmer of stoel bestaat uit twee rijen stijlen of steunen. Dat is zeer weinig als we de bouw vergelijken met die van Nederlandse hallehuizen, waarbij zeer gemakkelijk wordt overgegaan tot viersteunenbouw. De nog bredere schuur van Ter Doest heeft ook maar twee rijen steunen. Ter betere verstijving van de timmer, zijn de korbelen of hoekschoren in dubbele vorm aanwezig. De schuur telt twee doorritten, gelegen tegen de korte zijden. Zoals algemeen gebruikelijk bij polderschuren, zijn de stallingen in de schuurruimte ingebouwd.

De afbraak bracht ettelijke bouwveranderingen en herstellingen aan het licht, waarvan we de belangrijkste opsommen: 1) de spannen boven de dak- of knoobalk, dus bovenaan in het dak, waren vernieuwd; 2) het dakvlak van de zuidkant werd versterkt door bijplaatsing van 4 gordingen, dat van de noordkant met 2 gordingen; 3) de noordgevel is ongeveer 1,35 m verhoogd; 4) in de oostgevel zijn 3 deuren tot ongeveer 1,25 m gedicht, 1 venster en de verluchtungsleuven toegemetseld; 5) in de westergevel is 1 deur toegemetseld en 4 verluchtungsleuven zijn vervangen door 2 schuiframen; 6) in de zuidgevel kwam een venstertje ter verlichting van een nieuw melkkamertje; 7) in de doorrit langs de oostkant, zover als de middenruimte van de schuur zich uitstrekt, was er een houten dorsvloer geweest.

Dit laatste feit merkten we ook bij het *postje* uit Loppem op. Het blijkt wel een Westvlaams element te zijn; is mij althans (nog) niet elders bekend in het Vlaamse Land.

De schuur van Groot-Schoeringe wordt, vanzelfsprekend, het topstuk van de polderhofstede in het Westvlaamse museumgebied te Bokrijk.

J. Weyns

Zilveren drinkbeker van L. van Nieukercke. — De zilveren drinkbeker in 1965 door de Stedelijke Musea te Brugge aangeworven, werd gemaakt door Loys van Nieukercke, die in 1607 vrijmeester werd in het zilversmedengilde. L.v.N. werd opgenomen in de eed als warandeerder in 1610 en 1639, als vinder in 1612 en 1629 en als deken in 1617, 1624 en 1643. Op de beker bevinden zich drie merken. Als meesterteken is op de beker geslagen het eerste van de zes meestertekens die voorkomen op de koperplaat met merken die in het Gruuthusemuseum bewaard wordt. De dekanaatsletter is een gothieke C, die gebruikt werd toen Cornelis de Ceunynck deken was, d.i. van 2 september 1610 tot 2 september 1611. Het was in dit ambtstermijn dat Loys van Nieukercke 1e assistent werd van de deken van warandatie. Als stadsmerk draagt de beker de gekroonde leeuwenkop; het tweede stadsmerk werd inderdaad maar in 1612 voorgeschreven.

Van deze meester zijn nog werken bekend, nl. een kelk in de Bijloke te Gent van 1611-12, een kelk in de St.-Gilliskerk te Brugge van 1613-14, een cylindermonstrans in de St.-Servaaskerk te Schar-

beek van 1613-14, afkomstig van het Jacobinessen (Dominikanessen) klooster te Brugge, een cylindermonstrans in de St.-Bartholomeuskerk te Nieuwmunster van 1615-16, een kelk in de St.-Omaarskerk te Alveringem van 1621-22, de grote ciborie in de O.-L.-Vrouwekerk te Nieuwpoort van 1623-24, de schotel van de Graaf de Fontaine in het Jubelpark te Brussel van 1631-32 en de monstrans in de St.-Godelieveabdij te Gistel van 1643. Op geen enkel van deze werken komt het 1e meesterteken voor.

C. Denorme

Westvlaams edelsmeedwerk in de Sint-Baafskathedraal en in het bisschoppelijk paleis te Gent. - In het vijfde deel van de *Inventaris van het Kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen*, gewijd aan de Sint-Baafskathedraal, vermeldt dr. E. Dhanens ook West-Vlaams edelsmeedwerk, dat wij hier wat nader willen toelichten. In de kathedraal is slechts één Brugs werk bewaard, nl. een wierookscheepje uit 1783 (nr. 547). De Brugse stadsmerken zijn er in geslagen samen met het cijfermerk 83 (= 1783) en het meesterteken, het monogram I F P. Het mag toegeschreven worden aan Jacobus Franciscus Ponchau, die op 7 oktober 1764 als leerknapp bij zijn broeder Paulus Ponchau aanvaard werd. Paulus P. werd vrijmeester op 13 september 1759. Het is echter niet juist bekend wanneer Jacobus vrijmeester geworden is omdat er geen lijst bestaat van meesters tussen 8 november 1770 en 1782. Hij is juist in die tussentijd meester geworden, want op 10 december 1780 aanvaardde hij reeds Joseph Vanderheeren fs. Jan als leerknapp.

Nr. 549 van dezelfde inventaris is een godslamp (afb. 239) uit 1652 van de Gentse meester-zilversmid Lowis Pollein. Er is een Lowis Pollein, die vrijmeester werd in het Brugse gilde in 1636. Zijn meesterteken staat afgebeeld op de koperplaat van de Brugse zilversmeden, bewaard in het Gruuthusemuseum, nl. achterzijde 2e kolom voorlaatste. Het staat ook het voorlaatste (nr. 169) bij J. Gaillard, *De ambachten en neringen van Brugge*, Brugge, 1854. In 1641 werd een Lowis Pollein ingeschreven in het Gentse zilversmedengilde. Gaat het nu om dezelfde persoon?

Het Brugs edelsmeedwerk in het bisschoppelijk paleis is vermoedelijk te Gent gekomen, zoals de schrijfster zegt, bij de vereniging van de bisdommen Brugge-Gent in 1801. Er is een *pyxis*, met het wapenschild en de kenspreuk van Mgr. Van Susteren, bisschop van Brugge 1716-1742 (nr. 846). Deze *pyxis* draagt het meesterteken van Pieter van Sychem, echter zonder de Brugse stadsmerken noch dekanaatsletter. Pieter van Sychem werd meester-zilversmid 2 maart 1692. Van hem is werk bewaard vanaf 1692 tot het einde van het eerste kwart der 18e eeuw.

Het tweede werk is een schaal met het meesterteken van Carel Benninck, zonder ander Brugse merken (nr. 847). Benninck is vrijmeester geworden 26 juni 1764. Vanaf die datum tot het einde van de 18e eeuw is veel werk van hem bekend.

Een derde exemplaar van het Brugse gilde is een wijwaterketel (nr. 850) met bijgaande kwast. Het draagt het wapenschild van Mgr. Van Susteren (bisschop 1716-42), maar is waarschijnlijk van vroegere datum. De wijwaterketel draagt de twee Brugse stadsmerken, de dekanaatsletter - gothieke X - en het meesterteken L met sterretje onder in schildje. Deze gothieke X werd gebruikt toen

Pieter De Canter deken was (van 24 november 1682 tot 10 nov. 1683). De X uit het volgend alfabet is geen gothieke maar een gewone hoofdletter in een rechthoek. Ze werd gebruikt van 11 januari 1709 tot 5 januari 1711. De laatste X, die gebruikt werd als dekanaatsletter is weerom een gewone hoofdletter, maar de omlijsting volgt als 't ware de vorm van de letter X en werd gebruikt van 3 december 1738 tot 19 november 1739. Het is geen van deze beide laatste die als dekanaatsletter geslagen werd maar wel de gothieke. Het meesterteken is nog onbekend. Mogelijk is het dit van François Lys, meester geworden 18 mei 1681. In dit tijdstip zijn geen ander zilversmeden bekend waarvan de naam met L begint.

Nr. 858 zijn vier zilveren kandelaars. Ze dragen de twee Kortrijkse stadsmerken, de cijferstempel 52 of 57 (1752 of 1757). Het meesterteken P I N is dit van Pieter Ignace Nolf. Van deze Kortrijkse meester is nog ander werk bekend.

C. Denorme

Tentoonstellingen. — Op 16 december 1965 vond te Kortrijk de plechtige inwijding plaats van de tentoonstelling «Het Kortrijkse onder de regering van koning Leopold I (1831-1865)», ingericht door het Algemeen Rijksarchief met medewerking van het Stadsbestuur en verscheidene particulieren.

Tijdens een academische zitting in de feestzaal van het Stadhuis, waar de genodigden ontvangen werden door schepen L. Callewaert, werd het woord gevoerd door Z.E. A. De Clerck, Minister-staatssecretaris voor de Nederlandse Cultuur, en door professor dr. E. Sabbe, Algemeen Rijksarchivaris, die respectievelijk het belang van de tentoonstelling en van koning Leopold I belichtten. Door Minister-staatssecretaris A. De Clerck werd vervolgens overgegaan tot de opening van de tentoonstelling in de grote zaal van het Rijksarchief. Dr. E. Warlop, eerstaanwezend assistent bij het Rijksarchief, verstrekte aan de genodigden de nodige uitleg.

De tentoonstelling «Het Kortrijkse onder de regering van koning Leopold I» omvat 213 documenten, foto's, schilderijen en tekeningen. Een eerste afdeling is gewijd aan de betrekkingen die Leopold I en de koninklijke familie persoonlijk gehad hebben met het Kortrijkse. Het leeuwenaandeel van de geëxposeerde documentatie gaat echter naar de ontwikkeling van de stad en de streek van 1831 tot 1865. Foto's, schilderijen en gravures hangen een visueel beeld op van het Kortrijkse nu honderd jaar geleden. Archiefstukken en foto's roepen de personen op die het politieke leven in de streek beheersten. Het waren de voormannen van een bevolking die het niet onder de markt had in deze uithoek van «Arm Vlaanderen». Het Kortrijkse werd geteisterd door besmettelijke ziekten, een katastrofale crisis in de vlasnijverheid en de herhaalde mislukking van de aardappel oogsten vanaf 1845. Sociale ellende, honger en bedelarij waren hiervan de onvermijdelijke gevolgen.

Dat er in die treurige periode in de geschiedenis van het Kortrijkse ook lichtzijden waren, valt echter niet te loochenen. Op gebied van openbare werken, verkeer - de spoorlijn Gent-Kortrijk werd ingewijd in 1839 - en onderwijs werden lovenswaardige inspanningen gedaan die wel niet altijd het gewenste resultaat opleverden maar toch de voorbode waren van de latere hernieuwde bloei van de streek. Deze lichtpunten culmineerden in een bloeiend cultureel le-

ven. Kortrijkse bouwmeesters, schilders en bibliofielen verwierven alom bekendheid, zonder hier H. Conscience te vergeten die in die periode arrondissementscommissaris was te Kortrijk. E.W.

Van 6 tot 22 november vond te Kortrijk een niet-alledaagse tentoonstelling plaats gewijd aan het «Farmaceutisch kunstbezit in zuid West-Vlaanderen». De katalogus (372 nrs., 77 blz., 16 afb.) werd opgesteld door ap. B. Mattelaer en dr. ap. L.J. Vandewiele.

In 1965 werd de fototentoonstelling «Kunstschaten in West-Vlaanderen», ingericht door het provinciebestuur, voorgesteld te Torhout, Tielt, Nieuwpoort, Blankenberge en Brugge. In laatstgenoemde stad werd, bij gelegenheid van het verschijnen op 16 oktober van het eerste deel van het «Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen» de tentoonstelling aangevuld met enkele kunstvoorwerpen die in deze inventaris besproken zijn.

In het stadhuis te Middelburg (18 juni-22 augustus) en in het Provinciaal Hof te Brugge (4 september-10 oktober) trok de tentoonstelling «Zeeland in de beeldende kunst der Lage Landen, 1550-1950» veel belangstelling.

Naast de Gossaerttentoonstelling, waarover verder gehandeld wordt, greep in 1965 in België nog een andere grote tentoonstelling plaats, nl. «De eeuw van Rubens». Prof. L. van Puyvelde was er de grote bezieler van, en de tentoonstelling gaf dan ook in grote mate diens visie op Rubens' werk. Zowel de tentoonstelling als de katalogus bleven niet van kritiek gespaard (cfr. o.a. *Kunstchronik*, XIX, 1966, 58-64). Ons verraste o.m. het kleurige, Spaans getinte portret «De Vaandrigh» (Parijs, Louvre) van de Veurense schilder V. Bouquet (1629-1677).

De twee belangrijkste tentoonstellingen uit 1965 vonden ongetwijfeld in het buitenland plaats. Daar is vooreerst «Les trésors des églises de France» te Parijs die een keuze bracht van het mooiste edelsmeedwerk, ivoor, email, e.d. dat in Franse kerken bewaard wordt. In de katalogus worden alle stukken (878 nrs.) uitvoerig beschreven; daarenboven zijn nog 8 kleurfoto's en 254 prachtige zwart-wit foto's afgedrukt. In de tweede uitgave van de katalogus zijn alle stempels van het edelsmeedwerk van vóór de 17e eeuw nagetekend; uit de stempels van de 17e en 18e eeuw werd een keuze gedaan. Trefpunt voor alle kunsthistorici en archeologen was de enige Karel de Grote-tentoonstelling, die te Aken onder de auspiciën van de Raad van Europa plaats vond. Er werden zowel kunstvoorwerpen als foto's en maquettes getoond, in totaal 778 nrs. Naast de beschrijvingen van het tentoongestelde, bevat de katalogus 7 kleurfoto's, 158 zwart-wit foto's, plannen en kaarten en daarenboven nog een twintigtal inleidende bijdragen, waaronder «Karl der Grosse und sein Vermächtnis» (blz. 1-8) van ons medelid prof. dr. em. F.L. Ganshof.

De stedelijke musea te Brugge. — Het jaar 1965 is voor de stedelijke musea van Brugge belangrijk en bedrijvig geweest, zowel wat de tentoonstellingen als de aanwinsten betreft.

Het aantal bezoekers, dat in 1964 het totaal van 104.146 bedroeg, bereikte in 1965 het totaal van 135.047, de Gossaert-tentoonstelling was daar blijkbaar niet vreemd aan. Verheugend is echter vooral de bestendige stijging van het bezoek in het Gruuthusemuseum, dat zich nog in 1963 met een totaal van 17.800 moest tevreden stellen, en in 1965 tot 35.000 is gestegen.

De tentoonstelling «Jan Gossaert genaamd Mabuse», waaraan een tweetal jaren intensief voorbereidingswerk waren voorafgegaan, werd op 10 juli 1965 in het Groeningemuseum plechtig geopend. Deze Mabuse-retrospectieve was ingericht onder de auspiciën van het Nederlands-Belgische Cultureel Akkoord, in samenwerking met het Museum Boymans-van Beuningen te Rotterdam, waar ze van 15 mei tot 27 juni te zien was geweest.

Het plan om een tentoonstelling, uitsluitend gewijd aan het werk van Jan Gossaert (ca. 1478-1532) te houden, was bijzonder gedurfd, want de werken van «Mabuse» zijn erg verspreid en worden in alle musea zeer hoog geschat. Bovendien zijn alle schilderijen op paneel uitgevoerd, zodat de conservators deze niet graag laten reizen. In die omstandigheden mag het welhaast een wonder genoemd worden dat Brugge, mede dank zij de bijzondere medewerking van de Internationale Commissie voor tentoonstellingen van de *Unesco*, afdeling *Icom*, er in slaagde 76 werken van Gossaert (42 schilderijen, 28 tekeningen en 6 prenten) bijeen te brengen, waaronder enkele vroeger nog nooit uitgeleende stukken. Dit vertegenwoordigde zowat de drie vierden van het bewaard oeuvre.

Toch viel de afwezigheid van een vijftal basiswerken te betreuren: de Aanbidding uit Londen, de Danaë uit Munchen, de Malvagnatriptiek uit Palermo, de Kinderen van Christiaan II uit Hampton Court en Neptunus en Amphitrite uit Oost-Berlijn. Het bruikleen van de eerste drie werd door hun bewaringstoestand verhinderd. De andere twee waren nog maar onlangs aan een Belgische tentoonstelling («De Eeuw van Brueghel» te Brussel in 1963) geleend geworden.

Gezien het wetenschappelijk belang van de tentoonstelling werd geen moeite gespaard om de catalogus tot een zo volledig mogelijke monografie te laten uitgroeien, met kunsthistorische bijdragen over Gossaert en zijn werk, met opgave van alle gepubliceerde bronnen en de volledige bibliografie, met 90 illustraties waarvan 4 in kleuren en met een totaal van 418 bladzijden. K.G. Boon, Conservator bij het Rijksmuseum te Amsterdam, schreef de inleiding onder de titel «Gossaert en de Renaissance in de Nederlanden». J.K. Steppe schreef bijdragen over «Het sterfjaar van Gossaert» en over de «Schilderijen van Jan Gossaert in de voormalige abdij van Sint-Adrianus te Geraardsbergen». De zeer uitgebreide notities van de tentoongestelde werken werden samengesteld door H. Pauwels. Conservator bij de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, H.R. Hoetinck, Conservator bij het Museum Boymans-van Beuningen te Rotterdam en S. Herzog uit Philadelphia.

De bijval was groter dan verwacht; het aantal bezoekers bereikte nagenoeg 45.000, bij een verkoop van 6700 catalogi. Deze resultaten zijn verheugend, ten aanzien van het wetenschappelijk vlak waarop

de inrichters zich hadden geplaatst, en vooral ten aanzien van een schilder, die niet de algemene bekendheid van het publiek geniet. Naast de hoge kwaliteit van het tentoongestelde, ging de waardering vooral naar de eenvoudige maar aantrekkelijke presentatie, die berekend was op een doorlopend aangehouden aandacht van de bezoeker, door een oordeelkundige spreiding van schilderijen en tekeningen en door het oproepen van een humanistische tijdsatmosfeer, aan de hand o.m. van een paar renaissancetafelen (uit het Gruuthusemuseum), twee renaissanceskolommen (uit de reserves van het Gruuthusemuseum), alsook van het albasten grafbeeld van bisschop Carondelet, één van Gossaerts voornaamste opdrachtgevers (uit de Sint-Salvatoriekathedraal). De tentoonstelling kreeg een zeer goede pers.

Sommige kunsthistorici echter betreurden de aanwezigheid van een paar minder goede of zelfs twijfelachtige Gossaert-schilderijen, en het feit dat door de catalogus, zich bij een goede status questiones van de talrijke problemen hield, zonder in de meeste gevallen een stelling in te nemen. Enkele hadden bovendien de inrichting van een kunsthistorisch colloquium op prijs gesteld, wat de gelegenheid zou geboden hebben om in het bijzonder van de werken, naar een oplossing voor een aantal problemen te zoeken. Helemaal ongelijk hadden zij niet, want al droeg deze tentoonstelling zonder twijfel bij tot een klaarder inzicht in het werk van Gossaert, toch bleven verschillende vraagstukken onopgelost, daaronder de toeschrijving van sommige portretten en composities, het probleem van het Brugse Salamandriël, dat aan de hand van de panelen van Toledo (V.S.) en van Leningrad op uitzonderlijke wijze gereconstrueerd kon worden, maar dat helemaal zonder stylistische samenhang bleek te zijn.

Het aantal *muséumaanwinsten* in 1965 was, zowel kwantitatief als kwalitatief, zo buitengewoon, dat het plan werd opgevat om van deze, naar het voorbeeld van de grote Rijksmusea, bij de aanvang van 1966 een aparte tentoonstelling met catalogus in het Groeningemuseum te houden. Kwantitatief bestond het aanzienlijkste gedeelte van deze aanwinsten uit munten en penningen (historie-, leg-, familie-, armen- en disgilde- en weldadigheidspenningen) voor een totaal van 795 stuks, die op 1 munt en 2 medailles na, door de «Vrienden van de Stedelijke Musea» op de veiling J. Schulman, 5-9 april 1965 te Amsterdam werden aangekocht. De meeste van deze stukken hebben betrekking op de geschiedenis van Vlaanderen en van Brugge, en zullen het onlangs door de heer J. Taelman hergeklasseerde muntenkabinet van het Gruuthusemuseum aanvullen. Het aantal niet-numismatische aanwinsten bestond uit 7 schilderijen, 2 beelden, 4 meubels, 35 textiele kunstwerken, 1 zilveren drinkbeker en 1 wijnfles; daaronder was ongetwijfeld het belangrijkste het vijftiende-eeuws paneel met de voorstelling van een schenkster met haar patrones, de H. Elisabeth van Hongarije.

Deze «primitief» kon in januari 1965 door bemiddeling van de «Vrienden der Musea» en met een bijzondere Rijkstoelage uit een Zwitserse particuliere verzameling door de stad aangekocht worden. Daar het schilderij slechts in 1964 in de kunsthandel opdook, was er vooralsnog in de kunstgeschiedschrijving niets over te vinden. In ongepubliceerde toeschrijvingen hebben G. Marlier en A. Stange het als een zeker werk van Petrus Christus (ca. 1410-1472 of 1473) laten doorgaan. Dat het schilderij in de omgeving van deze meester

Isabella van Portugal (?) en de H. Elisabeth van Hongarije.
Toegeschreven aan P. Christus.

te plaatsen is, is stylistisch vrijwel onloochenbaar. Tevens meent men, om meer dan één reden, de schenkster te mogen identificeren met Isabella van Portugal, die een groot deel van haar politiek leven te Brugge heeft doorgebracht. Gezien de toeschrijving aan P. Christus betekent dit paneel een belangrijke aanwinst voor het Groeningemuseum daar in de galerij van de Primitieven van dit museum tot nu toe een werk ontbrak van of uit de omgeving van Jan van Eyck's bijzonderste leerling, die zijn artistieke loopbaan volledig te Brugge schijnt doorgebracht te hebben en er ook de chronologische schakel tussen zijn leermeester en Hans Memling vertegenwoordigt.

Bij de vier schilderijen die de stad aan het klooster der Zwartzusters Augustinessen te Brugge heeft aangekocht, bevinden zich twee belangrijke aanwinsten: het meesterlijk portret van de Brugse Augustijnerprior Rogerius de Jonghe (school Pieter Pourbus) en een anonieme «Familie in gebed vóór het eten» van 1583, een schilderij dat omwille van de zeldzame Reformatie-getinte iconografie een belangrijk tijdsdocument vertegenwoordigt. Het merkwaardig portret van Rogerius de Jonghe, dat slechts op Brugge's vroegste schilderijtentoonstellingen aanwezig was, nl. deze van 1867 en 1902, was vooralsnog in de kunsthistorische middens weinig of niet bekend. De vier in 1965 aangekochte meubelen zijn allen uit het klooster der Zwartzusters afkomstig: een handdoekenrek uit het begin van de 17e eeuw, een in 1634 gedateerde vierdeurenkast, een barokke pronkkast met de beeldhouwde voorstelling van de vier jaargetijden en een kastje met linnenpers in Lodewijk XV-stijl.

Op het einde van 1965 wisten de «Vrienden van de Stedelijke Musea» in de kunsthandel te Londen een zeer fraai renaissancetapejt aan te kopen met de voorstelling van «Het Landelijk Maal» een tafereel uit de Geschiedenis van Gombaut en Macée, en omstreeks 1600 te Brugge geweven. Naast de hierboven vermelde schilderijen en meubelen kocht de stad van het klooster der Zwartzusters ook nog een geborduurd antependium, dat uit een aantal met heiligenfiguren bestikte sierbanden van versneden of verdwenen paramenten bleek samengesteld te zijn. Het «opus anglicanum» als zodanig, is sterk gerestaureerd, maar betekent voor het Gruuthusemuseum een goede aanvulling van zijn vooralsnog weinig representatieve verzameling van middeleeuws borduurwerk.

Ook de kantenverzameling van het Gruuthusemuseum werd in 1965 rijkelijk aangevuld met een dertigtal stukken, die, voor het grootste gedeelte, geschonken werden.

Een laatste aanwinst 1965 is een in 1610 te dateren drinkbeker in verguld zilver met de eerste meesterstempel van de Brugse edelsmid Loys van Nieukerke.

Een bijzondere vermelding verdient tenslotte nog de regeling over het bekende veelluik van de Meester van de Ursulalegende uit het klooster van de Zwartzusters. Het werd door de Belgische Staat aangekocht, en contractueel aan het Groeningemuseum toevertrouwd, zodat het tot genoegen van alle kunstliefhebbers, zal kunnen bewonderd worden, in de stad waar ook Memlinc's Ursula aanwezig is.

V. Vermeersch

Boekenschouw

Bibliografie voor de
geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen
en de provincie West-Vlaanderen
(januari - december 1965)

Voor de regels, die bij de samenstelling van deze Bibliografie werden gevolgd, zie *Hand. Emul.*, LXXXVIII (1951) 172.

Aan de Bibliografie hebben medegewerkt : Fr. F. Demeulemeester, A. de Schietere de Lophem, Dr. L. Devliegheer, P. N. Huyghebaert, Z.E.H. Kan. B. Janssens de Bisthoven, Drs. J. Mertens, A. Schouteet, J. Six, Prof. E.I. Strubbe, en Drs. L. Danhieux, aan wie de leiding werd toevertrouwd.

I. HULPWETENSCHAPPEN

1. Bibliografie, Inventaris en Kataloog

1. J. Dhondt, A. Scufflaire, J. Bovesse en andere, *Bibliografie van de Geschiedenis van België*, 1963. - BTFG., XLII (1964) 1314-1403.
2. J. Dhondt e.a., *Bulletin d'histoire de la Belgique*. - RN., XLVI (1964) 253-302.
3. L. Danhieux e.a., *Bibliografie voor de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en de Provincie West-Vlaanderen*. - *Hand. Em.*, CI (1964) 275-300.
4. P. Bockstaele, *Bibliografie van de geschiedenis der wetenschappen in de Nederlanden*. - SH., VI (1964) 97-107 en 222-235.
5. L. Moereels, *Literatuuroverzicht [1964]*. - OGE., XXXIX (1965) 63-105.
487 nummers in verband met de geschiedenis van de Nederlandse vroomheid.
6. K. Maddens, *Bibliografie 1963-64*. - LG., VI (1964) 247-258.
Voor stad, arrondissement en vroegere kasselrij Kortrijk.
7. *Bibliografie van Gaston-Pieter Baert, bijeengebracht ter gelegenheid van zijn 70^e verjaardag*. - Bijdragen tot de Gesch. der stad Deinze, XXXI (1964) 138-158.
8. *Aanwijzende fotografische inventaris van de drie rechterlijke kantons Brugge*. Antwerpen, De Sikkel, 1965, 445 blz., ill.
Opgemaakt door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium met medewerking van A. Janssens de Bisthoven (aan wie de leiding was toevertrouwd), F. Vromman, L. Devliegheer, L. Ducheyne, H. en L. Heughebaert, R. Aubroeck, M. Forget, F. Van Molle, P. Vanaise en R. Van de Walle.

9. L. Devliegher, *Beeld van het kunstbezit. Inleiding tot een inventarisatie*. Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen, deel 1. Tielt, Lannoo, in-8°, 122 blz. 220 ill.
10. W. Prevenier, *Oorkondenregesten der graven van Vlaanderen in de 12^e en 13^e eeuw*. — BGN., XX (1965) 62-64.
11. L. Van Werveke, J. De Smet, J. Marechal, L. Danhieux, *Inventarissen van gemeentearchieven. Deel I*. Brussel, 1964, offset, 75 blz.
Beernem, Blankenberge, Damme, Dudzele, Heist, Hoeke, Jabbeke, Koolkerke, Lissewege, Loppem, Meetkerke, Moerkerke, Oedelem, Oostkamp, Ramskapelle (Brugge), Ruddervoorde, Sijsele, Sint-Joris-ten-Distel, Snellegem, Stalhille, Uitkerke, Waardamme, Westkapelle, Zuienkerke.
12. E. Warlop, *Inventarissen van gemeentearchieven. Deel II*. Brussel, 1964, offset, 74 blz.
Ichtegem, Moere, Oostkerke (Brugge), Zerkegem.
13. E. Warlop, *Inventaris van het gemeentearchief van Loker*. Brussel, 1965, offset, 37 blz.
14. L. Danhieux, *Inventarissen van archieven van kerkfabrieken. Deel I*. Brussel, 1964, offset, 28 blz.
Oedelem.
16. *Catalogus «De doodstrijd van Ieper»*. 1914-1915. Ieper, 1965, 39 blz.
17. *Kataloog van de tentoonstelling «Het Kortrijkse onder de regering van koning Leopold I (1831-1865)»*. Brussel, 1965, V + 51 blz. offset.
18. *Catalogus «Farmaceutisch kunstbezit in Zuid West-Vlaanderen»*. Kortrijk, 1965, 77 blz. ill.
19. *Catalogus «Zeeland in de beeldende kunst der Lage Landen»*. Middelburg-Brugge, 1965. 68 blz., ill.

2. Paleografie, Diplomatiek, Handschriften en Epigrafie

20. J. Becquet, *Le recueil canonique de l'épistolier d'Hémin-Liétard (Ms. Boulogne n° 15, XIIe siècle)*. — Etudes d'histoire du droit canonique dédiées à Gabriel Le Bras, Parijs, 1965, blz. 11-24.
«Recueil constitué surtout à l'aide des Libri de Synodalibus causis de Région de Prüm» mais imprégné par l'esprit de la réforme grégorienne.
21. D.J.A. Ross, *Alexander in the «Liber Floridus» of Lambert of St. Omer*. — Medium Aevum, XXXI (1962) 125-128.
Onderzoek de bronnen van secties 152-200 van deze beroemde compilatie.
22. F.L. Ganshof, *Note sur deux textes de droit canonique dans le «Liber Floridus»*. — Etudes d'histoire du droit canonique dédiées à Gabriel Le Bras, Parijs, 1964, blz. 99-115.
23. D. Schaller, *Ein strophisches Liebesbriefgedicht in einer Genter Briefsammlung des 13. Jahrhunderts*. — Latomus, XXIII (1964) 483-490.
Gent, Universiteitsbibliotheek, hs. 267, afkomstig van de St.-Pietersabdij.
24. M. Coens, *Litanies de Bergues-Saint-Winoc dans un psautier originaire de la Flandre Maritime*. — Anal. Bollandiana, LXXXIII (1965) 291-302.

- Volgens Londen B.M. Add. Ms. 24683 (begin XIVe eeuw). Hoe een psalter voor de monniken van St.-Winoksbergen geschreven naar Westkapelle bij Brugge kwam, wordt niet uitgelegd.
25. L.J. Vandewiele, *De «Liber Magistri Avicenne» en de «Herbarijs»*. *Middel nederlandse handschriften uit de XIVe eeuw* (Ms. 15624-15641 Kon. Bibliotheek te Brussel). Uitgegeven en gecommentarieerd. KVAB. Verh. Klasse der Wetenschappen XXVII, n° 83, Brussel, 1965, in-8°, 2 delen, 511 blz.
 26. A. Ampe, *Dat boeckxen vanden heylighen Sacramente in handschrift en in druk verspreid*. — OGE., XXXIX (1965) 41-62. Nadere studie over Brussel, KB., hs. 4407-08.
 27. P. De Keyser, *Het Dendermonds handschrift van Jan vanden Bossche*. — KVAVM., 1965, blz. 133-161.
 28. W. Prevenier, *De oorkonden der graven van Vlaanderen (1191-aanvang 1206)*. II: *Uitgave*. Brussel, Paleis der Academiën, Kon. Commissie voor Geschiedenis, 1964, LXV + 654 blz.
 29. L. Milis, *De onuitgegeven oorkonden van de Sint-Salvatorsabdij te Ename vóór 1200*. Brussel, Paleis der Academiën, Kon. Commissie voor Geschiedenis, 1965, L + 88 blz.
 30. H. Dupont, *Pierres tombales découvertes sous l'emplacement de la collégiale Saint-Pierre de Lille* (1963). — RN., XLVII (1965) 623-633, ill.

3. Aardrijkskunde, Onomastiek, Voorgeschiedenis, Taalkunde

31. L. Hergershausen, *Les provinces belges vues par les voyageurs d'Outre-Rhin*. — *Revue de l'Université de Bruxelles*, XVII (1965) 305-326.
Ils s'intéressent beaucoup aux «bains de Bruges».
32. A. Verhulst, *Het landschap in Vlaanderen in historisch perspectief*. Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, z.j. (1965). In-4°, 128 blz. ill. 165 fr.
33. L. Daels en A. Verhoeve, *Les déformations topographiques de la carte de Ferraris*. — *Bull. Soc. Belge d'Etudes Géogr.*, XXXII (1963), nr. 2, 301-310, ill.
West-Vlaanderen en westelijk deel Oost-Vlaanderen.
34. P. Kah en J. Hureau, *Le Nord: Flandres, Artois, Picardie*. Rijsel, Touristiques Foldex, 1965, in-8°, 64 blz.
35. B. Bijmens, *Zuid of Frans-Vlaanderen. Gids*. Heembibliotheek Bachten de Kupe, nr. 2. Nieuwpoort, 1964, in-8°, 214 blz. ill.
Zie bespreking A.V. in B., LXVI (1965) 189.
36. A. Viaene, *De wegen van Brugge naar Parijs volgens de Brugse Wegwijzer van 1400*. — B. LXVI (1965) 1-5.
37. J.W. De Keyser, *La limite des Polders entre Lillo et Berendrecht au XIIIe siècle*. — *Hommage au Professeur Paul Bonenfant* (1899-1965), Brussel, blz. 221-229.
38. R. Buckinx, *De Westvlaamse Bergen. Verloren boek, vergeten beuvels*. Kemmel, V.V.V. Westvlaamse Bergen, 1963, in-8°, 158 blz. ill. + kleurplan.
39. L. Daels, *Landschapsontwikkeling in en rond het voormalige Bulskampveld*. — *Bull. Soc. Belge d'Etudes Géogr.*, XXXI (1962), nr. 2, 191-228.

40. J. De Smet, *Duinbeplanting in het Brugse Vrije, 1350-1795*. — B., LXVI (1965) 129-136.
41. J. De Smet, *Duinbeplanting in West-Vlaanderen, 1795-1830*. — B. LXVI (1965) 198-204.
42. A. Verhoeve, *Formes circulaires en Basse-Belgique, faits naturels ou archéologiques?* — Actes du Colloque d'Archéologie Aérienne, Paris 1963. Paris, S.E.V.P.E.N. 1964, 207-212 ill.
Cirkelvormige levende afsluitingen te Alveringem en Beernem aan de hand van luchtfotografie vastgesteld. Sporen van Romeinse perceelindeling doen denken aan dit tijdperk. De archeologie dient hierin klaarheid te scheppen. J.S.
43. R. Félix, P. Demolon, R. Dhénin e.a., *Le Nord de la France, creusé et creusement des vieilles civilisations*. Musée de Douai. Expositions du 21 février au 9 mai 1965, in-8°, 63 + 12 blz. ill.
44. H. Guillaume, *Les cimetières gallo-romains du bois de Fontenelle à Maing et de Tritb-Saint-Léger*. — RN., XLVII (1965) 601-606, ill.
«La commune de Maing est située à quelque kilomètres au sud de Valenciennes, dans la vallée et sur la rive droite de l'escaut, à proximité de la commune de Famars, l'antique *Fanum Martis*, dont ces découvertes montrent l'importance, au Haut-Empire, du point de vue du peuplement».
45. J. van Hinte, *De opgraving te Hannekenswerve*. — Heemkundige Kring West-Zeeuwsch-Vlaanderen, Jaarboek 1963-1964, blz. 44-82, ill.
46. Ch. Leva, *Belang van de recente Romeinse ontdekkingen te Kortrijk*. Brussel, 1962, *Archeologia Belgica*, n° 64 (Supplement), 6 blz.
47. J. Mertens, *Laat-Romeins graf te Oudenburg*. Brussel, 1964, *Archeologia Belgica*, n° 80, 20 blz.
Is een overdruk uit *Helinium*, IV (1964) 219-234.
48. R. Delmaire, *Céramique sigillée découverte à Théroutan (Pas-de-Calais)*. — RN., XLVII (1965) 607-613, ill.
49. J. Soete — F. Debrabandere, *De vrouw in het dialekt*. — LG., VII (1965) 219-231.
Drie radiolezingen: Vrouwelijkheid in het Westvlaams. — Westvlaamse «Commeren». — De vrouw in het Westvlaams.
50. B. Bijnens, *Taaleigen*. — Bachten de Kupe, VII (1965) 77-80.
51. W. Beele, *Bondgenoten van Jakob van Artevelde in Kortrijk en Deinze*. — LG., VII (1965) 233-240.
Studie over persoonsnamen in een oorkonde van 1359.
52. F. De Brabandere, *Kortrijkzaan*. — Leuvense Bijdragen, LII (1963) 76-80.
Zie WT., XXIV (1965) 312-313.
53. A. Viaene, *Beelchiere-Bellechiere, een oude Westvlaamse familienaam*. — B., LXVI (1965) 114-116.
Schoon gelaat of «schoonheer»? Blijkt een herbergiersnaam te zijn.
54. M. Hoebeke, *Een Westvlaamse oorkonde in Oudenaards bezit*. Taal en Tongval, XVII (1965) 145-157.
Oorkonde van schepenen van mevrouw van Beerst, waarbij bevestigd wordt dat het hospitaal te Oudenaarde kaasrenten bezat te Schore. Filologische uitgave met vooral naamkundige aantekeningen.

55. A. Viaene, *Vitsebloesem - Vitse. Een vergeten kleurnaam uit de oude draperie.* — B., LXVI (1965) 239-241.
Een blauwe lakentinte uit een gewas, vitse genoemd (fr. Vesce), wellicht de kruipvitse, ofwel de zandvitse. Zie verder, B., LXVI, blz. 283.
56. B. Bijmens, *Nederlandstalige doodprentjes uit Frans-Vlaanderen.* Bachten de Kupe, VII (1965) 87-94, ill.
Met afbeelding fotorouwprentje Dom Dominicus Lacaes (1814-1883), abt van de Katsberg.
57. B. Bijmens, *Nederlandse litanieën en catechismussen in Frans-Vlaanderen.* — Bachten de Kupe, VII (1965) 68-74, ill.

4. Numismatiek, Sigillografie, Heraldiek

58. G. Coolen, *Statères morins.* — SAM. Bull., XX, nr. 384, blz. 353-366, 9 ill.
59. C.C. Selosse, *Les bons de la ville de Mouscron en 1914-1918.* — GOK. Hand., XXXIV (1965) 396-397, ill.
60. A. Scufflaire, *Le sceau de Marie de Bourgogne pour la Hollande, la Zélande et la Frise.* — Hommage au Professeur Paul Bonenfant (1899-1965), Brussel, 1965, blz. 513-519.
61. H.J. Bockstal, *De wapenzegels der Cabiliau's heren van Mullem, en magistraten van Oudenaarde.* — Handel. Gesch. en Oudheidk. Kring van Oudenaarde, XIII (1964) 133-137.
62. X. de Ghellinck Vaernewyck, *Armorial de Renaix.* — Le Parchemin, XII (1965) 270-280.
63. Ch. de Mahieu, *Evocation d'une pierre tombale aux armes Piers Lanchals.* — Le Parchemin, XII (1965) 262-269, ill.
Zerk uit de 18e eeuw eertijds in de kerk van Kuurne.
64. J. Rotsaert, *De «obiits» in de St.-Jacobskerk te Brugge.* — BO., V (1965) 8-28, 1 pl.

5. Genealogie en Levensberichten

65. Gén. d'Esclaiques, *Mélanges généalogiques (Nord et Centre de la France).* Paris, 1965, 154 pp.
Bevat een genealogie de Clerck, herkomstig uit Brugge.
66. A. Schouteet, *Indices op de Buitenpoorterboeken van de stad Brugge. 1548-1788.* Vlaamse Vereniging voor Familiekunde, 1965, in-8°, XVIII + 213 blz.
67. W. van Hilleu, *Pitgam en de graven van Esterno.* — *Het poortersboek van de heerlijkheid Pitgam 1630-1789.* — Vlaamse Stam, I (1965) 81-92.
68. C. Denorme, *Stammen van Brugse zilversmeden.* — Vlaamse Stam, I (1965) 131-132, 215-216.
69. F.J. Cabliau, *Genealogie van de familie Cabeliau.* Oudenaarde, 1965, 73 + XXVI blz. gepolycopieerd.
70. M. Sebrechts, *Une branche ostendaise et brugeoise de la famille Colins, originaire d'Engbien.* — Le Parchemin, XII (1965) 202-207.
71. Y. Schmitz, *Les della Faille. I. Des origines au XVIIe siècle.* Brussel, van Buggenhout, 1965, 344 p. 11 platen.
De familie della Faille afkomstig uit Wevelgem vestigde zich in de XVIe eeuw te Antwerpen waar zij een leidende rol speelde in de groothandel en in het stadsbeleid.

72. W. van Hille, *Familie de Man* (Reninge). — Bachten de Kupe, (1965) 132-134.
73. W. Steeghers, *De familie de Millecamps*. — Vlaamse Stam, I (1965) 175-190, ill.
Te Brugge, Watervliet en Eeklo 17^e - 20^e eeuw.
74. W. van Hille, *Familie de Stickere* (Lo). — Bachten de Kupe, VII (1965) 18-23.
75. D. Verstraete, *De Halewijns te Maldegem*. — Ons Heem, XIX (1965) 264-267, ill.
76. E. Castelain, *De familie Luytens, heren van Bossuit, XVIIIe eeuw*. Uitgave stad Oudenaarde, stencil. 36 blz., ill.
77. P. Rogghé, *Het Florentijns geslacht Machet in Vlaanderen*. — AM., (1965) 188-196.
13e - 16e eeuw.
78. A. Bonaert, *Navigheer — Navegheer*. — Le Parchemin, XII (1965) 347-349.
Te Ieper 15e - 17e eeuw.
79. C. Denorme, *De familie Rybens*. — Bachten de Kupe, VII (1965) 124-131.
Te Duinkerke 16e eeuw, later te Nieuwpoort (wordt voortgezet).
80. W. Steeghers, *Aanvullingen op de familie Steeghers*. — Vlaamse Stam, I (1965) 213-214.
Te Eeklo 18e - 19e eeuw.
81. J. Vermoelen, *Emmanuel van der Schelstracten en zijn familie*. — MDN., XX (1965) 289-297. Ill.
Familie afkomstig van Tielt gevestigd te Antwerpen in de 16e eeuw.
82. Ph. van Hille, *Supplément à l'histoire de la famille van Hille*. Tablettes des Flandres, Document 4, Brugge 1965, 296 p. 4 pl.
83. W. van Hille, *De familie van Hille (Duinkerke)*. — Vlaamse Stam, I (1965) 9-13.
84. P. Thiery, *Genedologie van Mallegem*. — Vlaamse Stam, I (1965) 128-130.
Te Nukerke en Gent 17e - 20e eeuw.
85. G. Van Nieuwenhuyse, *De familie Webber. De Engelse familie Webber te Kortrijk in de 18^e eeuw*. — GOK Hand., XXXIV (1965) 277-288, ill.
86. W. van Hille, *De familie Zandyck*. — Vlaamse Stam, I (1965) 219-222.
Te Duinkerke en St.-Winoksbergen 18^e - 19^e eeuw.
87. W. van Hille, *De ambtstrouw van een Brugse Primus, Franciscus-Josephus Beyts 1763-1832*. — B., LXVI (1965) 219-220.
88. M. Sebrechts, *De Brugse makelaar Pieter de Clercq (1626-1711), koper van het goed ter Zaele en zijn familie*. — Vlaamse Stam, I (1965) 267-273.
89. F.L. Verbiest, *Un fait divers au XVIIe siècle ou le crime du commandeur Hector de Crevecoeur*. — RN., XLVII (1965) 5-13.
H.C., commandeur de la commanderie de Loison, près de Montreuil, fut accusé d'homicide en 1622.
90. M. De Bruyne, *Maximiliaan Boudewijn De Meulenaere, laatste raadspensionaris en griffier van Roeselare, 1717-1799*. — Vlaamse Stam I (1965) 19-30.

91. R. Van den Haute, *Du plat à barbe à la potence*. — Les Cahiers de la Biloque, XV (1965) 79-91.
Olivier de Neckere, dit Olivier le Dain, barbier du roi Louis XI.
92. A. Delvoe, *In memoriam Z.E.H. Leopold De Poortere*. — GOK. Hand., XXXIV (1965) 407-411.
Geboren te Kortrijk 17 jan. 1885 en aldaar overleden 8 mei 1963; medewerker aan de GOK. Handelingen.
93. M. Macharis, *Gerard Horebout, zijn wapen en maagschap*. — Ons Heem, XIX (1965) 219-223. ill.
94. J.D(elbaere)-D(umoulin), *Moeder Ida Iweins*. — GOK Hand., XXXIV (1965) 420-427.
95. G.P. Baert, *Het bezit van Don Diego Mesia, eerste markies van Deinze (1625-1632)*. — Bijdragen tot de Gesch. der stad Deinze, XXXI (1964) 7-64, ill.
Volgens het «Rentenboek» van Don Diego Filipez Mesia de Guzman († 16.II.1655).
96. E. Balduck, *Dr. Sc. Berten Pil. Jeugd en Plicht*. Zonnebeke, 1965, 228 blz. ill.
97. *Onze Kwartierstaat Albrecht Rodenbach*. — Vlaamse Stam, I (1965) 31-34.
98. J. Absil, *Hommage à Joseph Ryelandt*. Kon. Acad. van België, Meded. van de Kl. der Sch. K., Boek XLVII (1965) 187-190.
99. D. Rinchon, *Pierre-Ignace-Liévin van Alstein, capitaine négrier, Gand, 1733-Nantes, 1793*. Dakar, 1964 (Mémoires de l'Institut Français d'Afrique Noire, n° 71), in-4°, 452 blz., 16 pl.
Volgens de papieren D'Hoop op het Rijksarchief te Gent en de Arch. Départ. de la Loire atlantique (Nantes). Zeer rijk geworden, hoopte kapitein van Alstein in de adel te mogen opgenomen worden. Maar in 1793 brak de Terreur los te Nantes: de rijke slavenhandelaar werd gevangen gezet en stierf ellendig.
N.H.
100. F. de Tollenaere, *Eugène Jacques Hippolyte Paul van de Pitte*. — Maatschappij voor Nederlandse Letterkunde, Jaarboek 1964-1965 (Leiden, 1965) blz. 140-144, portr.
E. van de Pitte werd te Oostnieuwkerke geboren in 1890 en overleed te Wassenaar in 1965.
101. V. Arickx, *Ridder Jan van Halewijn, beer van Zwevezele en ridder van Jerusalem*. — B., LXVI (1965) 55-56.
Overleden te Andernach op 2 febr. 1478, begraven te Zwevezele vóór het hoogaltaar.
102. A. Delvoe, *Een soldatenbrief uit 1813*. — GOK. Hand., XXXIV (1965) 394-95.
Brief van Jacques van Marcke, uit Desde naar Jacques Fl. Surmont, koster te Beveren-Leie opgezonden.
103. A.R. Goussey, *Molenaar Louis Vergauwe overleden*. — Bachten de Kupe, VII (1965) 46-49, ill.
Met foto van gaainestmolen (1770) te Zarren, daarna naar Ramskapelle overbracht waar hij werd vernield door oorlogsgeweld in 1915.
104. M. De Breyne, *Het «portret» van Joannes Carolus Verhelst uit Hoogede, soldaat van Napoleon, 1786-1812*. — B. LXVI (1965) 137-143, ill.
J.C. Verhelst, ingelijfd bij de «Sapeurs de Walcheren», stierf in het militaire hospitaal te Middelburg op 27 dec. 1812. Hij

heeft zijn «portret» laten tekenen en met waterverf kleuren op een brief van 3 april 1812.

105. *In memoriam Dokter Frans Warmoes. 1899-1964.* Brugge, De Haene-Bossuyt, 1965, in-8°, 32 blz. ill.

6. Folklore

106. U. Dedejne, *Verouderde volksgebruiken.* — IK., I (1965) nr. 2, 16-17.
107. A. Viaene, *De Vlaming in andermans oren.* — B., LXVI (1965) 250-252.
Een Vlaming die niet vloekt behoort tot de «dinghen die men vint selden».
108. A. Viaene, *Struisei in kerk en wereld met bijzonderheden uit Oud-Vlaanderen.* — B., LXVI (1965) 225-228.
109. B. Bijmens, *De St.-Maartensviering «Over de schreve».* — Bachten de Kupe, VII (1965) 53-65, ill.
Over de schreve in Frans-Vlaanderen.
110. B. Bijmens, *Smeedijzeren grafkruisen in Frans-Vlaanderen.* — Bachten de Kupe, VII (1965) 89-119, ill.
Een vergelijking van de twee afgedrukte foto's met de tekeningen van dezelfde kruisen (Bambeke, Borre) tonen aan dat de tekeningen niet zeer nauwkeurig zijn.
111. M. Messiaen, *Reuzen van de Westkust.* — Bachten de Kupe, VII (1965) 25-38, ill.
De reuzen van Adinkerke, De Panne, Koksijde, Oostduinkerke.
112. B. Bijmens, *Zeilwagens.* — Bachten de Kupe, VII (1965) 1-15, ill.
Met het kusttoerisme kwamen ook de zeilwagens in gebruik. Uiteenzetting van de wagentypes en de zeilwagensport.
113. A. Viaene, *Opwegen tegen koren, Brugge 1450.* — B., LXVI (1965) 52-54.
Het «opwegen» (fr. contrepoiser) werd namelijk door bisschop Triest als bijgelovig verboden; was nochtans te Adinkerke in 1739 nog in gebruik.
114. J. Geldhof, *Een processievaantje van Blindekens.* Brugge, omstreeks 1750. — B., LXVI (1965) 180-182, ill.
115. E.V. Sabbe, *Mey-Gesangen in het St.-Janshospitaal te Brugge, 1786-1888.* — B., LXVI (1965) 97-108, ill.
116. V. Arickx, *Op het Mirakelkruis zitten. Een oud processiegebruik te Damme 1640-1676.* — B., LXVI (1965) 144-148.
Over een curieuze vorm van devotie die, in de loop van de XVIe eeuw, enkele wonderlijke gezelingen veroorzaakte.
117. Broeder Gaëtan (J. Rau), *Bij het Dudzeelse Bedevaartvaantje.* — RPT., VII (1965) 67-69.
118. K.M. De Lille, *Scheldnamen voor de inwoners van het Iepers kwartier.* — IK., I (1965) nr. 1, 14-16.
119. K.M. De Lille, *De jaren één, nul en blok.* — IK., I (1965) nr. 1, 6-7.
120. W. Beele, *«Elk d'ilt» zei Jan Sobry en hij zaagde zijn bedde in tweeën.* — IK., I (1965) nr. 2, 21.
121. J. Cornelis, *Lied van den dominee van IJzendijke.* — AM., XVI (1965) 176-187.
122. A. V[iaene], *«Levende Herten» voor Sint-Veerle. Oostkerke-bij-Diksmuide 1554-1698.* — B., LXVI (1965) 182-183.
Het gaat hier over kleine dieren, voornamelijk kippen, aan de

heilige in een kevie (schettekotje) geofferd. De offerande van kippen was te Oostkerke tot in 1914 nog in gebruik.

II. ALGEMENE GESCHIEDENIS

1. Geschiedenis van Vlaanderen

123. H. van Werveke, *De oudste burchten aan de Vlaamse en de Zeeuwse kust*. — KVA. Klasse der Letteren. Mededelingen, XXVII, 1965, n° 1, in-8°, 22 blz., 9 afb.
124. W. Prevenier, *Les États de Flandre, depuis les Origines jusqu'en 1790*. — Assemblées d'Etats. 500 Jaar parlementair leven in België, 1464-1964. Leuven-Parijs, 1965, 15-59.
125. E. Warlop, *Willem van Ieper, een Vlaams condottiere (voor 1104-1164)*. — LG., VI (1964) 167-191; VII (1965) 197-218, 3 ill.
126. P. De Keyser, *Cokerulle en Moerlemaye*. — KVAVM., 1965, 363-383.
Cokerulle en Moerlemaye zijn twee historische benamingen van opstanden in 1280 te Ieper en te Brugge. — Juiste betekenis van deze woorden.
127. J. Bovesse, *Notes sur L'Ecluse et la Maison comtale namuroise à la fin du XIIIe au début du XIVe siècle*. — Hommage au Professeur Paul Bonenfant (1899-1965). Brussel, 1965, blz. 231-259.
128. R. Degryse, *De admiraals en de eigen marine van de Bourgondische hertogen, 1384-1488*. — MA. Med., XVII (1965) 139-225, ill.
129. R. Degryse, *De Bourgondische expedities naar Rhodos, Constantinopel en Ceuta, 1441-1465*. — MA. Med., XVII (1965) 227-252, ill.
130. L. Devliegher, *De Blijde Inkomst van Karel de Stoute en Margaretha van York te Damme in 1468*. — Hand. Em., CI (1964) 232-236.
131. A. Viaene, *Papegaai, Marteko en Kalf in partijnamen uit de Hervormingstijd, 1567-1650*. — B., LXVI (1965) 79-86.
132. B. Jennings, *Wild Geese in Spanish Flanders 1582-1700. Documents, relating chiefly to Irish Regiments from the Archives Générales du Royaume, Brussels, and other sources*. Dublin, 1964, IX-704 blz.
Met een namen- en zakenregister.
133. J. Kuypers, *Van Rabida tot San Vincente, een klooster en een kaap, en wat er zoal uit groeide*. — KVAVM., 1964, blz. 241-248.
Over Vlamingen in koloniaal Spaans-Amerika.
134. J. Fabri, *Si vis pacem... Une lettre de l'aumônier général des armées espagnoles dans les Pays-Bas (30 mei 1605)*. — Les Etudes Classiques, XXXIII (1965) 42-51.
Brief van Pieter Pantin, van Tielt, deken van Sint-Goedele te Brussel, tot Luc Wyngaert over de politieke en militaire toestand in de zuidelijke Nederlanden.
135. Y. Van den Berghe, *De reacties van de Brugse Jacobijnen tijdens de eerste Franse inval (1792-1793). Een analytische studie van het ontstaan, de groei en de reacties van een politieke groep*. — GOG. Hand., XIX (1965) 85-134.

136. H. Maes, *Deinse, Petegemse en Astense soldaten van Napoleon*. Bijdragen tot de Gesch. der stad Deinze, XXXI (1964) 65-108.
137. A. Viaene, *Een Britse held van Waterloo op doorreis te Brugge. Lord Uxbridge in het Album van Huerne 5 juli 1815*. — B., LXVI (1965) 161-164.
Generaal Uxbridge, markies van Anglesey, had een been te Waterloo achtergelaten. De eigenaar, Oneleg bijgenaamd, stierf in 1853.
138. L. Wils, *Het nationaal bewustzijn in België tussen 1789 en 1831*. Kultuurleven, XXXI (1965) 118-122.
Naar aanleiding van H. Elias, Geschiedenis van de Vlaamse gedachte, I (Antwerpen, 1963).
139. Fr. Didier, *De publieke opinie in de districten Kortrijk en Roeselare voor de revolutiemaanden van 1830*. — LG., VI (1964) 201-220; VII (1965) 31-48.
140. E. Verheust, *L'affaire de Saint-Genois*. — GOK. Hand., XXXIV (1965) 305-380, ill.
Beroemde episode uit de strijd van de Liberalen tegen de Katholieken in verband met het gebruik der kerkhoven, 1860-1887.
141. J. De Smet, *De Duitse Intocht in onze Streek*. — RPT., VII (1965) 123-125.
142. J. De Smet, *Vluchtelingen op onze kust in 1914*. — RPT., VII (1965) 125-128.
143. R. Baccarne, *50 jaar geleden. Merkwaaardige episoden tijdens wereldoorlog I in de Ieperboog. De stikgas-affaire*. — IK., I (1965) nrs. 3-4, 9-11.
144. V. Desmet, *Kuierend door Wereldoorlog I, Lyssenthoek Military Cemetery*. — IK., I (1965) nr. 1, 8-10.
145. L. Verbeke, *Taalstrijd en Vlaamse Beweging in Frans-Vlaanderen. Ons Erfdeel — Notre Patrimoine*, III (1959-1960), IV (1960-1961), V (1961-1962), VI (1962-1963), VII (1963-1964), VIII (1964-1965), IX (1965-1966).

2. Plaatselijke Geschiedenis

146. G. van Vooren, *Plaatselijke toestanden te Aardenburg (1665-1672)*. — Heemkundige Kring West-Zeeuwsch-Vlaanderen. Jaarboek 1963-1964, blz. 11-43 + kaart.
147. D. Jonckheere, *Aartrijke 1914-1918*. Torhout, A. Cornelle, 1965, in-8°, 70 blz. ill.
Volgens mondelinge en schriftelijke bronnen. Koning Albert ging ook Aartrijke bezoeken.
148. G. De Cuyper, *De abdij- en herenhuizen te Alveringem*. — Bachten de Kupe, VII (1965) 145-159, ill.
Situering te Alveringem van landgoederen toebehorend aan notabelen, voor het merendeel magistraten van de Kasselrij Veurne, alsook van het buitenverblijf van de St.-Niklaasabdij van Veurne en het Kapittel van St.-Omaars. Van dit laatste nog een opsomming van eigendommen naar hun diverse wijken.
Verwezen wordt naar de «Caerte figurative» van Veurne-Amacht 1621-1638. Een woord uitleg over de kaart zou zeer welkom zijn geweest. J.S.
149. J. Colpaert, *Avelgem vóór 1500*. Avelgem, bij de schrijver, 1965, in-8°, 368 blz. ill.

- Zie bespreking van A.V. in B., LXVI, 1965, blz. 315-316.
150. J.H. Maes, *Het markizaat van Beselare. 't Geslacht van der Woestine. Burgerlijke besturen. Met een aanhangsel over folklore en heksen*. Langemark, Vonksteen, 1965, in-8°, 106 blz. ill. Zie bespreking van E. Warlop in LG., VII (1965) 261-262.
 151. G. Lindtke, *Brügge und Lübeck*. — Der Wagen, 1965, 9-25.
 152. L. Devliegheer, *Medewerking van de ambachten aan de jubelprocessie van het H. Bloed te Brugge in 1749*. — B., LXVI (1965) 165-171, 242-247.
Met gravures van B. Verschoot.
 153. L. Stockman, *De kerk van Eeklo omgebouwd tot fort in 1595*. AM., XVI (1965) 59-65, ill.
 154. P. Tamborijn, *Oud-Elverdinge*. — IK., I (1965) nr. 3-4, 2-9, ill.
 155. A. Viaene, *Erremude in Zeeland en in Engeland*. — B., LXVI (1965) 207-208.
 156. J. Vangaver, *Het middeleeuws goed «ter Halle» ten dode opgeschreven*. — GOK. Hand., XXXIV (1965) 398-403.
De heerlijkheid «Halle» wordt reeds in 1119 te Harelbeke vermeld.
 157. M. Coornaert, *Koudekerke - Heist. De topografie en de toponymie van Heist-aan-Zee tot omstreeks 1860*. Heist-aan-Zee, bij de schrijver, (1965), in-8°, 112 blz., ill.
 158. J. Larbouillat, *Uit het dorpsleven van Heist gedurende de XVIIe eeuw*. — RPT., VII (1965) 129-143.
 159. *Het Rustoord Clep te Hoogstade. Aanvang — oorlogsjaren — verbouwing*, Hoogstade, C.O.O., 1965, in-8°, 107 blz., ill.
Deze instelling van de C.O.O. voor bejaarden en wezen, genaamd naar haar oprichter Joseph Clep (1785-1871), notaris en politicus, kreeg vermaardheid door de omvorming van de inrichting gedurende de 1e wereldoorlog tot ziekenhuis van het Belgisch leger. J.S.
 160. M. De Bruyne, *Stedelijke «Independances»-politiek op het einde van het Oude Regime in het Iepers Kwartier. Roeselare contra Ieper, 1791*. — IK., I (1965) nr. 2, 1-15; nr. 3-4, 16-19, ill.
 161. *Ieper en de frontstreek 1914-1918. (Saillant d'Ypres — Ypres salient — Ypern Bogen)*, Brugge-Bonheiden, Claus, 1962, in-8°, 96 blz. ill. + frontkaart in kleuren.
4-talig.
 162. R.J. Stopford, *Ypres — then and now 1914-1965*, Londen, The Friends Book Centre, 1965, in-8°, 16 blz., ill.
Betreft de «Friends Ambulance Unit».
 163. J. Cornelis, *Het verblijf der Salzburgers in IJzendijke (1733-1735)*. — Heemkundige Kring West-Zeeuwsch-Vlaanderen. Jaarboek 1963-1964, blz. 83-93.
 164. R. Verholle, *Izegem tijdens wereldoorlog I*. — Ten Mandere, IV (1964) 3-52, ill.
 165. J. Janssen, *Klerken in de «goên ouden tijd»*. Antwerpen, bij de auteur, 1964, in-8°, 147 blz., ill.
 166. E. Buysse, *Het boek van Knokke — Het Zoute*. Uitg. Erel, Oostende, 1965, 138 blz.
 167. T. van Biervliet, *Betwist weiderecht in de duinen te Koksijde, 1755-1758*. — B. LXVI (1955) 302-306.
 168. W. Wintein, *Kaart van de oude Gemeente Koolkerke met een bijborende Historische Schets tot 1850*. RPT., VII (1965) 1-41.

169. J. De Smet, *Rond de studie en het plan van Koolkerke door W. Wintein of Van Male, over Koolkerke, naar Knokke en elders*. RPT., VII (1965) 69-89.
170. J. De Cuyper, *Onze-Lieve-Vrouw van Kerselaer vereerd in de kapittelkerk van Kortrijk*. — LG., VII (1965) 241-243, ill.
171. E. Verheust, *Courtrai sous Louis XV. La levée des miliciens de 1747*. — GOK. Hand., XXXIV (1965) 289-304, ill.
172. V. Arickx, *Herbergen in de kasselrij Kortrijk in 1779*. — LG., LG., VII (1965) 49-54.
173. K. De Clerck, *Kortrijk gezien door een Hollander in 1902*. — LG., VII (1965) 49-54.
H. Louis Israëls, redacteur aan het Amsterdams *Algemeen Handelsblad*.
174. A. Vermeersch, *De hofstede Sint-Donaas te Lapscheure*. — RPT., VII (1965) 71-74.
175. G. van Vooren, *Middelburg in Vlaanderen en de Hollandse Missie (1678-1700)*. — AM., XVI (1965) 5-58.
176. J. De Smet, *Over het kerkelijk leven te Moerkerke*. — RPT., VII (1965) 57-59.
177. C.-C. Selsosse, *Mouscron. Visite à l'église Saint-Barthélemy. Inventaire de son trésor*. — GOK. Hand., XXXIV (1965) 103-251, ill.
Eerder een gids dan een artikel; nogal slordig samengesteld.
178. H. Aneca, *Het slopen van het castrum te Oudenburg en de vroegste geschiedenis van Brugge*. — BTFG., XLII (1965) 1292-1305.
179. E. Warlop, *De adel te Oudenburg vóór 1330*. — Vlaamse Stam, I (1965) 155-170; 235-247.
De heren van Oudenburg, de kasteleins en de kamerlingen van Vlaanderen uit het Huis van Grammene.
180. A. Viaene, *Kerels en habijten van de wetheren van Oudenburg, 1398-1460*. — B., LXVI (1965) 385-387.
O.a. de ambtskerels van de baljuw (met goud bestikt) en van de elf wetheren (met zilver) van Oudenburg bij de St.-Godelieveprocessie in 1459.
181. R. Baccarne en J. Steen, *Poelkapelle 1914-1918*. Poelkapelle, bij de auteurs, 1965, 168 blz., ill.
182. C. Denorme, *Proven en de H. Victor*. — Bachten de Kupe, VII (1965) 43-45, ill.
Molenaafbeelding op zilveren monstrans (2e helft 17e eeuw) en reliekschrijn.
- 183a. J. Weyns, *De merkwaaardige schuur uit Proven, thans in het Westvlaams gebucht te Bokrijk*. — Ons Heem, XIX (1965) 1-4.
- 183b. H. Le Page, *Het fort de Knokke te Reninge-Merkem*. — De Autotoerist, XVIII (1965) 1146-1147.
184. J. Delbaere en R. Van Tieghem, *Muziek en muzikanten te Rumbeke*. Z.p., 1965, 388 blz. ill.
185. J. Delbaere, *De plaatsmolen van Rumbeke*. — GOK. Hand., XXXIV (1965) 252-276, ill.
186. A. Viaene, *Beschrijving van Sint-Rijkers door Pauwel Heinde-rycx omstreeks 1680*. — B., LXVI (1965) 33-37.
187. Ch. Bukkens, *Kerkgeschiedenis van Sluis*. — Heemkundige Kring West-Zeeuwsch-Vlaanderen. Jaarboek 1963-1964, blz. 108-129.

Wordt vervolgd.

188. A. Deschrevel, *De Sint-Medarduskerk van Wervik*. — LG., VII (1965) 243-245.
 189. R. Defranco, *Kamers te huur in de kerk te Wervik*. — IK., I (1965) nr. 2, 18.
 Voor overbrenging van persoonlijk bezit tijdens beroerde tijden werd vanaf 1644 in de St.-Medarduskerk hiertoe plaats verhuurd.
 190. J. Maes, *De «Verbrande Molen» te Zillebeke*. — IK., I (1965) nr. 3-4, 19-20.
 191. A. Odevaere, *De huisnaam «Hoopliepoo» in Zwevegem*. — LG., VII (1965) ill.
 «Houpelepoo» in 1790.

III. BIJZONDERE GESCHIEDENIS

1. Recht en Instellingen

192. F.L. Ganshof, *Bemerkungen zu einer flandrischen Gerichtsurkunden*. — Festschrift Percy Ernst Schramm, deel I, Wiesbaden, 1964, blz. 268-279.
 193. A. Joris, *Le plus ancien verdict de la Paix de Liège : la condamnation d'Aubert le Manchot (1086)*. — Hommage au Professeur Paul Bonenfant (1899-1865), Brussel, 1965, blz. 35-46.
 Albertus, laat van de abt van Sint-Truiden, had dezes domein van Provin bij Rijsel met gewapende hand bezet. Hij werd bij vonnis van graaf Robrecht II buiten gezet.
 194. J. Van Rompaey, *De Brugse Keure van 1329 en de aanvullende Privileges*. — KCUOW. Hand., XXI (1965) 35-105.
 195. Y. Bongert, *Un «scandale» à Lille au XVIIe siècle : l'interdit de l'église Saint-Maurice (1662-1663)*. — Etudes d'histoire du droit canonique dédiées à Gabriel Le Bras, I (Paris, 1965) 457-488.
 196. A. Viaene, *Ons Heeren Trane te Vendôme. Een bedevaart uit het oude Vlaamse strafrecht*. — B., LXVI (1965) 184-188.
 De abdij La Trinité te Vendôme lag op de klassieke pelgrims-weg naar Compostella. Oudste vermelding te Oudenaarde in 1338. De bekendheid alhier geraakte omstreeks 1550 verloren.
 197. R. van Gerven, *De lenen van het Land van Beveren (1365)*. — Het Land van Beveren, VII (1964) 17-33.
 198. L. Stockman, *Het grafelijk Aalschoot*. — AM., XVI (1965) 197-207, ill.
 Tussen Eeklo en Kaprijke.
 199. A. Verhoustraete, *Feodaal overzicht van Ruiselede*. — AM., XVI (1965) 82-131, ill.
 200. R. Willems, *Een oud grensgeschil. Bijdrage tot oplossing der historische kwestie over de parochiale grens Oudenaarde-Pamele*. Handel. Geschied- en Oudheidk. Kring van Oudenaarde, XIII (1964) 87-95.
 201. D. Verstraete, *Een paalkwestie in de omgeving van Sint-Margriete*. — AM., XVI (1965) 66-81, ill.

2. Economische en Sociale Geschiedenis

202. F.L. Ganshof, *Note sur une charte de Thierry d'Alsace, comte de Flandre, intéressant la propriété foncière à Saint-Omer*. —

- Beiträge zur Wirtschafts- und Stadtgeschichte. Festschrift für Hektor Ammann, Wiesbaden, 1963, blz. 84-96.
Met als bijlage, een onuitgegeven oorkonde van 26 maart 1144.
203. W. Prevenier, *Een economische maatregel van de Vlaamse graaf in 1199: het verbod der leningen tegen interest.* — TG., LXXVIII (1965) 389-401.
204. A. Viaene, *Appelen van Oranje. Invoer en verspreiding in de Lage Landen, 1300-1650.* — B., LXVI (1965) 289-294.
205. M.R. Thielemans, *Un emprunt brabançon sur la place de Bruges en 1425.* — Hommage au Professeur Paul Bonenfant (1899-1965), Brussel, 1965, blz. 453-465.
206. O. Mus, *De Brugse compagnie Despars op het einde van de 15e eeuw.* — Hand. Em., CI (1964) 5-118.
207. A. Viaene, *Jaarmarkten in Vlaanderen, 1567.* — B., LXVI (1965) 56-57.
Volgens de aantekeningen van Catharina Arents, huisvrouw van Jan van Brabant, «coopvrouwe» te Brugge.
208. V. Arickx, *Jan van Hille en zijn verblijf in Batavia (1655-1662). Zuidnederlanders in de Noordnederlandse expansie tijdens de 17e eeuw.* — Hand. Em., CI (1964) 148-194.
209. M. Coornaert, *De steenbakkerij van de stad Brugge te Ramskapelle.* — RPT., VII (1965) 42-53 ; 90-99.
210. M. Coornaert, *Over Dektegels, vloertegels en haardtegels.* — RPT., VII (1965) 109-122.
211. J. De Smet, *De spoorlijn Blankenberge-Heist.* — RPT., VII (1965) 144-146.
212. A. Delvoeye, *Les vicinaux du Courtrais.* — GOK. Hand., (1965) 403-406.
De laatste tramweg van het Kortrijkse liep op zaterdag 25 mei 1963 tussen Kortrijk en Moeskroen.
213. L. De Smet, *De lokalisering van de nijverheid in West-Vlaanderen.* — WT., XXIV (1964-65) 11-20.
214. J. Boon, *Het probleem «Dries» in de middeleeuwse landbouw in Vlaanderen.* — GOG. Hand., nr. XIX (1965) 31-46.
215. G. Sivery, *L'évolution du prix du blé à Valenciennes aux XIVe et XVe siècles.* — RN., XLVII (1965) 177-194.
216. J. Weyns, *Drie merkwaardige polderschuren.* — Ons Heem, XIX (1965) 158-161.
Betreft o.m. de schuur van Groot Schooringe te Zuienkerke.
217. V. Arickx, *De eerste aardappelen in het Tieltsse.* — B., LXVI (1965) 17-18.
De aardappelen werden gekweekt te Tielt in 1687, te Ruiselede in 1685, te Wingene in 1689 en te Lotenhulle en Poeke in 1690.
218. D. Dalle, *Landbouwbedrijven in het Ieperse in 1695.* — Hand. Em., CI (1964) 240-247.
219. A. Bonnez, *Een weinig bekend voorwerp: de bellutte.* — Bachten de Kupe, VII (1965) 39-41, afb.
De bellutte is een struikbonenhark uitgerust met twee rijen tanden en door twee personen gehanteerd. J.S.
220. F. Librecht, *Demografische studie van een kanton van de Sint-Walburgaparochie gedurende de eerste helft van de achttiende eeuw.* — Handel. Geschied- en Oudheidk. Kring van Oudenaarde, XIII (1964) 139-154.
221. J. De Smet, *De Bevolking van Ste-Katarine-buiten-Damme in*

1748. — RPT., VII (1965) 75-76.
222. P. van Zeir, *Was de stedelijke armenzorg in de Middeleeuwen een monopolium van de Kerk?* — Hist. Doc., VIII, (1965), 631-635.
223. W. Delestrez, *Liefdadigheid eertijds te Ieper.* — IK., I (1965) nr. 3-4, 12-15.
224. O. Mus, *Het cartularium van het O.-L.-Vrouw Gasthuis te Ieper*, deel I. (Bijdrage tot de Geschiedenis van de Liefdadigheidsinstellingen te Ieper, deel VI), [Ieper, 1965], in-8°, 102 blz.
Bevat de beschrijving van de bronnen en de geschiedenis van de instelling. De uitgave van de oorkonden volgt.
225. M. Millon, *Les archers dunkerquois. La confrérie Saint-Sébastien de 1322 à 1965.* s.l., 1965, in-8°, 181 blz., ill.
226. J. G[eldhof], *Opium voor de adel.* — B., LXVI (1965) 157.
Het optreden van Mgr Faict in 1877 tegen het gebruik van papaversiroop in de hogere burgerij en de adel.
227. A. Vanheede, *Taaltoestanden in Menen, Komen en Moeskroen.* LG., VII (1965) 65-102; 157-195.
228. J.A. Nuyens, *Spanningen rond pater Juul Callewaert.* — *Kultuurleven*, XXXII (1965) 102-111.

3. Geschiedenis der Wetenschappen en Letteren

229. A. Schouteteet, *Een brief over het werk van Simon Stevin door zijn zoon Hendrik.* 1636. — Hand. Em., CI (1964) 237-239.
230. D. Cracco, *Dokter Joseph Jacquemyns van Dadizele (1814-1852).* — LG., VII (1965) 106-110.
Uitvinder van «un nouvel instrument nommé passe-mèche, servant à établir le séton».
232. R. Baron, *Etudes sur Hugues de Saint-Victor.* Bruges, Desclée De Brouwer, 1964, in-8°, 276 p.
Nieuw pleidooi voor de Vlaamse herkomst.
233. P. De Keyser, *Het begrip «Reynaerdye».* — KVAVM., 1965, 51-57.
Het woord «Reynaerdye» komt in Vanden Vos Reynaerde voor.
234. W. Asselbergs, *Het landschap van de Vierde Martijn.* — KVAVM., 1964, 249-277.
De Vierde Martijn is een dichtwerk van Jacob van Maerlant.
235. B.H.D. Hermesdorf, *Bij twee uitleg-kruisen in de Vierde Martijn.* — KVAVM., 1965, 59-64.
236. A. Van Overschelde, *Leven en werken van kanunnik Antoon Sanders die zich Sanderus noemde.* Antwerpen, VTB «De Vlaamse Toeristische Bibliotheek» nr. 27, 1964, klein in-8°, 16 blz., ill.
237. S.A. Van Puffelen, *Traditionele dichtkunst in de zeventiende eeuw. Poëzie van Aernout van Geluwe.* — WT., XXIV (1964-65) 495-504.
238. A. Viaene, *Nederduitse tooneelsten van Rotterdam in de Brugse Schouwburg, 1793.* — B., LXVI (1965) 126.
239. S.A. Vosters, *Juan Luis Vives en de Nederlanden.* — KVAVM., 1964, 65-201.
240. C. Coppens, *De geestelijke schrijver Michiel Zachmoorter († 1660).* — OGE., XXXIX (1965) 299-309.

241. H. Verbeke, *Het geestelijk liedboek in de Zuidelijke Nederlanden (1675-1725)*. — OGE., XXXIX (1965) 337-393.
Pieter Cauwe, van Ardooe († 1712), Fr. Foret, van Ieper, Michiel de Swaen (P. Lucas van Duinkerke), e.a.
242. A. Pil, *Wetenschappelijk onderzoek bij de Kartuziers omtrent hun Westvlaamse kloosters, 1887-1903*. — B., LXVI (1965) 6-10.
243. J. Raes, *Kanunnik J.O. Andries en de geschiedenis van Wingene*. — Hand. Em., CI (1964) 251-253.
244. W. Simaey, *Leven en tijd van Jan Hofman Kortrijks toneeldichter. Kortrijk 2 maart 1758 - 2 augustus 1835*. — LG., VII (1965) 129-156.
245. A. Viaene, *Guido Gezelle en de Gilde van Sinte-Luitgaarde, 1874*. — B., LXVI (1965) 366-384.
246. J. de Mûelenaere, *Correspondentie Gezelle - Slosse*. — GK., III (1965) 91-102.
247. J. Geldhof, *Het eerste jaar van Gezelle te Kortrijk, 1872-1873*. B., LXVI (1965) 87-88.
Met een brief van deken Vandeputte over de gezondheid van de dichter.
248. J. Geldhof, *Gezelle de taaldemocraat*. — B., LXVI (1965) 205-206.
Volgens een brief van Mgr Faict aan senator Lammens van 9 juni 1886.
249. J. de Mûelenaere, *Canon Benoit en Gezelle*. — GK., III (1965) 67-88.
250. A. Jacob, *De duivel-zeispreuken bij Guido Gezelle*. — WT., XXIV (1964-1965) 289-308.
251. P. Brachin, *Les Kerkhofblommen de Guido Gezelle*. Soc. Bibliophiles et Iconophiles de Belgique, Brussel, 1965, 47 blz.
252. S.S.M. Westenbroek, *Bij een door Gezelle gecorrigeerde eerste druk van Kerkhofblommen*. Soc. Bibliophiles et Iconophiles de Belgique, Brussel, 1965, 47 blz.
253. K. de Busschere, *Guido Gezelle en de taal*. — GK., III (1965) 31-62.
254. J. de Mûelenaere, *De verbouding Gezelle - Faict aan de vooravond der stichting van Rond den Heerd*. — B., LXVI (1965) 361-365.
255. J. Geldhof, *Gezelle op de Breidelsteenen te Brugge, augustus 1887*. — B., LXVI (1965) 281-282.
256. R.F. Lissens, *Kanttekeningen bij de eerste uitgave van Gezelles «Vlaamsche Dichtoefeningen»*. — KVAVM., 1964, blz. 301-314.
257. J. de Mûelenaere, *Bij een portret van Guido Gezelle. Iconografische bijdrage*. — GK., III (1965) 105-108, ill.
258. J. Geldhof, *Uitgevertribulaties van Victor Huys*. — B., LXVI (1965) 401-404.
259. S. Streuvels, *Hugo Verriest*. Monografieën over Vlaamse letterkunde, nr. 32. Antwerpen, 1964, 52 blz. ill. 25 Fr.
260. A. Demets, *Verriest te Wakken*. — Dietsche Warande en Belfort, CIX (1964). 437-439.

4. Geschiedenis van het Onderwijs

261. R. Plasman, *75 jaar St.-Leocollege*. — Contact. Tijdschrift voor

- ouders, voor leerlingen en oud-leerlingen van het St.-Leocollege, XVIII (1965) 1-10.
262. Br. Julien, *Ik hou van het Vrijbos*. — Concordia, XXVI (1961-62) 25-28, 70-71, 106-107, 140-143, 177-179.
Vulgariserende en weinig historisch verantwoorde bijdragen over de geschiedenis van Houthulst.
Alleen het hoofdstuk over de stichting der Broeders Xaverianen aldaar is belangrijk. J.S.
263. Zr. Marie-Damienne en L. Craye, *Honderdvijfentwintig jaren H. Familie te Ieper*. Tielt, 1965, in-8°, 28 blz.
264. Berkebloesem, *Historische rubriek. Van uit de actualiteit naar het ontstaan en het verleden van de Sint-Jozefskliniek te Izegem*. — Ic poghe. Contactblad van de Zusters van Maria, Ingelmunster, VII (1964) nr. 12, blz. 9-11.
265. G. Vandepitte, *Over het onderwijs te Lissewege in de XIXe eeuw*. — RPT., VII (1965) 60-66 en 100-107.
266. L. Dewanckele, *Vóór vijftwintig jaar. Retorica 1940 in het zilver*. — Collegecronicke. Oudstudentenblad van het St.-Aloysiuscollege te Menen, XVII (1965) nr. 51, blz. 9-13.
267. J.D., E.P. Julien d'Aussy, 1899-1940. — Collegecronicke. Oudstudentenblad van het St.-Aloysiuscollege te Menen, XVII (1965) nr. 51, blz. 14.
Overgenomen uit het *Sint-Romboutsmissieblad*.
268. *Gedenkkeboek kanunnik Edmond Verhamme*. Poperinge, Oudleerlingenbond St.-Stanislascollege, 1965, in-8°, 139 blz., ill.
Bijdragen van verscheidene auteurs over deze Westvlaamse priester (1879-1964).
269. A. Vereecke, *Vóór vijftig jaar. Het college tijdens de eerste wereldoorlog*. — Collegecronicke. Oudstudentenblad van het St.-Aloysiuscollege te Menen, XVII (1965) nr. 51, blz. 3-8.
270. Berkebloesem, *Sint-Michielsdorp 1880-1965*. — Ic poghe. Contactblad van de Zusters van Maria, Ingelmunster, VIII (1965) 6-7.
Over de school der Zusters van Maria van Ingelmunster te Sint-Michiels.

5. Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde

272. M. Duchateau, *Vlaamse kunst in Spaans bezit*. — WV., XIV (1965) 48-55, ill.
273. J. Uytterhoeven, *Baron J.-B. Béthune (1821-1894) en de Neogotiek*. — GOK. Hand., XXXIV (1965) 3-101.
274. E. Dhanens, *Het retabel van het Lam Gods in de Sint-Baafs-kathedraal te Gent*. Gent, Kunstpatrimonium, 1965, in-8°, 122 blz., 48 ill., 2 kleurpl. (Inventaris van het Kunstpatrimonium van Oostvlaanderen, VI).
275. J. Bruyn, *Twee Kardinaalsportretten in het werk van Jan van Eyck*. Album discipulorum aangeboden aan Prof. Dr. J. G. van Gelder (....). Orbis artium. Utrechtse Kunsthistorische Studie. VII, 17-30, ill.
276. J. Thissen et J. Vynckier, *Notes de laboratoire sur les œuvres de Juan de Flandres et de son école à Palencia et à Cervera*. — Bull. Kon. Inst. voor het Kunstpatrimonium, VII (1964) 234-247, ill.

277. A. Viaene, *Het grafpaneel van kanunnik van der Paele voltooid in 1436 door Jan van Eyck* (Groeningemuseum Brugge). — B., LXVI (1965) 257-264.
278. L. van Puyvelde, *De betekenis van Rogier van der Weyden*. — KVAVM., 1964, 283-299.
279. L. Vande Walle, *Het tafereel van St.-Crispijn en St.-Crispinianus te Sint-Omaars*. — Hand. Em., CI (1964) 226-231.
280. A. Schoutet, *Documenten in verband met de Brugse schilders uit de XVIe eeuw: Jan de Laval*. — BTOK., XXXIV (1965) 85-92.
281. Zr. Hildegardis a S.M., *In die tijd werd een bruiloft gevierd*. — Eigen Erf, XVI (1963-1964) nr. 2, blz. 28-31.
Over een geschilderd paneel, waarschijnlijk een Antwerps atelierprodukt (87 × 120 cm), bij de Zusters Maricolen te Brugge bewaard. Oorsprong onbekend. Een dergelijk paneel, ietwat groter van afmetingen, bevindt zich te Aalst bij de Zwartzusters.
- N.H.
282. A. Busschaert, *Jan Meel alias Miel (1599-1664), schilder geboortig van Beveren*. — Het Land van Beveren, VII (1964) 34-36.
283. Ing. Bergstroem, *Georg Hoefnagel, le dernier des grands miniaturistes flamands*. — L'OEil, CI (1963) 3-9 en 66, ill.
284. A. Verplaetse, *L'architecture en Flandre entre 900 et 1200 d'après les sources narratives contemporaines*. — Cahiers de Civilisation médiévale, VIII (1965) 25-42, ill.
285. P.E. Claessens, *Un précieux témoignage sur Jean Faulte, architecte brugeois au service du Prince Charles de Lorraine, à Bruxelles et à Tervueren*. — MDN., XX (1965) 262-264.
286. L. Devlieghe, *Het koor van de romaanse Sint-Donaaskerk te Brugge*. — Bull. KCML., XIV (1963) 311-325, ill.
287. H. Van Dorpe, *De St.-Katharinakapel of Gravenkapel te Kortrijk vóór 1944*. — GOK. Hand., XXXIII (1963-1964) 281-298.
Stuntelig en schoolmeesterachtig geschreven artikel dat met geen woord de studie van J. De Cuyper over de Gravenkapel (in De Leiegouw, IV, 1962, 5-54) vermeldt. Daarenboven worden in bijlage archiefstukken afgedrukt die reeds alle — o.m. door Dehaisnes — uitgegeven zijn, zonder dat dit ook maar ergens gezegd wordt.
288. M. Vanmackelberg, *Les orgues d'Arras*. — Mémoires de l'Académie des sciences, lettres et arts d'Arras, 5e série III, 1963.
Zie bespreking van M.A. Vente in BTFG., XLIII (1965) 828-829.
289. D. Verstraete, *Het bestek van de preekstoel uit de kerk van Watervliet (12 december 1723)*. — Hand. Em., CI (1964) 248-251.
290. E.N. (A. Viaene), *Edelsmeden te Brugge, 1442-1496*. — B., LXVI (1965) 406.
Ioris Huuighs. Filips van den Berghe, Luc Thente.
291. M. Calberg, *Episodes de l'histoire des saints Pierre et Paul. Tapisseries de Bruxelles tissées pour l'abbaye Saint-Pierre à Gand*. — Bull. des Musées royaux d'art et d'histoire, 1962, 63-110, ill.
292. A. Viaene, *Smeedwerk voor het Goed te Leke, 1548*. — B., LXVI (1965) 149-151.

Volgens de rekening van de Brugse smid Christoffel de Vloghe voor het Sint-Janshospitaal te Brugge.

6. Geschiedenis van de Pers

293. Y. Vandenberghe, *De Brugse publicist Jean van Hese, zoeklichten op zijn leven en werk, 1757-1802.* — B., LXVI (1965) 73-78.
Beëdigde pastoor van St.-Salvator, auteur van de *Legenda aurea* (1791) en van de in 1931 uitgegeven *Journal historique*.
294. Th. Luykx, *Brugse kranten en gazettiers in de Spaanse Nederlanden.* — Hand. Em., CI (1964) 195-225.
295. H. Stalpaert, *Rond den Heerd's Dagwijzer en de Volkskunde. Bijdrage tot de studie van de volkskalender in Vlaanderen.* — B., LXVI (1965) 322-360.

7. Kerkgeschiedenis

296. M. Dierickx, *Beoordeling van «Le sentiment religieux en Flandre à la fin du Moyen-Age» van Jacques Toussaert.* — Zuid-nederl. Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis, XIX (1965) 319-3638.
297. P. Declerck, *Kloostervisitatie in het bisdom Ieper door Mgr. de Ratabon (1689-1713).* — Collationes Brugenses et Gandavenses, XI (1965) 219-235.
298. V. Pil, *Oud Bisdom Ieper. Bisschoppelijke verordening nopens het casueel in kerkelijke diensten. 1671.* — IK., I (1965) nr. 3-4, 26-28.
299. J. Geldhof, *Ne pereant. Necrologisch jaarboek der geestelijkheid uit het bisdom Brugge.* I, Brugge, 1965, ill.
300. P. Bauters, *Adalhard van Huise (750-826), abt van Corbie en Corvey.* Oudenaarde, Sanderus, 1965, in-8°, 236 blz., ill.
Biografie van de grote abt van Corbie, neef van Karel de Grote, van wie een hardnekkige overlevering beweert dat hij in Huise geboren werd. In aanhangsel: ontwikkeling van Huise naar de plaatsnamen; leenroerigheid Huise-Corbie 12e en 13e eeuw; het familiearchief della Faille d'Huyse; profetieën van de Smid van Huise; een filosofische beschouwing over het mirakel.
J.S.
301. L. Elaut, *Een onderzoek naar de redenen waarom Bertolf van Gistel zijn bruid Godelieve verstoten heeft.* — Periodiek. Maandblad van het Vlaams Geneesheren Verbond, XX (1965) 86-94.
302. B. van de Walle, *Sur les traces des pèlerins flamands, bennuyers et liégeois au monastère Sainte-Catherine du Sinai.* — Hand. Em., CI (1964) 119-147.
303. H. Stalpaert, *De pelgrimage naar Compostella. Pelgrimsgebruiken en pelgrimliederen.* — B., LXVI (1965) 265-280.
Bij de uitgave van twee Vlaamse pelgrimliederen: 1. Het Compostellalied van Jacobus de Ruyter, en 2. Het lied van de Verkeerde pelgrimage.
304. L. Ceyskens, *Correspondance de deux Jansénistes: Henri Calenus à Corneille Ooms (1632-1642).* — Sacris Erudiri, XV (1964) 293-320.

- Cornelis Ooms geboren te Gent 1599 en aldaar overleden 1654, secretaris van bisschop Triest, later kanunnik van St.-Baafs en aartsdiaken.
305. L. Ceyskens, *De barons van Nevele en Huise en het Jansenisme.* — Ons Heem, XIX (1965) 1896-197. ill.
306. A. Dimier, *Une abbaye cistercienne fondée à la mémoire de Charles le Bon, comte de Flandre.* — Cîteaux, XVI (1965) 214-222.
Over de stichting van de abdij Châalis, in het bisdom Senlis, door Lodewijk VI, koning van Frankrijk in 1136.
307. H. Ooms, *Franciscaanse Necrologia.* — Franciscana, XIX (1964) 49-69.
Dodenlijsten van Gent, Artesische custodie, Rijsel, Brugge, Ieper, Kortrijk, Kassel, Hondshoote, Tielt, Eeklo
308. V. Pil, *Waar lag de Abdij der Nonnenbosschen vóór de Geuzentijd?* — IK., I (1965) nr. 2, 19-20.
309. A. Godin, *Jean Glapion: Le passe-temps du pèlerin de vie humaine.* — SAM. Bull., XX, nr. 384, blz. 367-380.
Jean Glapion, geboren in de omgeving van Ferté-Bernard (Sarthe), werd in 1508 als gardiaan van de Brugse Minderbroeders gekozen. In 1520-1522 was hij biechtvader en raadgever van Keizer Karel.
310. [Dutremez], *Residentie [van de Paters Jezuiten] te Brugge 125-jarig bestaan.* — Jezuiten, XXIII (1965) 193-203, ill.
311. Zr. Hildegardis, *Maricolen en hun kostuums (1663-1965).* — Eigen Erf, XVIII (1965) nr. 1.
312. L. Van de Walle, *Het Engels klooster te Brugge.* Brugge, 1965, in-12°, 84 blz., 12 platen.
313. J. Vlamynck, *Het klooster van Woumen.* — B., LXVI (1965) 38-42.
Gesticht rond 1851 door priester Pieter-Frans Beauprez en pastoor Chavaete. Telde in 1914 zes-en-twintig zusters. Werd in 1922 door de Kongregatie van de H. Vincentius te Gits overgenomen.

Alfabetische index op de schrijversnamen

De cijfers verwijzen naar de volgnummers. De voorzetsels: de, du des, van, von enz., worden bij de rangschikking in acht genomen.

Absil J., 98	Beele W., 51, 120
Ampe A., 26	Bergstroem Ing., 283
Aneca H., 178	Berkbloesem, 264, 270
Arickx V., 101, 116, 172, 208, 217	Bijnens B., 35, 50, 56, 57, 109, 110, 112
Asselbergs W., 234	Bockstaele P., 4
Baccarne R., 143, 181	Bockstal H.J., 61
Baert G.P., 95	Bonaert A., 78
Balduck E., 96	Bongert Y., 195
Baron R., 232	Bonnez A., 219
Bauters P., 300	Boon J., 214
Becquet J., 20	Bovesse J., 1, 127

- Brachin P., 251
 Bruyn J., 275
 Buckinx R., 38
 Bukkens Ch., 187
 Busschaert A., 282
 Buyse E., 166
 Cabliau F.J., 69
 Calberg M., 291
 Castelain E., 76
 Ceyskens L., 304, 305
 Claessens P.E., 285
 Coens M., 24
 Colpaert J., 149
 Coolen G., 58
 Coornaert M., 157, 209, 210
 Coppens C., 240
 Cornelis J., 121, 163
 Cracco D., 230
 Craye L., 263
 Daels L., 33, 39
 Dalle D., 218
 Danhieux L., 3, 11, 14
 De Brabandere F., 49, 52
 De Bruyne M., 90, 104, 160
 De Busschere K., 253
 De Clerck K., 173
 Declerck P., 297
 De Cuyper G., 148
 De Cuyper J., 170
 Dedeyne U., 106
 Defrancq R., 189
 de Ghellinck Vaernewyck X., 62
 Degryse R., 128, 129
 De Keyser P., 27, 126, 233
 De Keyzer J.W., 37
 Delbaere J., 94, 184, 185
 Delestre W., 223
 De Lille K.M., 118, 119
 Delmaire R., 48
 Delvoye A., 92, 102, 212
 De Mahieu Ch., 63
 Demets A., 260
 Demolon P., 43
 De Mûelenaere J., 246, 249, 254,
 257
 Denorme C., 68, 79, 182
 Deschrevel A., 188
 D'Esclaibes Gén., 65
 De Smet J., 11, 40, 41, 141, 142,
 169, 176, 211, 221
 De Smet L., 213
 Desmet V., 144
 De Tollenaere F., 100
 Devliegheer L., 9, 130, 152, 286
 Dewanckele L., 266
 Dhanens E., 274
 Dhénin R., 43
 Dhondt J., 1, 2
 Didier Fr., 139
 Dierickx M., 296
 Dimier A., 306
 Duchateau M., 272
 Dupont H., 30
 Dutremez, 310
 Elaut L., 301
 Fabri J., 134
 Félix R., 43
 Gaëtan (Br.), 117
 Ganshof F.L., 22, 192, 202
 Geldhof J., 114, 226, 247, 248,
 255, 258, 299
 Godin A., 309
 Gousse A.R., 103
 Guillaume H., 44
 Hergershausen L., 31
 Hermesdorf B.H.D., 235
 Hildegardis Zr., 281, 311
 Hoebeke M., 54
 Hureau J., 34
 Jacob A., 250
 Janssen J., 165
 Jennings B., 132
 Jonckheere D., 147
 Joris A., 193
 Julien Br., 262
 Kah P., 34
 Kuypers J., 133
 Larbouillat J., 158
 Le Page H., 183b
 Leva Ch., 46
 Librecht F., 220
 Lindtke G., 151
 Lissens R.F., 256
 Luyck Th., 294
 Macharis, M., 93
 Maddens K., 6
 Maes H., 136
 Maes J.H., 150, 190
 Marechal J., 11
 Marie-Damienne Zr., 263
 Mertens J., 47
 Messiaen M., 111
 Millis L., 29
 Millon M., 225
 Moereels L., 5
 Mus O., 206, 224

- Nuyens J. A., 228
 Odevaere A., 191
 Ooms H., 307
 Pil A., 242
 Pil V., 298, 308
 Plasman R., 261
 Prevenier W., 10, 28, 124, 203
 Raes J., 243
 Rau J., 117
 Regibeau L., 15
 Rinchon D., 99
 Roghé P., 77
 Ross D.J.A., 21
 Rotsaert J., 64
 Sabbe E.V., 115
 Schaller D., 23
 Schmitz Y., 71
 Schoutet A., 66, 229, 280
 Scufflaire A., 1, 60
 Sebrechts M., 70, 88
 Selosse C.C., 59, 177
 Servais M., 62
 Simacy W., 244
 Sivery G., 215
 Soete J., 49
 Stalpaert H., 295, 303
 Steeghers W., 73, 80
 Steen J., 181
 Stockman L., 153, 198
 Stopford R.J., 162
 Streuvels S., 259
 Tamborijn P., 154
 Thielemans M.R., 205
 Thierry P., 84
 Thissen J., 276
 Uytterhoeven J., 273
 Van Biervliet T., 167
 Van den Berghe Y., 135, 293
 Van den Haute R., 91
 Vandepitte G., 265
 Van de Walle B., 302
 Vande Walle L., 279, 312
 Vandewiele, 25
 Vanderpe H., 287
 Van Gaver J., 156
 Van Gerven, 197
 Vanheede A., 227
 Van Hille Ph., 62
 van Hille W., 67, 72, 74, 83, 86, 87
 Van Hinte J., 45
 Vanmackelberg M., 288
 Van Nieuwenhuysse G., 85
 Van Overschelde A., 236
 Van Puffelen S.A., 237
 Van Puyvelde L., 278
 Van Rompacy J., 194
 Van Tieghem R., 184
 Van Vooren G., 146, 175
 Van Werveke H., 123
 Van Werveke L., 11
 Van Zeir P., 222
 Verbeke H., 241
 Verbeke L., 145
 Verbiest F.L., 89
 Vereecke A., 269
 Verheust E., 140, 171
 Verhoeve A., 33, 42
 Verholle R., 164
 Verhoustraete A., 199
 Verhulst A., 32
 Vermeersch A., 174
 Vermoelen J., 81
 Verplaetse A., 284
 Verstraete D., 75, 201, 289
 Viaene A., 36, 53, 55, 107, 108, 113, 122, 131, 137, 155, 180, 186, 196, 204, 207, 238, 245, 277, 290, 292
 Vlaminck J., 313
 Vosters S.A., 239
 Vynckier J., 276
 Warlop E., 12, 13, 125, 179
 Wellens R., 15
 Westenbroek S.S.M., 252
 Weyns J., 183a, 216
 Willems R., 200
 Wils L., 138
 Wintein W., 168

Index op de afkortingen

- AM. = *Appeltjes van het Meetjesland*, Eeklo.
 B. = *Biekorf*, Brugge.
 BGN. = *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, 's-Gravenhage.
 BO. = *Het Brugs Ommeland*. Sint-Andries.

- Bull. KCML. = *Bulletijn van de Kon. Commissie van Landschappen en Monumenten*. Brussel.
- BTGF. = *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*. Brussel.
- BTOK. = *Belgisch Tijdschrift voor Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde*, Antwerpen.
- GK. = *Gezellekroniek*. Antwerpen.
- GOG. Hand. = *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*.
- GOK. Hand. = *Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*.
- Hand. Em. = *Handelingen van de Société d'Emulation te Brugge*.
- IK. = *Iepers Kwartier*. Ieper.
- KCUOW. Hand. = *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor de uitgave der Oude Wetten en Verordeningen van België*, Brussel.
- KVAB. Verh. = *Koninklijke Vlaamse Academie van België. Verhandelingen*. Brussel.
- KVAVM. = *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*. Gent.
- LG. = *De Leiegouw*. Kortrijk.
- MA. Med. = *Mededelingen van de Koninklijke Marine Academie van België*. Antwerpen.
- MDN. = *De Middelaar tussen de genealogische Navorsers*. Brussel.
- OGE. = *Ons Geestelijk Erf*. Tielt.
- RN. = *Revue du Nord*. Lille.
- RPT. = *Rond de Poldertorens*. Oostkerke (Brugge).
- SAM. Bull. = *Bulletin trimestriel de la Société académique des Antiquaires de la Morinie*. Saint-Omer.
- SH. = *Scientiarum Historia*. Antwerpen.
- TG. = *Tijdschrift voor Geschiedenis*. Groningen.
- WT. = *Wetenschappelijke Tijdingen*. Gent.
- WV. = *West-Vlaanderen*. Tielt.
-

ALGEMENE INHOUD

I. BIJDRAGEN

E. Defoort, <i>De Staten van West-Vlaanderen. 1787-1791</i>	69-105
R. Degryse, <i>De crisis in het baringbedrijf te Oostende en te Damme van 1437 tot 1441</i>	53- 68
F. Simon, <i>De «Journal de la Flandre Occidentale». Een regerings- en logekrant te Brugge in de Nederlandse Tijd (26 aug. 1818 - 27 febr. 1820)</i>	106-124
R. Wellens, <i>La révolte brugeoise de 1488</i>	5- 52

II. OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

L. Devliegheer, <i>De bouwrekeningen van het stad-buis te Damme, 1461-1470</i>	134-202
J.A. Mertens, <i>De bouwrekening van de schuur te Scueringhe. 1333</i>	202-206
A. Schouteet, <i>Een onbekende Brugse druk van Quirinus van Belle betreffende de tolrechten te Nieuwpoort</i>	206-211
E. Warlop, <i>De «Scheldeburcht» te Schalafie</i>	125-134

III. BOEKBESPREKINGEN

M. Coornaert, <i>Koudekerke - Heist. De topografie en de toponymie van Heist-aan-Zee tot omstreeks 1860 (J. De Smet)</i>	215-216
W. Prevenier, <i>De oorkonden der graven van Vlaanderen (1191 - aanvang 1206) (E. Warlop)</i>	212-215
IV. KRONIEK	217-235
V. BOEKENSCHOUW	236-258

MEDEWERKERS AAN DEZE JAARGANG

Van de nieuwe medewerkers wordt geboorteplaats en -datum medegedeeld.

- E. Defoort (Ieper, 1943), Woestenstraat 37, Oostvleteren.
 R. Degryse, Hof ter Schrieklaan 33, Berchem-Antwerpen.
 L. Devlieghe, Ten Hove 17, Sint-Michiels.
 J. De Smet, Koningin Astridlaan 107, Assebroek.
 J.A. Mertens (Gent, 1936), Rijsenbergstraat 114, Gent.
 A. Schouteet, Koningin Elisabethlaan 63, Brugge.
 F. Simon (Brugge, 1944), Koning Albertlaan 2, St.-Michiels.
 E. Warlop, Roterijstraat 2b, Kortrijk.
 R. Wellens (Schaarbeek, 1935), Avenue Maréchal Joffre,
 Brussel 19.

ENKELE UITGAVEN NOG IN VOORRAAD :

<i>Handelingen van het Genootschap «Société d'Emulation», (ten groten deel uitgeput) per deel</i>	200 fr.
C. Carton, <i>Eligiae Jacobi Papae Hypprensis. Edidit Jacobus Meyerus</i> . Brugge, 1847, in 4°, 24 blz.	25 fr.
L. De Foere, <i>Fédération archéologique et historique de Belgique. Congrès archéologique et historique tenu à Bruges du 10 au 14 août 1902</i> . Brugge, 1902-1903, 2 dln. in 8°, IX-516-93 blz. + 17 pl.	150 fr.
A. Bayot, <i>La légende de Troie à la Cour de Bourgogne. Etudes d'histoire littéraire et de bibliographie</i> . Brugge, 1908, in 8°, 50 blz.	40 fr.
A. Heysse, O.F.M., <i>Tabulae capitulares almae provinciae Sancti Joseph in comitatu Flandriae Ordinis Fratrum Minorum Recollectorum (1629-1796)</i> . Brugge, 1910, in 4°, XXV-169 blz.	150 fr.
A. De Poorter, <i>Un traité de théologie inédit de Gautier de Bruges : Instructions circa divinum officium</i> . Brugge, 1911, in 8°, XII - 44 blz.	40 fr.
L. Van Hee, S.J., <i>Ferdinand Verbiest, écrivain chinois</i> . Brugge, 1913, in 8°, 69 blz. + 3 pl.	50 fr.
St. van Outryve d'Ydewalle, <i>Geschiedenis van het «Veld» of Zuid-Westelijk gedeelte van de gemeente Sint-Andries</i> . Brugge, 1921, in 8°, 233 blz. + 9 pl.	150 fr.
A. Duclos, <i>De eerste eeuw van het broederschap der Zeven Weedommen van Maria in Sint-Salvators, te Brugge</i> . Brugge, 1922, in 8°, 147 blz. + 2 pl.	100 fr.
P. Allossery, <i>Kan. Adolf Duclos (1841-1925). Met een kijk op den zogenaamden taalparticularistenstrijd</i> . Brugge, 1930, in 8°, 435 blz.	150 fr.
A. Schouteet & E.I. Strubbe, <i>Honderd jaar geschiedschrijving in West-Vlaanderen (1839-1939). Analytische inhoud en registers van de Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation» te Brugge</i> . Brugge, 1950. Met aanvulling (1940-1963). In 8°, 335 + 60 blz.	250 fr.
A. Schouteet, <i>Gedenkwaardige aenteekeningen van Jan Karel Verbrugge. Brugse kroniek over 1765-1825</i> . Brugge, 1958, in 8°, 147 blz.	80 blz.
A. Schouteet, <i>Een beschrijving van de Bogardenschool te Brugge omstreeks 1555 door Zeger van Male</i> . Brugge, 1960, in 8°, 255 blz. + 6 pl.	200 fr.
J. Delbare-Dumoulin, <i>Oorlogsdagboek van Rumbeke in 1914-1918</i> . Brugge, 1962, in 8°, 228 blz.	150 fr.
H. Janse & L. Devliegheer, <i>Middeleeuwse bekappingen in het vroegere graafschap Vlaanderen</i> . Brugge, 1963, in 8°, 84 blz. ill.	75 fr.
A. Van Walleghem, <i>De oorlog te Dickebusch en omstreken uitgegeven door J. Geldhof</i> . Dl. I, Brugge, 1964, in 8° XLIII - 202 blz. ill. Dl. II, Brugge, 1965, in 8° 256 blz. ill. Per dl.	175 fr.

Het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation», in 1839 gesticht, heeft tot doel de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en van de Provincie West-Vlaanderen te beoefenen en te bevorderen.

De «Handelingen» vormen ieder jaar een boekdeel van minstens 200 bladzijden, waarin bijdragen over historische onderwerpen van allerlei aard opgenomen worden.

Om lid van het Genootschap te worden, wende men zich tot het Bestuur (Adres : Secretariaat van het Genootschap voor Geschiedenis, Koningin Elisabethlaan 63, Brugge) met opgave van naam, beroep en adres. Het lidmaatschap verplicht tot betaling van de jaarlijkse contributie (150.— fr.) en geeft recht op de toezending van de «Handelingen» en van de afzonderlijke uitgaven. Bovendien wordt aan de leden een korting van 20 % verleend op de prijs van de «Handelingen» of de afzonderlijke uitgaven, die vóór hun toetreding tot het Genootschap zijn verschenen.